

C. IULI CAESARIS

BELLI
GALLICI
LIBRUM VII

871
CES

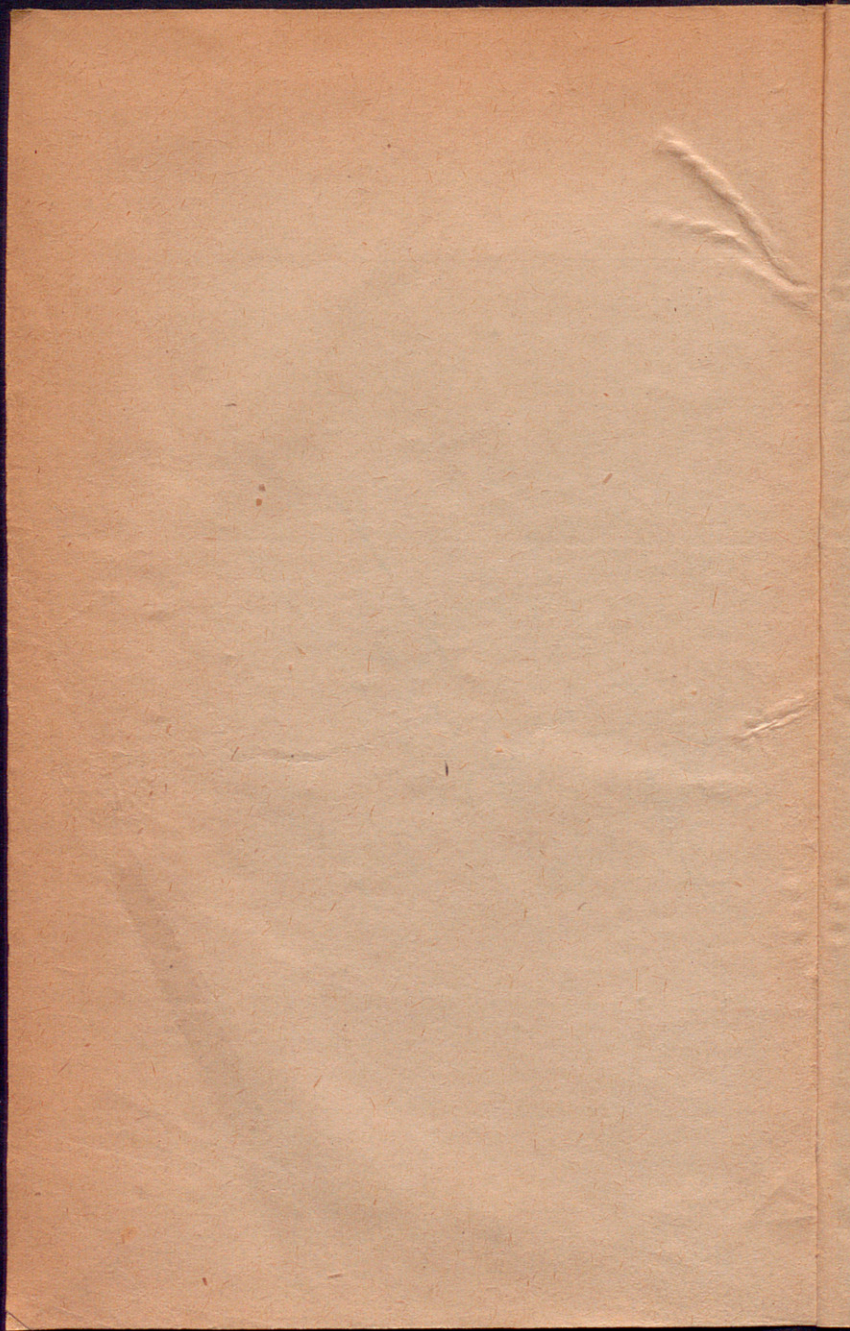
UNIVERSITAT DE LLEIDA
Biblioteca

1600094323

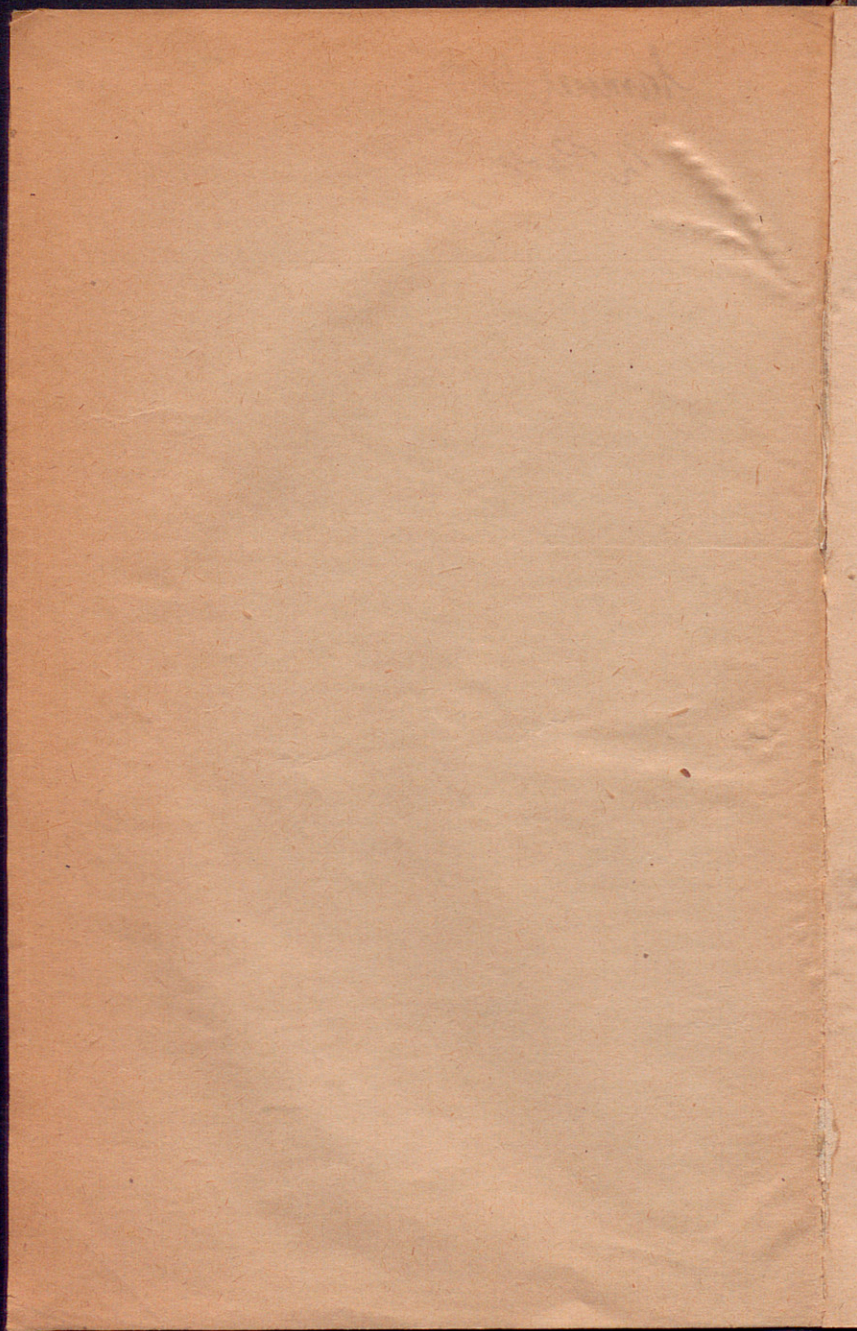

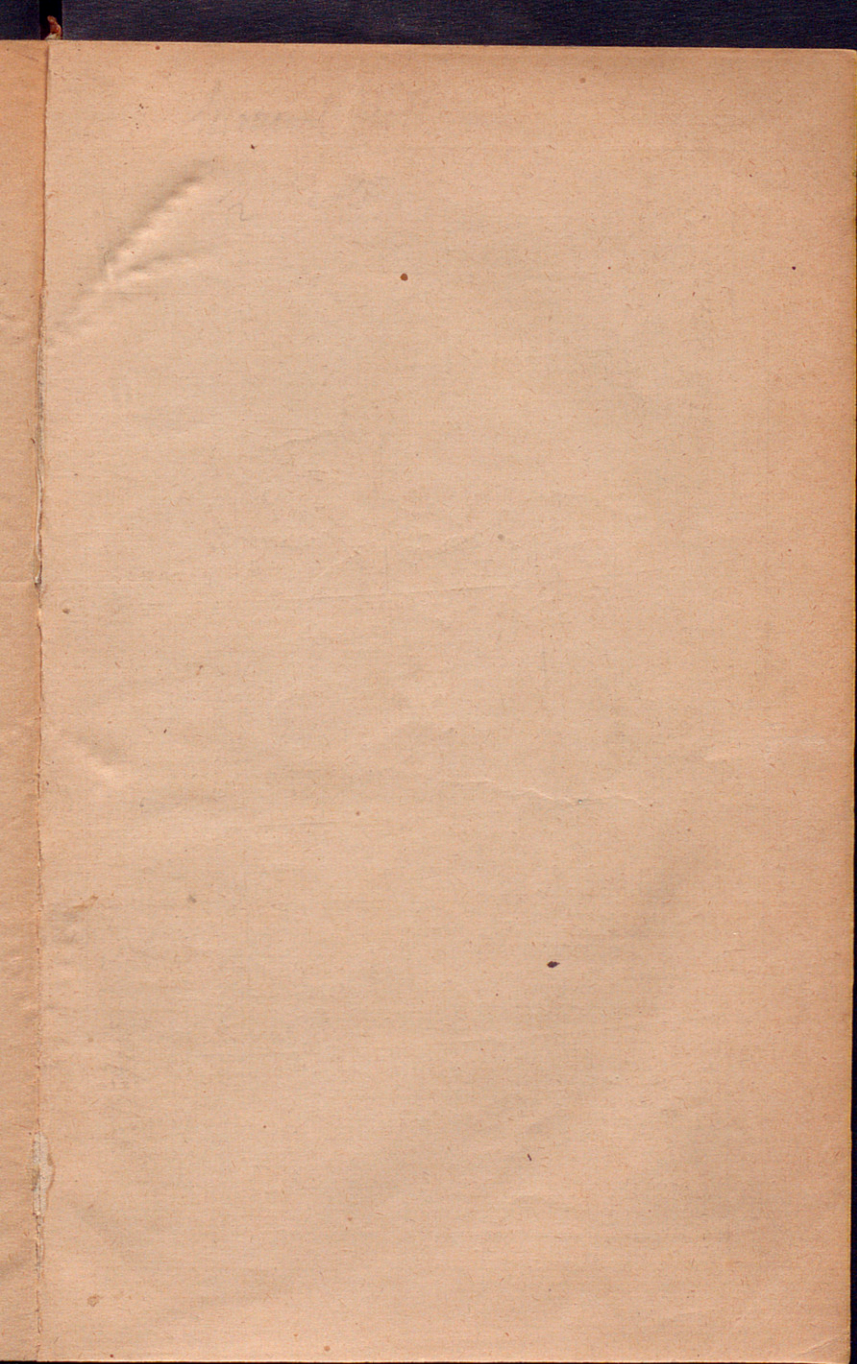

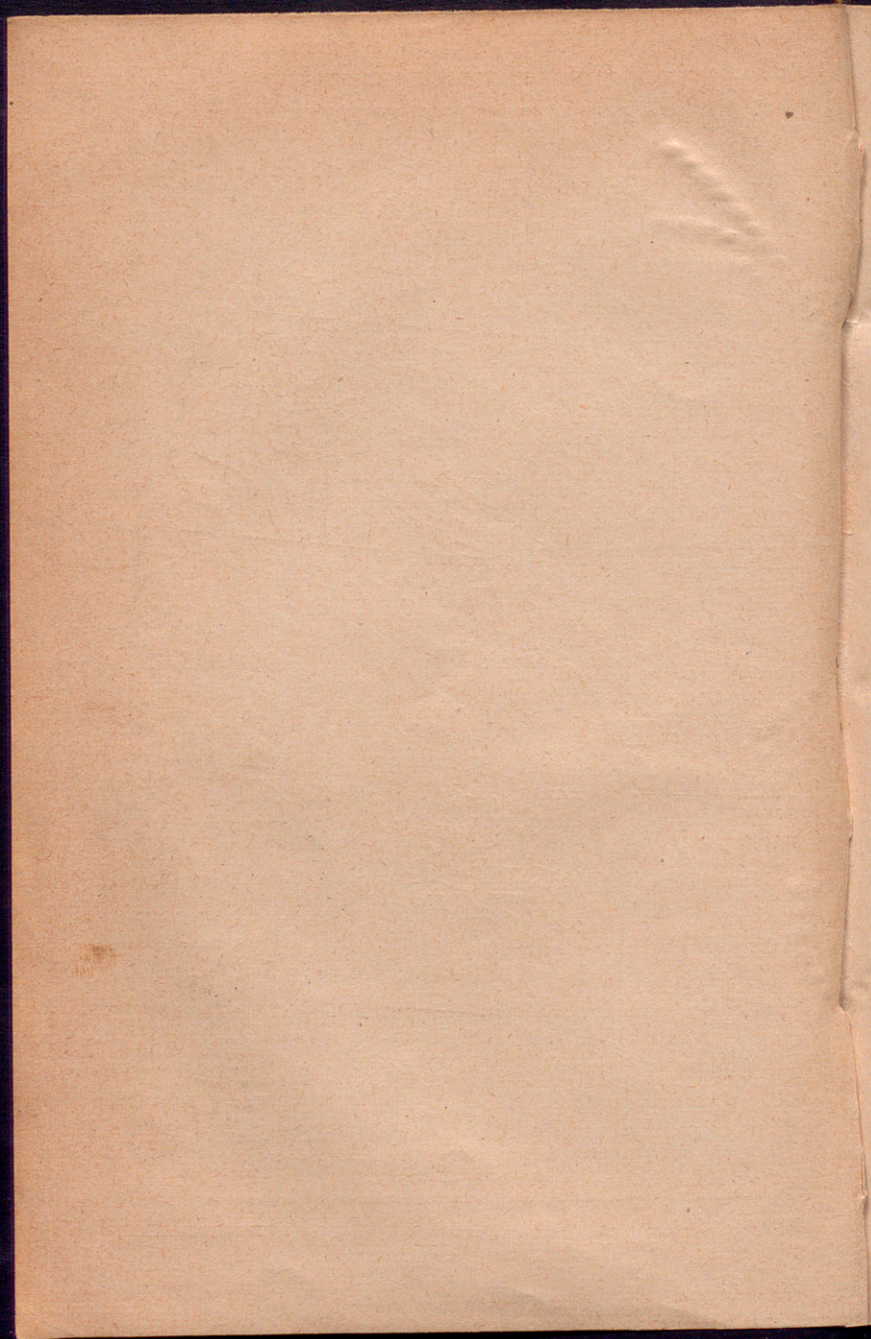
NO OFF
NOOAB

II-2

871 CES

566.

1600094 323

C. IULI CAESARIS
BELLI GALLICI

LIBRI VII

CUM A. HIRTI LIBRO OCTAVO

IN USUM SCHOLARUM

ITERUM RECOGNOVIT

ADIECIT GALLIAM ANTIQUAM TABULA
DESCRIPTAM

BERNARDUS DINTER

EDITIO STEREOTYPA

FONS S. GILI I GAYA

0083-42660

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI LIPSIAE MCMXI

LIPSIÆ: TYPIS B. G. TEUBNERI.

VITA CAESARIS.

Gaius Iulius Caesar natus est a. d. IIII. Id. Quint. anni U. c. DCLIIII. vel, ut opinatur *Mommsen*, DCLII. (ante Chr. n. C. vel CII.), patre C. Iulio Caesare, qui praetor anno U. c. DCLXX. mortem obiit, matre Aurelia, muliere ingeniosa, quae filia videtur fuisse M. Aureli Cottae et Rutiliae. 5

Traditur fuisse excelsa statura, colore candido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris vegetisque oculis, valetudine prospera, in corpore curando morosior, mitis clemensque natura, peracri iudicio, ingenio acuto, valens memoria, magno animo, vigilans, laborum patiens, ambitiosus, impotens. 10

Praeceptore usus est M. Antonio Gniphone Gallo, homine non minus Graece quam Latine docto. Annos natus fere duodecim postquam a C. Mario affini suo flamen Dialis creatus est, anno U. c. DCLXXI. Cossutia sponsa dimissa uxorem duxit Corneliam, cuius pater L. Cornelius Cinna 15 quartum consul anno ante ab exercitu suo erat interfectus. Quam anno post a L. Cornelio Sulla repudiare iussus cum non oboedisset, et flaminio et uxoris dote et patrimonio privatus, ut effugeret e manibus ministrorum Sullae, habitu permutato urbe excessit. Atque illo ipso tempore febris quartana laborans cum tamen in montibus Sabinis lateret, postquam vitam vix ab inquisitoribus pretio redemit, tandem virginum Vestalium itemque Mamerci Aemili, Aureli Cottae, ceterorum amicorum deprecationibus invitus Sulla permotus est, ut vitam ei concederet. 25

Anno insequenti Caesar in Asia meruit prima stipendia in castris M. Minuci Thermi propraetoris, a quo curae classis arcessendae causa ad Nicomedem Bithyniae regem

missus esset, re bene gesta, uno ex commilitonibus e vitae discrimine erepto, in Mytilenarum expugnatione corona civica donatus est. Triennio post cum per breve tempus in P. Servili classe cum piratis Cilicibus pugnasset, Sullae morte cognita Romam reversus in popularium partes transiit, M. Lepidi societate abstinuit.

Anno insequenti (a. U. c. DCLXXVII.) Cn. Cornelium Dolabellam, qui proconsul Macedoniae fuerat, anno post Cn. Antonium, qui in Achaia rapinas fecerat, utrumque Sullanarum partium, de repetundis accusavit; quorum quamquam neuter est condemnatus, tamen Caesar magnam inde laudem consecutus est.

Eodem anno exeunte cum Rhodum abiret, ut Moloni rhetori operam daret, in itinere prope Miletum a piratis captus, sed quadraginta dierum spatio interiecto redemptus, eosdem piratas navibus Milesiis persecutus est captosque Pergami cruci affixit.

Postquam annum Rhodi commoratus est, anno DCLXXX. cum inde in Asiam transisset, pulso ibi praefecto Mithridatis regis, qui Asiae minoris littora Rhodo proxima vastabat, in C. Aureli Cottae avunculi locum absens pontifex creatus Romam revertit. Ibi cum comitate et liberalitate in populi favorem venisset, eius suffragiis tribunus militum creatus auctores tribuniciae potestatis, deminutae a Sulla, restituendae tam enixe adiuvit, ut quadriennio post potestas tribunicia a Pompeio ex Hispania reverso et Crasso consulibus restitueretur. Eodem anno, DCLXXXIII., legi iudiciariae a L. Aurelio Cotta latae suffragatus est, oratione, qua Plautiam rogationem suadebat, perfecit, ut L. Cinna, uxoris frater, quique cum eo M. Aemilium Lepidum secuti post eius mortem ad Q. Sertorium confugerant, restituerentur.

Quaestor anno U. c., ut videtur, DCLXXXVI., cum provincia ei obvenisset Hispania, cui Antistius Vetus pro praetore praeerat, munere functus cum summa diligentia, Gadibus visa Alexandri Magni imagine vitae ante actae pudore percussus ante tempus Romam rediit.

Anno post publice laudavit Iuliam amitam Corneliam-

que uxorem defunctas. Huius in locum, postquam Gallorum Transpadanorum civitatem petentium spem confirmavit, Pompeia, Q. Pompei Rufi filia, Sullae nepte, ducta legi Gabiniae de uno imperatore contra praedones constituendo, anno sequenti legi Maniliae de bello Mithridatico Cn. Pompeio extra ordinem mandando suffragatus est. 5

Ineunte anno DCLXXXVIII. prior Catilinae coniuratio ad irritum redacta est, cuius de societate num merito venerit in suspicionem, parum constat. Eodem anno cum M. Calpurnio Bibulo aedilitate curuli functus est magnificentissime Marique statuum et tropaea restituit, qua re non minus quam ludis splendidissimis, largitionibus, urbe vario ornatu exulta populi favorem sibi conciliavit. Anno post de sicariis quaestionem exercuit, ne eis quidem de sicariorum numero exceptis, quibus legibus Cornelii cautum erat. 15

Anno DCLXXXIX. postquam P. Servilio Rullo auctor fuit legis agrariae promulgandae Titumque Atium Labienum tr. pl. instruxit accusatorem C. Rabiri, qui ob L. Apulei Saturnini tr. pl. caedem perduellionis condemnatus, sed Q. Caecili Metelli Celeris auguris et praetoris intercessione liberatus est, restituta per Labienum lege Domitia de sacerdotiis, quam Sulla abrogaverat, a populo pontifex maximus est creatus. 20

Paulo post praetor designatus, altera coniuratione Catilinaria patefacta, non magis quam triennio ante ab suspicionem conscientiae abhorruit; coniuratos non, ut Cicero et Cato, capitis damnandos, sed per municipia in vinculis habendos censuit. Senatu iterum in aede Concordiae habito egrediens vix a comitibus equitum telis ereptus est, quam ob rem reliquo anni tempore domi se tenuit. 30

Praetor urbanus fuit anno DCLXXXII. cum M. Bibulo. Non perlata rogatione de refectione templi Capitolini, quod XXI annis ante incendio erat consumptum, transferenda a Q. Lutatio Catulo ad Cn. Pompeium, Q. Metelli Nepotis tr. pl. rogationem, ut absens consul Cn. Pompeius fieret, i. e. ut a bello Mithridatico revocaretur, adiuvit: qua de causa cum Metello ab administratione rei publicae summotus, sed

paulo post in integrum restitutus est. Eodem anno cum Pompeia uxore adulterii cum P. Clodio facti convicta divortium fecit.

Ex praetura anno sequenti Hispaniam ulteriorem sortitus provinciae finibus propagatis ipsaque optime constituta magnam laudem consecutus est. Lusitanis devictis et Brigantio capto imperator appellatus medio fere anno proximo, ut triumphum ageret consulatumque peteret, provincia decessit, sed cum iam indicta essent comitia consularia, ne consulatu excluderetur, dimisso triumpho privatus introire coactus est.

Postquam cum Bibulo consul creatus est, cum M. Licinio Crasso et Cn. Pompeio societatem illam iniit, qua sanctum est inter eos, ne quid ageretur in republica, quod displicuisset uni ex tribus.

Consulatu anno DCLXXXV. inito instituit, ut senatus et populi acta publicarentur, tulit legem de publicanis, legem agrariam, legem de pecuniis repetundis, per Q. Vatinium tr. pl. pertulit legem de alternis consiliis reiciendis et legem de imperio C. Caesaris, qua Gallia Cisalpina et Illyricum provinciae cum tribus legionibus in quinquennium ei decretae sunt, quibus senatus addidit unam legionem et Galliam Transalpinam.

Eiusdem anni initio Iuliam filiam Pompeio in matrimonium dedit, ipse Calpurniam duxit, L. Calpurni Pisonis eos. designati filiam. Functus consulatu C. Memmio et L. Domitio praetoribus de ipsius actis referentibus cognitionem senatui detulit, qui cum non susciperet, triduo per irritas altercationes absumpto urbe excessit.

Paucis igitur diebus post, quam Cicero in exilium profectus erat, Caesar in Galliam provinciam abiit primo vere anni DCLXXXVI. Ibi per novem annos bellum gessit fortuna maximam partem prospera.

Primo anno Helvetios transitu per Provinciam interclusos duobus proeliis vicit, Germanos Ariovisto duce gravissima clade illata ex Gallia expulit. Altero anno bellum cum Belgis gessit eorumque quinque civitates, Suessiones,

Bellovacos, Ambianos, Nervios, Aduatucos, vicit; complures civitates Aremoricās in dicionem accepit. Sub finem eius anni cum in Italiam revertisset ibique primo vere cum Pompeio et Crasso pactus esset, ut hi ambo consulatum peterent, sibi imperium in quinquennium prorogaretur, tertio anno 5 Venetos, Venellos, Aquitanos subegit. Quarto anno, Pompeio et Crasso coss., imperio ab anno DCC. ad a. DCCV. prorogato, pecunia publica et decem legatis decretis, primum Usipetes et Tencteros Germanos, deinde, postquam Rhenum transiit et Britannos duobus proeliis fugavit, Morinos de- 10 vicit, Menapiorum fines vastavit. Anno quinto, DCC., quo eodem Iulia filia mense Septembri mortua est, primo ab hibernis in Italiam, deinde in Illyricum profectus est, tum Treveris Aeduisque pacatis iterum in Britanniam traiecit; ibi quibusdam gentibus devictis in Galliam reversus ma- 15 gnam cladem accepit ab Eburonibus, ipse Nervios cum his et Aduatucis profligavit, item hoc anno et anni sequentis initio Senones et Treveros pacavit. Anno sexto legione a Pompeio accepta iterum Rhenum transiit, paulo post Eburonum finibus devastatis in Italiam revertit. Anno septimo 20 Gallos Vercingetorige duce denuo rebellantes, postquam ad Gergoviam magnam cladem accepit, ad Alesiam devicit. Anno octavo eas gentes Galliae devicit, quae nondum pacatae erant, primum Bituriges, Carnutes, Bellovacos, deinde Eburonum finibus iterum devastatis Andes, Uxelloduno ex- 25 pugnato Treveros et Aquitanos, denique, dum paullisper in Provincia moratus in Belgio hiemat, Atrebatas. Nono denique anno Caesar humanitate in devictos Galliae populos usus hibernis peractis in Italiam revertit ac summis ubique honoribus acceptus est; deinde omnem exercitum in 30 finibus Treverorum lustravit.

Romae interim a. DCCII. Pompeius, anno post M. Claudius Marcellus, uterque consul, cum Caesari concessum esset, ut absens consulatum peteret, tulerant, ne absentis ratio haberetur; bello Gallico composito Pompei amici effe- 35 cerunt, ut Caesari duae legiones eriperentur Pompeioque adderentur.

Anno sequenti exarsit bellum civile, quod gestum est annis DCCV. et DCCVI. Kal. Ian. a. DCCV. cum a senatu decretum esset, uti ante certam diem Caesar exercitum dimitteret, senatus consulto non obtemperans Caesar paulo post cum XIII. legione Rubiconem transiit et Ariminum contendit. Pompeius fuga se ei subduxit et Graeciam petiit; quem Caesar classe persecutus, cum anno proximo ineunte ad Illyricum appulisset, prope Dyrrachium obsedit, sed repulsus in Thessaliam se recepit. Quo cum Pompeius eum secutus esset, medio fere anno pugna atrocissima ad Pharsalum commissa est, qua victus Pompeius fuga capta in Aegypto a veterano quodam milite occisus est.

Secuta sunt tria bella, Alexandrinum, Africanum, Hispaniense, quae sunt gesta ab a. DCCVI. ad a. DCCVIII.

Caesar dum Alexandriae versatur, absens dictator in annum dictus tribunicia potestate perpetua accepta anno sequenti Ptolomaeum Aegypti regem vicit, quo flumine merso eius sorori Cleopatrae fratricque minori Ptolomaeo regnum Aegypti tradidit. Eodem anno contra Pharnacem, Mithridatis filium, profectus quinque dierum spatio eum devicit.

Pompeiani cum in Africam convenissent adiuti a Iuba rege Numidarum, eo se Caesar contulit et, postquam aliquotiens varia fortuna cum iis pugnavit, pugna atrocissima ad Thapsum adversarios profligavit vere a. DCCVIII.

Postquam M. Porcius Cato voluntaria morte Uticae decessit, Caesar Gnaeum et Sextum Pompei filios, qui in Hispaniam aufugerant, eo secutus anno DCCVIII. ad Munda acerrimo proelio cum capitis periculo devicit. Cn. Pompeio in fuga interfecto, Corduba et compluribus aliis Hispaniae oppidis expugnatis Romam rediit quintum triumphans.

Deinde consul creatus in decennium et dictator et praefectus morum perpetuus quamquam summa clementia usus est in Pompeianos, tamen clandestina plus sexaginta nobilissimorum virorum, maximam partem senatorum, Romae facta est coniuratio, cuius principes erant C. Cassius Longinus et M. Iunius Brutus, Catonis gener, Cassi affinis,

consiliaque inita sunt de Caesare interficiendo. Capitis periculum non metuens Caesar anno sequenti, U. c. DCCX., cum bellum Parthicum parasset Martioque mense in Asiam profecturus esset, Idibus Martii in senatu in Curia Pompeia coniuratis viginti tribus plagis confossus ad Pompei statum concidit annum agens quinquagesimum sextum. 5

Scripturae inter hanc et priorem editionem discrepantia.

Praeterquam quod unam eandemque omnino secutus
sum scribendi rationem, eam quidem, qua nunc vulgo uti
solent, multaque ex compositorum verborum numero exemi,
haec fere sunt, quibus altera ab altera differt editio:

Ed. II.	Lib. I.	Ed. I.
2, 1 M. Pupio Pisone		M. Pisone
5, 4 Rauricis (<i>item deinceps</i>)		Rauracis
6, 4 Aulo		A.
13, 6 contenderent quam dolo		quam dolo contenderent
15, 4 [pabulationibus] <i>Paul</i>		pabulationibus
17, 2. 3 conferant, quod de- beant: praestare		conferant: [quod] praestare [debeant]
22, 1 a [Lucio] Labieno		a Labieno
24, 2 [ita uti supra se]		atque supra se
— 3 collocari		conlocavit
— — ac-complerietinterea		[ac — complevit; interea];
25, 4 brachio <i>contra codd.</i>		brachio (<i>cf. VII, 56, 4</i>)
— 5 passuum <i>spatio</i>		passuum
26, 5 ierunt; nullam — in- termisso		ierunt [nullam — intermisso];
28, 3 frugibus		fructibus
31, 12 Admagetobrigae		ad Magetobrigam
— 14 Nisi [si]		Nisi
36, 5 his		iis
37, 3 ripas		ripam
38, 4 [alduas] Dubis		Dubis
— 5 M sescentorum (<i>item deinceps</i>)		sexcentorum
39, 4 <i>extr.</i> [Vulgo — ob- signabantur.] <i>Paul</i>		<i>sine uncis</i>
42, 6 [ei] facere		facere
43, 2 vexerat		devexerat

Ed. II.

- 44, 3 omnis
 45, 1 posset: [et]
 49, 1 his
 — 4 setius (*item deinceps*)
 51, 2 raedis (*item deinceps*)
 53, 4 utraque
 — — perierunt; duae filiae:
 harum

Ed. I.

- omnes
 posset, et
 iis
 secius
 redis
 utraeque
 perierunt. Duae filiae harum

Lib. II.

- 1, 1 [in hibernis] *Madvig*
 4, 7 summam totius belli
 6, 2 portas succendunt
 17, 4 inflexis crebrisque
 — — saepes (*item deinceps*)
 munimenta
 18, 3 circiter pedum
 19, 2 hostibus
 — 5 porrecta [ac]
 25, 1 [desertos] proelio
 — 2 uni [militi]
 28, 1 [hac pugna nuntiata]
Kraffert
 30, 2 pedum
 — 4 in muro sese collocare
posse codd., ego
 35, 3 Turones, quaeque

- in hibernis
 suam totius belli summam
 [portas] succe[n]dunt
 [inflexis crebrisque]
 sepes munimentum
 pedum circiter
 ad hostis
 [porrecta ac]
 deserto proelio
 uni militi
sine uncis
 passuum
 moturos sese
 Turonesque, quae

Lib. III.

- 1, 1 a
 — 6 hic — flumine divideretur
 9, 6 [quam] Romanos
 — 8 primum [esse]
Dittenberger
 9, 9 Diablintes
 12, 2 oportunitatibus (*item*
deinceps)

- ab
 hunc — flumen divideret
 Romanos
 primum esse
 Diablintres
 oportunitatibus

Ed. II.

- 13, 4 hae
 — 6 adigebatur
 15, 1 Deiectis *Paul*
 19, 5 Caesar certior factus est
 20, 1 ex tertiaparte — aesti-
 manda *codd.*
 25, 1 caespitibus (*item deinceps*)

Ed. I.

- [hae]
 adiciebatur
 Disiectis
 Caesar est certior factus
 tertia pars — existimanda
 cespitibus

Lib. III.

- 1, 1 Gnaeo (*item deinceps*) Gneo
ego
 — 9 cum quod *codd.*
 2, 2 Germani importatis [his] [Germani] inportatis hi[s]
 — — parva prava
 3, 1 civitatum civitatum
 — 3 [quam] sunt — [et] quam — ceteri, sunt
 ceteris
 — — [quod] Gallicis Gallicis
 6, 4 latius [iam] latius
 7, 5 di — esse possint dii — esse possent
ego, Holder
 10, 1 *extr.* insulam [quae] insulam
 — —, [in Oceanum influit] neque
 neque
 17, 4. 8 derecte, derecta (*item deinceps*) directe, directa
codd.
 20, 1 septentriones (*Holder*) septemtrionem
 27, 1 facturos [esse] *Apitz* facturos esse
 38, 2 erant (*Holder*) [fu]erant
 — 3 Lucius (*Holder*) L.

Lib. V.

- 1, 1 Lucio L.
 9, 4 videbatur *codd.* videbantur
 10, 2 *extr.* tempestatis pati pati tempestatis
codd.

Ed. II.

- 24, 4 patientia, qua *ante*,
Heller
 25, 4 [aut audisse] aut adisse
 29, 3 *s. f.* Volcacium
 34, 8 evocat
 35, 7 in bello
 — 8 fortunatissimos
 37, 7 castra iam
 39, 4 dispecta *Paul*
 43, 3 a tanta
 — 4 [non] modo

Ed. I

- patientiaque
 aut adisse
 Volcatium
 ad se vocat
 [in] bello
 fortunatissimis
 iam castra
 dispecta
 tanta
 modo

Lib. VII.

- 1, 1 *de* senatusque *Aldus* senatusque
 3, 2 ubi quae *Schneider* ubicumque
 5, 6 *extr.* proponendum [pro]ponendum
 6, 3 his iis
 8, 4 nuntii *codd.* nuntiis
 — — , ne[ve] — diripiantur neu se — diripi patiantur
 10, 1 videret videretur
 11, 6 contingebat continebat
 14, 5 [hoc spatium a Boia] hoc spatium [a Boia]
 15, 2 solacii solatii
 — — se prope [se prope]
 — 6 vulgi (*item deinceps*) vulgi
 17, 5 *extr.* infecta incepta
 19, 2 [in civitates] *Paul* in civitates
 — — eius paludis [eius paludis]
 20, 3 ipsa ipse ut (*codd.* ipsum)
 24, 4 picem *alii* picem
 25, 2 sebi *contra codd.* sevi (*cf. VIII, 42, 1*)
 27, 2 intra castra [vineas] inter castra vineasque
 28, 5 ex omni *codd.* omni ex
 34, 1 eaque, quae eaque, quae
 35, 4 distractis *B. Müller* captis
 36, 4 *extr.* perspiceret perspiceretur

Ed. II.

- 40, 2 C. Fabium
 — 3 reperit
 — 6 [deditionem significare] *Paul*
 42, 6 *in* itinere
 43, 3 timore
 44, 3 hunc *locum* *Paul*
 45, 1 turmas [eis] de media nocte; imperat *Paul*
 — 6 ad munitionem
 48, 4 defetigati
 50, 2 pacatorum *Georges*
 52, 2 quod ipse *Vielhaber*
 56, 2 ne *contra codd.*
 — nemo *non* tum
 62, 6 etiam nunc
 — 10 *inde* die III. *Whitte*
 64, 1 diemque ei rei
 — — constituit [diem]. Huc omnes
 66, 4 *extr. in* agmine
 71, 4 exigue dierum se habere XXX
 — — tolerare
 — 5 *nostrum* opus
 73, 2 [aut] admodum
 74, 1 accidat *equitatus* discessu, *Menge*
 — 2 *ne* autem *Hand*
 75, 2 Ambivaretis
 — — [Blannoviis]
 — 3 *sena* Andibus *Hoffmann*
 — — quinque
 77, 11 *praesaep*to (cf. II, 17, 4)
 78, 2 tamen [tempore]
 90, 4 *in. et* VIII, 24, 3 Titum

Ed. I.

- Gaium Fabium
 reperit
 , deditonem significare
 in itinere
 et timore
 hunc
 turmas; eis de media nocte imperat
 munitionum
 fatigati
 pac[a]tum
 quid ipse *codd.*
 ut
 ne metu
 nunc etiam
 inde (*codd. in diem*)
 diemque huic rei
 constituit; omnes
 agmine
 se exigue dierum XXX habere
 tolerari
 opus
 admodum
 accidat, [eius discessu]
 ac ne
 Ambluaretis
 Brannoviis
 [Senonibus]
 quina *codd.*
 praesepto
 tamen
 T.

Ed. II.

Lib. VIII.

Ed. I.

1, 2 [a] Romanis	Romanis
5, 2 collectis <i>Weissenborn</i>	coniectis
9, 3 pro [hac]	pro hac
10, 2 [aut] Gallorum	Gallorum
12, 2 nostros [insidiae]	nostros
15, 5 [ut consueverant; namque]	ut consueverant [namque]
16, 2 fumum	summum iugum
20, 2 [cognita calamitate]	cognita calamitate
27, 2 [et Romanum] et	et Romanum
28, 1 Insequente	Insequenti
— 4 superatis[que]	superatis
36, 2 [perterritos] <i>Vielhaber</i>	perterritos
40, 1 Caesar cum — omnium	Cum — omnium Caesar
42, 5 quam quisque poterat	quisque, prout erat
<i>codd.</i>	
46, 5 <i>extr.</i> recepit hibernavitque	recepit hibernatque
48, 7 [ubi] malum	malum
51, 3 spectatissimi <i>Nipperdey</i>	expectatissimi
52, 5 SC per <i>Th. Mommsen</i>	per se <i>codd.</i>
— — evicerunt — morando	iusserunt — moderando
<i>Iurinius</i>	
55, 2 <i>extr. delevi</i> Contendit	
<i>Holder sec. A.</i>	

C. IULI CAESARIS
BELLIGALLICI
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

Prooemium. Gallia describitur, c. I.

[A. U. C. DCLXXXVI.] I. Bellum Helveticum.

Helvetii Orgetorige, auctore coniurationis nobilitatis, mortuo Galliam invadere conantur primum per Provinciam, deinde per Sequanos, c. II—VIII. Caesar Tigurinos ad Ararim profigat, c. X—XII. Legati ab Helvetiis ad Caesarem missi re infecta discedunt, Galli equites ab Helvetiis pelluntur, c. XIII—XV. Caesar Dumnorigis Aedui perfidia Divitiaco fratri condonata, postquam P. Considius oblatam occasionem Helvetios opprimendi dimisit, iterum eos magna clade afficit, c. XVI—XXVI. Reliquiae Helvetiorum in patriam repelluntur, c. XXVII—XXVIII.

II. Bellum Ariovisti.

Galli de Ariovisto Germanorum rege, qui Sequanorum agrum insidebat, apud Caesarem conqueruntur, c. XXX—XXXII. Caesar frustra legatos ad eum mittit, c. XXXIII—XXXVI. Copias adversus eum educit, Vesontione occupato militum trepidorum animos confirmat, c. XXXVII—XXXI. Caesaris cum Ariovisto colloquium Germanorum impetu dirimitur, c. XXXII—XXXVI. Gallis legatis ab Ariovisto in vincla coniectis armis res geritur. Germani gravissima clade accepta e Gallia profugiunt, c. XXXVII—LIII.

GALLIA est omnis divisa in partes tres, quarum unam 1 incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. Hi omnes 2

lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important; proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt.

4 Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere cotidianis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent aut

5 ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano, continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum, vergit ad septentriones. Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur, pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni, spectant in septen-

7 trionem et orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceani, quae est ad Hispaniam, pertinet; spectat inter occasum solis et septentriones.

1 II. Apud Helvetios longe nobilissimus fuit et ditissimus Orgetorix. Is M. Messala et M. Pupio Pisone consulibus regni cupiditate inductus coniurationem nobilitatis fecit et civitati persuasit, ut de finibus suis

2 cum omnibus copiis exirent: perfacile esse, cum virtute omnibus praestarent, totius Galliae imperio potiri.

3 Id hoc facilius eis persuasit, quod undique loci natura Helvetii continentur: una ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit, altera ex parte monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos et Helvetios, tertia lacu Lemanno et flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit.

4 His rebus fiebat, ut et minus late vagarentur et minus facile finitimis bellum inferre possent; qua ex parte homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur.

Pro multitudine autem hominum et pro gloria belli 5
atque fortitudinis angustos se finis habere arbitraban-
tur, qui in longitudinem milia passuum CCXL, in lati-
tudinem CLXXX patebant.

III. His rebus adducti et auctoritate Orgetorigis 1
permoti constituerunt ea, quae ad proficiscendum per-
tinerent, comparare, iumentorum et carrorum quam
maximum numerum coëmere, sementes quam maximas
facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret, cum
proximis civitatibus pacem et amicitiam confirmare.
Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse du- 2
xerunt: in tertium annum profectionem lege confir-
mant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. Is 3
sibi legationem ad civitates suscepit. In eo itinere 4
persuadet Castico Catamantaloedis filio Sequano, cuius
pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat et
a senatu populi Romani amicus appellatus erat, ut
regnum in civitate sua occuparet, quod pater ante
habuerat; itemque Dumnorigi Aeduo, fratri Divitiaci, 5
qui eo tempore principatum in civitate obtinebat ac
maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, per-
suadet eique filiam suam in matrimonium dat. Per- 6
facile factu esse illis probat conata perficere, propter
ea quod ipse suae civitatis imperium obtenturus esset:
non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Hel-
vetii possent; se suis copiis suoque exercitu illis regna
conciliaturum confirmat. Hac oratione adducti inter 7
se fidem et ius iurandum dant et regno occupato per
tres potentissimos ac firmissimos populos totius Gal-
liae sese potiri posse sperant.

III. Ea res est Helvetiis per indicium enuntiata. 1
Moribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere
coëgerunt; damnatum poenam sequi oportebat, ut igni
cremaretur. Die constituta causae dictionis Orgetorix 2
ad iudicium omnem suam familiam, ad hominum milia
decem, undique coëgit et omnes clientes obaeratosque
suos, quorum magnum numerum habebat, eodem con-

3 duxit; per eos, ne causam diceret, se eripuit. Cum
 civitas ob eam rem incitata armis ius suum exsequi
 conaretur, multitudinemque hominum ex agris magis-
 4 tratus cogere, Orgetorix mortuus est; neque abest
 suspicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipse sibi mor-
 tem consciverit.

1 V. Post eius mortem nihilo minus Helvetii id,
 quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis
 2 exeant. Ubi iam se ad eam rem paratos esse arbi-
 trati sunt, oppida sua omnia, numero ad duodecim,
 vicos ad quadringentos, reliqua privata aedificia in-
 3 cendunt, frumentum omne, praeterquam quod secum
 portaturi erant, comburunt, ut domum reditionis spe
 sublata paratiores ad omnia pericula subeunda essent,
 trium mensum molita cibaria sibi quemque domo ef-
 4 ferre iubent. Persuadent Rauricis et Tulingis et La-
 tovicis finitimis suis, uti eodem usi consilio oppidis
 suis vicisque exustis una cum iis proficiscantur, Boios-
 que, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Nori-
 cum transierant Noreiamque oppugnarant, receptos ad
 se socios sibi asciscunt.

1 VI. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus
 domo exire possent: unum per Sequanos, angustum
 et difficile, inter montem Iuram et flumen Rhodanum,
 vix qua singuli carri ducerentur; mons autem altissi-
 mus inpendebat, ut facile perpauci prohibere possent;
 2 alterum per provinciam nostram, multo facilius atque
 expeditius, propterea quod inter fines Helvetiorum et
 Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fluit
 3 isque non nullis locis vado transitur. Extremum op-
 pidum Allobrogum est proximumque Helvetiorum fini-
 bus Genava. Ex eo oppido pons ad Helvetios per-
 tinet. Allobrogibus sese vel persuasuros, quod nondum
 bono animo in populum Romanum viderentur, existi-
 mabant, vel vi coacturos, ut per suos fines eos ire
 4 paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis
 diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes con-

veniant. Is dies erat a. d. V. Kal. April. L. Pisone, Aulo Gabinio consulibus.

VII. Caesari cum id nuntiatum esset, eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci et, quam maximis potest itineribus, in Galliam ulteriorem contendit et ad Genavam pervenit. Provinciae toti quam maximum potest militum numerum imperat (erat omnino in Gallia ulteriore legio una), pontem, qui erat ad Genavam, iubet rescindi. Ubi de eius adventu Helvetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos civitatis, cuius legationis Nammeius et Verucloetius principem locum obtinebant, qui dicerent, sibi esse in animo sine ullo maleficio iter per provinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, ut eius voluntate id sibi facere liceat. Caesar, quod memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum exercitumque eius ab Helvetiis pulsum et sub iugum missum, concedendum non putabat; neque homines inimico animo data facultate per provinciam itineris faciendi temperaturos ab iniuria et maleficio existimabat. Tamen, ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, diem se ad deliberandum sumpturum: si quid vellent, ad Id. April. reverterentur.

VIII. Interea ea legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provincia convenerant, a lacu Lemanno, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, milia passuum decem novem murum in altitudinem pedum sedecim fossamque perducit. Eo opere perfecto praesidia disponit, castella communit, quo facilius, si se invito transire conarentur, prohibere possit. Ubi ea dies, quam constituerat cum legatis, venit, et legati ad eum reverterunt, negat se more et exemplo populi Romani posse iter ulli per provinciam dare et, si vim facere conentur, prohibitorium ostendit. Hel-

vetii, ea spe deiecti, navibus iunctis ratibusque compluribus factis, alii vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, non numquam interdum, saepius noctu, si perrumpere possent, conati, operis munitione et militum concursu et telis repulsi hoc conatu destiterunt.

- 1 VIII. Relinquebatur una per Sequanos via, qua
 2 Sequanis invitis propter angustias ire non poterant.
 3 His cum sua sponte persuadere non possent, legatos
 4 ad Dumnorigem Aeduum mittunt, ut eo deprecatore
 5 a Sequanis impetrarent. Dumnorix gratia et largitione apud Sequanos plurimum poterat et Helvetiis erat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat, et cupiditate regni adductus novis rebus studebat et quam plurimas civitates suo beneficio habere obstrictas volebat. Itaque rem suscipit et a Sequanis impetrat, ut per fines suos Helvetios ire patiantur, obsidesque uti inter sese dent, perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant, Helvetii, ut sine maleficio et iniuria transeant.

- 1 X. Caesari renuntiatur, Helvetiis esse in animo
 2 per agrum Sequanorum et Aeduorum iter in Santonum
 3 fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus ab-
 4 sunt, quae civitas est in provincia. Id si fieret, intellegebat, magno cum periculo provinciae futurum, ut homines bellicosos, populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet.
 5 Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum praefecit; ipse in Italiam magnis itineribus contendit duasque ibi legiones conscribit et tres, quae circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit et, qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes
 4 erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi
 5 Ceutrones et Graioceli et Caturiges locis superioribus occupatis itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his proeliis pulsus ab Ocelo, quod est citerioris provinciae extremum, in fines Vocontiorum ul-

terioris provinciae die septimo pervenit; inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Segusiavos exercitum ducit. Hi sunt extra provinciam trans Rhodanum primi.

XI. Helvetii iam per angustias et fines Sequanorum suas copias traduxerant et in Aeduorum fines pervenerant eorumque agros populabantur. Aedui, cum se suaque ab iis defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium. Ita se omni tempore de populo Romano meritos esse, ut paene in conspectu exercitus nostri agri vastari, liberi eorum in servitatem abduci, oppida expugnari non debuerint. Eodem tempore [Aedui] Ambarri, necessarii et consanguinei Aeduorum, Caesarem certiores faciunt, sese depopulatis agris non facile ab oppidis vim hostium prohibere. Item Allobroges, qui trans Rhodanum vicinos possessionesque habebant, fuga se ad Caesarem recipiunt et demonstrant, sibi praeter agri solum nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Caesar non expectandum sibi statuit, dum omnibus fortunis sociorum consumptis in Santonos Helvetii pervenirent.

XII. Flumen est Arar, quod per fines Aeduorum et Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, indicari non possit. Id Helvetii ratibus ac lintribus iunctis transibant. Ubi per exploratores Caesar certior factus est, tres iam partes copiarum Helvetios id flumen traduxisse, quartam fere partem citra flumen Ararim reliquam esse, de tertia vigilia cum legionibus e castris profectus ad eam partem pervenit, quae nondum flumen transierat. Eos impeditos et inopinantes aggressus magnam partem eorum concidit; reliqui sese fugae mandarunt atque in proximas silvas abdiderunt. Is pagus appellabatur Tigurinus; nam omnis civitas Helvetia in quattuor pagos divisa est. Hic pagus unus, cum domo exisset patrum nostrorum memoria, L. Cassium consulem interfecerat et eius exercitum

que = adv. relativ.

6 sub iugum miserat. Ita sive casu sive consilio deo-
 rum immortalium, quae pars civitatis Helvetiae in-
 signem calamitatem populo Romano intulerat, ea prin-
 7 ceptis poenas persolvit. Qua in re Caesar non solum
 publicas, sed etiam privatas iniurias ultus est, quod
 eius soceri L. Pisonis avum, L. Pisonem legatum, Ti-
 gurini eodem proelio, quo Cassium, interfecerant.

1 XIII. Hoc proelio facto reliquas copias Helvetio-
 rum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum
 2 curat atque ita exercitum traducit. Helvetii repentino
 eius adventu commoti, cum id, quod ipsi diebus xx
 aegerrime confecerant, ut flumen transirent, illum uno
 die fecisse intellexerent, legatos ad eum mittunt; cuius
 legationis Divico princeps fuit, qui bello Cassiano dux
 3 Helvetiorum fuerat. Is ita cum Caesare egit: Si pa-
 cem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam
 partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi eos
 4 Caesar constituisset atque esse voluisset; sin bello
 persequi perseveraret, reminisceretur et veteris incom-
 modi populi Romani et pristinae virtutis Helvetiorum.
 5 Quod improviso unum pagum adortus esset, cum ii,
 qui flumen transissent, suis auxilium ferre non pos-
 sent, ne ob eam rem aut suae magno opere virtuti
 6 tribueret aut ipsos despiceret. Se ita a patribus maio-
 ribusque suis didicisse, ut magis virtute contenderent
 7 quam dolo aut insidiis niterentur. Quare ne commit-
 teret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate po-
 puli Romani et internicione exercitus nomen caperet
 aut memoriam proderet.

1 XIII. His Caesar ita respondit: Eo sibi minus
 dubitationis dari, quod eas res, quas legati Helvetii
 commemorassent, memoria teneret, atque eo gravius
 ferre, quo minus merito populi Romani accidissent:
 2 qui si alicuius iniuriae sibi conscius fuisset, non fuisse
 difficile cavere; sed eo deceptum, quod neque commis-
 sum a se intellexeret, quare timeret, neque sine causa
 3 timendum putaret. Quod si veteris contumeliae obli-

visci vellet, num etiam recentium iniuriarum, quod eo invito iter per provinciam per vim temptassent, quod Aeduos, quod Ambarros, quod Allobrogas vexassent, memoriam deponere posse? Quod sua 4 victoria tam insolenter gloriarentur quodque tam diu se impune iniurias tulisse admirarentur, eodem pertinere. Consuesse enim deos immortales, quo gravius 5 homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res et diuturniorem impunitatem concedere. Cum ea 6 ita sint, tamen, si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intellegat, et si Aeduis de iniuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum. Divico respondit: Ita Helvetios a maiori 7 bus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare consuerint: eius rei populum Romanum esse testem. Hoc responso dato discessit.

XV. Postero die castra ex eo loco movent. Idem 1 fecit Caesar equitatumque omnem, ad numerum quattuor milium, quem ex omni provincia et Aeduis atque eorum sociis coactum habebat, praemittit, qui videant, quas in partes hostes iter faciant. Qui cupidius 2 novissimum agmen insecuti alieno loco cum equitatu Helvetiorum proelium committunt; et pauci de nostris cadunt. Quo proelio sublatis Helvetii, quod quingentis 3 equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius subsistere non numquam et novissimo agmine proelio nostros lacessere coeperunt. Caesar suos a 4 proelio continebat ac satis habebat in praesentia hostem rapinis [pabulationibus] populationibusque prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, ut inter no- 5 vissimum hostium agmen et nostrum primum non amplius quinque aut senis milibus passuum interesset.

XVI. Interim cotidie Caesar Aeduos frumentum, 1 quod essent publice polliciti, flagitare. Nam propter 2 frigora, quod Gallia sub septentrionibus, ut ante dictum

est, posita est, non modo frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia
 3 suppetebat; eo autem frumento, quod flumine Arare navibus subvexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Helvetii averterant, a quibus discedere
 4 nolebat. Diem ex die ducere Aedui: conferri, comportari, adesse dicere. Ubi se diutius duci intellexit et diem
 5 instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret, convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Divitiaco et Lisco, qui summo magistratui praeerat, quem vergobretum appellant Aedui, qui creatur annuus et vitae necisque in suos
 6 habet potestatem, graviter eos accusat, quod, cum neque emi neque ex agris sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus ab iis non sublevetur, praesertim cum magna ex parte eorum precibus adductus bellum susceperit; multo etiam gravius, quod sit destitutus, queritur.

1 XVII. Tum demum Liscus oratione Caesaris adductus, quod antea tacuerat, proponit: Esse non nullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat, qui
 2 privatim plus possint quam ipsi magistratus. (Hos seditiosa atque improba oratione multitudinem de-
 3 terrere, ne frumentum conferant, quod debeant: praestare, si iam principatum Galliae obtinere non possint,
 4 Gallorum quam Romanorum imperia perferre; neque dubitare [debeant], quin, si Helvetios superaverint Romani, una cum reliqua Gallia Aeduis libertatem
 5 sint erepturi. Ab eisdem nostra consilia, quaeque in castris gerantur, hostibus enuntiari: hos a se coerceri
 6 non posse. Quin etiam, quod necessariam rem coactus Caesari enuntiarit, intellegere sese, quanto id cum periculo fecerit, et ob eam causam, quam diu potuerit, tacuisse.

1 XVIII. Caesar hac oratione Lisci Dumnorigem, Divitiaci fratrem, designari sentiebat, sed, quod pluribus praesentibus eas res iactari nolebat, celeriter con-

cilium dimittit, Liscum retinet. Quaerit ex solo ea, 2
 quae in conventu dixerat. Dicit liberius atque audacius.
 Eadem secreto ab aliis quaerit; reperit esse vera:
 Ipsum esse Dumnorigem, summa audacia, magna apud 3
 plebem propter liberalitatem gratia, cupidum rerum
 novarum. Compluris annos portoria reliquaque omnia
 Aeduorum vectigalia parvo pretio redempta habere,
 propterea quod illo licente contra liceri audeat nemo.
 His rebus et suam rem familiarem auxisse et facul- 4
 tates ad largiendum magnas comparasse; magnum 5
 numerum equitatus suo sumptu semper alere et circum
 se habere, neque solum domi, sed etiam apud finitimas 6
 civitates largiter posse, atque huius potentiae causa
 matrem in Biturigibus homini illic nobilissimo ac
 potentissimo collocasse, ipsum ex Helvetiis uxorem 7
 habere, sororem ex matre et propinquas suas nuptum
 in alias civitates collocasse. Favere et cupere Helvetiis 8
 propter eam affinitatem, odisse etiam suo nomine Cae-
 sarem et Romanos, quod eorum adventu potentia eius
 deminuta et Divitiacus frater in antiquum locum gratiae
 atque honoris sit restitutus. Si quid accidat Romanis, 9
 summam in spem per Helvetios regni obtinendi venire;
 imperio populi Romani non modo de regno, sed etiam
 de ea, quam habeat, gratia desperare. Reperiebat etiam 10
 in quaerendo Caesar, quod proelium equestre adversum
 paucis ante diebus esset factum, initium eius fugae
 factum a Dumnorige atque eius equitibus (nam equi-
 tatui, quem auxilio Caesari Aedui miserant, Dumnorix
 praeerat): eorum fuga reliquum esse equitatum per-
 territum.

XVIII. Quibus rebus cognitis, cum ad has sus- 1
 piciones certissimae res accederent, quod per fines
 Sequanorum Helvetios traduxisset, quod obsides inter
 eos dandos curasset, quod ea omnia non modo iniussu
 suo et civitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset,
 quod a magistratu Aeduorum accusaretur, satis esse
 causae arbitrabatur, quare in eum aut ipse animad-

2 verteret aut civitatem animadvertere iuberet. His omnibus rebus unum repugnabat, quod Divitiaci fratris summum in populum Romanum studium, summam in se voluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognoverat: nam, ne eius supplicio Divitiaci animum
 3 offenderet, verebatur. Itaque prius, quam quicquam conaretur, Divitiacum ad se vocari iubet et, cotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procillum, principem Galliae provinciae, familiarem suum, cui summam omnium rerum fidem habebat, cum eo collo-
 4 quitur; simul commonefacit, quae ipso praesente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, et ostendit,
 5 quae separatim quisque de eo apud se dixerit; petit atque hortatur, ut sine eius offensione animi vel ipse de eo causa cognita statuatur vel civitatem statuere iubeat.

1 XX. Divitiacus multis cum lacrimis Caesarem complexus obsecrare coepit, ne quid gravius in fratrem
 2 statueret: Scire se, illa esse vera, nec quemquam ex eo plus quam se doloris capere, propterea quod, cum ipse gratia plurimum domi atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolescentiam posset, per se
 3 crevisset; quibus opibus ac nervis non solum ad minuendam gratiam, sed paene ad perniciem suam uteretur. Sese tamen et amore fraterno et existimatione
 4 vulgi commoveri. Quod si quid ei a Caesare gravius accidisset, cum ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum non sua voluntate factum: qua ex re futurum, uti totius Galliae animi
 5 a se averterentur. Haec cum pluribus verbis flens a Caesare peteret, Caesar eius dextram prendit; consolatus rogat, finem orandi faciat; tanti eius apud se gratiam esse ostendit, uti et rei publicae iniuriam et suum
 6 dolorem eius voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se vocat, fratrem adhibet; quae in eo reprehendat, ostendit; quae ipse intellegat, quae civitas queratur, proponit; monet, ut in reliquum tempus

omnes suspiciones vitet; praeterita se Divitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit, ut, quae agat, quibuscum loquatur, scire possit.

XXI. Eodem die ab exploratoribus certior factus, 1
hostes sub monte consedissee milia passuum ab ipsius
castris octo, qualis esset natura montis et qualis in
circuitu ascensus, qui cognoscerent, misit. Renuntiatum 2
est facilem esse. De tertia vigilia Titum Labienum,
legatum pro praetore, cum duabus legionibus et iis
ducibus, qui iter cognoverant, summum iugum montis
ascendere iubet; quid sui consilii sit, ostendit. Ipse 3
de quarta vigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad
eos contendit equitatumque omnem ante se mittit.
P. Considius, qui rei militaris peritissimus habebatur 4
et in exercitu L. Sullae et postea in M. Crassi fuerat,
cum exploratoribus praemittitur.

XXII. Prima luce, cum summus mons a [Lucio] 1
Labieno teneretur, ipse ab hostium castris non lon-
gius mille et quingentis passibus abesset, neque, ut
postea ex captivis comperit, aut ipsius adventus aut
Labieni cognitus esset, Considius equo admissis ad eum 2
accurrit, dicit, montem, quem a Labieno occupari vo-
luerit, ab hostibus teneri: id se a Gallicis armis atque
insignibus cognovisse. Caesar suas copias in proximum 3
collem subducit, aciem instruit. Labienus, ut erat ei
praeceptum a Caesare, ne proelium committeret, nisi
ipsius copiae prope hostium castra visae essent, ut
undique uno tempore in hostes impetus fieret, monte
occupato nostros exspectabat proelioque abstinebat.
Multo denique die per exploratores Caesar cognovit, 4
et montem a suis teneri et Helvetios castra movisse
et Considium timore perterritum, quod non vidisset,
pro viso sibi renuntiasse. Eo die, quo consuerat inter- 5
vallo, hostes sequitur et milia passuum tria ab eorum
castris castra ponit.

XXIII. Postridie eius diei, quod omnino biduum 1
supererat, cum exercitui frumentum metiri oporteret,

et quod a Bibracte, oppido Aeduorum longe maximo et copiosissimo, non amplius milibus passuum XVIII aberat, rei frumentariae prospiciendum existimavit: iter ab Helvetiis avertit ac Bibracte ire contendit.

- 2 Ea res per fugitivos L. Aemilii, decurionis equitum
 3 Gallorum, hostibus nuntiatur. Helvetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent, eo magis, quod pridie superioribus locis occupatis proelium non commisissent, sive eo, quod re frumentaria intercludi posse confiderent, commutato consilio atque itinere converso nostros a novissimo agmine insequi ac lacessere coeperunt.

- 1 XXIII. Postquam id animum advertit, copias suas Caesar in proximum collem subducit equitatum-
 2 que, qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit legionum
 3 quattuor veteranarum [ita, uti supra se]; in summo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, et omnia auxilia collocari ac totum montem hominibus compleri et interea sarcinas in unum locum conferri et eum ab his, qui in superiore acie
 4 constiterant, muniri iussit. Helvetii cum omnibus suis carris secuti impedimenta in unum locum contulerunt; ipsi, confertissima acie reiecto nostro equitatu, phalange facta sub primam nostram aciem successerunt.

- 1 XXV. Caesar, primum suo, deinde omnium ex conspectu remotis equis, ut aequato omnium periculo spem fugae tolleret, cohortatus suos proelium commisit.
 2 Milites e loco superiore pilis missis facile hostium phalangem perfregerunt. Ea disiecta gladiis destrectis
 3 in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis et colligatis, cum ferrum se inflexisset, neque evellere neque sinistra impedita satis
 4 commode pugnare poterant, multi ut diu iactato bracchio praeoptarent scutum manu emittere et nudo
 5 corpore pugnare. Tandem vulneribus defessi et pedem

referre et, quod mons suberat circiter mille passuum *spatio*, eo se recipere coeperunt. Capto monte et 6
 succedentibus nostris, Boii et Tulingi, qui hominum
 milibus circiter xv agmen hostium claudebant et
 novissimis praesidio erant, ex itinere nostros latere
 aperto aggressi circumvenire, et id conspicati Helvetii,
 qui in montem sese receperant, rursus instare et proe-
 lium redintegrare coeperunt. Romani conversa signa 7
 bipertito intulerunt: prima et secunda acies, ut victis
 ac summotis resisteret, tertia, ut venientes sustineret.

XXVI. Ita ancipiti proelio diu atque acriter pu- 1
 gnatum est. Diutius cum sustinere nostrorum impetus
 non possent, alteri se, ut coeperant, in montem rece-
 perunt, alteri ad impedimenta et carros suos se con-
 tulerunt. Nam hoc toto proelio, cum ab hora septima 2
 ad vespereum pugnatum sit, aversum hostem videre
 nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta 3
 pugnatum est, propterea quod pro vallo carros obiecerant
 et e loco superiore in nostros venientes tela conicie-
 bant, et non nulli inter carros rotasque mataras ac
 tragulas subiciebant nostrosque vulnerabant. Diu cum 4
 esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti
 sunt. Ibi Orgetorigis filia atque unus e filiis captus
 est. Ex eo proelio circiter hominum milia cxxx super- 5
 fuerunt eaque tota nocte continenter ierunt: nullam
 partem noctis itinere intermisso in fines Lingonum die
 quarto pervenerunt, cum et propter vulnera militum
 et propter sepulturam occisorum nostri triduum mo-
 rati eos sequi non potuissent. Caesar ad Lingonas 6
 litteras nuntiosque misit, ne eos frumento neve alia
 re iuvarent: qui si iuvisset, se eodem loco, quo
 Helvetios, habiturum. Ipse triduo intermisso cum
 omnibus copiis eos sequi coepit.

XXVII. Helvetii omnium rerum inopia adducti 1
 legatos de deditioe ad eum miserunt. Qui cum eum 2
 in itinere convenissent seque ad pedes proiecissent
 suppliciterque locuti flentes pacem petissent, atque

3 eos in eo loco, quo tum essent, suum adventum ex-
 spectare iussisset, paruerunt. Eo postquam Caesar
 pervenit, obsides, arma, servos, qui ad eos perfugissent,
 4 poposcit. Dum ea conquiruntur et conferuntur, nocte
 intermissa, circiter hominum milia sex eius pagi, qui
 Verbigenus appellatur, sive timore perterriti, ne armis
 traditis supplicio afficerentur, sive spe salutis inducti,
 quod in tanta multitudine dediticiorum suam fugam
 aut occultari aut omnino ignorari posse existimarent,
 prima nocte e castris Helvetiorum egressi ad Rhenum
 finesque Germanorum contenderunt.

1 XXVIII. Quod ubi Caesar rescit, quorum per
 fines ierant, his, uti conquirerent et reducerent, si
 2 sibi purgati esse vellent, imperavit: reductos in hostium
 numero habuit; reliquos omnes obsidibus, armis, per-
 3 fugis traditis in deditionem accepit. Helvetios, Tulingos,
 Latovicos in fines suos, unde erant profecti, reverti
 iussit et, quod omnibus frugibus amissis domi nihil
 erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit,
 4 ut iis frumenti copiam facerent; ipsos oppida vicosque,
 quos incenderant, restituere iussit. Id ea maxime
 ratione fecit, quod noluit eum locum, unde Helvetii
 discesserant, vacare, ne propter bonitatem agrorum
 Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus
 in Helvetiorum fines transirent et finitimi Galliae
 5 provinciae Allobrogibusque essent. Boios petentibus
 Aeduis, quod egregia virtute erant cogniti, ut in fini-
 bus suis collocarent, concessit; quibus illi agros de-
 derunt quosque postea in parem iuris libertatisque
 condicionem, atque ipsi erant, receperunt.

1 XXVIII. In castris Helvetiorum tabulae repertae
 sunt litteris Graecis confectae et ad Caesarem relatae,
 quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui
 numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent,
 2 et item separatim pueri, senes mulieresque. Quarum
 omnium rerum summa erat capitum: Helvetiorum
 milia CCLXIII, Tulingorum milia XXXVI, Latovicorum

XIII, Rauricorum XXIII, Boiorum XXXII; ex his, qui arma ferre possent, ad milia nonaginta duo. Summa 3 omnium fuerunt ad milia CCCLXVIII. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Caesar imperaverat, repertus est numerus milium C et X.

XXX. Bello Helvetiorum confecto totius fere Gal- 1 liae legati, principes civitatum, ad Caesarem gratulatum convenerunt: Intellegere sese, tametsi pro veteribus 2 Helvetiorum iniuriis populi Romani ab his poenas bello repetisset, tamen eam rem non minus ex usu terrae Galliae quam populi Romani accidisse, propterea 3 quod eo consilio florentissimis rebus domos suas Helvetii reliquissent, uti toti Galliae bellum inferrent imperioque potirentur locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia oportunissimum ac fructuosissimum iudicassent, reliquasque civitates stipendiarias haberent. Petierunt, uti sibi concilium totius 4 Galliae in diem certam indicere idque Caesaris voluntate facere liceret: sese habere quasdam res, quas ex communi consensu ab eo petere vellent. Ea re per- 5 missa diem concilio constituerunt et iure iurando, ne quis enuntiaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt.

XXXI. Eo concilio dimisso idem principes civita- 1 tum, qui ante fuerant, ad Caesarem reverterunt petieruntque, ut sibi secreto [in occulto] de sud omnium- 2 que salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata 2 sese omnes flentes Caesari ad pedes proiecerunt: Non minus se id contendere et laborare, ne ea, quae dixissent, enuntiarentur, quam uti ea, quae vellent, impetrarent, propterea quod, si enuntiatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent. Locutus 3 est pro his Divitiacus Aeduus: Galliae totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Aeduos, alterius Arvernos. Hi cum tanto opere de potentatu 4 inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Arvernisque Germani mercede arcesseren-

5 tur. Horum primo circiter milia xv Rhenum transisse; posteaquam agros et cultum et copias Gallorum homines
feri ac barbari adamassent, traductos plures; nunc
esse in Gallia ad centum et viginti milium numerum.
6 Cum his Aeduos eorumque clientes semel atque iterum
armis contendisse; magnam calamitatem pulsos ac-
cepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem
7 equitatum amisisse. Quibus proeliis calamitatibusque
fractos, qui et sua virtute et populi Romani hospitio
atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent,
coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos civi-
tatis et iure iurando civitatem obstringere, sese neque
obsides repetituros neque auxilium a populo Romano
imploratuos neque recusatuos, quo minus perpetuo
8 sub illorum ditione atque imperio essent. Unum se
esse ex omni civitate Aeduorum, qui adduci non po-
9 tuerit, ut iuraret aut liberos suos obsides daret. Ob
eam rem se ex civitate profugisse et Romam ad sena-
tum venisse auxilium postulatum, quod solus neque
10 iure iurando neque obsidibus teneretur. Sed peius
victoribus Sequanis quam Aeduis victis accidisse, prop-
terea quod Ariovistus, rex Germanorum, in eorum
finibus consedisset tertiamque partem agri Sequani,
qui esset optimus totius Galliae, occupavisset et nunc
de altera parte tertia Sequanos decedere iuberet, prop-
terea quod paucis mensibus ante Harudum milia
11 hominum XXIII ad eum venissent, quibus locus ac
sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti
omnes ex Galliae finibus pellerentur atque omnes
Germani Rhenum transirent: neque enim conferendum
esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc
12 consuetudinem victus cum illa comparandam. Ario-
vistum autem, ut semel Gallorum copias proelio vicerit,
quod proelium factum sit Admagetobrigae, superbe et
crudeliter imperare, obsides nobilissimi cuiusque liberos
poscere et in eos omnia exempla cruciatusque edere,
si qua res non ad nutum aut ad voluntatem eius facta

sit. Hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: 13
 non posse eius imperia diutius sustinere. Nisi [si] 14
 quid in Caesare populoque Romano sit auxilii, omni-
 bus Gallis idem esse faciendum, quod Helvetii fecerint,
 ut domo emigrent, aliud domicilium, alias sedes, re-
 motas a Germanis, petant fortunamque, quaecumque
 accidat, experiantur. Haec si enuntiata Ariovisto sint, 15
 non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud
 eum sint, gravissimum supplicium sumat. Caesarem 16
 vel auctoritate sua atque exercitus vel recenti victoria
 vel nomine populi Romani deterrere posse, ne maior
 multitudo Germanorum Rhenum traducatur, Galliam-
 que omnem ab Ariovisti iniuria posse defendere.

XXXII. Hac oratione ab Divitiaco habita, omnes, 1
 qui aderant, magno fletu auxilium a Caesare petere
 coeperunt. Animadvertit Caesar, unos ex omnibus 2
 Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri fa-
 cerent, sed tristes capite demisso terram intueri. Eius
 rei quae causa esset, miratus ex ipsis quaesivit. Nihil 3
 Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti per-
 manere. Cum ab his saepius quaereret neque ullam
 omnino vocem exprimere posset, idem Divitiacus Ae-
 dius respondit: Hoc esse miseriorem et graviorem 4
 fortunam Sequanorum quam reliquorum, quod soli ne
 in occulto quidem queri neque auxilium implorare aude-
 rent absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si coram
 adesset, horrerent, propterea quod reliquis tamen fugae 5
 facultas daretur, Sequanis vero, qui intra fines suos
 Ariovistum recepissent, quorum oppida omnia in po-
 testate eius essent, omnes cruciatus essent perferendi.

XXXIII. His rebus cognitis Caesar Gallorum ani- 1
 mos verbis confirmavit pollicitusque est, sibi eam rem
 curae futuram: magnam se habere spem, et beneficio
 suo et auctoritate adductum Ariovistum finem iniuriis
 facturum. Hac oratione habita concilium dimisit. Et 2
 secundum ea multae res eum hortabantur, quare sibi
 eam rem cogitandam et suscipiendam putaret, in pri-

mis, quod Aeduos, fratres consanguineosque saepe numero a senatu appellatos, in servitute atque in dicione videbat Germanorum teneri, eorumque obsides esse apud Ariovistum ac Sequanos intellegebat; quod in tanto imperio populi Romani turpissimum sibi et rei publicae esse arbitrabatur. Paulatim autem Germanos consuescere Rhenum transire, et in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculosum videbat, neque sibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin, cum omnem Galliam occupavissent, ut ante Cimbri Teutonique fecissent, in provinciam exirent atque inde in Italiam contenderent, praesertim cum Sequanos a provincia nostra Rhodanus divideret; quibus rebus quam maturrime occurrendum putabat. Ipse autem Ariovistus tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur.

1 XXXIII. Quam ob rem placuit ei, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, uti aliquem locum medium utriusque colloquio deligeret: velle sese de re publica et summis utriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Ariovistus respondit: Si quid ipsi a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse; si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Praeterea se neque sine exercitu in eas partes Galliae venire audere, quas Caesar possideret, neque exercitum sine magno comaeatu atque molimento in unum locum contrahere posse. Sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Caesari aut omnino populo Romano negotii esset.

1 XXXV. His responsis ad Caesarem relatis iterum ad eum Caesar legatos cum his mandatis mittit: 2 Quoniam tanto suo populique Romani beneficio affectus, cum in consulatu suo rex atque amicus a senatu appellatus esset, hanc sibi populoque Romano gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur neque de communi re dicendum sibi et

cognoscendum putaret, haec esse, quae ab eo postu-
 laret: primum, ne quam multitudinem hominum am- 3
 plius trans Rhenum in Galliam traduceret; deinde,
 obsides, quos haberet ab Aeduis, redderet, Sequanis-
 que permetteret, ut, quos illi haberent, voluntate eius
 reddere illis liceret; neve Aeduos iniuria lacesseret,
 neve his sociisque eorum bellum inferret. Si id ita 4
 fecisset, sibi populoque Romano perpetuam gratiam
 atque amicitiam cum eo futuram; si non impetraret,
 sese, quoniam M. Messala, M. Pisone consulibus se-
 natus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam
 obtineret, quod commodo rei publicae facere posset,
 Aeduos ceterosque amicos populi Romani defenderet,
 se Aeduorum iniurias non neglecturum.

XXXVI. Ad haec Ariovistus respondit: Ius esse 1
 belli, ut, qui vicissent, iis, quos vicissent, quem ad mo-
 dum vellent, imperarent: item populum Romanum
 victis non ad alterius praescriptum, sed ad suum ar-
 bitrium imperare consuesse. Si ipse populo Romano 2
 non praescriberet, quem ad modum suo iure uteretur,
 non oportere sese a populo Romano in suo iure im-
 pediri. Aeduos sibi, quoniam belli fortunam temptas- 3
 sent et armis congressi ac superati essent, stipendiarios
 esse factos. Magnam Caesarem iniuriam facere, qui 4
 suo adventu vectigalia sibi deteriora faceret. Aeduis 5
 se obsides redditurum non esse, neque his neque eorum
 sociis iniuria bellum illaturum, si in eo manerent,
 quod convenisset, stipendiumque quotannis penderent;
 si id non fecissent, longe iis fraternum nomen populi
 Romani afuturum. Quod sibi Caesar denuntiaret, se 6
 Aeduorum iniurias non neglecturum, neminem secum
 sine sua pernicie contendisse. Cum vellet, congrede- 7
 retur: intellecturum, quid invicti Germani, exercitatissimi
 in armis, qui inter annos XIII tectum non subissent,
 virtute possent.

XXXVII. Haec eodem tempore Caesari mandata 1
 referebantur, et legati ab Aeduis et a Treveris venie-

2 bant: Aedui questum, quod Harudes, qui nuper in
 Galliam transportati essent, fines eorum popularentur:
 3 sese ne obsidibus quidem datis pacem Ariovisti redi-
 mere potuisse; Treveri autem, pagos centum Sueborum
 ad ripas Rheni consedisse, qui Rhenum transire cona-
 rantur; his praeesse Nasuam et Cimberium fratres.
 4 Quibus rebus Caesar vehementer commotus maturan-
 dum sibi existimavit, ne, si nova manus Sueborum
 cum veteribus copiis Ariovisti sese coniunxisset, minus
 5 facile resisti posset. Itaque re frumentaria, quam
 celerrime potuit, comparata magnis itineribus ad
 Ariovistum contendit.

1 XXXVIII. Cum tridui viam processisset, nuntiatum
 est ei, Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occu-
 pandum Vesontionem, quod est oppidum maximum
 Sequanorum, contendere triduique viam a suis finibus
 2 profecisse. Id ne accideret, magno opere sibi prae-
 3 cavendum Caesar existimabat. Namque omnium rerum,
 quae ad bellum usui erant, summa erat in eo oppido
 4 facultas, idque natura loci sic muniebatur, ut magnam
 ad ducendum bellum daret facultatem, propterea quod
 flumen [alduas] Dubis ut circino circumductum paene
 5 totum oppidum cingit; reliquum spatium, quod est
 non amplius pedum M sescentorum, qua flumen inter-
 mittit, mons continet magna altitudine, ita, ut radices
 6 montis ex utraque parte ripae fluminis contingant.
 7 Hunc murus circumdatus arcem efficit et cum oppido
 coniungit. Huc Caesar magnis nocturnis diurnisque
 itineribus contendit occupatoque oppido ibi praesidium
 collocat.

1 XXXVIII. Dum paucos dies ad Vesontionem rei
 frumentariae commeatusque causa moratur, ex per-
 centatione nostrorum vocibusque Gallorum ac mer-
 catorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos,
 incredibili virtute atque exercitatione in armis esse
 praedicabant (saepe numero sese cum his congressos
 ne vultum quidem atque aciem oculorum dicebant

ferre potuisse), tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret. Hic primum ortus est a tribunis militum, praefectis reliquisque, qui ex urbe amicitiae causa Caesarem secuti non magnum in re militari usum habebant: quorum alius alia causa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat, ut eius voluntate discedere liceret; non nulli pudore adducti, ut timoris suspicionem vitarent, remanebant. Hi neque vultum fingere neque interdum lacrimas tenere poterant: abditii in tabernaculis aut suum fatum querebantur aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur. [Vulgo totis castris testamenta obsignabantur.] Horum vocibus ac timore paulatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, milites centurionesque, quique equitatu praerant, perturbabantur. Qui se ex his minus timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris et magnitudinem silvarum, quae intercederent inter ipsos atque Ariovistum, aut rem frumentariam, ut satis commode supportari posset, timere dicebant. Non nulli etiam Caesari nuntiarant, cum castra moveri ac signa ferri iussisset, non fore dicto audientes milites neque propter timorem signa laturos.

XXXX. Haec cum animadvertisset, convocato consilio omniumque ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus vehementer eos incusavit: primum quod, aut quam in partem aut quo consilio ducerentur, sibi quaerendum aut cogitandum putarent. Ariovistum se consule cupidissime populi Romani amicitiam appetisse: cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum iudicaret? Sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis atque aequitate condicionum perspecta eum neque suam neque populi Romani gratiam repudiatum. Quod si furore atque amentia impulsus bellum intulisset, quid tandem vererentur? aut cur de sua virtute aut de ipsius diligentia desperarent? Factum eius

hostis periculum patrum nostrorum memoria, cum Cimbris et Teutonibus a Gaio Mario pulsus non minorem laudem exercitus quam ipse imperator meritis videbatur; factum etiam nuper in Italia servili tumultu, quos tamen aliquid usus ac disciplina, quae a nobis 6 accepissent, sublevarent. Ex quo iudicari posse, quantum haberet in se boni constantia, propterea quod, quos aliquamdiu inermes sine causa timuissent, hos 7 postea armatos ac victores superassent. Denique hos esse eosdem, quibuscum saepe numero Helvetii congressi non solum in suis, sed etiam in illorum finibus plerumque superarint, qui tamen pares esse nostro 8 exercitui non potuerint. Si quos adversum proelium et fuga Gallorum commoveret, hos, si quaerent, reperire posse, diuturnitate belli defetigatis Gallis Ariovistum, cum multos menses castris se ac paludibus tenuisset neque sui potestatem fecisset, desperantes iam de pugna et dispersos subito adortum magis 9 ratione et consilio quam virtute vicisse. Cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuisset, hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi 10 posse. Qui suum timorem in rei frumentariae simulationem angustiasque itineris conferrent, facere arroganter, cum aut de officio imperatoris desperare aut 11 praescribere viderentur. Haec sibi esse curae; frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare, iamque esse in agris frumenta matura; de itinere ipsos 12 brevi tempore iudicatuos. Quod non fore dicto audientes neque signa latenti dicantur, nihil se ea re commoveri: scire enim, quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut male re gesta fortunam defuisse aut aliquo facinore comperto avaritiam esse convictam; suam innocentiam perpetua vita, felicitatem Helvetiorum 13 bello esse perspectam. Itaque se, quod in longiorem diem collaturus fuisset, repraesentaturum et proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut quam primum intellegere posset, utrum apud eos pudor atque

officium an timor valeret. Quod si praeterea nemo 14
sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum,
de qua non dubitaret, sibi que eam praetoriam cohortem
futuram. Huic legioni Caesar et indulserat praeci- 15
pue et propter virtutem confidebat maxime.

XXXXI. Hac oratione habita mirum in modum 1
conversae sunt omnium mentes summaque alacritas
et cupiditas belli gerendi innata est, princepsque decima 2
legio per tribunos militum ei gratias egit, quod de se
optimum iudicium fecisset, seque esse ad bellum
gerendum paratissimam confirmavit. Deinde reliquae 3
legiones cum tribunis militum et primorum ordinum
centurionibus egerunt, uti Caesari satis facerent: se
neque umquam dubitasse neque timuisse, neque de
summa belli suum iudicium, sed imperatoris esse
existimavisse. Eorum satisfactione accepta et itinere 4
exquisito per Divitiacum, quod ex aliis ei maximam
fidem habebat, ut milium amplius quinquaginta cir-
cuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta vigilia,
ut dixerat, profectus est. Septimo die, cum iter non 5
intermitteret, ab exploratoribus certior factus est,
Ariovisti copias a nostris milibus passuum quattuor
et XX abesse.

XXXXII. Cognito Caesaris adventu Ariovistus 1
legatos ad eum mittit: quod antea de colloquio pos-
tulasset, id per se fieri licere, quoniam propius ac-
cessisset, seque id sine periculo facere posse existimare.
Non respuit condicionem Caesar, iamque eum ad sani- 2
tatem reverti arbitrabatur, cum id, quod antea petenti
denegasset, ultro polliceretur, magnamque in spem 3
veniebat, pro suis tantis populique Romani in eum
beneficiis cognitis suis postulatis fore, uti pertinacia
desisteret. Dies colloquio dictus est ex eo die quintus.
Interim saepe ultro citroque cum legati inter eos 4
mitterentur, Ariovistus postulavit, ne quem peditem
ad colloquium Caesar adduceret: vereri se, ne per in-
sidias ab eo circumveniretur; uterque cum equitatu

5 veniret: alia ratione sese non esse venturum. Caesar,
 quod neque colloquium interposita causa tolli volebat
 neque salutem suam Gallorum equitatu committere
 audebat, commodissimum esse statuit, omnibus equis
 Gallis equitibus detractis eo legionarios milites legionis
 decimae, cui quam maxime confidebat, imponere, ut
 6 praesidium quam amicissimum, si quid opus facto
 esset, haberet. Quod cum fieret, non irridicule quidam
 ex militibus decimae legionis dixit, plus, quam polli-
 citus esset, Caesarem [ei] facere: pollicitum, se in
 cohortis praetoriae loco decimam legionem habiturum,
 ad equum rescribere.

1 XXXXIII. Planicies erat magna et in ea tumulus
 terrenus satis grandis. Hic locus aequo fere spatio
 2 ab castris Ariovisti et Caesaris aberat. Eo, ut erat
 dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Caesar,
 quam equis vexerat, passibus ducentis ab eo tumulo
 constituit; item equites Ariovisti pari intervallo con-
 3 stiterunt. Ariovistus, ex equis, ut colloquerentur et
 praeter se denos ut ad colloquium adducerent, postu-
 4 lavit. Ubi eo ventum est, Caesar initio orationis sua
 senatusque in eum beneficia commemoravit, quod rex
 appellatus esset a senatu, quod amicus, quod munera
 amplissime missa; quam rem et paucis contigisse et
 pro magnis hominum officii consuesse tribui docebat;
 5 illum, cum neque aditum neque causam postulandi
 iustam haberet, beneficio ac liberalitate sua ac senatus
 6 ea praemia consecutum. Docebat etiam, quam veteres
 quamque iustae causae necessitudinis ipsis cum Aeduis
 7 intercederent, quae senatus consulta quotiens quamque
 honorifica in eos facta essent, ut omni tempore totius
 Galliae principatum Aedui tenuissent, prius etiam,
 8 quam nostram amicitiam appetissent. Populi Romani
 hanc esse consuetudinem, ut socios atque amicos non
 modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore
 auctiores velit esse; quod vero ad amicitiam populi
 Romani attulissent, id iis eripi quis pati posset?

Postulavit deinde eadem, quae legatis in mandatis 9
dederat: ne aut Aeduis aut eorum sociis bellum in-
ferret; obsides redderet; si nullam partem Germano-
rum domum remittere posset, at ne quos amplius
Rhenum transire pateretur.

XXXXIII. Ariovistus ad postulata Caesaris pauca 1
respondit, de suis virtutibus multa praedicavit: Trans- 2
isse Rhenum sese non sua sponte, sed rogatum et
arcessitum a Gallis; non sine magna spe magnisque
praemiis domum propinquosque reliquisse; sedes ha-
bere in Gallia ab ipsis concessas, obsides ipsorum
voluntate datos; stipendium capere iure belli, quod
victores victis imponere consuerint. Non sese Gallis, 3
sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Galliae civi-
tates ad se oppugnandum venisse ac contra se castra
habuisse; eas omnis copias a se uno proelio pulsas
ac superatas esse. Si iterum experiri velint, se ite- 4
rum paratum esse decertare; si pace uti velint, ini-
quum esse de stipendio recusare, quod sua voluntate
ad id tempus pependerit. Amicitiam populi Romani 5
sibi ornamento et praesidio, non detrimento esse oportere,
idque se ea spe petisse. Si per populum Roma-
num stipendium remittatur et dediticii subtrahantur,
non minus libenter sese recusaturum populi Romani
amicitiam, quam appetierit. Quod multitudinem Ger- 6
manorum in Galliam traducat, id se sui muniendi,
non Galliae impugnandae causa facere: eius rei testi-
monium esse, quod nisi rogatus non venerit et quod
bellum non intulerit, sed defenderit. Se prius in Gal- 7
liam venisse quam populum Romanum. Numquam
ante hoc tempus exercitum populi Romani Galliae
provinciae finibus egressum. Quid sibi vellet? Cur 8
in suas possessiones veniret? Provinciam suam hanc
esse Galliam, sicut illam nostram. Ut ipsi concedi
non oporteret, si in nostros fines impetum faceret, sic
item nos esse iniquos, quod in suo iure se interpel-
laremus. Quod fratres Aeduos appellatos diceret, non 9

se tam barbarum neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo Aeduos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos in his contentionibus, quas Aedui secum et cum Sequanis
 10 habuissent, auxilio populi Romani usos esse. Debere se suspicari, simulata Caesarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere.
 11 Qui nisi decedat atque exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed hoste habiturum. Quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus principibusque populi Romani gratum esse facturum: id se ab ipsis per eorum nuntios compertum habere, quorum omnium gratiam atque amicitiam eius morte
 12 redimere posset. Quod si discessisset et liberam possessionem Galliae sibi tradidisset, magno se illum praemio remuneraturum et, quaecumque bella geri vellet, sine ullo eius labore et periculo confecturum.

1 XXXXV. Multa ab Caesare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset: [et] neque suam neque populi Romani consuetudinem pati, uti optime merentes socios desereret, neque se iudicare, Galliam potius esse Ariovisti quam populi Romani.
 2 Bello superatos esse Arvernos et Rutenos ab Quinto Fabio Maxumo, quibus populus Romanus ignovisset neque in provinciam redegisset neque stipendium
 3 imposuisset. Quod si antiquissimum quodque tempus spectari oporteret, populi Romani iustissimum esse in Gallia imperium; si iudicium senatus observari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello victam suis legibus uti voluisset.

1 XXXXVI. Dum haec in colloquio geruntur, Caesari nuntiatum est, equites Ariovisti propius tumultum accedere et ad nostros adequitare, lapides telaque in
 2 nostros conicere. Caesar loquendi finem facit seque ad suos recepit suisque imperavit, ne quod omnino
 3 telum in hostes reicerent. Nam etsi sine ullo peri-

culo legionis delectae cum equitatu proelium fore videbat, tamen committendum non putabat, ut pulsus hostibus dici posset eos ab se per fidem in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum elatum 4 est, qua arrogantia in colloquio Ariovistus usus omni Gallia Romanis interdixisset, impetumque in nostros eius equites fecissent, eaque res colloquium ut diremisset, multo maior alacritas studiumque pugnandi maius exercitui iniectum est.

XXXXVII. Biduo post Ariovistus ad Caesarem 1 legatos mittit: Velle se de his rebus, quae inter eos agi coeptae neque perfectae essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret aut, si id minus vellet, e suis [legatis] aliquem ad se mitteret. Colloquendi Caesari causa visa non est, et eo magis, 2 quod pridie eius diei Germani retineri non potuerant, quin in nostros tela conicerent. Legatum e suis sese 3 magno cum periculo ad eum missurum et hominibus feris obiecturum existimabat. Commodissimum visum 4 est Gaium Valerium Procillum, C. Valeri Caburi filium, summa virtute et humanitate adulescentem, cuius pater a Gaio Valerio Flacco civitate donatus erat, et propter fidem et propter linguae Gallicae scientiam, qua multa iam Ariovistus longinqua consuetudine utebatur, et quod in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere et Marcum Metium, qui hospitio Ariovisti utebatur. His mandavit, ut, quae diceret 5 Ariovistus, cognoscerent et ad se referrent. Quos cum 6 apud se in castris Ariovistus conspexisset, exercitu suo praesente conclamavit: Quid ad se venirent? an speculandi causa? Conantis dicere prohibuit et in catenas coniecit.

XXXXVIII. Eodem die castra promovit et milibus 1 passuum sex a Caesaris castris sub monte con-sedit. Postridie eius diei praeter castra Caesaris suas 2 copias traduxit et milibus passuum duobus ultra eum castra fecit eo consilio, uti frumento commeatuque,

qui ex Sequanis et Aeduis supportaretur, Caesarem
 3 intercluderet. Ex eo die dies continuos quinque Caesar pro castris suas copias produxit et aciem instructam habuit, ut, si vellet Ariovistus proelio contendere,
 4 ei potestas non deesset. Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit, equestri proelio cotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum milia erant sex, totidem numero pedites velocissimi ac fortissimi, quos ex omni copia singuli singulos suae salutis causa delegerant:
 6 cum his in proeliis versabantur. Ad eos se equites recipiebant: hi, si quid erat durius, concurrebant, si qui graviore vulnere accepto equo deciderat, circum-
 7 sistebant; si quo erat longius prodeundum aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut iubis equorum sublevati cursum adaequarent.

1 XXXXVIII. Ubi eum castris se tenere Caesar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani consederant, circiter passus sescentos ab his, castris idoneum locum delegit
 2 acieque triplici instructa ad eum locum venit. Primam et secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit. Hic locus ab hoste circiter passus sescentos, uti dictum est, aberat. Eo circiter hominum numero sedecim milia expedita cum omni equitatu Ariovistus misit, quae copiae nostros perterrerent et
 4 munitione prohiberent. Nihilo setius Caesar, ut ante constituerat, duas acies hostem propulsare, tertiam
 5 opus perficere iussit. Munitis castris duas ibi legiones reliquit et partem auxiliorum, quattuor reliquas in castra maiora reduxit.

1 L. Proximo die instituto suo Caesar e castris utrisque copias suas eduxit paulumque a maioribus castris progressus aciem instruxit, hostibus pugnandi
 2 potestatem fecit. Ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Ariovistus partem suarum copiarum, quae

castra minora oppugnaret, misit. Acriter utrimque 3
 usque ad vesperum pugnatum est. Solis occasu suas
 copias Ariovistus multis et illatis et acceptis vulneri-
 bus in castra reduxit. Cum ex captivis quaereret 4
 Caesar, quam ob rem Ariovistus proelio non decer-
 taret, hanc reperiebat causam, quod apud Germanos
 ea consuetudo esset, ut matres familiae eorum sor-
 tibus et vaticinationibus declararent, utrum proelium
 committi ex usu esset necne; eas ita dicere: non esse 5
 fas Germanos superare, si ante novam lunam proelio
 contendissent.

LI. Postridie eius diei Caesar praesidium utris- 1
 que castris, quod satis esse visum est, reliquit, omnis
 alarios in conspectu hostium pro castris minoribus
 constituit, quod minus multitudine militum legionari-
 orum pro hostium numero valebat, ut ad speciem
 alariis uteretur; ipse triplici instructa acie usque ad
 castra hostium accessit. Tum demum necessario Ger- 2
 mani suas copias castris eduxerunt generatimque con-
 stituerunt paribus intervallis, Harudes, Marcomanos,
 Triboces, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suebos, om-
 nemque aciem suam raedis et carris circumdederunt,
 ne qua spes in fuga relinqueretur. Eo mulieres im- 3
 posuerunt, quae in proelium proficiscentes passis ma-
 nibus flentes implorabant, ne se in servitatem Romanis
 traderent.

LII. Caesar singulis legionibus singulos legatos 1
 et quaestorem praefecit, uti eos testes suae quisque
 virtutis haberet; ipse a dextro cornu, quod eam par- 2
 tem minime firmam hostium esse animadverterat, proe-
 lium commisit. Ita nostri acriter in hostes signo dato 3
 impetum fecerunt, itaque hostes repente celeriterque
 procurrerunt, ut spatium pila in hostes coniciendi non
 daretur. Reiectis pilis comminus gladiis pugnatum 4
 est. At Germani celeriter ex consuetudine sua pha-
 lange facta impetus gladiatorum exceperunt. Reperti 5
 sunt complures nostri milites, qui in phalangas in-

silirent et scuta manibus revellerent et desuper vul-
 6 nerarent. Cum hostium acies a sinistro cornu pulsa
 atque in fugam conversa esset, a dextro cornu vehe-
 menter multitudine suorum nostram aciem premebant.
 7 Id cum animadvertisset Publius Crassus adulescens,
 qui equitatu praerat, quod expeditior erat quam ii,
 qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laboranti-
 bus nostris subsidio misit.

1 LIII. Ita proelium restitutum est, atque omnes
 hostes terga verterunt neque prius fugere destiterunt,
 quam ad flumen Rhenum milia passuum ex eo loco
 2 circiter quinque pervenerunt. Ibi perpauci aut viribus
 confisi tranare contenderunt aut lintribus inventis sibi
 3 salutem reppererunt. In his fuit Ariovistus, qui na-
 viculam deligatam ad ripam nactus ea profugit; reli-
 quos omnes equitatu consecuti nostri interfecerunt.
 4 Duae fuerunt Ariovisti uxores, una Sueba natione, quam
 domo secum duxerat, altera Norica, regis Voccionis
 soror, quam in Gallia duxerat a fratre missam: utraque
 in ea fuga perierunt; duae filiae: harum altera occisa, al-
 5 tera capta est. Gaius Valerius Procillus, cum a custodi-
 bus in fuga trinis catenis vinctus traheretur, in ipsum
 6 Caesarem hostis equitatu persequentem incidit. Quae
 quidem res Caesari non minorem quam ipsa victoria
 voluptatem attulit, quod hominem honestissimum pro-
 vinciae Galliae, suum familiarem et hospitem, ereptum
 e manibus hostium, sibi restitutum videbat, neque eius
 calamitate de tanta voluptate et gratulatione quic-
 7 quam fortuna deminuerat. Is se praesente de se ter
 sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necare-
 tur an in aliud tempus reservaretur: sortium beneficio
 8 se esse incolumem. Item Marcus Metius repertus et
 ad eum reductus est.

1 LIV. Hoc proelio trans Rhenum nuntiato Suebi,
 qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti coepe-
 runt; quos Ubii, qui proximi Rhenum incolunt, per-
 territos [senserunt] insecuri magnum ex his numerum

occiderunt. Caesar, una aestate duobus maximis bel- 2
lis confectis, maturius paulo, quam tempus anni postu-
labat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit; hi-
bernis Labienum praeposuit; ipse in citeriorem Galliam 3
ad conventus agendos profectus est.

C. IULI CAESARIS
BELLIGALLICI
LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

[A. U. C. DCLXXXVII.] I. Bellum Belgicum.

Belgae omnes contra populum Romanum coniurant prae-
ter Remos. Eorum oppidum Bibrax a Belgis oppugnatum Cae-
sar subsidio misso obsidione liberat, c. I—X. Discedentes
Belgas insecutus in fugam conicit, c. XI. Suessiones, Bello-
vacos, Ambianos in fidem accipit, c. XII—XV. Nervios for-
titer repugnantes cum Atrebatibus ac Viromanduis devincit,
c. XVI—XXVIII. Item Aduatucos obsessos magna clade af-
ficit, c. XXVIII—XXXIII.

II. Aremoricae gentes subactae. Hiberna Caesaris.

P. Crassus gentes Aremoricas in dicionem populi Romani
redigit, c. XXXIII. Omni Gallia pacata Caesar legiones in
hiberna deducit, ipse in Italiam proficiscitur, c. XXXV.

I. Cum esset Caesar in citeriore Gallia [in hi- 1
bernis], ita uti supra demonstravimus, crebri ad eum
rumores afferebantur, litterisque item Labieni certior
fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Galliae par-
tem dixeramus, contra populum Romanum coniurare
obsidesque inter se dare. Coniurandi has esse causas: 2

primum, quod vererentur, ne omni pacata Gallia ad
 3 eos exercitus noster adduceretur; deinde, quod ab non
 nullis Gallis sollicitarentur, partim qui, ut Germanos
 diutius in Gallia versari noluerant, ita populi Romani
 exercitum hiemare atque inveterascere in Gallia mo-
 leste ferebant, partim qui mobilitate et levitate animi
 4 novis imperiis studebant; ab non nullis etiam, quod in
 Gallia a potentioribus atque iis, qui ad conducendos
 homines facultates habebant, vulgo regna occupaban-
 tur, qui minus facile eam rem imperio nostro conse-
 qui poterant.

1 II. His nuntiis litterisque commotus Caesar duas
 legiones in citeriore Gallia novas conscripsit et inita
 aestate, in interiorem Galliam qui deduceret, Quintum
 2 Pedium legatum misit. Ipse, cum primum pabuli co-
 3 pia esse inciperet, ad exercitum venit. Dat negotium
 Senonibus reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis erant,
 uti ea, quae apud eos gerantur, cognoscant seque de
 4 his rebus certiozem faciant. Hi constanter omnes
 nuntiaverunt, manus cogi, exercitum in unum locum
 conduci. Tum vero dubitandum non existimavit, quin
 5 ad eos proficisceretur. Re frumentaria comparata cas-
 tra movet diebusque circiter quindecim ad fines Bel-
 garum pervenit.

1 III. Eo cum de improviseo celeriusque omni opi-
 nione venisset, Remi, qui proximi Galliae ex Belgis
 sunt, ad eum legatos Iccium et Andocumborium, pri-
 2 mos civitatis, miserunt, qui dicerent, se suaque omnia
 in fidem atque in potestatem populi Romani permit-
 tere, neque se cum Belgis reliquis consensisse neque
 3 contra populum Romanum coniurasse, paratosque esse
 et obsides dare et imperata facere et oppidis recipere
 4 et frumento ceterisque rebus iuvare; reliquos omnes
 Belgas in armis esse, Germanosque, qui cis Rhenum
 5 incolant, sese cum his coniunxisse, tantumque esse
 eorum omnium furorem, ut ne Suessiones quidem,
 fratres consanguineosque suos, qui eodem iure et is-

dem legibus utantur, unum imperium unumque magistratum cum ipsis habeant, deferre potuerint, quin cum his consentirent.

III. Cum ab his quaereret, quae civitates quantaeque in armis essent et quid in bello possent, sic reperiebat: Plerosque Belgas esse ortos ab Germanis Rhenumque antiquitus traductos propter loci fertilitatem ibi consedissee Gallosque, qui ea loca incolerent, expulsi, solosque esse, qui patrum nostrorum memoria omni Gallia vexata Teutonos Cimbroscque intra fines suos ingredi prohibuerint; qua ex re fieri, uti earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem magnosque spiritus in re militari sumerent. De numero eorum omnia se habere explorata Remi dicebant, propterea quod, propinquitatibus affinitatibusque coniuncti, quantam quisque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus sit, cognoverint. Plurimum inter eos Bellovacos et virtute et auctoritate et hominum numero valere: hos posse conficere armata milia centum; pollicitos ex eo numero electa sexaginta, totiusque belli imperium sibi postulare. Suessiones suos esse finitimos; latissimos feracissimosque agros possidere. Apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Divitiacum, totius Galliae potentissimum, qui cum magnae partis harum regionum, tum etiam Britanniae imperium obtinuerit; nunc esse regem Galbam: ad hunc propter iustitiam prudentiamque summam totius belli omnium voluntate deferri; oppida habere numero XII, polliceri milia armata quinquaginta; totidem Nervios, qui maxime feri inter ipsos habeantur longissimeque absint; quindecim milia Atrebatas, Ambianos decem milia, Morinos XXV milia, Menapios VII milia, Caletos X milia, Vellocasses et Viromandos totidem, Aduatucos decem et novem milia; Condrusos, Eburones, Caeruosos, Paemanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad XL milia.

V. Caesar Remos cohortatus liberaliterque ora-

tione prosecutus omnem senatum ad se convenire principumque liberos obsides ad se adduci iussit. Quae
 2 omnia ab his diligenter ad diem facta sunt. Ipse Divitiacum Aeduum magno opere cohortatus docet, quanto opere rei publicae communisque salutis inter-
 3 sit manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine uno tempore configendum sit. Id fieri posse, si suas
 4 copias Aedui in fines Bellovacorum introduxerint et eorum agros populari coeperint. His mandatis eum
 5 ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias in unum locum coactas ad se venire vidit, neque iam
 6 longe abesse, ab iis, quos miserat, exploratoribus et ab Remis cognovit, flumen Axonam, quod est in extremis Remorum finibus, exercitum traducere maturavit atque ibi castra posuit. Quae res et latus unum
 castrorum ripis fluminis muniebat et, post eum quae essent, tuta ab hostibus reddebat et, commeatus ab Remis reliquisque civitatibus ut sine periculo ad eum
 7 portari possent, efficiebat. In eo flumine pons erat. Ibi praesidium ponit et in altera parte fluminis Quintum Titurium Sabinum legatum cum sex cohortibus relinquit; castra in altitudinem pedum XII vallo fossaque duodeviginti pedum munire iubet.

1 VI. Ab his castris oppidum Remorum nomine Bibrax aberat milia passuum octo. Id ex itinere magno impetu Belgae oppugnare coeperunt. Aegre
 2 eo die sustentatum est. Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio est haec. Ubi circumiecta multitudine hominum totis moenibus undique in murum lapides iaci coepti sunt murusque defensoribus nudatus est, testudine facta portas succendunt murumque
 3 subruunt. Quod tum facile fiebat. Nam cum tanta multitudo lapides ac tela conicerent, in muro consistendi potestas erat nulli. Cum finem oppugnandi
 4 nox fecisset, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido praefuerat, unus ex iis, qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuntium ad

eum mittit, nisi subsidium sibi submittatur, sese diutius sustinere non posse.

VII. Eo de media nocte Caesar isdem ducibus 1
 usus, qui nuntii ab Iccio venerant, Numidas et Cretas
 sagittarios et funditores Baleares subsidio oppidanis
 mittit. Quorum adventu et Remis cum spe defen- 2
 sionis studium propugnandi accessit, et hostibus eadem
 de causa spes potiundi oppidi discessit. Itaque pau- 3
 lisper apud oppidum morati agrosque Remorum depopu-
 lati, omnibus vicis aedificiisque, quos adire potue-
 rant, incensis ad castra Caesaris omnibus copiis con-
 tenderunt et ab milibus passuum minus duobus castra 4
 posuerunt; quae castra, ut fumo atque ignibus signifi-
 cabatur, amplius milibus passuum octo in latitudinem
 patebant.

VIII. Caesar primo et propter multitudinem hos- 1
 tium et propter eximiam opinionem virtutis proelio
 supersedere statuit; cotidie tamen equestribus proeliis,
 quid hostis virtute posset et quid nostri auderent,
 periclitabatur. Ubi nostros non esse inferiores intel- 2
 lexit, loco pro castris ad aciem instruendam natura
 oportuno atque idoneo, quod is collis, ubi castra posita
 erant, paululum ex planicie editus tantum adversus
 in latitudinem patebat, quantum loci acies instructa
 occupare poterat, atque ex utraque parte lateris deiec-
 tus habebat et in frontem leniter fastigatus paulatim 3
 ad planiciem redibat, ab utroque latere eius collis
 transversam fossam obduxit circiter passuum quadrin-
 gentorum et ad extremas fossas castella constituit 4
 ibique tormenta collocavit, ne, cum aciem instruxisset,
 hostes, quod tantum multitudine poterant, ab lateri-
 bus pugnantes suos circumvenire possent. Hoc facto 5
 duabus legionibus, quas proxime conscripserat, in cas-
 tris relictis, ut, si quo opus esset, subsidio duci pos-
 sent, reliquis sex legionibus pro castris in acie con-
 stituit. Hostes item suas copias ex castris eductas
 instruxerant.

1 VIII. Palus erat non magna inter nostrum at-
 que hostium exercitum. Hanc si nostri transirent,
 hostes exspectabant; nostri autem, si ab illis initium
 transeundi fieret, ut impeditos aggredierentur, parati
 2 in armis erant. Interim proelio equestri inter duas
 acies contendebaratur. Ubi neutri transeundi initium
 faciunt, secundiore equitum proelio nostris, Caesar
 3 suos in castra reduxit. Hostes protinus ex eo loco
 ad flumen Axonam contenderunt, quod esse post nos-
 4 tra castra demonstratum est. Ibi vadis repertis partem
 suarum copiarum traducere conati sunt, eo consilio,
 ut, si possent, castellum, cui praeerat Quintus Titu-
 rius legatus, expugnarent pontemque interscinderent,
 5 si minus potuissent, agros Remorum popularentur,
 qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant,
 commeatuque nostros prohiberent.

1 X. *Caesar* certior factus ab Titurio omnem equi-
 tatum et levis armaturae Numidas, funditores sagit-
 tariosque pontem traducit atque ad eos contendit.
 2 Acriter in eo loco pugnatum est. Hostes impeditos
 nostri in flumine aggressi magnum eorum numerum
 3 occiderunt; per eorum corpora reliquos audacissime
 transire conantes multitudine telorum repulerunt;
 primos, qui transierant, equitatu circumventos inter-
 4 fecerunt. Hostes ubi et de expugnando oppido et de
 flumine transeundo spem se fefellisse intellexerunt ne-
 que nostros in locum iniquiorem progredi pugnandi
 causa viderunt, atque ipsos res frumentaria deficere
 coepit, consilio convocato constituerunt, optimum esse
 domum suam quemque reverti, et, quorum in fines
 primum Romani exercitum introduxissent, ad eos de-
 fendendos undique convenirent, ut potius in suis
 quam in alienis finibus decertarent et domesticis
 5 copiis rei frumentariae uterentur. Ad eam senten-
 tiam cum reliquis causis haec quoque ratio eos de-
 duxit, quod Divitiacum atque Aeduos finibus Bellova-
 corum appropinquare cognoverant. His persuaderi,

ut diutius morarentur neque suis auxilium ferrent, non poterat.

XI. Ea re constituta, secunda vigilia magno cum 1 strepitu ac tumultu castris egressi nullo certo ordine neque imperio, cum sibi quisque primum itineris locum peteret et domum pervenire properaret, fecerunt, ut consimilis fugae profectio videretur. Hac re statim 2 Caesar per speculatores cognita insidias veritus, quod, qua de causa discederent, nondum perspexerat, exercitum equitatumque castris continuit. Prima luce con- 3 firmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui novissimum agmen moraretur, praemisit. His Quintum Pedium et Lucium Aurunculeium Cottam legatos praefecit; Titum Labienum legatum cum legionibus tribus subsequi iussit. Hi novissimos adorti et multa 4 milia passuum prosequuti magnam multitudinem eorum fugientium conciderunt, cum ab extremo agmine, ad quos ventum erat, consisterent fortiterque impetum nostrorum militum sustinerent, priores, quod abesse 5 a periculo viderentur neque ulla necessitate neque imperio continerentur, exaudito clamore perturbatis ordinibus omnes in fuga sibi praesidium ponerent. Ita 6 sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum fuit diei spatium, sub occasumque solis destiterunt seque in castra, ut erat imperatum, receperunt.

XII. Postridie eius diei Caesar, priusquam se 1 hostes ex terrore ac fuga reciperent, in fines Suessionum, qui proximi Remis erant, exercitum duxit et magno itinere confecto ad oppidum Noviodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossae murique altitudinem paucis defendentibus expugnare non potuit. Castris munitis vineas agere, 3 quaeque ad oppugnandum usui erant, comparare coepit. Interim omnis ex fuga Suessionum multitudo 4 in oppidum proxima nocte convenit. Celeriter vineis 5

ad oppidum actis, aggere iacto turribusque constitutis, magnitudine operum, quae neque viderant ante Galli neque audierant, et celeritate Romanorum permoti legatos ad Caesarem de deditioe mittunt et petentibus Remis, ut conservarentur, impetrant.

- 1 XIII. Caesar obsidibus acceptis primis civitatis
 2 atque ipsius Galbae regis duobus filiis, armisque om-
 3 cepit exercitumque in Bellovacos ducit. Qui cum se
 4 suaque omnia in oppidum Bratuspantium contulissent,
 5 atque ab eo oppido Caesar cum exercitu circiter milia
 6 passuum quinque abesset, omnes maiores natu ex op-
 7 pido egressi manus ad Caesarem tendere et voce si-
 8 gnificare coeperunt, sese in eius fidem ac potestatem
 9 venire neque contra populum Romanum armis con-
 10 tendere. Item, cum ad oppidum accessisset castraque
 11 ibi poneret, pueri mulieresque ex muro passis mani-
 12 bus suo more pacem ab Romanis petierunt.

- 1 XIII. Pro his Divitiacus (nam post discessum
 2 Belgarum dimissis Aeduorum copiis ad eum reverte-
 3 rat) facit verba: Bellovacos omni tempore in fide at-
 4 que amicitia civitatis Aeduae fuisse; impulsos ab suis
 5 principibus, qui dicerent, Aeduos ab Caesare in ser-
 6 vitudinem redactos omnes indignitates contumeliasque
 7 perferre, et ab Aeduis defecisse et populo Romano
 8 bellum intulisse. Qui eius consilii principes fuissent,
 9 quod intellegerent, quantam calamitatem civitati intu-
 10 lissent, in Britanniam profugisse. Petere non solum
 11 Bellovacos, sed etiam pro his Aeduos, ut sua clemen-
 12 tia ac mansuetudine in eos utatur. Quod si fecerit,
 13 Aeduorum auctoritatem apud omnes Belgas ampli-
 14 ficaturum, quorum auxiliis atque opibus, si qua bella
 15 inciderint, sustentare consuerint.

- 1 XV. Caesar honoris Divitiaci atque Aeduorum
 2 causa sese eos in fidem recepturum et conservaturum
 3 dixit; quod erat civitas magna inter Belgas auctori-
 4 tate atque hominum multitudine praestabat, sescentos

obsides poposcit. His traditis omnibusque armis ex oppido collatis, ab eo loco in fines Ambianorum peruenit, qui se suaque omnia sine mora dederunt. Eorum fines Nervii attingebant; quorum de natura moribusque Caesar cum quaereret, sic reperiebat: Nul- lum aditum esse ad eos mercatoribus; nihil pati vini reliquarumque rerum inferri, quod iis rebus relan- guescere animos [eorum] et remitti virtutem existi- marent; esse homines feros magnaque virtutis, in- crepitare atque incusare reliquos Belgas, qui se populo Romano dedidissent patriamque virtutem proiecissent; confirmare, sese neque legatos missuros neque ullam condicionem pacis accepturos.

XVI. Cum per eorum fines triduum iter fecisset, inveniebat ex captivis, Sabim flumen ab castris suis non amplius milia passuum x abesse: trans id flumen omnes Nervios consedissee adventumque ibi Romano- rum exspectare una cum Atrebatis et Viromanduis, finitimis suis (nam his utrisque persuaserant, uti ean- dem belli fortunam experirentur); exspectari etiam ab his Aduatucorum copias atque esse in itinere: mulie- res, quique per aetatem ad pugnam inutiles videren- tur, in eum locum coniecisse, quo propter paludes exercitui aditus non esset.

XVII. His rebus cognitis exploratores centurio- nesque praemittit, qui locum idoneum castris deligant. Cum ex dediticiis Belgis reliquisque Gallis complures Caesarem secuti una iter facerent, quidam ex his, ut postea ex captivis cognitum est, eorum dierum con- suetudine itineris nostri exercitus perspecta, nocte ad Nervios pervenerunt atque his demonstrarunt, inter singulas legiones impedimentorum magnum numerum intercedere, neque esse quicquam negotii, cum prima legio in castra venisset reliquaeque legiones magnum spatium abessent, hanc sub sarcinis adoriri; qua pulsa impedimentisque direptis futurum, ut reliquae contra consistere non auderent. Adiuvabat etiam eorum con-

silium, qui rem deferebant, quod Nervii antiquitus, cum equitatu nihil possent (neque enim ad hoc tempus ei rei student, sed, quicquid possunt, pedestribus valent copiis), quo facilius finitimorum equitatum, si praedandi causa ad eos venissent, impedirent, teneris arboribus incisus atque inflexis crebrisque in latitudinem ramis enatis et rubis sentibusque interiectis effecerant, ut instar muri hae saepes munimenta praeberent, quo non modo [non] intrari, sed ne perspicere quidem posset. His rebus cum iter agminis nostri impediretur, non omittendum sibi consilium Nervii existimaverunt.

1 XVIII. Loci natura erat haec, quem locum nostri castris delegerant. Collis ab summo aequaliter declivis ad flumen Sabim, quod supra nominavimus, 2 vergebat. Ab eo flumine pari acclivitate collis nascebatur adversus huic et contrarius, passus circiter ducentos infimus apertus, ab superiore parte silvestris, 3 ut non facile introrsus perspicere posset. Intra eas silvas hostes in occulto sese continebant; in aperto loco secundum flumen paucae stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo pedum circiter trium.

1 XVIIIII. Caesar equitatu praemisso subsequetur omnibus copiis; sed ratio ordoque agminis aliter 2 se habebat, ac Belgae ad Nervios detulerant. Nam quod hostibus appropinquabat, consuetudine sua Caesar sex legiones expeditas ducebat; post eas totius 3 exercitus impedimenta collocarat; inde duae legiones, quae proxime conscriptae erant, totum agmen clauderant 4 praesidioque impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus sagittariisque flumen transgressi cum 5 hostium equitatu proelium commiserunt. Cum se illi identidem in silvas ad suos reciperent ac rursus ex silva in nostros impetum facerent, neque nostri longius, quam quem ad finem porrecta [ac] loca aperta pertinebant, cedentes insequi auderent, interim legiones sex, quae primae venerant, opere dimenso castra

munire coeperunt. Ubi prima impedimenta nostri 6
 exercitus ab iis, qui in silvis abditi latebant, visa
 sunt, quod tempus inter eos committendi proelii con-
 venerat, ut intra silvas aciem ordinesque constituerant
 atque ipsi sese confirmaverant, subito omnibus copiis
 provolaverunt impetumque in nostros equites fecerunt.
 His facile pulsus ac proturbatis incredibili celeritate 7
 ad flumen decucurrerunt, ut paene uno tempore et
 ad silvas et in flumine et iam in manibus nostris
 hostes viderentur. Eadem autem celeritate adverso 8
 colle ad nostra castra atque eos, qui in opere occu-
 pati erant, contenderunt.

XX. Caesari omnia uno tempore erant agenda: 1
 vexillum proponendum, quod erat insigne, cum ad
 arma concurrere oporteret, signum tuba dandum, ab
 opere revocandi milites, qui paulo longius aggeris
 petendi causa processerant, arcessendi, acies instruenda,
 milites cohortandi, signum dandum. Quarum rerum 2
 magnam partem temporis brevitatis et successus hostium
 impediabat. His difficultatibus duae res erant subsi- 3
 dio, scientia atque usus militum, quod superioribus
 proeliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus com-
 mode ipsi sibi praescribere quam ab aliis doceri po-
 terant, et quod ab opere singulisque legionibus sin-
 gulos legatos Caesar discedere nisi munitis castris
 vetuerat. Hi propter propinquitatem et celeritatem 4
 hostium nihil iam Caesaris imperium expectabant,
 sed per se, quae videbantur, administrabant.

XXI. Caesar necessariis rebus imperatis ad co- 1
 hortandos milites, quam in partem fors obtulit, decu-
 currit et ad legionem decimam devenit. Milites non 2
 longiore oratione cohortatus quam: uti suae pristinae
 virtutis memoriam retinerent neu perturbarentur ani-
 mo, hostiumque impetum fortiter sustinerent, quod 3
 non longius hostes aberant, quam quo telum adigi
 posset, proelii committendi signum dedit. Atque in 4
 alteram partem item cohortandi causa profectus pu-

5 gnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas hos-
tiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut non
modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas
induendas scutisque tegimenta detrudenda tempus de-
6 fuerit. Quam quisque ab opere in partem casu devenit
quaeque prima signa conspexit, ad haec constitit, ne
in quaerendis suis pugnandi tempus dimitteret.

1 XXII. Instructo exercitu, magis ut loci natura
deiectusque collis et necessitas temporis, quam ut rei
militaris ratio atque ordo postulabat, cum diversis
legionibus aliae alia in parte hostibus resisterent,
saepibusque densissimis, ut ante demonstravimus, in-
2 teriectis prospectus impediretur, neque certa subsidia
collocari neque, quid in quaque parte opus esset, pro-
videri neque ab uno omnia imperia administrari po-
terant. Itaque in tanta rerum iniquitate fortunae
quoque eventus varii sequebantur.

1 XXIII. Legionis nonae et decimae milites, ut in
sinistra parte acie constiterant, pilis emissis cursu ac
lassitudine exanimatos vulneribusque confectos Atre-
bates (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco
superiore in flumen compulerunt et transire conantes
insecuti gladiis magnam partem eorum impeditam in-
2 terfecerunt. Ipsi transire flumen non dubitaverunt et
in locum iniquum progressi rursus resistentes hostes
3 redintegrato proelio in fugam coniecerunt. Item alia
in parte diversae duae legiones, undecima et octava,
profligatis Viromanduis, quibuscum erant congressi,
ex loco superiore in ipsis fluminis ripis proeliabantur.
4 At totis fere a fronte et ab sinistra parte nudatis
castris, cum in dextro cornu legio duodecima et non
magno ab ea intervallo septima constitisset, omnes
Nervii confertissimo agmine duce Boduognato, qui
summam imperii tenebat, ad eum locum contenderunt;
5 quorum pars aperto latere legiones circumvenire, pars
summum castrorum locum petere coepit.

1 XXIII. Eodem tempore equites nostri levisque

armaturae pedites, qui cum iis una fuerant, quos primo hostium impetu pulsos dixeram, cum se in castra recipere, adversis hostibus occurrebant ac rursus aliam in partem fugam petebant, et calones, qui ab 2 decumana porta ac summo iugo collis nostros victores flumen transisse conspexerant, praedandi causa egressi, cum respexissent et hostes in nostris castris versari vidissent, praecipites fugae sese mandabant. Simul 3 eorum, qui cum impedimentis veniebant, clamor fremitusque oriebatur, alique aliam in partem perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti equites 4 Treveri, quorum inter Gallos virtutis opinio est singularis, qui auxilii causa ab civitate ad Caesarem missi venerant, cum multitudine hostium castra compleri nostra, legiones premi et paene circumventus teneri, calones, equites, funditores, Numidas diversos dissipatosque in omnes partes fugere vidissent, desperatis nostris rebus domum contenderunt; Romanos pulsos 5 superatosque, castris impedimentisque eorum hostes potitos civitati renuntiaverunt.

XXV. Caesar ab decimae legionis cohortatione 1 ad dextrum cornu profectus, ubi suos urgeri signisque in unum locum collatis duodecimae legionis confertos milites sibi ipsos ad pugnam esse impedimento vidit, quartae cohortis omnibus centurionibus occisis signiferoque interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis aut occisis, in his primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis gravibusque vulneribus confecto, ut iam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores et non nullos ab novissimis [desertos] proelio excedere ac tela vitare, hostis neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere et ab utroque latere instare et rem esse in angusto vidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset: scuto ab novissimis uni [militi] 2 detracto, quod ipse eo sine scuto venerat, in primam aciem processit centurionibusque nominatim appellatis

reliquos cohortatus milites signa inferre et manipulos
 3 laxare iussit, quo facilius gladiis uti possent. Cuius
 adventu spe illata militibus ac redintegrato animo,
 cum pro se quisque in conspectu imperatoris etiam
 in extremis suis rebus operam navare cuperet, paulum
 hostium impetus tardatus est.

1 XXVI. Caesar cum septimam legionem, quae
 iuxta constiterat, item urgeri ab hoste vidisset, tribu-
 nos militum monuit, ut paulatim sese legiones con-
 2 iungerent et conversa signa in hostis inferrent. Quo
 facto cum alius alii subsidium ferret, neque timerent,
 ne aversi ab hoste circumvenirentur, audacius resistere
 3 ac fortius pugnare coeperunt. Interim milites legio-
 num duarum, quae in novissimo agmine praesidio im-
 pedimentis fuerant, proelio nuntiato cursu incitato in
 4 summo colle ab hostibus conspiciebantur, et Titus
 Labienus castris hostium potitus et ex loco superiore,
 quae res in nostris castris gererentur, conspicatus de-
 5 cimam legionem subsidio nostris misit. Qui cum ex
 equitum et calonum fuga, quo in loco res esset quan-
 toque in periculo et castra et legiones et imperator
 versaretur, cognovissent, nihil ad celeritatem sibi re-
 liqui fecerunt.

1 XXVII. Horum adventu tanta rerum commutatio
 est facta, ut nostri, etiam qui vulneribus confecti
 procubuissent, scutis innixi proelium redintegrarent.
 2 Tum calones perterritos hostes conspicati etiam iner-
 mes armatis occurrerunt, equites vero, ut turpitudinem
 fugae virtute delerent, omnibus in locis pugnarunt,
 3 quo se legionariis militibus praeferrent. At hostes
 etiam in extrema spe salutis tantam virtutem prae-
 stiterunt, ut, cum primi eorum cecidissent, proximi
 iacentibus insisterent atque ex eorum corporibus pu-
 4 gnarent, his deiectis et coacervatis cadaveribus, qui
 superessent, ut ex tumulo tela in nostros conicerent
 5 et pila intercepta remitterent: ut non nequiquam
 tantae virtutis homines iudicari deberet ausos esse

transire latissimum flumen, ascendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum; quae facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat.

XXVIII. Hoc proelio facto et prope ad inter-
 nicionem gente ac nomine Nerviorum redacto, maiores
 natu, quos una cum pueris mulieribusque in aestuaria
 ac paludes coniectos dixeramus, [hac pugna nuntiata]
 cum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum
 arbitrarentur, omnium, qui supererant, consensu legatos 2
 ad Caesarem miserunt seque ei dediderunt et in com-
 memoranda civitatis calamitate ex sescentis ad tres
 senatores, ex hominum milibus LX vix ad quingentos,
 qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt.
 Quos Caesar, ut in miseros ac supplices usus miseri- 3
 cordia videretur, diligentissime conservavit suisque
 finibus atque oppidis uti iussit et finitimis imperavit,
 ut ab iniuria et maleficio se suosque prohiberent.

XXVIII. Aduatuci, de quibus supra scripsimus, 1
 cum omnibus copiis auxilio Nervii venirent, hac pugna
 nuntiata ex itinere domum reverterunt; cunctis oppidis 2
 castellisque desertis sua omnia in unum oppidum
 egregie natura munitum contulerunt. Quod cum ex 3
 omnibus in circuitu partibus altissimas rupes de-
 spectusque haberet, una ex parte leniter acclivis aditus
 in latitudinem non amplius ducentorum pedum relin-
 quebatur; quem locum duplici altissimo muro muni-
 erant: tum magni ponderis saxa et praeacutas trabes
 in muro collocabant. Ipsi erant ex Cimbris Teutonis- 4
 que prognati, qui, cum iter in provinciam nostram
 atque Italiam facerent, iis impedimentis, quae secum
 agere ac portare non poterant, citra flumen Rhenum
 depositis custodiam ex suis ac praesidium sex milia
 hominum una reliquerunt. Hi post eorum obitum 5
 multos annos a finitimis exagitati, cum alias bellum
 inferrent, alias illatum defenderent, consensu eorum
 omnium pace facta hunc sibi domicilio locum de-
 legerunt.

1 XXX. Ac primo adventu exercitus nostri crebras ex
 oppido excursiones faciebant parvulisque proeliis cum
 2 nostris contendebant; postea vallo pedum in circuitu quin-
 decim milium crebrisque castellis circummuniti oppido
 3 sese continébant. Ubi vineis actis aggere exstructo tur-
 rim procul constitui viderunt, primum irridere ex muro
 atque increpitare vocibus, quod tanta machinatio ab
 4 tanto spatio instrueretur: quibusnam manibus aut qui-
 bus viribus praesertim homines tantulae staturae (nam
 plerumque hominibus Gallis prae magnitudine corporum
 suorum brevitatis nostra contemptui est) tanti oneris
 turrin in muro sese collocare *posse* confiderent?

1 XXXI. Ubi vero moveri et appropinquare moenibus
 viderunt, nova atque inusitata specie commoti legatos
 ad Caesarem de pace miserunt, qui, ad hunc modum
 2 locuti: non existimare, Romanos sine ope divina bellum
 gerere, qui tantae altitudinis machinationes tanta
 celeritate promovere possent, se suaque omnia eorum
 3 potestati permittere dixerunt. Unum petere ac de-
 precari: si forte pro sua clementia ac mansuetudine,
 quam ipsi ab aliis audirent, statuisset Aduatucos esse
 4 conservandos, ne se armis despoliaret. Sibi omnes
 fere finitimos esse inimicos ac suae virtuti invidere;
 5 a quibus se defendere traditis armis non possent. Sibi
 praestare, si in eum casum deducerentur, quamvis
 fortunam a populo Romano pati, quam ab his per
 cruciatum interfici, inter quos dominari consuessent.

1 XXXII. Ad haec Caesar respondit: Se magis con-
 suetudine sua quam merito eorum civitatem conser-
 vaturum, si prius, quam murum aries attigisset, se
 dedidissent; sed deditiois nullam esse condicionem
 2 nisi armis traditis. Se id, quod in Nervii fecisset,
 facturum finitimisque imperaturum, ne quam dediticiis
 3 populi Romani iniuriam inferrent. Re nuntiata ad
 4 suos, quae imperarentur, facere dixerunt. Armorum
 magna multitudine de muro in fossam, quae erat ante
 oppidum, iacta, sic ut prope summam muri aggerisque

altitudinem acervi armorum adaequarent, et tamen circiter parte tertia, ut postea perspectum est, celata atque in oppido retenta, portis patefactis eo die pace sunt usi.

XXXIII. Sub vesperum Caesar portas claudi 1 militesque ex oppido exire iussit, ne quam noctu oppidani ab militibus iniuriam acciperent. Illi ante 2 inito, ut intellectum est, consilio, quod deditioe facta nostros praesidia deducturos aut denique indiligentius servaturos crediderant, partim cum his, quae retinuerant et celaverant, armis, partim scutis ex cortice factis aut viminibus intextis, quae subito, ut temporis exiguitas postulabat, pellibus induxerant, tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones ascensus videbatur, omnibus copiis repentino ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter, ut ante Caesar imperarat, 3 ignibus significatione facta, ex proximis castellis eo concursum est, pugnatumque ab hostibus ita acriter 4 est, ut a viris fortibus in extrema spe salutis iniquo loco contra eos, qui ex vallo turribusque tela iacerent, pugnari debuit, cum in una virtute omnis spes salutis consisteret. Occisis ad hominum milibus quattuor, 5 reliqui in oppidum reiecti sunt. Postridie eius diei 6 refractis portis, cum iam defenderet nemo, atque in-tromissis militibus nostris sectionem eius oppidi uni-versam Caesar vendidit. Ab iis, qui emerant, capi- 7 tum numerus ad eum relatus est milium quinquaginta trium.

XXXIII. Eodem tempore a Publio Crasso, quem cum legione una miserat ad Venetos, Venellos, Osis-mos, Curiosolitas, Esubios, Aulercos, Redones, quae sunt maritimae civitates Oceanumque attingunt, certior factus est, omnes eas civitates in dicionem potestatem-que populi Romani esse redactas.

XXXV. His rebus gestis omni Gallia pacata, tanta 1 huius belli ad barbaros opinio perlata est, uti ab iis nationibus, quae trans Rhenum incolerent, mitterentur

legati ad Caesarem, qui se obsides daturas, imperata
2 facturas pollicerentur. Quas legationes Caesar, quod
in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima
3 aestate ad se reverti iussit. Ipse in Carnutes, Andes,
Turones, quaeque civitates propinquae his locis erant,
4 ubi bellum gesserat, legionibus in hibernacula deduc-
tis in Italiam profectus est. Ob easque res ex litteris
Caesaris *in* dies quindecim supplicatio decreta est, quod
ante id tempus accidit nulli.

C. IULI CAESARIS
BELLIGALLICI
LIBERTERTIUS.

ARGUMENTUM.

I. Bellum Alpinorum.

Servius Galba, legatus Caesaris, gentes quasdam Alpinas secundis aliquot proeliis vincit, rebellantes et castra oppugnantes eruptione facta prosternit, c. I—VI.

[A. U. C. DCLXXXVIII.] II. Bellum cum Aremoricis gestum.

Caesar Aremoricos, in primis Venetos rebellantes, primum terrestri bello aggreditur, deinde, cum parum profecisset, navibus devincit, c. VII—XVI. Q. Titurius legatus Venellos consilio superat, c. XVII—XVIII.

III. P. Crassi in Aquitaniam, Caesaris in Morinos et Menapios expeditio.

P. Crassus praefectus Sontiates vincit, maximam partem Aquitaniae in deditionem accipit, c. XX—XXVII. Caesar Morinos Menapiosque repellit, exercitum ob anni tempus in hiberna reducit, c. XXVIII. XXVIII.

I. Cum in Italiam proficisceretur Caesar, Servium 1 Galbam cum legione XII. et parte equitatus in Nantuatis, Veragros Sedunosque misit, qui ab finibus Allobrogum et lacu Lemanno et flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent. Causa mittendi fuit, quod 2 iter per Alpes, quo magno cum periculo magnisque cum portoriis mercatores ire consuerant, patefieri

3 volebat. Huic permisit, si opus esse arbitraretur, uti
 4 in his locis legionem hiemandi causa collocaret. Galba,
 secundis aliquot proeliis factis castellisque compluribus
 eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis ob-
 sidibusque datis et pace facta, constituit cohortes duas
 in Nantuatibus collocare et ipse cum reliquis eius
 5 legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur
 Octodurus, hiemare; qui vicus positus in valle, non
 magna adiecta planicie, altissimis montibus undique
 6 continetur. Cum hic in duas partes flumine divideretur,
 alteram partem eius vici Gallis ad hiemandum con-
 cessit, alteram vacuum ab his relictam cohortibus
 attribuit. Eum locum vallo fossaque munivit.

1 II. Cum dies hibernorum complures transissent,
 frumentumque eo comportari iussisset, subito per ex-
 ploratores certior factus est, ex ea parte vici, quam
 Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesque,
 qui impenderent, a maxima multitudine Sedunorum et
 2 Veragrorum teneri. Id aliquot de causis acciderat,
 ut subito Galli belli renovandi legionisque opprimendae
 3 consilium caperent: primum, quod legionem, neque
 eam plenissimam detractis cohortibus duabus et compluribus
 singillatim, qui commeatus petendi causa
 4 missi erant, propter paucitatem despiciebant; tum
 etiam, quod propter iniquitatem loci, cum ipsi ex
 montibus in vallem decurrerent et tela conicerent, ne
 primum quidem posse impetum suum sustineri existi-
 5 mabant. Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos
 obsidum nomine dolebant et Romanos non solum
 itinerum causa, sed etiam perpetuae possessionis cul-
 mina Alpium occupare conari et ea loca finitimae
 provinciae adiungere sibi persuasum habebant.

1 III. His nuntiis acceptis Galba, cum neque opus
 hibernorum munitionesque plene essent perfectae neque
 de frumento reliquoque commeatu satis esset provisum,
 quod deditioe facta obsidibusque acceptis nihil de
 bello timendum existimaverat, consilio celeriter con-

vocato sententias exquirere coepit. Quo in consilio, 2
cum tantum repentini periculi praeter opinionem ac-
cidisset ac iam omnia fere superiora loca multitudine
armatorum completa conspicerentur, neque subsidio
veniri neque commeatus supportari interclusis itineri-
bus possent, prope iam desperata salute non nullae 3
huius modi sententiae dicebantur, ut impedimentis
relictis eruptione facta isdem itineribus, quibus eo
pervenissent, ad salutem contenderent. Maiori tamen 4
parti placuit, hoc reservato ad extremum consilio in-
terim rei eventum experiri et castra defendere.

III. Brevis spatio interiecto, vix ut iis rebus, quas 1
constituissent, collocandis atque administrandis tempus
daretur, hostes ex omnibus partibus signo dato de-
currere, lapides gaesaque in vallum conicere. Nostri 2
primo integris viribus fortiter repugnare neque ullum
frustra telum ex loco superiore mittere, ut quaeque
pars castrorum nudata defensoribus premi videbatur,
eo occurrere et auxilium ferre, sed hoc superari, quod 3
diurnitate pugnae hostes defessi proelio excedebant,
alii integris viribus succedebant; quarum rerum a 4
nostris propter paucitatem fieri nihil poterat, ac non
modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio qui-
dem eius loci, ubi constiterat, relinquendi ac sui reci-
piendi facultas dabatur.

V. Cum iam amplius horis sex continenter pu- 1
gnaretur ac non solum vires, sed etiam tela nostros
deficerent, atque hostes acrius instarent languidioribus-
que nostris vallum scindere et fossas complere coe-
pissent, resque esset iam ad extremum perducta casum,
Publius Sextius Baculus, primi pili centurio, quem 2
Nervico proelio compluribus confectum vulneribus
diximus, et item Gaius Volusenus, tribunus militum,
vir et consilii magni et virtutis, ad Galbam accurrunt
atque unam esse spem salutis docent, si eruptione
facta extremum auxilium experirentur. Itaque con- 3
vocatis centurionibus celeriter milites certiores facit,

paulisper intermitterent proelium ac tantummodo tela missa exciperent seque ex labore reficerent, post dato signo ex castris erumperent atque omnem spem salutis in virtute ponerent.

- 1 VI. Quod iussi sunt, faciunt ac subito omnibus portis eruptione facta neque cognoscendi, quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt.
- 2 Ita commutata fortuna eos, qui in spem potiundorum castrorum venerant, undique circumventos interficiunt et ex hominum milibus amplius xxx, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, plus tertia parte interfecta reliquos perterritos in fugam coniciunt ac ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur.
- 3 Sic omnibus hostium copiis fuis armisque exutis se
- 4 in castra munitionesque suas recipiunt. Quo proelio facto, quod saepius fortunam temptare Galba nolebat atque alio se in hiberna consilio venisse meminerat, aliis occurrisse rebus viderat, maxime frumenti commatusque inopia permotus postero die omnibus eius vici aedificiis incensis in provinciam reverti contendit,
- 5 ac nullo hoste prohibente aut iter demorante incolumem legionem in Nantuatis, inde in Allobroges perduxit ibique hiemavit.

- 1 VII. His rebus gestis cum omnibus de causis Caesar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum
- 2 bellum in Gallia coortum est. Eius belli haec fuit causa. Publius Crassus adulescens cum legione septima
- 3 proximus mare Oceanum in Andibus hiemarat. Is, quod in his locis inopia frumenti erat, praefectos tribunosque militum complures in finitimas civitates
- 4 frumenti causa dimisit; quo in numero est Titus Terasidius missus in Esubios, Marcus Trebius Gallus in Curiosolitas, Quintus Velanius cum Tito Silio in Venetos.

VIII. Huius est civitatis longe amplissima auctoritas omnis orae maritimae regionum earum, quod et naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consuerunt, et scientia atque usu nauticarum rerum reliquos antecedunt et in magno impetu maris atque aperto, paucis portibus interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eo mari uti consuerunt, habent vectigales. Ab his fit initium retinendi Siliique atque Velanii, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, reciperatos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti, ut sunt Gallorum subita et repentina consilia, eadem de causa Trebium Terrasidiumque retinent, et celeriter missis legatis per suos principes inter se coniurant, nihil nisi communi consilio acturos eundemque omnis fortunae exitum esse laturos, reliquasque civitates sollicitant, ut in ea libertate, quam a maioribus acceperant, permanere quam Romanorum servitatem perferre mallent. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta communem legationem ad Publium Crassum mittunt, si velit suos recipere, obsides sibi remittat.

VIII. Quibus de rebus Caesar ab Crasso certior factus, quod ipse aberat longius, naves interim longas aedificari in flumine Ligere, quod influit in Oceanum, remiges ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari iubet. His rebus celeriter administratis, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti reliquaeque item civitates cognito Caesaris adventu [certiores facti], simul quod, quantum in se facinus admisissent, intellegebant, legatos, quod nomen ad omnes nationes sanctum inviolatumque semper fuisset, retentos ab se et in vincla coniectos, pro magnitudine periculi bellum parare et maxime ea, quae ad usum navium pertinent, providere instituunt, hoc maiore spe, quod multum natura loci confidebant. Pedestria esse itinera concisa aestuariis, navigationem impeditam propter inscientiam locorum

5 paucitatemque portuum sciebant, neque nostros exer-
 6 citus propter frumenti inopiam diutius apud se morari
 posse confidebant; ac iam ut omnia contra opinionem
 acciderent, tamen se plurimum navibus posse, [quam]
 Romanos neque ullam facultatem habere navium neque
 eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, vada, portus,
 7 insulas novisse; ac longe aliam esse navigationem in
 concluso mari atque in vastissimo atque apertissimo
 8 Oceano perspiciebant. His initis consiliis oppida
 muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant,
 naves in Venetiam, ubi Caesarem primum [esse] bel-
 lum gesturum constabat, quam plurimas possunt,
 9 cogunt. Socios sibi ad id bellum Osismos, Lexobios,
 Namnetes, Ambiliatos, Morinos, Diablintes, Menapios
 asciscunt; auxilia ex Britannia, quae contra eas regi-
 ones posita est, arcessunt.

1 X. Erant hae difficultates belli gerendi, quas supra
 ostendimus, sed multa Caesarem tamen ad id bellum
 2 incitabant: iniuriae retentorum equitum Romanorum,
 rebellio facta post deditionem, defectio datis obsidi-
 bus, tot civitatum coniuratio, in primis ne, hac parte
 neglecta, reliquae nationes sibi idem licere arbitraren-
 3 tur. Itaque cum intellexeret, omnes fere Gallos novis
 rebus studere et ad bellum mobiliter celeriterque ex-
 citari, omnes autem homines natura libertati studere
 et condicionem servitutis odisse, prius quam plures
 civitates conspirarent, partiendum sibi ac latius distri-
 buendum exercitum putavit.

1 XI. Itaque Titum Labienum legatum in Treveros,
 qui proximi flumini Rheno sunt, cum equitatu mittit.
 2 Huic mandat, Remos reliquosque Belgas adeat atque
 in officio contineat Germanosque, qui auxilio ab Belgis
 arcessiti dicebantur, si per vim navibus flumen transire
 3 conentur, prohibeat. Publium Crassum cum cohorti-
 bus legionariis XII et magno numero equitatus in
 Aquitaniam proficisci iubet, ne ex his nationibus au-
 xilia in Galliam mittantur ac tantae nationes con-

iungantur. Quintum Titurium Sabinum legatum cum 4
 legionibus tribus in Venellos, Curiosolites Lexobiosque
 mittit, qui eam manum distinendam curet. Decimum 5
 Brutum adolescentem classi Gallicisque navibus, quas
 ex Pictonibus et Santonis reliquisque pacatis regio-
 nibus convenire iusserat, praeficit et, cum primum
 posset, in Venetos proficisci iubet. Ipse eo pedestri-
 bus copiis contendit.

XII. Erant eius modi fere situs oppidorum, ut 1
 posita in extremis lingulis promunturiisque neque
 pedibus aditum haberent, cum ex alto se aestus in-
 citavisset, quod is accedit semper horarum XII spatio,
 neque navibus, quod rursus minuente aestu naves in
 vadis afflictaerentur. Ita utraque re oppidorum oppu- 2
 gnatio impediabatur; ac si quando, magnitudine operis
 forte superati, extruso mari aggere ac molibus atque
 his oppidi moenibus adaequatis, suis fortunis desperare
 coeperant, magno numero navium appulso, cuius rei
 summam facultatem habebant, sua deportabant omnia
 seque in proxima oppida recipiebant; ibi se rursus
 isdem oportunitatibus loci defendebant. Haec eo faci- 3
 lius magnam partem aestatis faciebant, quod nostrae
 naves tempestatibus detinebantur summaque erat vasto
 atque aperto mari, magnis aestibus, raris ac prope
 nullis portibus difficultas navigandi.

XIII. Namque ipsorum naves ad hunc modum 1
 factae armataeque erant: carinae aliquanto planiores
 quam nostrarum navium, quo facilius vada ac decessum
 aestus excipere possent; prorae admodum erectae at- 2
 que item puppes, ad magnitudinem fluctuum tempe-
 statumque accommodatae; naves totae factae ex robore 3
 ad quamvis vim et contumeliam perferendam; transtra
 pedalibus in altitudinem trabibus confixa clavis ferreis
 digiti pollicis crassitudine; ancorae pro funibus ferreis 4
 catenis revinctae; pelles pro velis alutaeque tenuiter
 confectae, hae sive propter lini inopiam atque eius
 usus inscientiam, sive eo, quod est magis veri simile,

quod tantas tempestates Oceani tantosque impetus ventorum sustineri ac tanta onera navium regi velis non satis commode posse arbitrabantur. Cum his navibus nostrae classi eius modi congressus erat, ut una celeritate et pulsu remorum praestaret, reliqua pro loci natura, pro vi tempestatum illis essent aptiora et accommodatiora. Neque enim his nostrae rostro nocere poterant (tanta in iis erat firmitudo), neque propter altitudinem facile telum adigebatur, et eadem de causa minus commode copulis continebantur. Accedebat, ut, cum saevire ventus coepisset et se vento dedissent, et tempestatem ferrent facilius et in vadis consisterent tutius, et ab aestu relictæ nihil saxa et cautes timerent; quarum rerum omnium nostris navibus casus erat extimescendus.

XIII. Compluribus expugnatis oppidis Caesar, ubi intellexit, frustra tantum laborem sumi, neque hostium fugam captis oppidis reprimi neque iis noceri posse, statuit exspectandam classem. Quae ubi convenit ac primum ab hostibus visa est, circiter CCXX naves eorum paratissimae atque omni genere armorum ornatissimae profectae ex portu nostris adversae constiterunt; neque satis Bruto, qui classi praeerat, vel tribunis militum centurionibusque, quibus singulae naves erant attributae, constabat, quid agerent aut quam rationem pugnae insisterent. Rostro enim noceri non posse cognoverant; turribus autem excitatis, tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus superabat, ut neque ex inferiore loco satis commode tela adigi possent et missa ab Gallis gravius acciderent. Una erat magno usui res praeparata a nostris, falces praecutae insertae affixaeque longuriis, non absimili forma muralium falcium. His cum funes, qui antemnas ad malos destinabant, comprehensi adductique erant, navigio remis incitato praerumpebantur. Quibus abscisis antemnae necessario concidebant, ut, cum omnis Gallicis navibus spes in velis armamentisque consisteret,

his ereptis omnis usus navium uno tempore eriperetur. Reliquum erat certamen positum in virtute, qua 8 nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Caesaris atque omnis exercitus res gerebatur, ut nullum paulo fortius factum latere posset: omnes enim colles ac loca superiora, unde erat pro- 9 pinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur.

XV. Deiectis, ut diximus, antennis, cum singulas 1 binae ac ternae naves circumsteterant, milites summa vi transcendere in hostium naves contendebant. Quod 2 postquam barbari fieri animadverterunt, expugnatis compluribus navibus, cum ei rei nullum reperiretur auxilium, fuga salutem petere contenderunt. Ac iam 3 conversis in eam partem navibus, quo ventus ferebat, tanta subito malacia ac tranquillitas exstitit, ut se ex loco commovere non possent. Quae quidem res ad 4 negotium conficiendum maxime fuit oportuna: nam singulas nostri consectati expugnaverunt, ut perpaucae ex omni numero noctis interventu ad terram pervenerint, cum ab hora fere quarta usque ad solis occasum pugnaretur.

XVI. Quo proelio bellum Venetorum totiusque 1 orae maritimae confectum est. Nam cum omnis iu- 2 ventus, omnes etiam gravioris aetatis, in quibus aliquid consilii aut dignitatis fuit, eo convenerant, tum, navium quod ubique fuerat, unum in locum coëgerant; quibus amissis reliqui neque, quo se reciperent, neque, 3 quem ad modum oppida defenderent, habebant. Itaque se suaque omnia Caesari dederunt. In quos eo 4 gravius Caesar vindicandum statuit, quo diligentius in reliquum tempus a barbaris ius legatorum conservaretur. Itaque omni senatu necato reliquos sub corona vendidit.

XVII. Dum haec in Venetis geruntur, Quintus Titu- 1 rius Sabinus cum iis copiis, quas a Caesare acceperat, in fines Venellorum pervenit. His praeerat Viridovix 2 ac summam imperii tenebat earum omnium civitatum,

quae defecerant, ex quibus exercitum magnasque copias
 3 coëgerat; atque his paucis diebus Auleri Eburovices
 Lexobiique senatu suo interfecto, quod auctores belli
 esse nolebant, portas clausurunt seque cum Viridovice
 4 coniunxerunt; magnaque praeterea multitudo undique
 ex Gallia perditorum hominum latronumque convenerat,
 quos spes praedandi studiumque bellandi ab agri cul-
 5 tura et cotidiano labore revocabat. Sabinus idoneo
 omnibus rebus loco castris sese tenebat, cum Viridovix
 contra eum duum milium spatio consedisset cotidieque
 productis copiis pugnandi potestatem faceret, ut iam
 non solum hostibus in contemptionem Sabinus veniret,
 sed etiam nostrorum militum vocibus non nihil car-
 6 peretur; tantamque opinionem timoris praebuit, ut
 iam ad vallum castrorum hostes accedere auderent.
 7 Id ea de causa faciebat, quod cum tanta multitudine
 hostium, praesertim eo absente, qui summam imperii
 teneret, nisi aequo loco aut oportunitate aliqua data
 legato dimicandum non existimabat.

1 XVIII. Hac confirmata opinione timoris idoneum
 quendam hominem et callidum delegit, Gallum, ex iis,
 2 quos auxilii causa secum habebat. Huic magnis prae-
 miis pollicitationibusque persuadet, uti ad hostes trans-
 3 eat, et, quid fieri velit, edocet. Qui ubi pro perfuga
 ad eos venit, timorem Romanorum proponit, quibus
 4 angustiis ipse Caesar a Venetis prematur, docet, neque
 longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex
 • castris exercitum educat et ad Caesarem auxilii ferendi
 5 causa proficiscatur. Quod ubi auditum est, conclamant
 omnes, occasionem negotii bene gerendi amittendam
 6 non esse, ad castra iri oportere. Multae res ad hoc
 consilium Gallos hortabantur: superiorum dierum Sa-
 bini cunctatio, perfugae confirmatio, inopia cibariorum,
 cui rei parum diligenter ab iis erat provisum, spes
 Venetici belli, et quod fere libenter homines id, quod
 7 volunt, credunt. His rebus adducti non prius Virido-
 vicem reliquosque duces ex concilio dimittunt, quam

ab his sit concessum, arma uti capiant et ad castra contendant. Qua re concessa laeti, ut explorata victoria, sarmentis virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt.

XVIII. Locus erat castrorum editus et paulatim ab imo acclivis circiter passus mille. Huc magno cursu contenderunt, ut quam minimum spatii ad se colligendos armandosque Romanis daretur, exanimatique pervenerunt. Sabinus suos hortatus cupientibus signum dat. Impeditis hostibus propter ea, quae ferebant, onera, subito duabus portis eruptionem fieri iubet. Factum est oportunitate loci, hostium inscientia ac defatigatione, virtute militum et superiorum pugnarum exercitatione, ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent ac statim terga verterent. Quos impeditos integris viribus milites nostri consecuti magnum numerum eorum occiderunt; reliquos equites connectati paucos, qui ex fuga evaserant, reliquerunt. Sic uno tempore et de navali pugna Sabinus et de Sabini victoria Caesar certior factus est, civitatesque omnes se statim Titurio dederunt. Nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer ac promptus est animus, sic mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum est.

XX. Eodem fere tempore Publius Crassus, cum in Aquitaniam pervenisset, quae [pars], ut ante dictum est, et regionum latitudine et multitudine hominum ex tertia parte Galliae est aestimanda, cum intellegeret in iis locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis Lucius Valerius Praeconinus legatus exercitu pulso interfectus esset, atque unde Lucius Mallius proconsul impedimentis amissis profugisset, non mediocre sibi diligentiam adhibendam intellegebat. Itaque re frumentaria provisa, auxiliis equitatuque comparato, multis praeterea viris fortibus Tolosa et Narbone, quae sunt civitates Galliae provinciae finitimae [ex] his regionibus, nominatim evocatis in Sontiatum fines

3 exercitum introduxit. Cuius adventu cognito Sontiates
 magnis copiis coactis equitatuque, quo plurimum vale-
 bant, in itinere agmen nostrum adorti primum eques-
 4 tre proelium commiserunt, deinde, equitatu suo pulso
 atque insequentibus nostris, subito pedestres copias, quas
 in convalle in insidiis collocaverant, ostenderunt. Hi
 nostros disiectos adorti proelium renovarunt.

1 XXI. Pugnatum est diu atque acriter, cum Son-
 tiates superioribus victoriis freti in sua virtute totius
 Aquitaniae salutem positam putarent, nostri autem,
 quid sine imperatore et sine reliquis legionibus adu-
 lescentulo duce efficere possent, perspici cuperent:
 2 tandem confecti vulneribus hostes terga vertere. Quo-
 rum magno numero interfecto Crassus ex itinere oppi-
 dum Sontiatum oppugnare coepit. Quibus fortiter
 3 resistentibus vineas turresque egit. Illi alias eruptione
 temptata, alias cuniculis ad aggerem vineasque actis,
 cuius rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea
 quod multis locis apud eos aerariae secturaeque sunt,
 ubi diligentia nostrorum nihil his rebus profici posse
 intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt, seque in
 deditionem ut recipiat, petunt. Qua re impetrata arma
 tradere iussi faciunt.

1 XXII. Atque in ea re omnium nostrorum intentis
 animis alia ex parte oppidi Adiatunnus, qui summam
 imperii tenebat, cum DC devotis, quos illi soldurios
 2 appellant, quorum haec est condicio, uti omnibus in
 vita commodis una cum iis fruantur, quorum se ami-
 citiae dediderint, si quid his per vim accidat, aut eun-
 dem casum una ferant aut sibi mortem consciscant;
 3 neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam,
 qui eo interfecto, cuius se amicitiae devovisset, mori
 4 recusaret: cum his Adiatunnus eruptionem facere
 conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, cum
 ad arma milites concurrissent vehementerque ibi pu-
 gnatum esset, repulsus in oppidum tamen, uti eadem
 deditionis condicione uteretur, ab Crasso impetravit.

XXIII. Armis obsidibusque acceptis Crassus in 1
 fines Vocatium et Tarusatium profectus est. Tum 2
 vero barbari commoti, quod oppidum et natura loci
 et manu munitum paucis diebus, quibus eo ventum
 erat, expugnatum cognoverant, legatos quoque versum
 dimittere, coniurare, obsides inter se dare, copias parare
 coeperunt. Mittuntur etiam ad eas civitates legati, 3
 quae sunt citerioris Hispaniae finitimae Aquitaniae:
 inde auxilia ducesque arcessuntur. Quorum adventu 4
 magna cum auctoritate et magna cum hominum multi-
 tudine bellum gerere conantur. Duces vero ii deli 5
 guntur, qui una cum Quinto Sertorio omnes annos
 fuerant summamque scientiam rei militaris habere
 existimabantur. Hi consuetudine populi Romani loca 6
 capere, castra munire, commeatibus nostros inter-
 cludere instituunt. Quod ubi Crassus animadvertit, 7
 suas copias propter exiguitatem non facile diduci, hos-
 tem et vagari et vias obsidere et castris satis prae-
 sidii relinquere, ob eam causam minus commode fru-
 mentum commeatumque sibi supportari, in dies hosti-
 um numerum augeri, non cunctandum existimavit,
 quin pugna decertaret. Hac re ad consilium delata, 8
 ubi omnes idem sentire intellexit, posterum diem
 pugnae constituit.

XXIII. Prima luce productis omnibus copiis 1
 duplici acie instituta, auxiliis in mediam aciem con-
 iectis, quid hostes consilii caperent, expectabat. Illi, 2
 etsi propter multitudinem et veterem belli gloriam
 paucitatemque nostrorum se tuto dimicaturos existi-
 mabant, tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis
 commeatu intercluso sine ullo vulnere victoria potiri,
 et, si propter inopiam rei frumentariae Romani sese 3
 recipere coepissent, impeditos in agmine et sub sarcinis
 infirmiore animo adoriri cogitabant. Hoc consilio pro- 4
 bato ab ducibus, productis Romanorum copiis, sese
 castris tenebant. Hac re perspecta Crassus, cum sua 5
 cunctatione atque opinione timoris hostes nostros mi-

lites alacriores ad pugnandum effecissent, atque omnium voces audirentur, expectari diutius non oportere, quin ad castra iretur, cohortatus suos omnibus cupientibus ad hostium castra contendit.

- 1 XXV. Ibi cum alii fossas complerent, alii multis telis coniectis defensores vallo munitionibusque depellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus telisque subministrandis et ad aggerem caespitibus comportandis speciem atque opinionem pugnantium praeberent, cum item ab hostibus constanter ac non timide pugnaretur telaque ex
2 loco superiore missa non frustra acciderent, equites circumitis hostium castris Crasso renuntiaverunt, non eadem esse diligentia ab decumana porta castra munita facilemque aditum habere.

- 1 XXVI. Crassus equitum praefectos cohortatus, ut magnis praemiis pollicitationibusque suos excitarent,
2 quid fieri velit, ostendit. Illi, ut erat imperatum, eductis iis cohortibus, quae praesidio castris relictæ intritæ ab labore erant, et longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis
3 mentibusque ad pugnam intentis celeriter ad eas, quas diximus, munitiones pervenerunt atque his prorutis
4 prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab his videri aut, quid rei gereretur, cognosci posset.
5 Tum vero clamore ab ea parte audito nostri redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoriae accidere
6 consuevit, acrius impugnare coeperunt. Hostes undique circumventi desperatis omnibus rebus se per munitiones deicere et fuga salutem petere intenderunt.
7 Quos equitatus apertissimis campis consecutus ex milium L numero, quae ex Aquitania Cantabrisque convenisse constabat, vix quarta parte relicta multa nocte se in castra recipit.

- 1 XXVII. Hac audita pugna maxima pars Aquitaniae sese Crasso dedit obsidesque ultro misit; quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Ptianii, Vocates, Taru-

sates, Elusates, Gates, Ausci, Garumni, Sibuzates, Co-
cosates; paucae ultimae nationes anni tempore confisae, 2
quod hiems suberat, hoc facere neglexerunt.

XXVII. Eodem fere tempore Caesar, etsi prope 1
exacta iam aestas erat, tamen, quod omni Gallia pacata
Morini Menapiique supererant, qui in armis essent neque
ad eum umquam legatos de pace misissent, arbitratus,
id bellum celeriter confici posse, eo exercitum adduxit;
qui longe alia ratione ac reliqui Galli bellum gerere
coeperunt. Nam quod intellegebant, maximas nationes, 2
quae proelio contendissent, pulsas superatasque esse,
continentesque silvas ac paludes habebant, eo se sua-
que omnia contulerunt. Ad quarum initium silvarum 3
cum Caesar pervenisset castraque munire instituisset,
neque hostis interim visus esset, dispersis in opere
nostris subito ex omnibus partibus silvae evolaverunt
et in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma 4
ceperunt eosque in silvas reppulerunt et compluribus
interfectis longius impeditioribus locis secuti paucos
ex suis deperdiderunt.

XXVIII. Reliquis deinceps diebus Caesar silvas 1
caedere instituit et, ne quis inermibus imprudentibus-
que militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam
materiam, quae erat caesa, conversam ad hostem col-
locabat et pro vallo ad utrumque latus exstruebat.
Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus con- 2
fecto, cum iam pecus atque extrema impedimenta ab
nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent, eius
modi sunt tempestates consecutae, uti opus necessario
intermitteretur et continuatione imbrium diutius sub
pellibus milites contineri non possent. Itaque vastatis 3
omnibus eorum agris, vicis aedificiisque incensis Caes-
sar exercitum reduxit et in Aulercis Lexobiisque, reli-
quis item civitatibus, quae proxime bellum fecerant,
in hibernis collocavit.

C. IULI CAESARIS
BELLIGALLICI
LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

[A. U. C. DCLXXXVIII.] I. Bellum Usipetum et Tencterorum.

Usipetes et Tencteri a Suebis (quorum mores describuntur c. I, 3—III) exacti in Galliam transeunt, Menapios, Eburones Condrososque aggrediuntur, partim a Caesare devinctur, partim trans Rhenum (qui, sicut Mosa, describitur c. X) ad Sugambros se recipiunt, c. I—XV.

II. Caesar Rhenum transit.

Caesar ponte in Rheno facto in Germaniam transit, Sugambrorum agros devastat, Ubios a Suebis oppressos liberat, in Galliam redit, c. XVI—XVIII.

III. Res in Britannia gestae.

C. Volusenus Britanniae littora explorat. Caesar Morinos in deditionem accipit, classe coacta in Britanniam traicit, c. XX—XXIII. Aegre exercitu in terram exposito Britannos vincit, c. XXIII—XXVII. Classis Romana tempestate affligitur, c. XXVIII. XXVIII. Britanni rursus deficient, Caesar iterum eos devincit obsidibusque imperatis in Galliam redit, c. XXX—XXXVI.

III. Morini subacti. Menapii vexati.

Morini rebellionem faciunt. Caesar et hos subigit et Menapiorum agros devastat, c. XXXVII. XXXVIII.

1 I. Ea, quae secuta est, hieme, qui fuit annus Gnaeo Pompeio, Marco Crasso consulibus, Usipetes Germani et item Tencteri magna cum multitudine ho-

minum flumen Rhenum transierunt non longe a mari, quo Rhenus influit. Causa transeundi fuit, quod ab Suebis complures annos exagitati bello premebantur et agri cultura prohibebantur. Sueborum gens est longe maxima et bellicosissima Germanorum omnium. Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manserunt, se atque illos alunt; hi rursus in vicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agri cultura nec ratio atque usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet. Neque multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt, multumque sunt in venationibus; quae res et cibi genere et cotidiana exercitatione et libertate vitae, cum a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti nihil omnino contra voluntatem faciant, et vires alit et immani corporum magnitudine homines efficit. Atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis neque vestitus praeter pellis haberent quicquam, quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta, et lavarentur in fluminibus.

II. Mercatoribus est aditus magis eo, ut, quae bello ceperint, quibus vendant, habeant, quam quo ullam rem ad se importari desiderent. Quin etiam iumentis, quibus maxime Galli delectantur quaeque impenso parant pretio, Germani importatis [his] non utuntur, sed, quae sunt apud eos nata, parva atque deformia, haec cotidiana exercitatione, summi ut sint laboris, efficiunt. Equestribus proeliis saepe ex equis desiliunt ac pedibus proeliantur, equosque eodem remanere vestigio assuefecerunt, ad quos se celeriter, cum usus est, recipiunt; neque eorum moribus turpius quicquam aut inertius habetur quam ephippiis uti. Itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum quamvis pauci adire audent. Vinum ad se omnino

importari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines atque effeminari arbitrantur.

1 III. Publice maximam putant esse laudem, quam
 2 latissime a suis finibus vacare agros: hac re signi-
 3 ficari, magnum numerum civitatum suam vim susti-
 4 nere non posse. Itaque una ex parte a Suebis circiter
 5 milia passuum sescenta agri vacare dicuntur. Ad al-
 6 teram partem succedunt Ubii, quorum fuit civitas
 7 ampla atque florens, ut est captus Germanorum, et
 paulo [quam] sunt eiusdem generis [et] ceteris huma-
 8 niores, propterea quod Rhenum attingunt, multumque
 9 ad eos mercatores ventitant, et ipsi propter propinqui-
 10 tatem [quod] Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos
 cum Suebi, multis saepe bellis experti, propter am-
 11 plitudinem gravitatemque civitatis finibus expellere
 non potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt ac multo
 humiliores infirmioresque redegerunt.

1 IIII. In eadem causa fuerunt Usipetes et Tenc-
 2 teri, quos supra diximus, qui complures annos Suebo-
 3 rum vim sustinuerunt, ad extremum tamen agris ex-
 4 pulsi et multis locis Germaniae triennium vagati ad
 5 Rhenum pervenerunt. Quas regiones Menapii incole-
 6 bant et ad utramque ripam fluminis agros, aedificia
 7 vicosque habebant; sed tantae multitudinis aditu per-
 8 territi ex iis aedificiis, quae trans flumen habuerant,
 9 demigraverunt et cis Rhenum dispositis praesidiis
 10 Germanos transire prohibebant. Illi omnia experti,
 cum neque vi contendere propter inopiam navium ne-
 11 que clam transire propter custodias Menapiorum pos-
 12 sent, reverti se in suas sedes regionesque simulaverunt
 13 et tridui viam progressi rursus reverterunt atque omni
 14 hoc itinere una nocte equitatu confecto inscios ino-
 15 pinantesque Menapios oppresserunt, qui de Germano-
 16 rum discessu per exploratores certiores facti sine metu
 17 trans Rhenum in suos vicos remigraverant. His in-
 terfectis navibusque eorum occupatis, prius quam ea
 pars Menapiorum, quae citra Rhenum erat, certior

fieret, flumen transierunt atque omnibus eorum aedificiis occupatis reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.

V. His de rebus Caesar certior factus et infirmitatem Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles et novis plerumque rebus student, nihil his committendum existimavit. Est autem hoc Gallicae consuetudinis, uti et viatores etiam invitos consistere cogant et, quid quisque eorum de quaque re audierit aut cognoverit, quaerant, et mercatores in oppidis vulgus circumsistat, quibusque ex regionibus veniant quasque ibi res cognoverint, pronuntiare cogant. His rebus atque auditionibus permoti de summis saepe rebus consilia ineunt, quorum eos in vestigio paenitere necesse est, cum incertis rumoribus serviant et plerique ad voluntatem eorum ficta respondeant.

VI. Qua consuetudine cognita Caesar, ne graviori bello occurreret, maturius, quam consuerat, ad exercitum proficiscitur. Eo cum venisset, ea, quae fore suspicatus erat, facta cognovit: missas legationes ab non nullis civitatibus ad Germanos invitatosque eos, uti ab Rheno discederent, omniaque, quae postulassent, ab se fore parata. Qua spe adducti Germani latius vagabantur et in fines Eburonum et Condrusorum, qui sunt Treverorum clientes, pervenerant. Principibus Galliae evocatis Caesar ea, quae cognoverat, dissimulanda sibi existimavit eorumque animis permulsis et confirmatis equitatuque imperato bellum cum Germanis gerere constituit.

VII. Re frumentaria comparata equitibusque delectis iter in ea loca facere coepit, quibus in locis esse Germanos audiebat. A quibus cum paucorum dierum iter abesset, legati ab his venerunt, quorum haec fuit oratio: Germanos neque priores populo Romano bellum inferre, neque tamen recusare, si lacessantur, quin armis contendant, quod Germanorum consuetudo [haec] sit a maioribus tradita, quicumque bellum inferant,

4 resistere neque deprecari. Haec tamen dicere, venisse
 invitos, eiectos domo; si suam gratiam Romani velint,
 posse iis utiles esse amicos; vel sibi agros attribuant
 5 vel patiantur eos tenere, quos armis possederint: sese
 unis Suebis concedere, quibus ne di quidem immor-
 tales pares esse possint; reliquum quidem in terris
 esse neminem, quem non superare possint.

1 VIII. Ad haec, quae visum est, Caesar respon-
 dit; sed exitus fuit orationis: Sibi nullam cum his
 2 amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent; neque
 verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos
 occupare; neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari
 3 tantae praesertim multitudini sine iniuria possint; sed
 licere, si velint, in Ubiorum finibus considerare, quorum
 sint legati apud se et de Sueborum iniuriis queran-
 tur et a se auxilium petant: hoc se Ubiis impera-
 turum.

1 VIII. Legati haec se ad suos relaturos dixerunt
 et re deliberata post diem tertium ad Caesarem re-
 versuros; interea ne propius se castra moveret, petie-
 2 runt. Ne id quidem Caesar ab se impetrari posse
 3 dixit. Cognoverat enim, magnam partem equitatus
 ab iis aliquot diebus ante praedandi frumentandique
 causa ad Ambivaritos trans Mosam missam: hos ex-
 spectari equites atque eius rei causa moram interponi
 arbitrabatur.

1 X. Mosa profluit ex monte Vosego, qui est in
 finibus Lingonum, et parte quadam ex Rheno recepta,
 quae appellatur Vacalus, insulam [quae] efficit Bata-
 2 vorum, [in Oceanum influit] neque longius ab Oceano
 3 milibus passuum LXXX in Rhenum influit. Rhenus
 autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, et longo
 spatio per fines Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum,
 Mediomatricum, Tribocorum, Treverorum citatus fer-
 4 tur et, ubi Oceano appropinquavit, in plures defluit
 partes multis ingentibusque insulis effectis, quarum
 pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur,

ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere 5
existimantur, multisque capitibus in Oceanum influit.

XI. Caesar cum ab hoste non amplius passuum 1
XII milibus abesset, ut erat constitutum, ad eum le-
gati revertuntur; qui in itinere congressi magno opere,
ne longius progrediretur, orabant. Cum id non im- 2
petrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen
antecessissent, praemitteret eosque pugna prohiberet,
sibique ut potestatem faceret in Ubios legatos mit- 3
tendi; quorum si principes ac senatus sibi iureiurando
fidem fecisset, ea condicione, quae a Caesare ferretur,
se usuros ostendebant: ad has res conficiendas sibi
tridui spatium daret. Haec omnia Caesar eodem illo 4
pertinere arbitrabatur, ut tridui mora interposita
equites eorum, qui abessent, reverterentur; tamen sese
non longius milibus passuum quattuor aquationis causa
processurum eo die dixit: huc postero die quam fre- 5
quentissimi convenirent, ut de eorum postulatis cog-
nosceret. Interim ad praefectos, qui cum omni equi- 6
tatu antecesserant, mittit, qui cum nuntiarent, ne hostes
proelio lacesserent et, si ipsi lacesserentur, sustinerent,
quoad ipse cum exercitu propius accessisset.

XII. At hostes, ubi primum nostros equites con- 1
spexerunt, quorum erat v milium numerus, cum ipsi
non amplius octingentos equites haberent, quod ii,
qui frumentandi causa ierant trans Mosam, nondum
redierant, nihil timentibus nostris, quod legati eorum
paulo ante a Caesare discesserant atque is dies in-
dutiis erat ab his petitus, impetu facto celeriter nos-
tros perturbaverunt; rursus resistentibus, consuetudine 2
sua ad pedes desiluerunt, suffossis equis compluribus-
que nostris deiectis reliquos in fugam coniecerunt at-
que ita perterritos egerunt, ut non prius fuga desiste-
rent, quam in conspectum agminis nostri venissent.
In eo proelio ex equitibus nostris interficiuntur quat- 3
tuor et LXX, in his vir fortissimus Piso Aquitanus, 4
amplissimo genere natus, cuius avus in civitate sua

regnum obtinuerat, amicus ab senatu nostro appella-
 5 tus. Hic cum fratri intercluso ab hostibus auxilium
 ferret, illum ex periculo eripuit, ipse equo vulnerato
 6 deiectus, quoad potuit, fortissime restitit; cum circum-
 ventus multis vulneribus acceptis cecidisset atque id
 frater, qui iam proelio excesserat, procul animadver-
 tisset, incitato equo se hostibus obtulit atque inter-
 fectus est.

1 XIII. Hoc facto proelio Caesar neque iam sibi
 legatos audiendos neque condiciones accipiendas ar-
 bitrabatur ab iis, qui per dolum atque insidias, petita
 2 pace, ultro bellum intulissent; exspectare vero, dum
 hostium copiae auferentur equitatusque reverteretur,
 3 summae dementiae esse iudicabat, et cognita Gallorum
 infirmitate, quantum iam apud eos hostes uno proelio
 auctoritatis essent consecuti, sentiebat; quibus ad con-
 4 silia capienda nihil spatii dandum existimabat. His
 constitutis rebus et consilio cum legatis et quaestore
 communicato, ne quem diem pugnae praetermitteret,
 oportunitissima res accidit, quod postridie eius diei
 mane eadem et perfidia et simulatione usi Germani
 frequentes omnibus principibus maioribusque natu ad-
 5 hibitis ad eum in castra venerunt, simul, ut diceba-
 tur, sui purgandi causa, quod contra, atque esset dic-
 tum et ipsi petissent, proelium pridie commisissent,
 simul ut, si quid possent, de indutiis fallendo impe-
 6 trarent. Quos sibi Caesar oblatos gavisus illos retineri
 iussit; ipse omnes copias castris eduxit equitatumque,
 quod recenti proelio perterritum esse existimabat,
 agmen subsequi iussit.

1 XIII. Acie triplici instituta et celeriter octo
 milium itinere confecto prius ad hostium castra per-
 venit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent.
 2 Qui omnibus rebus subito perterriti et celeritate ad-
 ventus nostri et discessu suorum, neque consilii habendi
 neque arma capiendi spatio dato, perturbantur, copi-
 asne adversus hostem ducere, an castra defendere, an

fuga salutem petere praestaret. Quorum timor cum 3
fremitu et concursu significaretur, milites nostri pri-
stini diei perfidia incitati in castra irruerunt. Quo 4
loco, qui celeriter arma capere potuerunt, paulisper
nostris restiterunt atque inter carros impedimenta que
proelium commiserunt; at reliqua multitudo puerorum 5
mulierumque (nam cum omnibus suis domo excesse-
rant Rhenumque transierant) passim fugere coepit;
ad quos consecrandos Caesar equitatum misit.

XV. Germani, post tergum clamore audito, cum 1
suos interfici viderent, armis abiectis signisque mili-
taribus relictis se ex castris eiecerunt, et cum ad con-
fluentem Mosae et Rheni pervenissent, reliqua fuga 2
desperata, magno numero interfecto, reliqui se in flu-
men praecipitaverunt atque ibi timore, lassitudine, vi
fluminis oppressi perierunt. Nostri ad unum omnes 3
incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore,
cum hostium numerus capitum CCCXXX milium fuis-
set, se in castra receperunt. Caesar iis, quos in cas- 4
tris retinuerat, discedendi potestatem fecit. Illi sup- 5
plicia cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros
vexaverant, remanere se apud eum velle dixerunt.
His Caesar libertatem concessit.

XVI. Germanico bello confecto multis de causis 1
Caesar statuit sibi Rhenum esse transeundum; quarum
illa fuit iustissima, quod, cum videret Germanos tam
facile impelli, ut in Galliam venirent, suis quoque re-
bus eos timere voluit, cum intellegerent, et posse et
audere populi Romani exercitum Rhenum transire.
Accessit etiam, quod illa pars equitatus Usipetum et 2
Tencterorum, quam supra commemoravi praedandi
frumentandique causa Mosam transisse neque proelio
interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in
fines Sugambrorum receperat seque cum iis coniunxe- 3
rat. Ad quos cum Caesar nuntios misisset, qui postu-
larent, eos, qui sibi Galliaeque bellum intulissent, sibi
dederent, responderunt: Populi Romani imperium Rhe- 4

num finire: si se invito Germanos in Galliam trans-
 ire non aequum existimaret, cur sui quicquam esse
 5 imperii aut potestatis trans Rhenum postularet? Ubii
 autem, qui uni ex Transrhenanis ad Caesarem lega-
 tos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant,
 magno opere orabant, ut sibi auxilium ferret, quod
 6 graviter ab Suebis premerentur; vel, si id facere oc-
 cupationibus rei publicae prohiberetur, exercitum modo
 Rhenum transportaret: id sibi *ad* auxilium spemque
 7 reliqui temporis satis futurum. Tantum esse nomen
 atque opinionem eius exercitus Ariovisto pulso et hoc
 novissimo proelio facto etiam ad ultimas Germanorum
 nationes, uti opinione et amicitia populi Romani tuti
 8 esse possint. Navium magnam copiam ad transpor-
 tandum exercitum pollicebantur.

1 XVII. Caesar his de causis, quas commemoravi,
 Rhenum transire decreverat; sed navibus transire ne-
 que satis tutum esse arbitrabatur, neque suae neque
 2 populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque, etsi
 summa difficultas faciendi pontis proponebatur prop-
 ter latitudinem, rapiditatem altitudinemque fluminis,
 tamen id sibi contendendum aut aliter non traducen-
 dum exercitum existimabat. Rationem pontis hanc
 3 instituit. Tigna bina sesquipedalia paulum ab imo
 praeacuta dimensa ad altitudinem fluminis intervallo
 4 pedum duorum inter se iungebat. Haec cum machi-
 nationibus immissa in flumen defixerat fistucisque ade-
 gerat, non sublicae modo directe ad perpendicularum,
 sed prone ac fastigate, ut secundum naturam fluminis
 5 procumberent, his item contraria duo ad eundem mo-
 dum iuncta intervallo pedum quadragenum ab infe-
 riore parte contra vim atque impetum fluminis con-
 6 versa statuebat. Haec utraque insuper bipedalibus
 trabibus immissis, quantum eorum tignorum iunctura
 distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte dis-
 7 tinebantur; quibus disclusis atque in contrariam par-
 tem revinctis tanta erat operis firmitudo atque ea

rerum natura, ut, quo maior vis aquae se incitavisset, hoc artius illigata tenerentur. Haec derecta materia 8 iniecta contexebantur ac longuriis cratibusque consternebantur; ac nihilo setius sublicae et ad inferiorem 9 partem fluminis oblique agebantur, quae pro ariete subiectae et cum omni opere coniunctae vim fluminis exciperent, et aliae item supra pontem me- 10 diocri spatio, ut, si arborum trunci sive naves deiciendi operis essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.

XVIII. Diebus decem, quibus materia coepta erat 1 comportari, omni opere effecto exercitus traducitur. Caesar ad utramque partem pontis firmo praesidio 2 relicto in fines Sugambrorum contendit. Interim a 3 compluribus civitatibus ad eum legati veniunt; quibus pacem atque amicitiam petentibus liberaliter respondit obsidesque ad se adduci iubet. Sugambri ex 4 eo tempore, quo pons institui coeptus est, fuga comparata hortantibus iis, quos ex Tencteris atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant suaque omnia exportaverant seque in solitudinem ac silvas abdiderant.

XVIII. Caesar paucos dies in eorum finibus mo- 1 ratus omnibus vicis aedificiisque incensis frumentisque succisis se in fines Ubiorum recepit atque iis auxilium suum pollicitus, si ab Suebis premerentur, haec ab iis cognovit: Suebos, posteaquam per exploratores 2 pontem fieri comperissent, more suo concilio habito nuntios in omnes partes dimisisse, uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores suaque omnia in silvis deponerent, atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent: hunc esse delectum medium 3 fere regionum earum, quas Suebi obtinerent; hic Romanorum adventum exspectare atque ibi decertare constituisse. Quod ubi Caesar comperit, omnibus re- 4 bus iis confectis, quarum rerum causa traducere exercitum constituerat, ut Germanis metum iniceret, ut

Sugambros ulcisceretur, ut Ubios obsidione liberaret, diebus omnino decem et octo trans Rhenum consumptis, satis et ad laudem et ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit pontemque rescidit.

- 1 XX. Exigua parte aestatis reliqua Caesar, etsi
 in his locis, quod omnis Gallia ad septentriones ver-
 git, maturae sunt hiemes, tamen in Britanniam pro-
 ficisci contendit, quod omnibus fere Gallicis bellis
 2 et, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret,
 tamen magno sibi usui fore arbitratur, si modo in-
 sulam adisset, genus hominum perspexisset, loca, por-
 tus, aditus cognovisset; quae omnia fere Gallis erant
 3 incognita. Neque enim temere praeter mercatores illo
 adit quisquam, neque iis ipsis quicquam praeter oram
 maritimam atque eas regiones, quae sunt contra Gal-
 4 lias, notum est. Itaque vocatis ad se undique mer-
 catoribus, neque quanta esset insulae magnitudo, neque
 quae aut quantae nationes incolerent, neque quem
 usum belli haberent aut quibus institutis uterentur,
 neque qui essent ad maiorum navium multitudinem
 idonei portus, reperire poterat.

- 1 XXI. Ad haec cognoscenda, priusquam periculum
 faceret, idoneum esse arbitratus Gaium Volusenum
 2 cum navi longa praemittit. Huic mandat, ut explo-
 ratis omnibus rebus ad se quam primum revertatur.
 3 Ipse cum omnibus copiis in Morinos proficiscitur, quod
 4 inde erat brevissimus in Britanniam traiectus. Huc
 naves undique ex finitimis regionibus et, quam supe-
 riore aestate ad Veneticum bellum effecerat classem,
 5 iubet convenire. Interim consilio eius cognito et per
 mercatores perlato ad Britannos, a compluribus in-
 sulae civitatibus ad eum legati veniunt, qui pollice-
 antur obsides dare atque imperio populi Romani ob-
 6 temperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus horta-
 tusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum
 7 remittit, et cum iis una Commium, quem ipse Atre-

batibus superatis regem ibi constituerat, cuius et virtutem et consilium probabat et quem sibi fidelem esse arbitrabatur, cuiusque auctoritas in his regionibus magni habebatur, mittit. Huic imperat, quas 8 possit, adeat civitates horteturque, ut populi Romani fidem sequantur, seque celeriter eo venturum nuntiet. Volusenus perspectis regionibus omnibus, quantum ei 9 facultatis dari potuit, qui navi egredi ac se barbaris committere non auderet, quinto die ad Caesarem revertitur, quaeque ibi perspexisset, renuntiat.

XXII. Dum in his locis Caesar navium paranda- 1 rum causa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui se de superioris temporis consilio excusarent, quod homines barbari et nostrae consuetudinis imperiti bellum populo Romano fecissent, seque ea, quae imperasset, facturos pollicerentur. Hoc sibi Caesar satis oportune accidisse arbitratus, 2 quod neque post tergum hostem relinquere volebat neque belli gerendi propter anni tempus facultatem habebat neque has tantularum rerum occupationes Britanniae anteponendas iudicabat, magnum iis numerum obsidum imperat. Quibus adductis eos in fidem 3 recepit. Navibus circiter LXXX onerariis coactis contractisque, quod satis esse ad duas transportandas legiones existimabat, quod praeterea navium longarum habebat, quaestori, legatis praefectisque distribuit. Huc accedebant XVIII onerariae naves, quae ex eo 4 loco ab milibus passuum VIII vento tenebantur, quominus in eundem portum venire possent: has equitibus distribuit. Reliquum exercitum Quinto Titurio 5 Sabino et Lucio Aurunculeio Cottae legatis in Menapios atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, ducendum dedit; Publium 6 Sulpicium Rufum legatum cum eo praesidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere iussit.

XXIII. His constitutis rebus nactus idoneam ad 1 navigandum tempestatem tertia fere vigilia solvit

equitesque in ulteriorem portum progredi et naves
 2 conscendere et se sequi iussit. A quibus cum paulo
 tardius esset administratum, ipse hora circiter diei
 quarta cum primis navibus Britanniam attigit atque
 3 ibi in omnibus collibus expositas hostium copias ar-
 matas conspexit. Cuius loci haec erat natura, atque
 ita montibus angustis mare continebatur, uti ex locis
 4 superioribus in litus telum adigi posset. Hunc ad
 egrediendum nequaquam idoneum locum arbitratus,
 dum reliquae naves eo convenirent, ad horam nonam
 5 in ancoris exspectavit. Interim legatis tribunisque
 militum convocatis, et quae ex Voluseno cognosset
 et quae fieri vellet, ostendit monuitque, ut rei mili-
 taria ratio, maxime ut maritimae res postularent, ut
 quae celerem atque instabilem motum haberent, ad
 nutum et ad tempus omnes res ab iis administraren-
 6 tur. His dimissis et ventum et aestum uno tempore
 nactus secundum, dato signo et sublatis ancoris cir-
 citer milia passuum septem ab eo loco progressus,
 aperto ac plano litore naves constituit.

1 XXIII. At barbari, consilio Romanorum cognito,
 praemisso equitatu et essedariis, quo plerumque genere
 in proeliis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti
 2 nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has
 causas summa difficultas, quod naves propter magni-
 tudinem nisi in alto constitui non poterant, militibus
 autem ignotis locis, impeditis manibus magno et gravi
 onere armorum oppressis simul et de navibus desilien-
 dum et in fluctibus consistendum et cum hostibus
 3 erat pugnandum, cum illi aut ex arido aut paulum
 in aquam progressi omnibus membris expeditis, no-
 tissimis locis audacter tela conicerent et equos insue-
 4 factos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti at-
 que huius omnino generis pugnae imperiti non eadem
 alacritate ac studio, quo in pedestribus uti proeliis
 consueverant, utebantur.

1 XXV. Quod ubi Caesar animadvertit, naves lon-

gas, quarum et species erat barbaris inusitator et motus ad usum expeditior, paulum removeri ab onerariis navibus et remis incitari et ad latus apertum hostium constitui atque inde fundis, sagittis, tormentis hostes propelli ac summoverti iussit; quae res magno usui nostris fuit. Nam et navium figura et remorum motu 2 et inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt ac paulum modo pedem rettulerunt. Atque nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret, *Desilite, inquit, milites, nisi vultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum rei publicae atque imperatori officium praestitero.* Hoc cum voce magna dixisset, 4 se ex navi proiecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, universi ex navi desiluērunt. Hos 6 item ex proximis [primis] navibus cum conspexissent, subsecuti hostibus appropinquantur.

XXVI. Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostri 1 tamen, quod neque ordines servare neque firmiter insistere neque signa subsequi poterant, atque alius alia ex navi, quibuscumque signis occurrerat, se aggregabat, magno opere perturbabantur; hostes vero, notis 2 omnibus vadis, ubi ex litore aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant, incitatis equis im- 3 peditos adoriebantur, plures paucos circumstebant, alii ab latere aperto in universos tela coniciebant. Quod 4 cum animadvertisset Caesar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri iussit et, quos laborantes conspexerat, his subsidia submittebat. Nostri, simul in arido constiterunt, suis om- 5 nibus consecutis in hostes impetum fecerunt atque eos in fugam dederunt, neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere atque insulam capere non potuerant. Hoc unum ad pristinam fortunam Caesari defuit.

1 XXVII. Hostes proelio superati, simul atque se
 ex fuga receperunt, statim ad Caesarem legatos de
 pace miserunt, obsides daturus, quaeque imperasset,
 2 facturos [esse] polliciti sunt. Una cum his legatis
 Commius Atrebas venit, quem supra demonstraveram
 3 a Caesare in Britanniam praemisum. Hunc illi e
 navi egressum, cum ad eos oratoris modo Caesaris
 mandata deferret, comprehenderant atque in vincula
 4 coniecerant; tum proelio facto remiserunt. In petenda
 pace eius rei culpam in multitudinem coniecerunt et
 5 propter imprudentiam ut ignosceretur, petiverunt. Cae-
 sar questus, quod, cum ultro in continentem legatis
 missis pacem ab se petissent, bellum sine causa in-
 tulissent, ignoscere imprudentiae dixit obsidesque im-
 6 peravit; quorum illi partem statim dederunt, partem
 ex longinquiribus locis arcessitam paucis diebus sese
 7 daturus dixerunt. Interea suos remigrare in agros
 iusserunt, principesque undique convenire et se civita-
 tesque suas Caesari commendare coeperunt.

1 XXVIII. His rebus pace confirmata, post diem
 quartum, quam est in Britanniam ventum, naves XVIII,
 de quibus supra demonstratum est, quae equites sus-
 tulerant, ex superiore portu leni vento solverunt.
 2 Quae cum appropinquarent Britanniae et ex castris
 viderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla
 earum cursum tenere posset, sed aliae eodem, unde
 erant profectae, referrentur, aliae ad inferiorem par-
 tem insulae, quae est propius solis occasum, magno
 3 sui cum periculo deicerentur; quae tamen ancoris iac-
 tis cum fluctibus completerentur, necessario adversa
 nocte in altum provectae continentem petierunt.

1 XXVIII. Eadem nocte accidit, ut esset luna ple-
 na, qui dies maritimos aestus maximos in Oceano ef-
 2 ficere consuevit, nostrisque id erat incognitum. Ita
 uno tempore et longas naves, quibus Caesar exercitum
 transportandum curaverat quasque in aridum subduxe-
 rat, aestus compleverat, et onerarias, quae ad ancoras

erant deligatae, tempestas afflictabat, neque ulla nostris facultas aut administrandi aut auxiliandi datur. Compluribus navibus fractis reliquae cum 3 essent funibus, ancoris reliquisque armamentis amissis ad navigandum inutiles, magna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim naves erant aliae, quibus reportari 4 possent, et omnia deerant, quae ad reficiendas naves erant usui, et, quod omnibus constabat, hiemari in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem provisum non erat.

XXX. Quibus rebus cognitis principes Britanniae, 1 qui post proelium ad Caesarem convenerant, inter se collocti, cum equites et naves et frumentum Romanis deesse intellegerent et paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent, quae hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Caesar legiones transportaverat, optimum factu esse duxerunt rebellione 2 facta frumento commeatuque nostros prohibere et rem in hiemem producere, quod his superatis aut reditu interclusis neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebant. Itaque rursus 3 coniuratione facta paulatim ex castris discedere ac suos clam ex agris deducere coeperunt.

XXXI. At Caesar, etsi nondum eorum consilia 1 cognoverat, tamen et ex eventu navium suarum et ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. Itaque ad omnes casus subsidia 2 comparabat. Nam et frumentum ex agris cotidie in castra conferebat et, quae gravissime afflictatae erant naves, earum materia atque aere ad reliquas reficiendas utebatur et, quae ad eas res erant usui, ex continenti comportari iubebat. Itaque, cum summo studio a militibus administraretur, XII navibus amissis, 3 reliquis ut navigari commode posset, effecit.

XXXII. Dum ea geruntur, legione ex consuetudine 1 una frumentatum missa, quae appellabatur sep-

tima, neque ulla ad id tempus belli suspicione inter-
 posita, cum pars hominum in agris remaneret, pars
 etiam in castra ventitaret, ii, qui pro portis castro-
 rum in statione erant, Caesari nuntiaverunt, pulverem
 maiorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri,
 2 quam in partem legio iter fecisset. Caesar id, quod
 erat, suspicatus, aliquid novi a barbaris initum con-
 sili, cohortes, quae in stationibus erant, secum in
 eam partem proficisci, ex reliquis duas in stationem
 cohortes succedere, reliquas armari et confestim sese
 3 subsequi iussit. Cum paulo longius a castris proces-
 sisset, suos ab hostibus premi atque aegre sustinere
 et conferta legione ex omnibus partibus tela conici
 4 animadvertit. Nam quod omni ex reliquis partibus
 demesso frumento pars una erat reliqua, suspicati hos-
 tes, huc nostros esse venturos, noctu in silvis deli-
 5 tuerant; tum dispersos depositis armis in metendo
 occupatos subito adorti, paucis interfectis reliquos in-
 certis ordinibus perturbaverant, simul equitatu atque
 essedis circumdederant.

1 XXXIII. Genus hoc est ex essedis pugnae. Primo
 per omnes partes perequitant et tela coniciunt atque
 ipso terrore equorum et strepitu rotarum ordines ple-
 rumque perturbant, et cum se inter equitum turmas
 insinuaverunt, ex essedis desiliunt et pedibus proeli-
 2 antur. Aurigae interim paulatim ex proelio excedunt
 atque ita currus collocant, ut, si illi a multitudine
 hostium premantur, expeditum ad suos receptum ha-
 3 beant. Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum
 in proeliis praestant, ac tantum usu cotidiano et exer-
 citatione efficiunt, uti in declivi ac praecipiti loco in-
 citatos equos sustinere et brevi moderari ac flectere
 et per temonem percurrere et in iugo insistere et se
 inde in currus citissime recipere consuerint.

1 XXXIII. Quibus rebus perturbatis nostris novi-
 tate pugnae tempore oportunissimo Caesar auxilium
 tulit: namque eius adventu hostes constiterunt, nostri

se ex timore receperunt. Quo facto ad lacesendum 2
 et ad committendum proelium alienum esse tempus
 arbitratus suo se loco continuit et brevi tempore in-
 termisso in castra legiones reduxit. Dum haec gerun- 3
 tur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris
 reliqui, discesserunt. Secutae sunt continuos com- 4
 plures dies tempestates, quae et nostros in castris
 continerent et hostem a pugna prohiberent. Interim 5
 barbari nuntios in omnes partes dimiserunt paucita-
 temque nostrorum militum suis praedicaverunt et,
 quanta praedae faciendae atque in perpetuum sui libe-
 randi facultas daretur, si Romanos castris expulissent,
 demonstraverunt. His rebus celeriter magna multitu- 6
 dine peditatus equitatusque coacta ad castra venerunt.

XXXV. Caesar etsi idem, quod superioribus die- 1
 bus acciderat, fore videbat, ut, si essent hostes puls-
 i, celeritate periculum effugerent, tamen nactus equites
 circiter xxx, quos Commius Atrebas, de quo ante dic-
 tum est, secum transportaverat, legiones in acie pro cas- 2
 tris constituit. Commisso proelio diutius nostrorum
 militum impetum hostes ferre non potuerunt ac terga 3
 verterunt. Quos tanto spatio secuti, quantum cursu
 et viribus efficere potuerunt, complures ex iis occi-
 derunt, deinde omnibus longe lateque aedificiis incen-
 sis se in castra receperunt.

XXXVI. Eodem die legati ab hostibus missi ad 1
 Caesarem de pace venerunt. His Caesar numerum 2
 obsidum, quem ante imperaverat, duplicavit eosque in
 continentem adduci iussit, quod propinqua die aequi-
 noctii infirmis navibus hiemi navigationem subicien- 3
 dam non existimabat. Ipse idoneam tempestatem
 nactus paulo post mediam noctem naves solvit; quae 4
 omnes incolumes ad continentem pervenerunt; sed ex
 iis onerariae duae eosdem, quos reliqui, portus capere
 non potuerunt et paulo infra delatae sunt.

XXXVII. Quibus ex navibus cum essent expositi 1
 milites circiter trecenti atque in castra contenderent,

Morini, quos Caesar in Britanniam proficiscens pacatos reliquerat, spe praedae adducti primo non ita magno suorum numero circumsteterunt ac, si sese interfici nollent, arma ponere iusserunt. Cum illi orbe facto sese defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter milia sex convenerunt. Qua re nuntiata Caesar omnem ex castris equitatum suis auxilio misit.

3 Interim nostri milites impetum hostium sustinuerunt atque amplius horis quattuor fortissime pugnaverunt et paucis vulneribus acceptis complures ex his occiderunt.

4 Postea vero quam equitatus noster in conspectum venit, hostes abiectis armis terga verterunt, magnusque eorum numerus est occisus.

1 XXXVIII. Caesar postero die Titum Labienum legatum cum iis legionibus, quas ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. Qui cum propter siccitates paludum, quo se reciperent, non haberent, quo superiore anno perfugio erant usi,

3 omnes fere in potestatem Labieni pervenerunt. At Q. Titurius et Lucius Cotta legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, aedificiis incensis, quod Menapii se omnes in densissimas silvas abdiderant, se ad Caesarem receperunt.

4 Caesar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. Eo duae omnino civitates ex Britannia obsides miserunt, reliquae neglexerunt.

5 His rebus gestis ex litteris Caesaris dierum viginti supplicatio a senatu decreta est.

C. IULI CAESARIS
BELLIGALLICI

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

[A. U. C. DCC.] I. Alterum bellum Britannicum.

Caesar magnam classem in Gallia parari iubet; ipse in Illyrico Pirustas cohibet, c. I. In Galliam reversus Treverorum turbas componit, Dumnorigem interficit, Aeduos coercet, c. II—VII. Iterum in Britanniam traicit, c. VIII—XI, quae describitur c. XII—XIII. Caesar Cassivellaunum ducem devincit, Trinobantes et alias quasdam gentes in deditionem accipit, c. XV—XXII; in Galliam redit, c. XXIII.

II. Bellum Ambiorigis.

Eburones Ambiorige et Catuvolco ducibus deficiunt. Sabinus et Cotta legati cum quindecim cohortibus conciduntur, c. XXIII—XXXVII. Nervii cum Aduatucis atque Eburonibus Q. Ciceronis castra graviter oppugnant, c. XXXVIII—XXXVIII, a Caesare profugantur, c. XXXVIII—LIII, 2.

III. Senonum et Treverorum motus.

Senones et Treveri res novas moluntur, sed interfecto Indutiomaro Gallia fit paulo quietior, c. LIII, 3—LVIII.

I. Lucio Domitio, Ap. Claudio consulibus discedens 1 ab hibernis Caesar in Italiam, ut quotannis facere consuerat, legatis imperat, quos legionibus praefecerat, uti, quam plurimas possent, hieme naves aedificandas veteresque reficiendas curarent. Earum modum formamque demonstrat. Ad celeritatem onerandi sub- 2 ductionesque paulo facit humiliores, quam quibus in

nostro mari uti consuevimus, atque id eo magis, quod
 propter crebras commutationes aestuum minus magnos
 ibi fluctus fieri cognoverat; ad onera ac multitudinem
 iumentorum transportandam paulo latiores, quam quibus
 3 in reliquis utimur maribus. Has omnes actuarias imperat fieri, quam ad rem humilitas multum adiuvat.
 4 Ea, quae sunt usui ad armandas naves, ex Hispania
 5 apportari iubet. Ipse conventibus Galliae citerioris
 peractis in Illyricum proficiscitur, quod a Pirustis
 finitimam partem provinciae incursionibus vastari au-
 6 diebat. Eo cum venisset, civitatibus milites imperat
 7 certumque in locum convenire iubet. Qua re nuntiata
 Pirustae legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil
 earum rerum publico factum consilio, seseque paratos
 esse demonstrant omnibus rationibus de iniuriis satis-
 8 facere. Percepta oratione eorum Caesar obsides imperat eosque ad certam diem adduci iubet; nisi ita
 fecerint, sese bello civitatem persecuturum demonstrat.
 9 Iis ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter
 civitates dat, qui litem aestiment poenamque constituent.
 1 II. His confectis rebus conventibusque peractis in
 citeriorem Galliam revertitur atque inde ad exercitum
 2 proficiscitur. Eo cum venisset, circuitis omnibus
 hibernis singulari militum studio in summa omnium
 rerum inopia circiter sescentas eius generis, cuius
 supra demonstravimus, naves et longas xxviii invenit
 instructas, neque multum abesse ab eo, quin paucis
 3 diebus deduci possint. Collaudatis militibus atque iis,
 qui negotio praefuerant, quid fieri velit, ostendit atque
 omnes ad portum Itium convenire iubet, quo ex portu
 commodissimum in Britanniam traiectum esse cognoverat,
 circiter milium passuum xxx [transmissum] a
 4 reliquit. Ipse cum legionibus expeditis IIII et equitibus
 DCCC in fines Treverorum proficiscitur, quod hi
 neque ad concilia veniebant neque imperio parebant
 Germanosque Transrhenanos sollicitare dicebantur.

III. Haec civitas longe plurimum totius Galliae 1
 equitatu valet magnasque habet copias peditum, Rhe- 2
 numque, ut supra demonstravimus, tangit. In ea civi- 2
 tate duo de principatu inter se contendebant, Indutio-
 marus et Cingetorix; e quibus alter, simul atque de 3
 Caesaris legionumque adventu cognitum est, ad eum
 venit, se suosque omnes in officio futuros neque ab
 amicitia populi Romani defecturos confirmavit, quae-
 que in Treveris gererentur, ostendit. At Indutiomarus 4
 equitatum peditatumque cogere iisque, qui per aetatem
 in armis esse non poterant, in silvam Arduennam ab-
 ditis, quae ingenti magnitudine per medios fines Tre-
 verorum a flumine Rheno ad initium Remorum per-
 tinet, bellum parare instituit. Sed posteaquam non 5
 nulli principes ex ea civitate, et familiaritate Cingeto-
 rigis adducti et adventu nostri exercitus perterriti, ad
 Caesarem venerunt et de suis privatim rebus ab eo
 petere coeperunt, quoniam civitati consulere non pos-
 sent, veritus, ne ab omnibus desereretur, [Indutio-
 marus] legatos ad Caesarem mittit: Sese idcirco ab 6
 suis discedere atque ad eum venire noluisse, quo
 facilius civitatem in officio contineret, ne omnis nobili-
 tatis discessu plebs propter imprudentiam laberetur:
 itaque esse civitatem in sua potestate, seseque, si 7
 Caesar permitteret, ad eum in castra venturum, suas
 civitatisque fortunas eius fidei permissurum.

III. Caesar, etsi intellegebat, qua de causa ea 1
 dicerentur quaeque eum res ab instituto consilio de-
 terreret, tamen, ne aestatem in Treveris consumere
 cogeretur omnibus ad Britannicum bellum rebus com-
 paratis, Indutiomarum ad se cum ducentis obsidibus
 venire iussit. His adductis, in iis filio propinquisque 2
 eius omnibus, quos nominatim evocaverat, consolatus
 Indutiomarum hortatusque est, uti in officio maneret;
 nihilo tamen setius principibus Treverorum ad se con- 3
 vocatis hos singillatim Cingetorigi conciliavit, quod
 cum merito eius a se fieri intellegebat, tum magni

interesse arbitrabatur eius auctoritatem inter suos quam plurimum valere, cuius tam egregiam in se voluntatem perspexisset. Id tulit factum graviter Indutiomarus, suam gratiam inter suos minui, et, qui iam ante inimico in nos animo fuisset, multo gravius hoc dolore exarsit.

1 V. His rebus constitutis Caesar ad portum Itium
2 cum legionibus pervenit. Ibi cognoscit, LX naves,
3 quae in Meldis factae erant, tempestate reiectas cursum tenere non potuisse atque eodem, unde erant profectae, revertisse; reliquas paratas ad navigandum
4 atque omnibus rebus instructas invenit. Eodem equitatus totius Galliae convenit numero milium quattuor
5 principesque ex omnibus civitatibus; ex quibus perpaucos, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreverat, quod, cum ipse abesset, motum Galliae verebatur.

1 VI. Erat una cum ceteris Dumnorix Aeduus, de quo ante ab nobis dictum est. Hunc secum habere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum novarum, cupidum imperii, magni animi, magnae inter
2 Gallos auctoritatis cognoverat. Accedebat huc, quod in concilio Aeduorum Dumnorix dixerat, sibi a Caesare regnum civitatis deferri; quod dictum Aedui graviter ferebant, neque recusandi aut deprecandi causa legatos
3 ad Caesarem mittere audebant. Id factum ex suis hospitibus Caesar cognoverat. Ille omnibus primo precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur, partim quod insuetus navigandi mare timeret, partim
4 quod religionibus impediri sese diceret. Postea quam id obstinate sibi negari vidit, omni spe impetrandi adempta, principes Galliae sollicitare, sevocare singulos hortarique coepit, uti in continenti remanerent; metu territare: non sine causa fieri, ut Gallia
5 omni nobilitate spoliaretur; id esse consilium Caesaris, ut, quos in conspectu Galliae interficere vereretur, hos
6 omnes in Britanniam traductos necaret; fidem reliquis

interponere, ius iurandum poscere, ut, quod esse ex usu Galliae intellexissent, communi consilio administrarent. Haec a compluribus ad Caesarem deferebantur. 7

VII. Qua re cognita Caesar, quod tantum civitati 1
Aeduae dignitatis tribuebat, coercendum atque deterrendum, quibuscumque rebus posset, Dumnorigem statuebat; quod longius eius amentiam progredi videbat, 2
prospiciendum, ne quid sibi ac rei publicae nocere posset. Itaque dies circiter xxv in eo loco commo- 3
ratus, quod Corus ventus navigationem impediabat, qui magnam partem omnis temporis in his locis flare consuevit, dabat operam, ut in officio Dumnorigem contineret, nihilo tamen setius omnia eius consilia cognosceret; tandem idoneam nactus tempestatem mili- 4
tes equitesque conscendere in naves iubet. At omnium 5
impeditis animis Dumnorix cum equitibus Aeduorum a castris insciente Caesare domum discedere coepit. Qua re nuntiata, Caesar intermissa profectioe atque 6
omnibus rebus postpositis magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit retrahique imperat; si 7
vim faciat neque pareat, interfici iubet, nihil hunc se absente pro sano facturum arbitratus, qui praesentis imperium neglexisset. Ille enim revocatus resistere 8
ac se manu defendere suorumque fidem implorare coepit, saepe clamitans, liberum se liberaeque esse civitatis. Illi, ut erat imperatum, circumstant hunc 9
minem atque interficiunt; at equites Aedui ad Caesarem omnes revertuntur.

VIII. His rebus gestis, Labieno in continente cum 1
tribus legionibus et equitum milibus duobus relicto, ut portus tueretur et rem frumentariam provideret, quaeque in Gallia gererentur, cognosceret consiliumque 2
pro tempore et pro re caperet, ipse cum quinque 3
legionibus et pari numero equitum, quem in continenti reliquerat, ad solis occasum naves solvit et leni Africo proventus, media circiter nocte vento intermisso, cursum non tenuit et longius delatus aestu orta luce sub

3 sinistra Britanniam relictam conspexit. Tum rursus
 aestus commutationem secutus remis contendit, ut eam
 partem insulae caperet, qua optimum esse egressum
 4 superiore aestate cognoverat. Qua in re admodum
 fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis gravibus-
 que navigiis non intermisso remigandi labore longarum
 5 navium cursum adaequarunt. Accessum est ad Bri-
 tanniam omnibus navibus meridiano fere tempore,
 6 neque in eo loco hostis est visus; sed, ut postea
 Caesar ex captivis cognovit, cum magnae manus eo
 convenissent, multitudine navium perterritae, quae cum
 annotinis privatisque, quas sui quisque commodi fe-
 cerat, amplius octingentae uno erant visae tempore, a
 litore discesserant ac se in superiora loca abdiderant.

1 VIII. Caesar exposito exercitu et loco castris
 idoneo capto, ubi ex captivis cognovit, quo in loco
 hostium copiae consedisent, cohortibus decem ad mare
 relictis et equitibus trecentis, qui praesidio navibus
 essent, de tertia vigilia ad hostes contendit, eo minus
 veritus navibus, quod in litore molli atque aperto
 deligatas ad ancoram relinquebat, et praesidio navi-
 2 busque Quintum Atrium praefecit. Ipse noctu pro-
 gressus milia passuum circiter XII hostium copias con-
 3 spicatus est. Illi equitatu atque essedis ad flumen
 progressi ex loco superiore nostros prohibere et proe-
 4 lium committere coeperunt. Repulsi ab equitatu se in
 silvas abdiderunt, locum nancti egregie et natura et
 opere munitum, quem domestici belli, ut videbatur,
 causa iam ante praeparaverant: nam crebris arboribus
 5 succisis omnes introitus erant praecclusi. Ipsi ex silvis
 rari propugnabant nostrosque intra munitiones ingredi
 6 prohibebant. At milites legionis septimae testudine
 facta et aggere ad munitiones adiecto locum ceperunt
 eosque ex silvis expulerunt paucis vulneribus acceptis.
 7 Sed eos fugientes longius Caesar prosequi vetuit, et quod
 loci naturam ignorabat, et quod magna parte diei con-
 sumpta munitioni castrorum tempus relinqui volebat.

X. Postridie eius diei mane tripartito milites equi- 1
tesque in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant,
persequerentur. His aliquantum itineris progressis, 2
cum iam extremi essent in prospectu, equites a Quinto
Atrio ad Caesarem venerunt, qui nuntiarent, superiore
nocte maxima coorta tempestate prope omnes naves
afflictas atque in litore eiectas esse, quod neque an-
corae funesque subsisterent neque nautae gubernatores-
que vim tempestatis pati possent: itaque ex eo con- 3
cursu navium magnum esse incommodum acceptum.

XI. His rebus cognitis Caesar legiones equitatum- 1
que revocari atque in itinere resistere iubet, ipse ad
naves revertitur; eadem fere, quae ex nuntiis litterisque 2
cognoverat, coram perspicit, sic ut amissis circiter
XL navibus reliquae tamen refici posse magno negotio
viderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit et ex 3
continenti alios arcessi iubet; Labieno scribit, ut, quam 4
plurimas posset, iis legionibus, quae sunt apud eum,
naves instituat. Ipse, etsi res erat multae operae ac 5
laboris, tamen commodissimum esse statuit omnes
naves subduci et cum castris una munitione coniungi.
In his rebus circiter dies X consumit, ne nocturnis 6
quidem temporibus ad laborem militum intermissis.
Subductis navibus castrisque egregie munitis easdem 7
copias, quas ante, praesidio navibus reliquit, ipse eodem,
unde redierat, proficiscitur. Eo cum venisset, maiores 8
iam undique in eum locum copiae Britannorum con-
venerant summa imperii bellique administrandi com-
muni consilio permissa Cassivellauno; cuius fines a
maritimis civitatibus flumen dividit, quod appellatur
Tamesis, a mari circiter milia passuum LXXX. Huic 9
superiore tempore cum reliquis civitatibus continentia
bella intercesserant; sed nostro adventu permoti Bri-
tanni hunc toti bello imperioque praefecerant.

XII. Britanniae pars interior ab iis incolitur, quos 1
natos in insula ipsi memoria proditum dicunt, maritima 2
pars ab iis, qui praedae ac belli inferendi causa ex

Belgio transierunt (qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt) et bello illato ibi permanserunt atque agros
 3 colere coeperunt. Hominum est infinita multitudo creberrimaque aedificia fere Gallicis consimilia, pecorum
 4 magnus numerus. Utuntur aut aere [aut nummo aureo] aut taleis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum, sed eius
 5 exigua est copia; aere utuntur importato. Materia cuiusque generis, ut in Gallia, est praeter fagum atque
 6 abietem. Leporem et gallinam et anserem gustare fas non putant; haec tamen alunt animi voluptatisque
 7 causa. Loca sunt temperatiora quam in Gallia, remissioribus frigoribus.

1 XIII. Insula natura triquetra, cuius unum latus est contra Galliam. Huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere omnes ex Gallia naves appelluntur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. Hoc pertinet circiter milia passuum quingenta.
 2 Alterum vergit ad Hispaniam atque occidentem solem; qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia, sed pari spatio transmissus,
 3 atque ex Gallia est in Britanniam. In hoc medio cursu est insula, quae appellatur Mona; complures praeterea minores subiectae insulae existimantur; de quibus insulis non nulli scripserunt, dies continuos xxx
 4 sub bruma esse noctem. Nos nihil de eo percontationibus reperiebamus, nisi certis ex aqua mensuris breviores esse quam in continenti noctes videbamus.
 5 Huius est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, 6 septingentorum milium. Tertium est contra septentriones; cui parti nulla est obiecta terra, sed eius angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. Hoc milia passuum octingenta in longitudinem esse existimatur.
 7 Ita omnis insula est in circuitu viciens centenum milium passuum.

XIII.† Ex his omnibus longe sunt humanissimi, 1
 qui Cantium incolunt, quae regio est maritima omnis,
 neque multum a Gallica differunt consuetudine.† In- 2
 teriores plerique frumenta non serunt, sed lacte et
 carne vivunt pellibusque sunt vestiti. Omnes vero se
 Britanni vitro inficiunt, quod caeruleum efficit colorem,
 atque hoc horridiores sunt in pugna aspectu; capillo- 3
 que sunt promisso atque omni parte corporis rasa
 praeter caput et labrum superius. Uxores habent deni 4
 duodenique inter se communes, et maxime fratres cum
 fratribus parentesque cum liberis; sed, qui sunt ex iis 5
 nati, eorum habentur liberi, quo primum virgo quae-
 que deducta est.

XV. Equites hostium essedariique acriter proelio 1
 cum equitatu nostro in itinere conflixerunt, tamen ut
 nostri omnibus partibus superiores fuerint atque eos
 in silvas collesque compulerint; sed compluribus inter- 2
 fectis cupidius insecuti non nullos ex suis amiserunt.
 At illi intermisso spatio, imprudentibus nostris atque 3
 occupatis in munitione castrorum, subito se ex silvis
 eiecerunt impetuque in eos facto, qui erant in statione
 pro castris collocati, acriter pugnaverunt, duabusque 4
 missis subsidio cohortibus a Caesare, atque his primis
 legionum duarum, cum hae perexiguo intermisso loci
 spatio inter se constitissent, novo genere pugnae per-
 territis nostris per medios audacissime perruperunt
 seque inde incolumes receperunt. Eo die Quintus 5
 Laberius Durus tribunus militum interficitur. Illi
 pluribus submissis cohortibus repelluntur.

XVI. Toto hoc in genere pugnae, cum sub oculis 1
 omnium ac pro castris dimicaretur, intellectum est,
 nostros propter gravitatem armorum, quod neque in-
 sequi cedentes possent neque ab signis discedere au-
 derent, minus aptos esse ad huius generis hostem,
 equites autem magno cum periculo proelio dimicare, 2
 propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent
 et, cum paulum ab legionibus nostros removissent, ex

essedis desilirent et pedibus dispari proelio contenderent. Equestris autem proelii ratio et cedentibus et insequentibus par atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, ut numquam conferti, sed rari magnisque intervallis proeliarentur stationesque dispositas haberent, atque alios alii deinceps exciperent integrique et recentes defetigatis succederent.

1 XVII. Postero die procul a castris hostes in collibus constitenterant rarique se ostendere et lenius quam
2 pridie nostros equites proelio laccessere coeperunt. Sed meridie, cum Caesar pabulandi causa tres legiones atque omnem equitatum cum Gaio Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores
3 advolaverunt, sic uti ab signis legionibusque non ab-
4 sisterent. Nostri acriter in eos impetu facto reppulerunt neque finem sequendi fecerunt, quoad subsidio confisi equites, cum post se legiones viderent, praecipites hostes egerunt, magnoque eorum numero interfecto neque sui colligendi neque consistendi aut ex
5 essedis desiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga protinus, quae undique convenerant, auxilia discesserunt, neque post id tempus umquam summis nobiscum copiis hostes contenderunt.

1 XVIII. Caesar cognito consilio eorum ad flumen Tamesim in fines Cassivellauni exercitum duxit; quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc aegre,
2 transiri potest. Eo cum venisset, animum advertit, ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium
3 instructas. Ripa autem erat acutis sudibus praefixis munita, eiusdemque generis sub aqua defixae sudes
4 flumine tegebantur. His rebus cognitis a captivis per-
5 fugisque Caesar praemisso equitatu confestim legiones subsequi iussit. Sed ea celeritate atque eo impetu milites ierunt, cum capite solo ex aqua exstarent, ut hostes impetum legionum atque equitum sustinere non possent ripasque dimitterent ac se fugae mandarent.

1 XVIII. Cassivellaunus, ut supra demonstravimus,

omni deposita spe contentionis, dimissis amplioribus copiis, milibus circiter quattuor essedariorum relictis, itinera nostra servabat paulumque ex via excedebat locisque impeditis ac silvestribus sese occultabat atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognoverat, pecora atque homines ex agris in silvas compellebat et, cum equitatus noster liberius praedandi vastandi-² que causa se in agros eiecerat, omnibus viis semitisque essedarios ex silvis emittebat et magno cum periculo nostrorum equitum cum iis confligebat atque hoc metu latius vagari prohibebat. Relinquebatur, ut neque³ longius ab agmine legionum discedi Caesar pateretur, et tantum in agris vastandis incendiisque faciendis hostibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant.

XX. Interim Trinobantes, prope firmissima earum¹ regionum civitas, ex qua Mandubracius adulescens Caesaris fidem secutus ad eum in continentem Galliam venerat, cuius pater in ea civitate regnum obtinuerat interfectusque erat a Cassivellauno, ipse fuga mortem vitaverat, legatos ad Caesarem mittunt pollicenturque, sese ei dedituros atque imperata facturos; petunt,² ut Mandubracium ab iniuria Cassivellauni defendat atque in civitatem mittat, qui praesit imperiumque obtineat. His Caesar imperat obsides quadraginta³ frumentumque exercitui Mandubraciumque ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt, obsides ad numerum⁴ frumentumque miserunt.

XXI. Trinobantibus defensis atque ab omni mili-¹ tum iniuria prohibitis, Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Cassi legationibus missis sese Caesari dedunt. Ab iis cognoscit, non longe ex eo loco oppi-² dum Cassivellauni abesse silvis paludibusque munitum, quo satis magnus hominum pecorisque numerus convenit. Oppidum autem Britanni vocant, cum silvas³ impeditas vallo atque fossa munierunt, quo incursionis hostium vitandae causa convenire consuerunt. Eo⁴

proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie
 5 natura atque opere munitum; tamen hunc duabus ex
 partibus oppugnare contendit. Hostes paulisper morati
 militum nostrorum impetum non tulerunt seseque
 6 alia ex parte oppidi eiecerunt. Magnus ibi numerus
 pecoris repertus, multique in fuga sunt comprehensi
 atque interfecti.

1 XXII. Dum haec in his locis geruntur, Cassivel-
 launus ad Cantium, quod esse ad mare supra demons-
 travimus, quibus regionibus quattuor reges praeerant,
 Cingetorix, Carvilius, Taximagulus, Segovax, nuntios
 mittit atque iis imperat, uti coactis omnibus copiis
 castra navalia de improvise adoriantur atque oppu-
 2 gnent. Ii cum ad castra venissent, nostri eruptione
 facta multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce
 3 Lugotorige suos incolumes reduxerunt. Cassivellaunus
 hoc proelio nuntiato, tot detrimentis acceptis, vastatis
 finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum,
 legatos per Atrebatem Commium de deditione ad
 4 Caesarem mittit. Caesar, cum constituisset hiemare
 in continenti propter repentinos Galliae motus, neque
 multum aestatis superesset, atque id facile extrahi
 posse intellegeret, obsides imperat et, quid in annos
 singulos vectigalis populo Romano Britannia penderet,
 5 constituit; interdicit atque imperat Cassivellauno, ne
 Mandubracio neu Trinobantibus noceat.

1 XXIII. Obsidibus acceptis exercitum reducit ad
 2 mare, naves invenit refectiones. His deductis, quod et
 captivorum magnum numerum habebat et non nul-
 lae tempestate deperierant naves, duobus commeatibus
 3 exercitum reportare instituit. Ac sic accidit, uti ex
 tanto navium numero tot navigationibus neque hoc
 neque superiore anno ulla omnino navis, quae milites
 4 portaret, desideraretur, et ex iis, quae inanes ex con-
 tinenti ad eum remitterentur, et prioris commeatus
 expositis militibus et quas postea Labienus faciendas
 curaverat numero LX, perpaucae locum caperent, reli-

quae fere omnes reicerentur. Quas cum aliquamdiu 5
Caesar frustra expectasset, ne anni tempore a navigatione excluderetur, quod aequinoctium suberat, necessario angustius milites collocavit ac, summa tranquillitate consecuta, secunda inita cum solvisset vigilia, prima luce terram attigit omnesque incolumes naves perduxit.

XXIII. Subductis navibus concilioque Gallorum 1
Samarobriuae peracto, quod eo anno frumentum in Gallia propter siccitates angustius provenerat, coactus est aliter ac superioribus annis exercitum in hibernis collocare legionesque in plures civitates distribuere. Ex quibus unam in Morinos ducendam Gaio Fabio 2
legato dedit, alteram in Nervios Quinto Ciceroni, tertiam in Esubios Lucio Roscio; quartam in Remis cum Tito Labieno in confinio Treverorum hiemare iussit; tres in Belgis collocavit; his Marcum Crassum quaestorem et Lucium Munatium Plancum et Gaium Trebonium legatos praefecit. Unam legionem, quam proxime 4
trans Padum conscripserat, et cohortes v in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam ac Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis et Catuvolci erant, misit. His militibus Quintum Titurium Sabinum et Lucium 5
Aurunculeium Cottam legatos praeesse iussit. Ad 6
hunc modum distributis legionibus facillime inopiae frumentariae sese mederi posse existimavit. Atque 7
harum tamen omnium legionum hiberna praeter eam, quam Lucio Roscio in pacatissimam et quietissimam partem ducendam dederat, milibus passuum centum continebantur. Ipse interea, quoad legiones collocatas 8
munitaque hiberna cognovisset, in Gallia morari constituit.

XXV. Erat in Carnutibus summo loco natus 1
Tasgetius, cuius maiores in sua civitate regnum obtinuerant. Huic Caesar pro eius virtute atque in se 2
benevolentia, quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus, maiorum locum restituerat. Ter- 3

tium iam hunc annum regnantem inimici [iam] multis palam ex civitate [et iis] auctoribus [eum] interfecerunt.

4 Defertur ea res ad Caesarem. Ille veritus, quod ad plures pertinebat, ne civitas eorum impulsu deficeret, Lucium Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet ibique hiemare, quorumque opera cognoverat Tasgetium interfectum, hos compre-

5 hensos ad se mittere. Interim ab omnibus [legatis quaestoribusque], quibus legiones tradiderat, certior factus est, in hiberna perventum locumque hibernis esse munitum.

1 XXVI. Diebus circiter quindecim, quibus in hiberna ventum est, initium repentini tumultus ac defectionis

2 ortum est ab Ambiorige et Catuvolco; qui, cum ad fines regni sui Sabino Cottaeque praesto fuissent frumentumque in hiberna comportavissent, Indutiomari Treveri nuntiis impulsus suos concitaverunt subitoque oppressis lignatoribus magna manu ad castra oppug-

3 natum venerunt. Cum celeriter nostri arma cepissent vallumque ascendissent atque una ex parte Hispanis equitibus emissis equestri proelio superiores fuissent, desperata re hostes suos ab oppugnatione reduxerunt.

4 Tum suo more conclamaverunt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodiret: habere sese, quae de re communi dicere vellent, quibus rebus controversias minui posse sperarent.

1 XXVII. Mittitur ad eos colloquendi causa Gaius Arpineius eques Romanus, familiaris Quinti Titurii, et Quintus Iunius ex Hispania quidam, qui iam ante missu Caesaris ad Ambiorigem ventitare consuerat; apud quos

2 Ambiorix ad hunc modum locutus est: Sese pro Caesaris in se beneficiis plurimum ei confiteri debere, quod eius opera stipendio liberatus esset, quod Aduatucis, finitimis suis, pendere consuisset, quodque ei et filius et fratris filius ab Caesare remissi essent, quos Aduatuci obsidum numero missos apud se in servitute et

3 catenis tenuissent; neque id, quod fecerit de oppugna-

tione castrorum, aut iudicio aut voluntate sua fecisse, sed coactu civitatis, suaque esse eius modi imperia, ut non minus haberet iuris in se multitudo, quam ipse in multitudinem. Civitati porro hanc fuisse belli causam, 4 quod repentinae Gallorum coniurationi resistere non potuerit. Id se facile ex humilitate sua probare posse, quod non adeo sit imperitus rerum, ut suis copiis populum Romanum superari posse confidat. Sed esse Gal- 5 liae commune consilium: omnibus hibernis Caesaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alterae legioni subsidio venire posset. Non facile Gallos 6 Gallis negare potuisse, praesertim cum de recuperanda communi libertate consilium initum videretur. Quibus 7 quoniam pro pietate satisfecerit, habere nunc se rationem officii pro beneficiis Caesaris: monere, orare Titurium pro hospitio, ut suae ac militum saluti consulat. Magnam manum Germanorum conductam Rhenum trans- 8 isse; hanc affore biduo. Ipsorum esse consilium, ve- 9 lintne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem aut ad Labienum deducere, quorum alter milia passuum circiter quinquaginta, alter paulo amplius ab iis absit. Illud se polliceri et iure 10 iurando confirmare, tutum iter per fines daturum. Quod 11 cum faciat, et civitati sese consulere, quod hibernis levetur, et Caesari pro eius meritis gratiam referre. Hac oratione habita discedit Ambiorix.

XXVIII. Arpineius et Iunius, quae audierunt, ad 1 legatos deferunt. Illi repentina re perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, tamen non negligenda existimabant, maximeque hac re permovebantur, quod civitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte populo Romano bellum facere ausam vix erat credendum. Itaque ad consilium rem deferunt, magna- 2 inter eos existit controversia. Lucius Aurunculeius 3 compluresque tribuni militum et primorum ordinum centuriones nihil temere agendum neque ex hibernis iniussu Caesaris discedendum existimabant; quantavis 4

[magnus etiam] copias Germanorum sustineri posse munitis hibernis docebant: rem esse testimonio, quod primum hostium impetum multis ultro vulneribus il-

5 latis fortissime sustinuerint; re frumentaria non premi; interea et ex proximis hibernis et a Caesare conven-

6 tura subsidia; postremo quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?

1 XXVIII. Contra ea Titurius sero facturos clamitabat, cum maiores manus hostium adiunctis Germanis convenissent, aut cum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum. Brevem consulendi esse oc-

2 casionem. Caesarem arbitrari profectum in Italiam; neque aliter Carnutes interficiundi Tasgetii consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, tanta

3 contempzione nostri ad castra venturos esse. Non hostem auctorem, sed rem spectare: subesse Rhenum; magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem et su-

4 periores nostras victorias; ardere Galliam tot contumeliis acceptis sub populi Romani imperium redactam, superiore gloria rei militaris extincta. Postremo quis

5 hoc sibi persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad eius modi consilium descendisse? Suam sententiam in utram-

6 que partem esse tutam: si nihil esset durius, nullo periculo ad proximam legionem perventuros; si Gallia omnis cum Germanis consentiret, unam esse in celeritate

7 positam salutem. Cottae quidem atque eorum, qui dissentirent, consilium quem habere exitum? in quo si non praesens periculum, at certe longinqua obsidione fames esset timenda.

1 XXX. Hac in utramque partem disputatione habita, cum a Cotta primisque ordinibus acriter resisteretur, *Vincite*, inquit, *si ita vultis*, Sabinus, et id clariore voce,

2 ut magna pars militum exaudiret; *neque is sum*, inquit, *qui gravissime ex vobis mortis periculo terrear: hi sapient;*

3 *si gravius quid acciderit, abs te rationem reposcent; qui, si per te liceat, perendino die cum proximis hibernis coniuncti communem cum reliquis belli casum sustineant,*

non reiecti et relegati longe ab ceteris aut ferro aut fame intereant.

XXXI. Consurgitur ex consilio; comprehendunt 1
 utrumque et orant, ne sua dissensione et pertinacia
 rem in summum periculum deducant: facilem esse rem, 2
 seu maneant, seu proficiscantur, si modo unum omnes
 sentiant ac probent; contra in dissensione nullam se
 salutem perspicere. Res disputatione ad mediam noc- 3
 tem perducitur. Tandem dat Cotta permotus manus:
 superat sententia Sabini. Pronuntiat, prima luce 4
 ituros. Consumitur vigiliis reliqua pars noctis, cum
 sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare
 posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere
 cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec sine periculo 5
 maneatur et languore militum et vigiliis periculum
 augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur, ut 6
 quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine
 amicissimo [Ambiorige] consilium datum, longissimo
 agmine maximisque impedimentis.

XXXII. At hostes, posteaquam ex nocturno fre- 1
 mitu vigiliisque de profectione eorum senserunt, col-
 locatis insidiis bipertito in silvis oportuno atque occulto
 loco a milibus passuum circiter duobus Romanorum
 adventum exspectabant, et cum se maior pars agminis 2
 in magnam convallem demisisset, ex utraque parte eius
 vallis subito se ostenderunt novissimosque premere et
 primos prohibere ascensu atque iniquissimo nostris
 loco proelium committere coeperunt.

XXXIII. Tum demum Titurius, qui nihil ante 1
 providisset, trepidare et concursare cohortesque dispo-
 nere, haec tamen ipsa timide atque ut eum omnia
 deficere viderentur; quod plerumque iis accidere con-
 suevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur.
 At Cotta, qui cogitasset, haec posse in itinere accidere, 2
 atque ob eam causam profectionis auctor non fuisset,
 nulla in re communi saluti deerat: et in appellandis
 cohortandisque militibus imperatoris et in pugna militis

3 officia praestabat. Cum propter longitudinem agminis
 minus facile omnia per se obire et, quid quoque locc
 faciendum esset, providere possent, iusserunt pronun-
 tiare, ut impedimenta relinquerent atque in orbem con-
 4 sisterent. Quod consilium etsi in eius modi casu re-
 5 prehendendum non est, tamen incommode accidit: nam
 et nostris militibus spem minuit et hostes ad pugnan-
 dum alacriores effecit, quod non sine summo timore
 6 et desperatione id factum videbatur. Praeterea accidit,
 quod fieri necesse erat, ut vulgo milites ab signis dis-
 cederent, quaeque quisque eorum carissima haberet,
 ab impedimentis petere atque arripere properaret,
 clamore et fletu omnia complerentur.

1 XXXIII. At barbaris consilium non defuit. Nam
 duces eorum tota acie pronuntiare iusserunt, ne quis
 ab loco discederet: illorum esse praedam atque illis
 reservari, quaecumque Romani reliquissent: proinde
 2 omnia in victoria posita existimarent. Erant et virtute
 et studio pugnandi pares nostri: tametsi ab duce et
 a fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis in
 virtute ponebant, et quotiens quaeque cohors procur-
 rerat, ab ea parte magnus numerus hostium cadebat.
 3 Qua re animadversa Ambiorix pronuntiare iubet, ut
 procul tela coniciant neu propius accedant, et quam
 4 in partem Romani impetum fecerint, cedant: levitate
 armorum et cotidiana exercitatione nihil iis noceri
 posse; rursus se ad signa recipientes insequantur.

1 XXXV. Quo praecepto ab iis diligentissime ob-
 servato, cum quaequam cohors ex orbe excesserat atque
 2 impetum fecerat, hostes velocissime refugiebant. In-
 terim eam partem nudari necesse erat et ab latere aper-
 3 to tela recipi. Rursus, cum in eum locum, unde erant
 egressi, reverti coeperant, et ab iis, qui cesserant, et
 4 ab iis, qui proximi steterant, circumveniebantur; sin
 autem locum tenere vellent, nec virtuti locus relinque-
 batur, neque ab tanta multitudine coniecta tela conferti
 5 vitare poterant. Tamen tot incommotis conflictati, mul-

tis vulneribus acceptis resistebant et magna parte diei consumpta, cum a prima luce ad horam octavam pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. Tum Tito Balventio, qui superiore anno primum 6 pilum duxerat, viro forti et magnae auctoritatis, utrumque femur tragula traicitur; Quintus Lucanius, eius- 7 dem ordinis, fortissime pugnans, dum circumvento filio subvenit, interficitur; Lucius Cotta legatus omnes co- 8 hortos ordinesque adhortans in adversum os funda vulneratur.

XXXVI. His rebus permotus Quintus Titurius, cum 1 procul Amborigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum Gnaeum Pompeium ad eum mittit rogatum, ut sibi militibusque parcat. Ille appellatus 2 respondit: Si velit secum colloqui, licere; sperare, a multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; ipsi vero nihil nocitum iri, inque eam rem se suam fidem interponere. Ille cum Cotta saucio 3 communicat, si videatur, pugna ut excedant et cum Amborige una colloquantur: sperare, ab eo de sua ac militum salute impetrari posse. Cotta se ad armatum hostem iturum negat atque in eo perseverat.

XXXVII. Sabinus, quos in praesentia tribunos 1 militum circum se habebat, et primorum ordinum centuriones se sequi iubet et, cum propius Amborigem accessisset, iussus arma abicere imperatum facit suisque, ut idem faciant, imperat. Interim, dum de con- 2 dicionibus inter se agunt longiorque consulto ab Amborige instituitur sermo, paulatim circumventus interficitur. Tum vero suo more victoriam conclamant 3 atque ululatum tollunt impetuque in nostros facto ordines perturbant. Ibi Lucius Cotta pugnans interficitur 4 cum maxima parte militum. Reliqui se in castra recipiunt, unde erant egressi. Ex quibus Lucius Petro- 5 sidius aquilifer, cum magna multitudine hostium premeretur, aquilam intra vallum proiecit, ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. Illi aegre ad noc- 6

tem oppugnationem sustinent; noctu ad unum omnes
 7 desperata salute se ipsi interficiunt. Pauci ex proelio
 elapsi incertis itineribus per silvas ad Titum Labienum
 legatum in hiberna perveniunt atque eum de rebus
 gestis certiore faciant.

1 XXXVIII. Hac victoria sublatus Ambiorix statim
 cum equitatu in Aduatucos, qui erant eius regno fini-
 timi, proficiscitur; neque noctem neque diem intermittit
 2 peditatumque sese subsequi iubet. Re demonstrata
 Aduatucisque concitatis, postero die in Nervios per-
 venit hortaturque, ne sui in perpetuum liberandi at-
 que ulciscendi Romanos pro iis, quas acceperint, in-
 3 iuriis occasionem dimittant: interfectos esse legatos
 duos magnamque partem exercitus interisse demonstrat;
 4 nihil esse negotii, subito oppressam legionem, quae
 cum Cicerone hiemet, interfici; se ad eam rem pro-
 fitetur adiutorem. Facile hac oratione Nervii per-
 suadet.

1 XXXVIII. Itaque confestim dimissis nuntiis ad
 Ceutrones, Grudios, Levacos, Pleumoxios, Geidumnos,
 qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas
 manus possunt, cogunt et de improvviso ad Ciceronis
 hiberna advolant, nondum ad eum fama de Titurii
 2 morte perlata. Huic quoque accidit, quod fuit necesse,
 ut non nulli milites, qui lignationis munitionisque causa
 in silvas discessissent, repentino equitum adventu in-
 3 terciperentur. His circumventis, magna manu Eburones,
 Nervii, Aduatuci atque horum omnium socii et clientes
 legionem oppugnare incipiunt. Nostri celeriter ad
 4 arma concurrunt, vallum conscendunt. Aegre is dies
 sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate pone-
 bant atque hanc adepti victoriam in perpetuum se fore
 victores confidebant.

1 XXXX. Mittuntur ad Caesarem confestim ab
 Cicerone litterae, magnis propositis praemiis, si per-
 tulissent; obsessis omnibus viis missi intercipiuntur.
 2 Noctu ex materia, quam munitionis causa comporta-

verant, turres admodum CXX excitantur incredibili cele-
 ritate; quae deesse operi videbantur, perficiuntur. Hostes 3
 postero die multo maioribus coactis copiis castra op-
 pugnant, fossam complent. Eadem ratione, qua pridie,
 ab nostris resistitur. Hoc idem reliquis deinceps fit 4
 diebus. Nulla pars nocturni temporis ad laborem 5
 intermittitur; non aegris, non vulneratis facultas quietis
 datur. Quaecumque ad proximi diei oppugnationem 6
 opus sunt, noctu comparantur; multae praeustae sudes,
 magnus muralium pilorum numerus instituitur; turres
 contabulantur, pinnae loricaeque ex cratibus attexuntur.
 Ipse Cicero, cum tenuissima valitudine esset, ne noc- 7
 turnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat,
 ut ultro militum concursu ac vocibus sibi parcere
 cogeretur.

XXXXI. Tunc duces principesque Nerviorum, qui 1
 aliquem sermonis aditum causamque amicitiae cum Cice-
 rone habebant, colloqui sese velle dicunt. Facta potes- 2
 tate eadem, quae Ambiorix cum Titurio egerat, com-
 memorant: omnem esse in armis Galliam; Germanos 3
 Rhenum transisse; Caesaris reliquorumque hiberna
 oppugnari. Addunt etiam de Sabini morte; Ambiorigem 4
 ostentant fidei faciundae causa. Errare eos dicunt, si 5
 quicquam ab his praesidii sperent, qui suis rebus diffi-
 dant; sese tamen hoc esse in Ciceronem populumque
 Romanum animo, ut nihil nisi hiberna recusent atque
 hanc inveterascere consuetudinem nolint; licere illis 6
 incolumibus per se ex hibernis discedere et, quascum-
 que in partes velint, sine metu proficisci. Cicero ad 7
 haec unum modo respondit: non esse consuetudinem
 populi Romani accipere ab hoste armato condicionem:
 si ab armis discedere velint, se adiutore utantur lega- 8
 tosque ad Caesarem mittant; sperare pro eius iustitia,
 quae petierint, impetraturos.

XXXXII. Ab hac spe repulsi Nervii vallo pedum 1
 IX et fossa pedum XV hiberna cingunt. Haec et 2
 superiorum annorum consuetudine ab nobis cognoverant

et, quos[dam] de exercitu habebant captivos, ab his
 3 docebantur, sed nulla ferramentorum copia, quae esset
 ad hunc usum idonea, gladiis caespites circumcidere,
 4 manibus sagulisque terram exhaurire nitebantur. Qua
 quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit:
 nam minus horis tribus milium pedum xv in circuitu
 5 munitionem perfecerunt, reliquisque diebus turres ad
 altitudinem valli, falces testudinesque, quas idem cap-
 tivi docuerant, parare ac facere coeperunt.

1 XXXXIII. Septimo oppugnationis die maximo
 coorto vento ferventes fusili ex argilla glandes fundis
 et fervefacta iacula in casas, quae more Gallico stra-
 2 mentis erant tectae, iacere coeperunt. Hae celeriter
 ignem comprehenderunt et venti magnitudine in omnem
 3 locum castrorum distulerunt. Hostes maximo clamore,
 sicuti parta iam atque explorata victoria, turres testu-
 dinesque agere et scalis vallum ascendere coeperunt.
 4 At tanta militum virtus atque ea praesentia animi fuit,
 ut, cum undique flamma torrerentur maximaque tel-
 lorum multitudine premerentur suaque omnia impedi-
 menta atque omnes fortunas conflagrare intellegerent,
 non modo demigrandi causa de vallo decederet nemo,
 sed paene ne respiceret quidem quisquam, ac tum
 5 omnes acerrime fortissimeque pugnarent. Hic dies nos-
 tris longe gravissimus fuit; sed tamen hunc habuit
 eventum, ut eo die maximus numerus hostium vul-
 neraretur atque interficeretur, ut se sub ipso vallo con-
 stipaverant recessumque primis ultimi non dabant.
 6 Paulum quidem intermissa flamma et quodam loco
 turri adacta et contingente vallum, tertiae cohortis
 centuriones ex eo, quo stabant, loco recesserunt suos-
 que omnes removerunt, nutu vocibusque hostes, si in-
 troire vellent, vocare coeperunt; quorum progredi ausus
 7 est nemo. Tum ex omni parte lapidibus coniectis de-
 turbati, turrisque succensa est.

1 XXXXIII. Erant in ea legione fortissimi viri,
 centuriones, qui primis ordinibus appropinquant,

Titus Pulio et Lucius Vorenius. Hi perpetuas inter 2
 se controversias habebant, quinam anteferretur, om-
 nibusque annis de locis summis simultatibus conten- 3
 debant. Ex his Pulio, cum acerrime ad munitiones 3
 pugnaretur, *Quid dubitas, inquit, Vorene? aut quem*
locum tuae probandae virtutis exspectas? hic dies de nos-
tris controversiis iudicabit. Haec cum dixisset, pro- 4
 cedit extra munitiones, quaeque pars hostium confer- 5
 tissima est visa, irrumpit. Ne Vorenius quidem sese 5
 vallo continet, sed omnium veritus existimationem
 subsequitur. Mediocri spatio relicto Pulio pilum in 6
 hostes immittit atque unum ex multitudine procurren-
 tem traicit; quo percusso et exanimato, hunc scutis
 protegant, in hostem tela universi coniciunt neque
 dant regrediendi facultatem. Transfigitur scutum Pu- 7
 lioni et verutum in balteo defigitur. Avertit hic ca- 8
 sus vaginam et gladium educere conanti dextram
 moratur manum, impeditumque hostes circumstant.
 Succurrit inimicus illi Vorenius et laboranti subvenit. 9
 Ad hunc se confestim a Pulione omnis multitudo con- 10
 vertit; illum veruto arbitrantur occisum. Gladio com- 11
 minus rem gerit Vorenius atque uno interfecto reliquos
 paulum propellit; dum cupidius instat, in locum de- 12
 iectus inferiorem concidit. Huic rursus circumvento 12
 fert subsidium Pulio, atque ambo incolumes compluri-
 bus interfectis summa cum laude sese intra munitio-
 nes recipiunt. Sic fortuna in contentione et certamine 13
 utrumque versavit, ut alter alteri inimicus auxilio sa-
 lutique esset, neque diiudicari posset, uter utri virtute
 anteferendus videretur.

XXXV. Quanto erat in dies gravior atque aspe- 1
 rior oppugnatio, et maxime, quod magna parte mili-
 tum confecta vulneribus res ad paucitatem defensorum
 pervenerat, tanto crebriores litterae nuntiique ad Cae-
 sarem mittebantur; quorum pars deprehensa in con-
 spectu nostrorum militum cum cruciatu necabatur.
 Erat unus intus Nervius nomine Vertico, loco natus 2

honesto, qui a prima obsidione ad Ciceronem per-
 3 gerat summamque ei fidem praestiterat. Hic servo
 spe libertatis magnisque persuadet praemiis, ut litte-
 4 ras ad Caesarem deferat. Has ille in iaculo illigatas
 effert et Gallus inter Gallos sine ulla suspicione ver-
 5 satus ad Caesarem pervenit. Ab eo de periculis Cice-
 ronis legionisque cognoscitur.

1 XXXXVI. Caesar acceptis litteris hora circiter
 undecima diei statim nuntium in Bellovacos ad M. Cras-
 sum quaestorem mittit, cuius hiberna aberant ab eo
 2 milia passuum xxv; iubet media nocte legionem pro-
 ficisci celeriterque ad se venire. Exit cum nuntio
 Crassus. Alterum ad Gaium Fabium legatum mittit, ut
 3 in Atrebatum fines legionem adducat, qua sibi sit iter
 4 faciendum. Scribit Labieno, si rei publicae commodo
 facere posset, cum legione ad fines Nerviorum veniat.
 5 Reliquam partem exercitus, quod paulo aberat longius,
 non putat exspectandam; equites circiter quadringentos
 ex proximis hibernis colligit.

1 XXXXVII. Hora circiter tertia ab antecursoribus
 de Crassi adventu certior factus eo die milia passu-
 2 um xx procedit. Crassum Samarobriuae praeficit le-
 gionemque attribuit, quod ibi impedimenta exercitus,
 obsides civitatum, litteras publicas frumentumque omne,
 quod eo tolerandae hiemis causa devexerat, relinque-
 3 bat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum
 4 moratus, in itinere cum legione occurrit. Labienus,
 interitu Sabini et caede cohortium cognita, cum om-
 nes ad eum Treverorum copiae venissent, veritus, ne,
 si ex hibernis fugae similem profectionem fecisset, [ut]
 hostium impetum sustinere non posset, praesertim quos
 5 recenti victoria efferri sciret, litteras Caesari remittit,
 quanto cum periculo legionem ex hibernis educturus
 esset, rem gestam in Eburonibus perscribit, docet,
 omnes peditatus equitatusque copias Treverorum tria
 milia passuum longe ab suis castris consedissee.

1 XXXXVIII. Caesar consilio eius probato, etsi

opinionem trium legionum deiectus ad duas redierat, tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat. Venit magnis itineribus in Nerviorum fines. 2 Ibi ex captivis cognoscit, quae apud Ciceronem gerantur quantoque in periculo res sit. Tum cuidam ex 3 equitibus Gallis magnis praemiis persuadet, uti ad Ciceronem epistulam deferat. Hanc Graecis conscriptam 4 litteris mittit, ne intercepta epistula nostra ab hostibus consilia cognoscantur. Si adire non possit, monet, 5 ut tragulam cum epistula ad ammentum deligata intra munitionem castrorum abiciat. In litteris scribit, se 6 cum legionibus profectum celeriter affore; hortatur, ut pristinam virtutem retineat. Gallus periculum veritus, 7 ut erat praeceptum, tragulam mittit. Haec casu ad 8 turrim adhaesit neque ab nostris biduo animadversa tertio die a quodam milite conspicitur, dempta ad Ciceronem defertur. Ille perlectam in conventu mili- 9 tum recitat maximaque omnes laetitia afficit. Tum fumi 10 incendiorum procul videbantur, quae res omnem dubitationem adventus legionum expulit.

XXXXVIII. Galli re cognita per exploratores ob- 1 sidionem relinquunt, ad Caesarem omnibus copiis contendunt. Haec erant armata circiter milia LX. Cicero 2 data facultate Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstravimus, repetit, qui litteras ad Caesarem deferat; hunc admonet, iter caute diligenterque faciat; perscribit in litteris, hostes ab se discessisse omnem- 3 que ad eum multitudinem convertisse. Quibus litteris 4 circiter media nocte Caesar allatis suos facit certiores eosque ad dimicandum animo confirmat. Postero die 5 luce prima movet castra et circiter milia passuum quattuor progressus trans vallem et rivum multitudinem hostium conspicatur. Erat magni periculi res 6 tantulis copiis iniquo loco dimicare; tum, quoniam obsidione liberatum Ciceronem sciebat, aequo animo remittendum de celeritate existimabat: consedit et, 7 quam aequissimo loco potest, castra communit atque

haec, etsi erant exigua per se, vix hominum milium septem, praesertim nullis cum impedimentis, tamen angustiis viarum, quam maxime potest, contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus veniat.

8 Interim speculatoribus in omnes partes dimissis explorat, quo commodissime itinere valles transiri possit.

1 L. Eo die parvulis equestribus proeliis ad aquam
2 factis utrique sese suo loco continent: Galli, quod ampliores copias, quae nondum convenerant, expectabant,
3 Caesar, si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, ut citra vallem pro castris proelio contenderet; si id efficere non posset, ut exploratis itineribus minore cum periculo vallem rivumque transiret. Prima luce hostium equitatus ad castra accedit
4 proeliumque cum nostris equitibus committit. Caesar
5 consulto equites cedere seque in castra recipere iubet; simul ex omnibus partibus castra altiore vallo muniri portasque obstrui atque in his administrandis rebus quam maxime concursari et cum simulatione agi timoris iubet.

1 LI. Quibus omnibus rebus hostes invitati copias traducunt aciemque iniquo loco constituunt, nostris vero etiam de vallo deductis propius accedunt, et tela intra
2 munitionem ex omnibus partibus coniciunt praeconibusque circummissis pronuntiare iubent, seu quis Gallus seu Romanus velit ante horam tertiam ad se transire,
3 sine periculo licere; post id tempus non fore potestatem; ac sic nostros contempserunt, ut, obstructis in speciem portis, singulis ordinibus caespitem, quod ea non posse introrumpere videbantur, alii vallum
4 manu scindere, alii fossas complere inciperent. Tum Caesar omnibus portis eruptione facta equitatuque emissio celeriter hostes in fugam dat, sic uti omnino pugnandi causa resisteret nemo, magnumque ex eis numerum occidit atque omnes armis exiit.

1 LII. Longius prosequi veritus, quod silvae paludisque intercedebant neque etiam parvulo detrimento il-

lorum locum relinquere videbat, omnibus suis incolumibus copiis eodem die ad Ciceronem pervenit. Institutas 2 turre, testudines munitionesque hostium admiratur; legione producta cognoscit, non decimum quemque esse reliquum militem sine vulnere: ex his omnibus 3 iudicat rebus, quanto cum periculo et quanta cum virtute res sint administratae. Ciceronem pro eius 4 merito legionemque collaudat; centuriones singillatim tribunosque militum appellat, quorum egregiam fuisse virtutem testimonio Ciceronis cognoverat. De casu Sabini et Cottae certius ex captivis cognoscit. Postero 5 die contione habita rem gestam proponit, milites consolatur et confirmat: quod detrimentum culpa et te 6 meritate legati sit acceptum, hoc aequiore animo ferendum docet, quod beneficio deorum immortalium et virtute eorum expiato incommodo neque hostibus diutina laetatio neque ipsis longior dolor relinquatur.

LIII. Interim ad Labienum per Remos incredibili 1 celeritate de victoria Caesaris fama perfertur, ut, cum ab hibernis Ciceronis milia passuum abesset circiter LX, eoque post horam nonam diei Caesar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oreteretur, quo clamore significatio victoriae gratulatioque ab Remis Labieno feret. Hac fama ad Treveros per 2 lata Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit copiasque omnes in Treveros reducit. Caesar Fabium cum sua legione 3 remittit in hiberna, ipse cum tribus legionibus circum Samarobrivam trinis hibernis hiemare constituit et, quod tanti motus Galliae exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decrevit. Nam illo incom 4 modo de Sabini morte perlato omnes fere Galliae civitates de bello consultabant, nuntios legationesque in omnes partes dimittebant et, quid reliqui consilii caperent atque unde initium belli feret, explorabant nocturnaue in locis desertis concilia habebant. Neque 5 ullum fere totius hiemis tempus sine sollicitudine Cae-

saris intercessit, quin aliquem de consiliis ac motu
 6 Gallorum nuntium acciperet. In his ab Lucio Roscio
 [quaestore], quem legioni tertiae decimae praefecerat,
 certior factus est, magnas Gallorum copias earum ci-
 vitatum, quae Aremoricae appellantur, oppugnandi sui
 7 causa convenisse neque longius milia passuum octo ab
 hibernis suis afuisse, sed nuntio allato de victoria Caesaris
 discessisse, adeo ut fugae similis discessus videretur.

1 LIIII. At Caesar principibus cuiusque civitatis ad
 se evocatis alias territando, cum se scire, quae fierent,
 denuntiaret, alias cohortando magnam partem Galliae
 2 in officio tenuit. Tamen Senones, quae est civitas in
 primis firma et magnae inter Gallos auctoritatis, Ca-
 varinum, quem Caesar apud eos regem constituerat,
 cuius frater Moritasgus adventu in Galliam Caesaris
 cuiusque maiores regnum obtinuerant, interficere pu-
 blico consilio conati, cum ille praesensisset ac profugis-
 set, usque ad fines insecuti regno domoque expulerunt
 3 et, missis ad Caesarem satisfaciendi causa legatis, cum
 is omnem ad se senatum venire iussisset, dicto au-
 4 dientes non fuerunt. Tantum apud homines barbaros
 valuit, esse aliquos repertos principes inferendi belli,
 tantamque omnibus voluntatum commutationem attulit,
 ut praeter Aeduos et Remos, quos praecipuo semper
 honore Caesar habuit, alteros pro vetere ac perpetua
 erga populum Romanum fide, alteros pro recentibus Gal-
 lici belli officiis, nulla fere civitas fuerit non suspecta
 5 nobis. Idque adeo haud scio mirandumne sit, cum
 compluribus aliis de causis, tum maxime, quod ei, qui
 virtute belli omnibus gentibus praeferebantur, tantum
 se eius opinionis deperdidisse, ut a populo Romano
 imperia perferrent, gravissime dolebant.

1 LV. Treveri vero atque Indutiomarus totius hiemis
 nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum le-
 gatos mitterent, civitates sollicitarent, pecunias polli-
 cerentur, magna parte exercitus nostri interfecta multo
 2 minorem superesse dicerent partem. Neque tamen ulli

civitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transiret, cum se bis expertos dicerent, Ariovisti bello et Tencterorum transitu: non esse amplius fortunam temptaturos. Hac spe lapsus Indutiomarus nihilo minus copias cogere, exercere, a finitimis equos parare, exsules damnatosque tota Gallia magnis praemiis ad se allicere coepit. Ac tantam sibi iam his rebus in Gallia auctoritatem comparaverat, ut undique ad eum legationes concurrerent, gratiam atque amicitiam publice privatimque peterent.

LVI. Ubi intellexit, ultro ad se veniri, altera ex parte Senones Carnutesque conscientia facinoris instigari, altera Nervios Aduatucosque bellum Romanis parare, neque sibi voluntariorum copias defore, si ex finibus suis progredi coepisset, armatum concilium indicit. Hoc more Gallorum est initium belli: quo lege communi omnes puberes armati convenire consuerunt; qui ex iis novissimus convenit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstravimus Caesaris secutum fidem ab eo non discessisse, hostem iudicat bonaque eius publicat. His rebus confectis in concilio pronuntiat, arcessitum se a Senonibus et Carnutibus aliisque compluribus Galliae civitatibus; huc iturum per fines Remorum eorumque agros populaturum ac, priusquam id faciat, castra Labieni oppugnaturum. Quae fieri velit, praecipit.

LVII. Labienus, cum et loci natura et manu munissimis castris sese teneret, de suo ac legionis periculo nihil timebat, ne quam occasionem rei bene gerendae dimitteret, cogitabat. Itaque a Cingetorige atque eius propinquis oratione Indutiomari cognita, quam in concilio habuerat, nuntios mittit ad finitimas civitates equitesque undique evocat: his certum diem conveniendi dicit. Interim prope cotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris eius vagabatur, alias ut

situm castrorum cognosceret, alias colloquendi aut
territandi causa; equites plerumque omnes tela intra
4 vallum coniciebant. Labienus suos intra munitionem
continebat timorisque opinionem, quibuscumque poterat
rebus, augebat.

1 LVIII. Cum maiore in dies contemptione Indu-
tiomarus ad castra accederet, nocte una intromissis
equitibus omnium finitimarum civitatum, quos arces-
sendos curaverat, tanta diligentia omnes suos custodiis
intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enunti-
2 ari aut ad Treveros perferri posset. Interim ex con-
suetudine cotidiana Indutiomarus ad castra accedit at-
que ibi magnam partem diei consumit; equites tela
coniciunt et magna cum contumelia verborum nostros
3 ad pugnam evocant. Nullo ab nostris dato responso,
ubi visum est, sub vesperum dispersi ac dissipati dis-
4 cedunt. Subito Labienus duabus portis omnem equi-
tatum emittit; praecipit atque interdicit, proterritis
hostibus atque in fugam coniectis (quod fore, sicut
accidit, videbat) unum omnes peterent Indutiomarum,
neu quis quem prius vulneret, quam illum interfectum
viderit, quod mora reliquorum spatium nactum illum
5 effugere volebat; magna proponit iis, qui occiderint,
6 praemia; submittit cohortes equitibus subsidio. Com-
probat hominis consilium fortuna, et cum unum om-
nes peterent, in ipso fluminis vado deprehensus Indu-
tiomarus interficitur caputque eius refertur in castra;
redeuntes equites, quos possunt, consecantur atque
7 occidunt. Hac re cognita omnes Eburonum et Ner-
viorum, quae convenerant, copiae discedunt, pauloque
habuit post id factum Caesar quietiorem Galliam.

C. IULI CAESARIS
BELLIGALLICI
LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

[A. U. C. DCCI.] I. Galliae motus.

Caesar maiorem Galliae motum exspectans copias auget, c. I. Nervii, Senonibus, Carnutibus in deditionem acceptis Menapios subigit, c. II—VI. Treveros Labienus devincit, c. VII. VIII.

II. Caesaris in Suebos expeditio.

Caesar iterum Rhenum transit, c. VIII. Suebi ad extremos fines suos se recipiunt, c. X. — Gallorum et Germanorum instituta moresque comparantur, c. XI—XXIII. Hercynia silva describitur, c. XXV—XXVIII.

III. Eburonum fines devastantur.

Caesar Suebis frustra temptatis in Eburones revertitur, c. XXVIII—XXXIII; omnes Gallos ad hos diripiendos evocat, c. XXXIII. Interim Sugambri Ciceronis castra adorti desperata eorum expugnatione domum revertuntur, c. XXXV—XXXVII. Caesar Eburonum agris vastatis concilioque peracto in Italiam ad conventus agendos proficiscitur, c. XXXVIII. XXXIX.

I. Multis de causis Caesar maiorem Galliae motum exspectans per Marcum Silanum, Gaium Antistium Reginum, Titum Sextium legatos dilectum habere instituit; simul ab Gnaeo Pompeio proconsule petit, quoniam ipse ad urbem cum imperio rei publicae causa remaneret, quos ex Cisalpina Gallia consul[is] sacra-

mento rogavisset, ad signa convenire et ad se proficisci iuberet, magni interesse etiam in reliquum tempus ad opinionem Galliae existimans, tantas videri Italiae facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore sarciri, sed etiam maioribus augeri copiis posset. Quod cum Pompeius et rei publicae et amicitiae tribuisset, celeriter confecto per suos dilectu tribus ante exactam hiemem et constitutis et adductis legionibus duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, et celeritate et copiis docuit, quid populi Romani disciplina atque opes possent.

1 II. Interfecto Indutiomaro, ut docuimus, ad eius propinquos a Treveris imperium defertur. Illi finitimos Germanos sollicitare et pecuniam polliceri non desistunt.
 2 Cum ab proximis impetrare non possent, ultteriores temptant. Inventis non nullis civitatibus iure iurando inter se confirmant obsidibusque de pecunia cavent;
 3 Ambiorigem sibi societate et foedere adiungunt. Quibus rebus cognitis Caesar, cum undique bellum parari videret, Nervios, Aduatucos, [ac] Menapios adiunctis Cisrhenanis omnibus Germanis esse in armis, Senones ad imperatum non venire et cum Carnutibus finitimisque civitatibus consilia communicare, a Treveris Germanos crebris legationibus sollicitari, maturius sibi de bello cogitandum putavit.

1 III. Itaque nondum hieme confecta proximis quattuor coactis legionibus de improvviso in fines Nerviorum
 2 contendit et, priusquam illi aut convenire aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto atque ea praeda militibus concessa vastatisque agris in
 3 deditionem venire atque obsides sibi dare coëgit. Eo celeriter confecto negotio rursus in hiberna legiones
 4 reduxit. Concilio Galliae primo vere, ut instituerat, indicto, cum reliqui praeter Senones, Carnutes Treverosque venissent, initium belli ac defectionis hoc esse arbitratus, ut omnia postponere videretur, concilium Lute-

tiam Parisiorum transfert. Confines erant hi Senoni- 5
 bus civitatemque patrum memoria coniunxerant, sed
 ab hoc consilio afuisse existimabantur. Hac re pro 6
 suggestu pronuntiata eodem die cum legionibus in
 Senones proficiscitur magnisque itineribus eo pervenit.

III. Cognito eius adventu Acco, qui princeps 1
 eius consilii fuerat, iubet in oppida multitudinem con-
 venire. Conantibus, priusquam id effici posset, adesse
 Romanos nuntiatur. Necessario sententia desistunt 2
 legatosque deprecandi causa ad Caesarem mittunt;
 adeunt per Aeduos, quorum antiquitus erat in fide ci-
 vitas. Libenter Caesar petentibus Aeduis dat veniam 3
 excusationemque accipit, quod aestivum tempus instan-
 tis belli, non quaestionis esse arbitratur. Obsidibus 4
 imperatis centum, hos Aeduis custodiendos tradit.
 Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt usi de 5
 precatoribus Remis, quorum erant in clientela: eadem
 ferunt responsa. Peragit concilium Caesar equitesque 6
 imperat civitatibus.

V. Hac parte Galliae pacata totus et mente et 1
 animo in bellum Treverorum et Ambiorigis insistit.
 Cavarinum cum equitatu Senonum secum proficisci 2
 iubet, ne quis aut ex huius iracundia aut ex eo, quod
 meruerat, odio civitatis motus existat. His rebus con- 3
 stitutis, quod pro explorato habebat, Ambiorigem
 proelio non esse concertaturum, reliqua eius consilia
 animo circumspiciebat. Erant Menapii propinqui Ebu- 4
 ronum finibus, perpetuis paludibus silvisque muniti,
 qui uni ex Gallia de pace ad Caesarem legatos num-
 quam miserant. Cum his esse hospitium Ambiorigi
 sciebat; item per Treveros venisse Germanis in ami-
 citiam cognoverat. Haec prius illi detrahenda auxilia 5
 existimabat, quam ipsum bello lacesseret, ne desperata
 salute aut se in Menapios abderet aut cum Trans-
 rhenanis congredi cogeretur. Hoc inuito consilio totius 6
 exercitus impedimenta ad Labienum in Treveros mittit
 duasque ad eum legiones proficisci iubet; ipse cum

legionibus expeditis quinque in Menapios proficiscitur.
 7 Illi nulla coacta manu loci praesidio freti in silvas
 paludesque confugiunt suaque eodem conferunt.

1 VI. Caesar partitis copiis cum Gaio Fabio legato
 et Marco Crasso quaestore celeriterque effectis ponti-
 2 bus adit tripertito, aedificia vicosque incendit, magno
 pecoris atque hominum numero potitur. Quibus rebus
 3 coacti Menapii legatos ad eum pacis petendae causa
 mittunt. Ille obsidibus acceptis hostium se habiturum
 4 numero confirmat, si aut Ambiorigem aut eius legatos
 finibus suis recepissent. His confirmatis rebus Com-
 mium Atrebatem cum equitatu custodis loco in Mena-
 piis relinquit, ipse in Treveros proficiscitur.

1 VII. Dum haec a Caesare geruntur, Treveri ma-
 gnis coactis peditatus equitatusque copiis Labienum
 cum una legione, quae in eorum finibus hiemaverat,
 2 adoriri parabant; iamque ab eo non longius bidui via
 aberant, cum duas venisse legiones missu Caesaris
 3 cognoscunt. Positis castris a milibus passuum quin-
 decim auxilia Germanorum expectare constituunt.
 4 Labienus hostium cognito consilio, sperans, temeritate
 eorum fore aliquam dimicandi facultatem, praesidio
 quinque cohortium impedimentis relicto cum XXV co-
 hortibus magnoque equitatu contra hostem proficiscitur
 et mille passuum intermisso spatio castra communit.
 5 Erat inter Labienum atque hostem difficili transitu
 flumen ripisque praeuptis. Hoc neque ipse transire
 habebat in animo neque hostes transituros existimabat.
 6 Augebatur auxiliorum cotidie spes. Loquitur in con-
 silio palam, quoniam Germani appropinquare dicantur,
 sese suas exercitusque fortunas in dubium non devoca-
 turum et postero die prima luce castra moturum.
 7 Celeriter haec ad hostes deferuntur, ut ex magno Gal-
 lorum equitum numero non nullos [Gallos] Gallicis
 8 rebus favere natura cogeat. Labienus noctu tribunis
 militum primisque ordinibus convocatis, quid sui sit
 consilii, proponit et, quo facilius hostibus timoris det

suspicionem, maiore strepitu et tumultu, quam populi Romani fert consuetudo, castra moveri iubet. His rebus fugae similem protectionem effecit. Haec quo- 9 que per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur.

VIII. Vix agmen novissimum extra munitiones 1 processerat, cum Galli cohortati inter se, ne speratam praedam ex manibus dimitterent; longum esse perterritis Romanis Germanorum auxilium exspectare, neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam manum, praesertim fugientem atque impeditam, adoriri non audeant, flumen transire et iniquo loco committere proelium non dubitant. Quae fore suspicatus Labienus, 2 ut omnes citra flumen eliceret, eadem usus simulatione itineris placide progrediebatur. Tum praemissis pau- 3 lum impedimentis atque in tumulto quodam collocatis, *Habetis, inquit, milites, quam petistis, facultatem: hostem impedito atque iniquo loco tenetis: praestate eandem nobis 4 ducibus virtutem, quam saepe numero imperatori praestitistis, atque illum adesse et haec coram cernere existimate.* 5 Simul signa ad hostem converti aciemque derigi iubet et paucis turmis praesidio ad impedimenta dimissis reliquos equites ad latera disponit. Celeriter nostri 6 clamore sublato pila in hostes immittunt. Illi, ubi praeter spem, quos fugere credebant, infestis signis ad se ire viderunt, impetum modo ferre non potuerunt ac primo concursu in fugam coniecti proximas silvas petiverunt. Quos Labienus equitatu consecutus magno 7 numero interfecto, compluribus captis paucis post diebus civitatem recepit. Nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Treverorum fuga sese domum receperunt. Cum his propinqui Indutiomari, qui defectionis 8 auctores fuerant, comitati eos ex civitate excesserunt. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio 9 demonstravimus, principatus atque imperium est traditum.

VIII. Caesar, postquam ex Menapiis in Treveros 1

venit, duabus de causis Rhenum transire constituit;
 2 quarum una erat, quod auxilia contra se Treveris
 miserant, altera, ne ad eos Ambiorix receptum haberet.
 3 His constitutis rebus paulum supra eum locum, quo
 ante exercitum traduxerat, facere pontem instituit.
 4 Nota atque instituta ratione magno militum studio
 5 paucis diebus opus efficitur. Firmo in Treveris ad
 pontem praesidio relicto, ne quis ab his subito motus
 6 oreretur, reliquas copias equitatumque traducit. Ubii,
 qui ante obsides dederant atque in deditionem venerant,
 purgandi sui causa ad eum legatos mittunt, qui doceant,
 neque auxilia ex sua civitate in Treveros missa neque
 7 ab se fidem laesam; petunt atque orant, ut sibi parcat,
 ne communi odio Germanorum innocentes pro nocentibus
 poenas pendant; si amplius obsidum vellet, dare
 8 pollicentur. Cognita Caesar causa reperit, ab Suebis
 auxilia missa esse; Ubiorum satisfactionem accipit,
 aditus viasque in Suebos perquirat.

1 X. Interim paucis post diebus fit ab Ubiis certior,
 Suebos omnes in unum locum copias cogere atque iis
 nationibus, quae sub eorum sint imperio, denuntiare,
 2 ut auxilia peditatus equitatusque mittant. His cognitis
 rebus rem frumentariam providet, castris idoneum locum
 deligit; Ubiis imperat, ut pecora deducant suaque
 omnia ex agris in oppida conferant, sperans, barbaros
 atque imperitos homines inopia cibariorum adductos
 3 ad iniquam pugnandi condicionem posse deduci; mandat,
 ut crebros exploratores in Suebos mittant, quaeque
 4 apud eos gerantur, cognoscant. Illi imperata faciunt
 et paucis diebus intermissis referunt: Suebos omnes,
 posteaquam certiores nuntii de exercitu Romanorum
 venerint, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas
 5 coëgissent, penitus ad extremos fines se recepisse: sil-
 vam esse ibi infinita magnitudine, quae appellatur
 Bacenis; hanc longe introrsus pertinere et pro nativo
 muro obiectam Cheruscis ab Suebis Suebosque ab
 Cheruscis iniuriis incursionibusque prohibere: ad eius

initium silvae Suebos adventum Romanorum expectare constituisse.

XI. Quoniam ad hunc locum perventum est, non 1
alienum esse videtur de Galliae Germaniaeque moribus
et, quo differant hae nationes inter sese, proponere. In 2
Gallia non solum in omnibus civitatibus atque in om-
nibus pagis partibusque, sed paene etiam in singulis
domibus factiones sunt, earumque factionum principes 3
sunt, qui summam auctoritatem eorum iudicio habere
existimantur, quorum ad arbitrium iudiciumque summa
omnium rerum consiliorumque redeat. Itaque eius rei 4
causa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe
contra potentiorum auxilium egeret: suos enim quisque
opprimi et circumveniri non patitur, neque, aliter si
faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. Haec 5
eadem ratio est in summa totius Galliae; namque om-
nes civitates in partes divisae sunt duas.

XII. Cum Caesar in Galliam venit, alterius fac- 1
tionis principes erant Aedui, alterius Sequani. Hi cum 2
per se minus valerent, quod summa auctoritas anti-
quitus erat in Aeduis magnaque eorum erant clien-
telae, Germanos atque Ariovistum sibi adiunxerant
eosque ad se magnis iacturis pollicitationibusque per-
duxerant. Proeliis vero compluribus factis secundis 3
atque omni nobilitate Aeduum interfecta tantum po-
tentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab 4
Aeduis ad se traducerent obsidesque ab iis principum
filios acciperent et publice iurare cogerent, nihil se
contra Sequanos consilii inituros, et partem finitimi
agri per vim occupatam possiderent Galliaeque totius
principatum obtinerent. Qua necessitate adductus Di- 5
vitiacus auxilium petendi causa Romam ad senatum pro-
fectus imperfecta re redierat. Adventu Caesaris facta 6
commutatione rerum, obsidibus Aeduis redditis, veteri-
bus clientelis restitutis, novis per Caesarem comparatis,
quod hi, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant,
meliore condicione atque aequiore imperio se uti vide-

bant, reliquis rebus eorum gratia dignitateque ampli-
 7 ficata, Sequani principatum dimiserant. In eorum locum
 Remi successerant; quos quod adaequare apud Caesa-
 rem gratia intellegebatur, ii, qui propter veteres inimi-
 citias nullo modo cum Aeduis coniungi poterant, se
 8 Remis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tue-
 bantur: ita et novam et repente collectam auctoritatem
 9 tenebant. Eo tum statu res erat, ut longe principes
 haberentur Aedui, secundum locum dignitatis Remi
 obtinerent.

1 XIII. In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo
 sunt numero atque honore, genera sunt duo. Nam
 plebes paene servorum habetur loco, quae nihil audet
 2 per se, nullo adhibetur consilio. Plerique, cum aut
 aere alieno aut magnitudine tributorum aut iniuria
 potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant no-
 bilibus, *quibus* in hos eadem omnia sunt iura, quae
 3 dominis in servos. Sed de his duobus generibus alterum
 4 est druidum, alterum equitum. Illi rebus divinis inter-
 sunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones
 interpretantur: ad eos magnus adulescentium numerus
 disciplinae causa concurrit, magnoque hi sunt apud
 5 eos honore. Nam fere de omnibus controversiis pu-
 blicis privatisque constituunt, et si quod est admissum
 facinus, si caedes facta, si de hereditate, si de finibus
 controversia est, idem decernunt, praemia poenasque
 6 constituunt; si qui aut privatus aut populus eorum
 decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Haec poena
 7 apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum,
 hi numero impiorum ac sceleratorum habentur, his
 omnes decedunt, aditum sermonemque defugiunt, ne
 quid ex contagione incommodi accipiant, neque his
 petentibus ius redditur neque honos ullus communi-
 8 catur. His autem omnibus druidibus praeest unus,
 9 qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo
 aut, si qui ex reliquis excellit dignitate, succedit, aut,
 si sunt plures pares, suffragio druidum, non numquam

etiam armis de principatu contendunt. Hi certo anni 10
 tempore in finibus Carnutum, quae regio totius Galliae
 media habetur, considunt in loco consecrato. Huc
 omnes undique, qui controversias habent, conveniunt
 eorumque decretis iudiciisque parent. Disciplina in 11
 Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse
 existimatur, et nunc, qui diligentius eam rem cognos-
 cere volunt, plerumque illo discendi causa proficiscuntur.

XIII. Druides a bello abesse consuerunt neque 1
 tributa una cum reliquis pendunt, militiae vacationem
 omniumque rerum habent immunitatem. Tantis ex- 2
 citati praemiis et sua sponte multi in disciplinam con-
 veniunt et a parentibus propinquisque mittuntur. Ma- 3
 gnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque
 annos non nulli xx in disciplina permanent. Neque fas
 esse existimant ea litteris mandare, cum in reliquis
 fere rebus, publicis privatisque rationibus, Graecis lit-
 teris utantur. Id mihi duabus de causis instituisse 4
 videntur, quod neque in vulgum disciplinam efferri
 velint neque eos, qui discunt, litteris confisos minus
 memoriae studere; quod fere plerisque accidit, ut prae-
 sidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam
 remittant. In primis hoc volunt persuadere, non in- 5
 terire animas, sed ab aliis post mortem transire ad
 alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant,
 metu mortis neglecto. Multa praeterea de sideribus 6
 atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine,
 de rerum natura, de deorum immortalium vi ac po-
 testate disputant et iuventuti tradunt.

XV. Alterum genus est equitum. Hi, cum est 1
 usus atque aliquod bellum incidit (quod fere ante Caesaris
 adventum quotannis accidere solebat, uti aut ipsi
 iniurias inferrent aut illatas propulsarent), omnes in
 bello versantur, atque eorum ut quisque est genere 2
 copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambac-
 tos clientesque habet. Hanc unam gratiam potentiam-
 que noverunt.

1 XVI. Natio est omnium Gallorum admodum de-
 2 dita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt af-
 3 fecti gravioribus morbis quique in proeliis periculis-
 4 que versantur, aut pro victimis homines immolant aut
 5 se immolatuos vovent administrisque ad ea sacrificia
 6 druidibus utuntur, quod, pro vita hominis [non] nisi
 7 hominis vita reddatur, non posse deorum immortalium
 8 numen placari arbitrantur, publiceque eiusdem generis
 9 habent instituta sacrificia. Alii immani magnitudine
 10 simulacra habent, quorum contexta viminibus membra
 11 vivis hominibus complent; quibus succensis circum-
 12 venti flamma exanimantur homines. Supplicia eorum,
 13 qui in furto aut in latrocinio aut aliqua noxia sint
 14 comprehensi, gratiora dis immortalibus esse arbitran-
 15 tur; sed cum eius generis copia defecit, etiam ad in-
 16 nocentium supplicia descendunt.

1 XVII. Deum maxime Mercurium colunt; huius sunt
 2 plurima simulacra, hunc omnium inventorem artium
 3 ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad
 4 quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam
 5 arbitrantur; post hunc Apollinem et Martem et Iovem
 6 et Minervam. De his eandem fere, quam reliquae
 7 gentes, habent opinionem: Apollinem morbos depellere,
 8 Minervam operum atque artificiorum initia tradere,
 9 Iovem imperium caelestium tenere, Martem bella re-
 10 gere. Huic, cum proelio dimicare constituerunt, ea,
 11 quae bello ceperint, plerumque devovent; cum supera-
 12 verunt, animalia capta immolant reliquasque res in
 13 unum locum conferunt. Multis in civitatibus harum
 14 rerum exstructos tumulos locis consecratis conspici
 15 licet; neque saepe accidit, ut neglecta quispiam religione
 16 aut capta apud se occultare aut posita tollere auderet,
 17 gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu con-
 18 stitutum est.

1 XVIII. Galli se omnes ab Dite patre prognatos
 2 praedicant idque ab druidibus proditum dicunt. Ob
 3 eam causam spatia omnis temporis non numero dierum,

sed noctium finiunt; dies natales et mensium et annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis vitae institutis hoc fere ab reliquis differunt, 3 quod suos liberos, nisi cum adoleverunt, ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiuntur filiumque puerili aetate in publico in conspectu patris assistere turpe ducunt.

XVIII. Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis no- 1 mine acceperunt, tantas ex suis bonis aestimatione facta cum dotibus communicant. Huius omnis pecuniae con- 2 iunctim ratio habetur fructusque servantur; uter eorum vita superavit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit. Viri in uxores, sicuti 3 in liberos, vitae necisque habent potestatem; et cum pater familiae illustriore loco natus decessit, eius propinqui conveniunt et, de morte si res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem modum quaestionem habent et, si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu 4 Gallorum magna et sumptuosa; omniaque, quae vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia, ac paulo supra hanc memoriam servi et cli- 5 entes, quos ab iis dilectos esse constabat, iustis funeribus confectis una cremabantur.

XX. Quae civitates commodius suam rem publi- 1 cam administrare existimantur, habent legibus sanctum, si quis quid de re publica a finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat neve cum quo alio communicet, quod saepe homines temerarios atque 2 imperitos falsis rumoribus terreri et ad facinus impelli et de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quae visa sunt, occultant, quaeque esse ex 3 usu iudicaverunt, multitudini produnt. De re publica nisi per concilium loqui non conceditur.

XXI. Germani multum ab hac consuetudine diffe- 1 runt. Nam neque druides habent, qui rebus divinis praesint, neque sacrificiis student. Deorum numero 2

eos solos ducunt, quos cernunt et quorum aperte opi-
 bus iuvantur, Solem et Vulcanum et Lunam, reliquos
 3 ne fama quidem acceperunt. Vita omnis in venationi-
 bus atque in studiis rei militaris consistit; ab parvulis
 4 labori ac duritiae student. Qui diutissime impuberes
 permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc
 ali staturam, ali vires nervosque confirmari putant.
 5 Intra annum vero vicesimum feminae notitiam habuisse
 in turpissimis habent rebus; cuius rei nulla est occul-
 tatio, quod et promiscue in fluminibus perluuntur et
 pellibus aut parvis renonum tegimentis utuntur, magna
 corporis parte nuda.

1 XXII. Agri culturae non student, maiorque pars
 2 eorum victus in lacte, caseo, carne consistit. Neque
 quisquam agri modum certum aut fines habet proprios,
 sed magistratus ac principes in annos singulos genti-
 bus cognationibusque hominum, qui tum una coierunt,
 quantum et quo loco visum est agri, attribuunt atque
 3 anno post alio transire cogunt. Eius rei multas af-
 ferunt causas: ne assidua consuetudine capti studium
 belli gerendi agri cultura commutent; ne latos fines
 parare studeant potentioresque humiliores possessioni-
 bus expellant; ne accuratius ad frigora atque aestus
 vitandos aedificent; ne qua oriatur pecuniae cupiditas,
 4 qua ex re factiones dissensionesque nascuntur; ut animi
 aequitate plebem contineant, cum suas quisque opes
 cum potentissimis aequari videat.

1 XXIII. Civitatibus maxima laus est quam latissime
 2 circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc pro-
 prium virtutis existimant, expulsos agris finitimos ce-
 3 dere neque quemquam prope audere consistere: simul
 hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinae incursionis
 4 timore sublato. Cum bellum civitas aut illatum de-
 fendit aut infert, magistratus, qui ei bello praesint, ut
 5 vitae necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace
 nullus est communis magistratus, sed principes regio-
 num atque pagorum inter suos ius dicunt controversias-

que minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, quae 6
 extra fines cuiusque civitatis fiunt, atque ea iuventutis
 exercendae ac desidia minuendae causa fieri praedi-
 cant. Atque ubi quis ex principibus in concilio dixit, 7
 se ducem fore, qui sequi velint, profiteantur, consur-
 gunt ii, qui et causam et hominem probant, suumque
 auxilium pollicentur atque ab multitudine collaudantur;
 qui ex his secuti non sunt, in desertorum ac prodi- 8
 torum numero ducuntur, omniumque his rerum postea
 fides derogatur. Hospitem violare fas non putant; qui 9
 quaque de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent,
 sanctos habent, hisque omnium domus patent victus-
 que communicatur.

XXIII. Ac fuit antea tempus, cum Germanos 1
 Galli virtute superarent, ultro bella inferrent, propter
 hominum multitudinem agrique inopiam trans Rhenum
 colonias mitterent. Itaque ea, quae fertilissima Ger- 2
 maniae sunt, loca circum Hercyniam silvam, quam
 Eratostheni et quibusdam Graecis fama notam esse
 video, quam illi Orcyniam appellant, Volcae Tecto- 3
 sages occupaverunt atque ibi consederunt; quae gens 3
 ad hoc tempus his sedibus sese continet summamque
 habet iustitiae et bellicae laudis opinionem. Nunc, 4
 quod in eadem inopia, egestate, patientia, qua *ante*,
 Germani permanent, eodem victu et cultu corporis 5
 utuntur, Gallis autem provinciarum propinquitas et
 transmarinarum rerum notitia multa ad copiam atque
 usus largitur, paulatim assuefacti superari multisque 6
 victi proeliis ne se quidem ipsi cum illis virtute
 comparant.

XXV. Huius Hercyniae silvae, quae supra de- 1
 monstrata est, latitudo novem dierum iter expedito
 patet; non enim aliter finiri potest, neque mensuras
 itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum et Neme- 2
 tum et Rauricorum finibus rectaque fluminis Danuvii
 regione pertinet ad fines Dacorum et Anartium; hinc 3
 se flectit sinistrorsus diversis ab flumine regionibus

multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit; neque quisquam est huius Germaniae, qui se [aut audisse] aut adisse ad initium eius silvae dicat, cum dierum iter LX processerit, aut, quo ex loco oriatur, acceperit; multaque in ea genera ferarum nasci constat, quae reliquis in locis visa non sint; ex quibus quae maxime differant ab ceteris et memoriae prodenda videantur, haec sunt.

1 XXVI. Est bos cervi figura, cuius a media fronte inter aures unum cornu existit excelsius magisque directum his, quae nobis nota sunt, cornibus; ab eius summo sicut palmae ramique late diffunduntur. Eadem est feminae marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum.

1 XXVII. Sunt item, quae appellantur alces. Harum est consimilis capris figura et varietas pellium, sed magnitudine paulo antecedunt mutilaeque sunt cornibus et crura sine nodis articulisque habent, neque quietis causa procumbunt neque, si quo afflictas casu conciderunt, erigere sese aut sublevare possunt. His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant atque ita paulum modo reclinatae quietem capiunt. Quarum ex vestigiis cum est animadversum a venatoribus, quo se recipere consuerint, omnes eo loco aut ab radicibus subruunt aut accidunt arbores, tantum ut summa species earum stantium relinquatur. Huc cum se consuetudine reclinaverunt, infirmas arbores pondere affligunt atque una ipsae concidunt.

1 XXVIII. Tertium est genus eorum, qui uri appellantur. Hi sunt magnitudine paulo infra elephantos, specie et colore et figura tauri. Magna vis eorum est et magna velocitas, neque homini neque ferae, quam conspexerunt, parcunt. Hos studiose foveis captos interficiunt; hoc se labore durant adulescentes atque hoc genere venationis exercent, et qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quae sint testimonio, magnam ferunt laudem. Sed

assuescere ad homines et mansueferi ne parvuli quidem excepti possunt. Amplitudo cornuum et figura 5 et species multum a nostrorum bouum cornibus differt. Haec studiose conquisita ab labris argento circum- 6 cludunt atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur.

XXVIII. Caesar, postquam per Ubios exploratores 1 comperit, Suebos sese in silvas recepissee, inopiam frumenti veritus, quod, ut supra demonstravimus, minime omnes Germani agri culturae student, constituit non progredi longius; sed, ne omnino metum 2 reditus sui barbaris tolleret atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem ultimam pontis, quae ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum ducentorum rescindit atque in extremo ponte turrim 3 tabulatorum quattuor constituit praesidiumque cohortium duodecim pontis tuendi causa ponit magnisque eum locum munitionibus firmat. Ei loco praesidioque Gaium Volcacium Tullum adulescentem praefecit. Ipse, 4 cum maturescere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus per Arduennam silvam, quae est totius Galliae maxima atque ab ripis Rheni finibusque Treverorum ad Nervios pertinet milibusque amplius quingentis in longitudinem patet, Lucium Minucium Basilum cum omni equitatu praemittit, si quid celeritate itineris atque oportunitate temporis proficere posset; monet, ut ignes in castris fieri prohibeat, ne 5 qua eius adventus procul significatio fiat; sese confestim subsequi dicit.

XXX. Basilus, ut imperatum est, facit. Celeriter 1 contraque omnium opinionem confecto itinere multos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. Multum cum in omnibus 2 rebus, tum in re militari potest fortuna. Nam *sicut* magno accidit casu, ut in ipsum incautum etiam atque imparatum incideret, priusque eius adventus ab omnibus videretur, quam fama ac nuntius afferretur, sic

magnae fuit fortunae, omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, raedis equisque comprehensis ipsum effugere mortem. Sed hoc quoque factum est, quod aedificio circumdato silva, ut sunt fere domicilia Gallorum, qui vitandi aestus causa plerumque silvarum ac fluminum petunt propinquitates, comites familiaresque eius angusto in loco paulisper equatum nostrorum vim sustinuerunt. His pugnantibus illum in equum quidam ex suis intulit: fugientem silvae texerunt. Sic et ad subeundum periculum et ad vitandum multum fortuna valuit.

1 XXXI. Ambiorix copias suas iudicione non conduxerit, quod proelio dimicandum non existimarit, an tempore exclusus et repentino equitum adventu prohibitus, cum reliquum exercitum subsequi crederet, 2 dubium est. Sed certe dimissis per agros nuntiis sibi quemque consulere iussit. Quorum pars in Arduennam 3 silvam, pars in continentes paludes profugit; qui proximi Oceano fuerunt, hi insulis sese occultaverunt, 4 quas aestus efficere consuerunt; multi ex suis finibus 5 egressi se suaque omnia alienissimis crediderunt. Catuvolcus, rex dimidiae partis Eburonum, qui una cum Ambiorige consilium inierat, aetate iam confectus, cum laborem belli aut fugae ferre non posset, omnibus precibus detestatus Amborigem, qui eius consilii auctor fuisset, taxo, cuius magna in Gallia Germanique copia est, se exanimavit.

1 XXXII. Segni Condrusique, ex gente et numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Treverosque, legatos ad Caesarem miserunt oratum, ne se in hostium numero duceret neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, unam esse causam iudicaret: 2 nihil se de bello cogitasse, nulla Amborigi auxilia 3 misisse. Caesar explorata re quaestione captivorum, si qui ad eos Eburones ex fuga convenissent, ad se ut reducerentur, imperavit: si ita fecissent, fines eorum se violatarum negavit. Tum copiis in tres partes

distributis impedimenta omnium legionum Aduatucam contulit. Id castelli nomen est. Hoc fere est in 4 mediis Eburonum finibus, ubi Titurius atque Aurunculeius hiemandi causa consederant. Hunc cum reli- 5 quis rebus locum probarat, tum quod superioris anni munitiones integrae manebant, ut militum laborem sublevaret. Praesidio impedimentis legionem quartam 6 decimam reliquit, unam ex his tribus, quas proxime conscriptas ex Italia traduxerat. Ei legioni castrisque 7 Quintum Tullium Ciceronem praeficit ducentosque equites attribuit.

XXXIII. Partito exercitu Titum Labienum cum 1 legionibus tribus ad Oceanum versus in eas partes, quae Menapios attingunt, proficisci iubet, Gaium Tre- 2 bonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quae ad Aduatucos adiacet, depopulandam mittit, ipse 3 cum reliquis tribus ad flumen Scaldem, quod influit in Mosam, extremasque Arduennae partis ire constituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. Discedens post diem septimum sese rever- 4 surum confirmat, quam ad diem ei legioni, quae in praesidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat. La- 5 bienum Treboniumque hortatur, si rei publicae commo- modo facere possint, ad eum diem revertantur, ut rursus communicato consilio exploratisque hostium rationibus aliud initium belli capere possent.

XXXIII. Erat, ut supra demonstravimus, manus 1 certa nulla, non oppidum, non praesidium, quod se armis defenderet, sed in omnis partis dispersa multi- 2 tudo. Ubi cuique aut valles abdita aut locus silves- tris aut palus impedita spem praesidii aut salutis 3 aliquam offerebat, consederat. Haec loca vicinitatibus 4 erant nota, magnamque res diligentiam requirebat non in summa exercitus tuenda (nullum enim poterat universis *ab* perterritis ac dispersis periculum accidere), sed in singulis militibus conservandis; quae tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. Nam et 4

praedae cupiditas multos longius evocabat, et silvae
 incertis occultisque itineribus confertos adire prohi-
 5 bebant. Si negotium confici stirpemque hominum
 sceleratorum interfici vellet, dimittendae plures manus
 6 diducendique erant milites; si continere ad signa mani-
 pulos vellet, ut instituta ratio et consuetudo exercitus
 Romani postulabat, locus ipse erat praesidio barbaris,
 neque ex occulto insidiandi et dispersos circumveniendi
 7 singulis deerat audacia. Ut in eius modi difficultati-
 bus, quantum diligentia provideri poterat, providebatur,
 ut potius in nocendo aliquid praetermitteretur, etsi
 omnium animi ad ulciscendum ardebant, quam cum
 8 aliquo militum detrimento noceretur. Dimittit ad fini-
 timas civitates nuntios Caesar: omnes evocat spe prae-
 dae ad diripiendos Eburones, ut potius in silvis Gal-
 lorum vita quam legionarius miles periclitetur, simul
 ut magna multitudine circumfusa pro tali facinore
 9 stirps ac nomen civitatis tollatur. Magnus undique
 numerus celeriter convenit.

1 XXXV. Haec in omnibus Eburonum partibus
 gerebantur, diesque appetebat septimus, quem ad diem
 Caesar ad impedimenta legionemque reverti consti-
 2 tuerat. Hic, quantum in bello fortuna possit et quan-
 3 tos afferat casus, cognosci potuit. Dissipatis ac per-
 territis hostibus, ut demonstravimus, manus erat nulla,
 4 quae parvam modo causam timoris afferret. Trans
 Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones
 5 atque ultro omnes ad praedam evocari. Cogunt equi-
 tum duo milia Sugambri, qui sunt proximi Rheno, a
 quibus receptos ex fuga Tencteros atque Usipetes su-
 6 pra docuimus. Transeunt Rhenum navibus ratibusque
 triginta milibus passuum infra eum locum, ubi pons
 erat perfectus praesidiumque ab Caesare relictum; pri-
 mos Eburonum fines adeunt; multos ex fuga dispersos
 excipiunt, magno pecoris numero, cuius sunt cupidis-
 7 simi barbari, potiuntur. Invitati praeda longius pro-
 cedunt. Non hos palus in bello latrociniisque natos,

non silvae morantur. Quibus in locis sit Caesar, ex captivis quaerunt; profectum longius reperiunt omnemque exercitum discessisse cognoscunt. Atque unus 8 ex captivis, *Quid vos, inquit, hanc miseram ac tenuem sectamini praedam, quibus licet iam esse fortunatissimos? Tribus horis Aduatucam venire potestis: huc omnes suas 9 fortunas exercitus Romanorum contulit; praesidii tantum est, ut ne murus quidem cingi possit neque quisquam egredi extra munitiones audeat.* Oblata spe Germani, 10 quam nacti erant praedam, in occulto relinquunt; ipsi Aduatucam contendunt usi eodem duce, cuius haec indicio cognoverant.

XXXVI. Cicero, qui omnes superiores dies prae- 1 ceptis Caesaris cum summa diligentia milites in castris continuisset ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, septimo die, diffidens, de numero dierum Caesarem fidem servaturum, quod longius progressum audiebat neque ulla de reditu eius fama afferebatur, simul eorum permotus vocibus, qui 2 illius patientiam paene obsessionem appellabant, si quidem ex castris egredi non liceret, nullum eius modi casum expectans, quo, novem oppositis legionibus maximoque equitatu dispersis ac paene deletis hostibus, in milibus passuum tribus offendi posset, quinque cohortes frumentatum in proximas segetes mittit, 3 quas inter et castra unus omnino collis intererat. Com- plures erant ex legionibus aegri relictis; ex quibus qui hoc spatio dierum convaluerant, circiter trecenti, sub 4 vexillo una mittuntur; magna praeterea multitudo calonum, magna vis iumentorum, quae in castris subsederant, facta potestate sequitur.

XXXVII. Hoc ipso tempore et casu Germani 1 equites interveniunt protinusque eodem illo, quo venerant, cursu ab decumana porta in castra irrumpere conantur, nec prius sunt visi obiectis ab ea parte silvis, 2 quam castris appropinquarent, usque eo, ut, qui sub vallo tenderent mercatores, recipiendi sui facultatem

3 non haberent. Inopinantes nostri re nova perturbantur, ac vix primum impetum cohors in statione sustinet. Circumfunduntur ex reliquis hostes partibus, 4 si quem aditum reperire possent. Aegre portas nostri tumentur; reliquos aditus locus ipse per se munitioque 6 defendit. Totis trepidatur castris, atque alius ex alio causam tumultus quaerit; neque quo signa ferantur, neque quam in partem quisque conveniat, provident. 7 Alius castra iam capta pronuntiat, alius deleto exercitu atque imperatore victores barbaros venisse contendit; 8 plerique novas sibi ex loco religiones fingunt Cottaeque et Titurii calamitatem, qui in eodem occiderint 9 castello, ante oculos ponunt. Tali timore omnibus perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex captivo 10 audierant, nullum esse intus praesidium. Perrumpere nituntur seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant.

1 XXXVIII. Erat aeger cum praesidio relictus Publius Sextius Baculus, qui primum pilum ad Caesarem duxerat, cuius mentionem superioribus proeliis fecimus, 2 ac diem iam quintum cibo caruerat. Hic diffusus suae atque omnium saluti inermis ex tabernaculo prodit; videt imminere hostes atque in summo esse rem discrimine: capit arma a proximis atque in porta consistit. Consequuntur hunc centuriones eius cohortis, 3 quae in statione erat; paulisper una proelium sustinent. 4 Relinquit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus; aegre per manus tractus servatur. Hoc spatio 5 interposito reliqui sese confirmant tantum, ut in munitio- nibus consistere audeant speciemque defensorum praebeant.

1 XXXVIII. Interim confecta frumentatione milites nostri clamorem exaudiunt; praecurrunt equites; quanto 2 res sit in periculo, cognoscunt. Hic vero nulla munitio est, quae perterritos recipiat: modo conscripti atque usus militaris imperiti ad tribunum militum centurionesque ora convertunt; quid ab his praecipiat, ex-

spectant. Nemo est tam fortis, quin rei novitate per-
turbetur. Barbari signa procul conspicati oppugna-
tione desistunt; redisse primo legiones credunt, quas
longius discessisse ex captivis cognoverant; post-
ea dispecta paucitate ex omnibus partibus impetum
faciunt.

XXXX. Calones in proximum tumulum procur-
runt. Hinc celeriter deiecti se in signa manipulosque
coniciunt; eo magis timidos perterrent milites. Alii, 2
cuneo facto ut celeriter perrumpant, censent, quoniam
tam propinqua sint castra, et, si pars aliqua circum-
venta ceciderit, at reliquos servari posse confidunt;
alii, ut in iugo consistent atque eundem omnes ferant 3
casum. Hoc veteres non probant milites, quos sub 4
vexillo una profectos docuimus. Itaque inter se co-
hortati duce Gaio Trebonio, equite Romano, qui eis
erat praepositus, per medios hostes perrumpunt inco-
lumesque ad unum omnes in castra perveniunt. Hos 5
subsecuti calones equitesque eodem impetu militum
virtute servantur. At ii, qui in iugo constiterant, 6
nullo etiam nunc usu rei militaris percepto, neque in
eo, quod probaverant, consilio permanere, ut se loco
superiore defenderent, neque eam, quam prodesse aliis
vim celeritatemque viderant, imitari potuerunt, sed se
in castra recipere conati iniquum in locum demiserunt.
Centuriones, quorum non nulli ex inferioribus ordinibus 7
reliquarum legionum virtutis causa in superiores erant
ordines huius legionis traducti, ne ante partem rei
militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes con-
ciderunt. Militum pars, horum virtute summotis hos- 8
tibus, praeter spem incolumis in castra pervenit, pars
a barbaris circumventa periit.

XXXI. Germani desperata expugnatione castro- 1
rum, quod nostros iam constitisse in munitionibus
videbant, cum ea praeda, quam in silvis deposuerant,
trans Rhenum sese receperunt. Ac tantus fuit etiam 2
post discessum hostium terror, ut ea nocte, cum Gaius

Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, fidem non faceret, adesse cum incolumi Caesarem exercitu. Sic omnino animos timor praeoccupaverat, ut paene alienata mente deletis omnibus copiis equitatum se ex fuga recepisse dicerent neque incolumi exercitu Germanos castra oppugnatuos fuisse contenderent.

4 Quem timorem Caesaris adventus sustulit.

1 XXXXII. Reversus ille, eventus belli non ignorans, unum, quod cohortes ex statione et praesidio essent emissae, questus (ne minimo quidem casu locum relinqui debuisse) multum fortunam in repentino hostium

2 adventu potuisse iudicavit, multo etiam amplius, quod paene ab ipso vallo portisque castrorum barbaros

3 avertisset. Quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerunt.

1 XXXXIII. Caesar rursus ad vexandos hostes profectus magno coacto numero ex finitimis civitatibus

2 in omnes partes dimittit. Omnes vici atque omnia aedificia, quae quisque conspexerat, incendebantur;

3 praeda ex omnibus locis agebatur; frumenta non solum a tanta multitudine iumentorum atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore atque imbribus procubuerant, ut, si qui etiam in praesentia se occultassent, tamen his deducto exercitu rerum omnium

4 inopia pereundum videretur. Ac saepe in eum locum ventum est tanto in omnis partis diviso equitatu, ut [non] modo visum ab se Ambiorigem in fuga circumspicerent captivi nec plane etiam abisse ex conspectu

5 contenderent, ut spe consequendi illata atque infinito labore suscepto, qui se summam ab Caesare gratiam inituros putarent, paene naturam studio vincerent, semperque paulum ad summam felicitatem defuisse videretur,

6 atque ille latebris aut saltibus se eriperet et noctu occultatus alias regiones partesque peteret non

maiore equitum praesidio quam quattuor, quibus solis vitam suam committere audebat.

XXXIII. Tali modo vastatis regionibus exercitum Caesar duarum cohortium damno Durocortorum Remorum reducit, concilioque in eum locum Galliae indicto de coniuratione Senonum et Carnutum quaestionem habere instituit et de Accone, qui princeps eius consilii fuerat, graviore sententia pronuntiata more maiorum supplicium sumpsit. Non nulli iudicium veriti profugerunt. Quibus cum aqua atque igni interdixisset, duas legiones ad fines Treverorum, duas in Lingonibus, sex reliquas in Senonum finibus Agedinci in hibernis collocavit frumentoque exercitui proviso, ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus est.

C. IULI CAESARIS
BELLI GALLICI
LIBER SEPTIMUS.

ARGUMENTUM.

[A. U. C. DCCII.] Bellum Vercingetorigis.

Dum Caesar in Italia versatur, Galli nova de bello consilia ineunt, c. I. Primi Carnutes, deinde Arverni Vercingetorige auctore Biturigibus adiunctis bellum suscipiunt, c. II—V. Caesar de improvviso Arvernos invadit et opprimit, c. VI—VIII; Boiis auxilio contra Vercingetorigem profectus in itinere Vellaunodunum, Cenabum, Noviodunum oppida capit, c. VIII—XIII; Avaricum, cui uni ceteris Biturigum oppidis incensis Galli pepercerant, aliquamdiu fortiter defensum expugnat, c. XIII—XXVIII. Dum Vercingetorigis bellum persequitur, Caesar Aeduorum turbis advocat, c. XXVIII—XXXII. His compositis Labienum in Senones Parisiosque delegat, ipse ad Gergoviam proficiscitur, c. XXXIII—XXXVI. Dum hanc oppugnat, graviores in Aeduis turbae excitantur, c. XXXVII—XXXVIII. Dum Caesar auxiliis Aeduorum obviam proficiscitur, castra aegre a Gallorum impetu defenduntur, c. XXXX. XXXXI. Aedui clam de bello consilia ineunt, c. XXXXII. XXXXIII. Romani Gergoviam impetu capere conati magna cum clade repelluntur, c. XXXXIII—LI. Caesar contione apud milites habita obsidionem solvit, c. LII. LIII, castra in Aeduos movet. qui a Romanis deficiunt, Noviodunum diripiunt atque incendunt, c. LIII—LVI. Labienus re prospere in Parisiis gesta exercitum cum Caesare coniungit, c. LVII—LXII. Aeduorum exemplo incitati omnes fere Galli deficiunt, Caesarem in Sequanos iter facientem aggressi duce Vercingetorige equestri proelio vincuntur, c. LXIII—LXVII. Vercingetorigis Alesiam se confert omnemque Galliam ad bellum evocat, c. LXVIII—LXXI. Caesar Alesiam munitionibus cingit, c. LXXII—LXXIII. Galli socios obsidione liberare conati profligantur, c. LXXV—LXXXVIII. Alesia et Vercingetorigis deduntur, c. LXXXVIII. Caesar Aeduos et Arvernos in deditionem accipit, legiones in hiberna distribuit, c. LXXXX.

1 I. Quieta Gallia Caesar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur. Ibi cognoscit de

Clodii caede, *de* senatusque consulto certior factus, ut omnes iuniores Italiae coniurarent, dilectum tota provincia habere instituit. Eae res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur. Addunt ipsi et affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur, retineri urbano motu Caesarem neque in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse. Hac impulsione, qui iam ante se populi Romani imperio subiectos dolerent, liberius atque audacius de bello consilia inire incipiunt. Indictis inter se principes Galliae conciliis silvestribus ac remotis locis queruntur de Acconis morte; posse hunc casum ad ipsos recidere demonstrant; miserantur communem Galliae fortunam; omnibus pollicitationibus ac praemiis deposeunt, qui belli initium faciant et sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. In primis rationem esse habendam dicunt, priusquam eorum clandestina consilia efferantur, ut Caesar ab exercitu intercludatur. Id esse facile, quod neque legiones audeant absente imperatore ex hibernis egredi, neque imperator sine praesidio ad legiones pervenire possit. Postremo in acie praestare interfici, quam non veterem belli gloriam libertatemque, quam a maioribus acceperint, recuperare.

II. His rebus agitatis profitentur Carnutes, se nullum periculum communis salutis causa recusare, principesque ex omnibus bellum facturos pollicentur et, quoniam in praesentia obsidibus cavere inter se non possint, ne res efferatur, ut iure iurando ac fide sanciantur, petunt, collatis militaribus signis, quo more eorum gravissima caerimonia continetur, ne facto initio belli ab reliquis deserantur. Tum collaudatis Carnutibus, dato iure iurando ab omnibus, qui aderant, tempore eius rei constituto ab concilio disceditur.

III. Ubi ea dies venit, Carnutes Gutruato et Connetodumno ducibus, desperatis hominibus, Cenabum signo dato concurrunt civesque Romanos, qui negotiandi causa ibi constiterant, in his Gaium Fufium Citam,

honestum equitem Romanum, qui rei frumentariae iussu Caesaris praeerat, interficiunt bonaque eorum
 2 diripiunt. Celeriter ad omnes Galliae civitates fama perfertur. Nam, ubi quae maior atque illustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant; hunc alii deinceps excipiunt et proximis tradunt; ut
 3 tum accidit. Nam, quae Cenabi oriente sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt, quod spatium est milium passuum circiter centum LX.

1 III. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Arvernus, summae potentiae adulescens, cuius pater principatum Galliae totius obtinuerat et ob eam causam, quod regnum appetebat, ab civitate erat inter-
 2 fectus, convocatis suis clientibus facile incendit. Cognito eius consilio ad arma concurritur. Prohibetur ab Gobannitione, patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc temptandam fortunam non existimabant, ex-
 3 pellitur ex oppido Gergovia; non destitit tamen atque in agris habet dilectum egentium ac perditorum. Hac coacta manu, quoscumque adit ex civitate, ad suam
 4 sententiam perducit; hortatur, ut communis libertatis causa arma capiant, magnisque coactis copiis adversarios suos, a quibus paulo ante erat eiectus, expellit
 5 ex civitate. Rex ab suis appellatur. Dimittit quoque
 6 versus legationes; obtestatur, ut in fide maneat. Celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, Turonos, Aulercos, Lemovices, Andos reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adiungit; omnium consensu
 7 ad eum defertur imperium. Qua oblata potestate omnibus his civitatibus obsides imperat, certum numerum
 8 militum ad se celeriter adduci iubet, armorum quantum quaeque civitas domi quodque ante tempus efficiat,
 9 constituit; in primis equitatu studet. Summae diligentiae summam imperii severitatem addit; magnitudine supplicii dubitantes cogit. Nam maiore commisso
 10 delicto igne atque omnibus tormentis necat, leviore

de causa auribus desectis aut singulis effossis oculis domum remittit, ut sint reliquis documento et magnitudine poenae perterreant alios.

V. His suppliciiis celeriter coacto exercitu Lucterium Cadurcum, summae hominem audaciae, cum parte copiarum in Rutenos mittit; ipse in Bituriges proficiscitur. Eius adventu Bituriges ad Aeduos, quorum 2 erant in fide, legatos mittunt subsidium rogatum, quo facilius hostium copias sustinere possint. Aedui de 3 consilio legatorum, quos Caesar ad exercitum reliquerat, copias equitatus peditatusque subsidio Biturigibus mittunt. Qui cum ad flumen Ligerim venissent, quod 4 Bituriges ab Aeduis dividit, paucos dies ibi morati neque flumen transire ausi domum revertuntur legatis 5 que nostris renuntiant, se Biturigum perfidiam veritos revertisse, quibus id consilii fuisse cognoverint, ut, si flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Arverni se circumstiterent. Id eane de causa, quam legatis 6 pronuntiarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, non videtur pro certo esse proponendum. Bituriges eorum discessu statim cum Arvernis 7 iunguntur.

VI. His rebus in Italiam Caesari nuntiatis, cum 1 iam ille urbanas res virtute Cn. Pompei commodiorem in statum pervenisse intellexeret, in Transalpinam Galliam profectus est. Eo cum venisset, magna diffi- 2 cultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum pervenire posset. Nam, si legiones in provinciam arcesseret, se 3 absente in itinere proelio dimicaturas intellegebat; si ipse ad exercitum contenderet, ne his quidem eo tempore, qui quieti viderentur, suam salutem recte committi videbat.

VII. Interim Lucterius Cadurcus in Rutenos 1 missus eam civitatem Arvernis conciliat. Progressus 2 in Nitiobroges et Gabalos ab utrisque obsides accipit et magna coacta manu in provinciam Narbonem versus eruptionem facere contendit. Qua re nuntiata Caesar 3

omnibus consiliis antevertendum existimavit, ut Nar-
 4 bonem proficisceretur. Eo cum venisset, timentes con-
 firmat, praesidia in Rutenis provincialibus, Volcis Are-
 comicis, Tolosatibus circumque Narbonem, quae loca
 5 hostibus erant finitima, constituit, partem copiarum
 ex provincia supplementumque, quod ex Italia ad-
 duxerat, in Helvios, qui fines Arvernorum contingunt,
 convenire iubet.

1 VIII. His rebus comparatis represso iam Luc-
 terio et remoto, quod intrare intra praesidia pericu-
 2 losum putabat, in Helvios proficiscitur. Etsi mons
 Cevenna, qui Arvernos ab Helviis discludit, durissimo
 tempore anni altissima nive iter impediēbat, tamen
 discussa nive sex in altitudinem pedum atque ita viis
 patefactis summo militum sudore ad fines Arvernorum
 3 pervenit. Quibus oppressis inopinantibus, quod se Ce-
 venna ut muro munitos existimabant, ac ne singulari
 quidem umquam homini eo tempore anni semitae patu-
 erant, equitibus imperat, ut, quam latissime possint,
 vagentur et quam maximum hostibus terrorem inferant.
 4 Celeriter haec fama ac nuntii ad Vercingetorigem per-
 feruntur; quem perterriti omnes Arverni circumsistunt
 atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, ne[ve] ab
 hostibus diripiantur, praesertim cum videat omne ad
 5 se bellum translatum. Quorum ille precibus permotus
 castra ex Biturigibus movet in Arvernos versus.

1 VIII. At Caesar biduum in his locis moratus,
 quod haec de Vercingetorige usu ventura opinione
 praeceperat, per causam supplementi equitatusque co-
 gendi ab exercitu discedit, Brutum adolescentem his
 2 copiis praeficit; hunc monet, ut in omnis partes equites
 quam latissime pervagentur: daturum se operam, ne
 3 longius triduo ab castris absit. His constitutis rebus
 suis inopinantibus, quam maximis potest itineribus,
 4 Viennam pervenit. Ibi nactus recentem equitatum,
 quem multis ante diebus eo praemiserat, neque diurno
 neque nocturno itinere intermisso per fines Aeduorum

in Lingones contendit, ubi duae legiones hiemabant, ut, si quid etiam de sua salute ab Aeduis iniretur consilii, celeritate praecurreret. Eo cum pervenisset, ad 5 reliquas legiones mittit priusque omnes in unum locum cogit, quam de eius adventu Arvernīs nuntiari posset. Hac re cognita Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit atque inde profectus Gorgobinam, Boiorum oppidum, quos ibi Helvetico proelio victos Caesar collocaverat Aeduisque attribuerat, oppugnare instituit.

X. Magnam haec res Caesari difficultatem ad 1 consilium capiendum afferebat, si reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret, ne stipendiariis Aedunorum expugnatis cuncta Gallia deficeret, quod nullum amicis in eo praesidium videret positum esse; si maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subvectionibus laboraret. Praestare visum est 2 tamen omnis difficultates perpeti, quam tanta contumelia accepta omnium suorum voluntates alienare. Itaque cohortatus Aeduos de supportando commeatu 3 praemittit ad Boios, qui de suo adventu doceant hortenturque, ut in fide maneant atque hostium impetum magno animo sustineant. Duabus Agedinci 4 legionibus atque impedimentis totius exercitus relictis ad Boios proficiscitur.

XI. Altero die cum ad oppidum Senonum Vellaunodunum venisset, ne quem post se hostem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare instituit idque biduo circumvallavit; tertio die 2 missis ex oppido legatis de deditioe, arma conferri, iumenta produci, sescentos obsides dari iubet. Ea qui 3 conficeret, C. Trebonium legatum relinquit; ipse, ut quam primum iter faceret, Cenabum Carnutum proficiscitur; qui, tum primum allato nuntio de oppugnatione 4 Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri existimarent, praesidium Cenabi tuendi causa, quod eo mitterent, comparabant. Huc biduo pervenit. Castris 5 ante oppidum positis diei tempore exclusus in posterum

oppugnationem differt, quaeque ad eam rem usui sint,
 6 militibus imperat et, quod oppidum Cenabum pons
 fluminis Ligeris contingebat, veritus, ne nocte ex op-
 pido profugerent, duas legiones in armis excubare
 7 iubet. Cenabenses paulo ante mediam noctem silentio
 8 ex oppido egressi flumen transire coeperunt. Qua re
 per exploratores nuntiata Caesar legiones, quas ex-
 peditas esse iusserat, portis incensis intromittit atque
 oppido potitur perpauca ex hostium numero deside-
 ratis, quin cuncti caperentur, quod pontis atque itine-
 9 rum angustiae multitudinis fugam intercluserant. Op-
 pidum diripit atque incendit, praedam militibus donat,
 exercitum Ligerem traducit atque in Biturigum fines
 pervenit.

1 XII. Vercingetorix, ubi de Caesaris adventu co-
 gnovit, oppugnatione destitit atque obviam Caesari
 2 proficiscitur. Ille oppidum Biturigum positum in via
 3 Noviodunum oppugnare instituerat. Quo ex oppido
 cum legati ad eum venissent oratum, ut sibi ignos-
 ceret suaeque vitae consuleret, ut celeritate reliquas
 res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma
 4 conferri, equos produci, obsides dari iubet. Parte iam
 obsidum tradita, cum reliqua administrarentur, cen-
 turionibus et paucis militibus intromissis, qui arma
 iumentaue conquirent, equitatus hostium procul visus
 5 est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat. Quem
 simul atque oppidani conspexerunt atque in spem
 auxilii venerunt, clamore sublato arma capere, portas
 6 claudere, murum complere coeperunt. Centuriones in
 oppido, cum ex significatione Gallorum novi aliquid
 ab iis iniri consilii intellexissent, gladiis dextris
 portas occupaverunt suosque omnes incolumes rece-
 perunt.

1 XIII. Caesar ex castris equitatum educi iubet,
 proelium equestre committit; laborantibus iam suis
 Germanos equites circiter CCCC submittit, quos ab
 2 initio habere secum instituerat. Eorum impetum Galli

sustinere non potuerunt atque in fugam coniecti multis amissis se ad agmen receperunt. Quibus profligatis rursus oppidani perterriti comprehensos eos, quorum opera plebem concitatum existimabant, ad Caesarem perduxerunt seseque ei dederunt. Quibus rebus con-³fectis Caesar ad oppidum Avaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum atque agri fertilissima regione, profectus est, quod eo oppido recepto civitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat.

XIII. Vercingetorix tot continuis incommodis¹ Vellaunoduni, Cenabi, Novioduni acceptis suos ad concilium convocat. Docet, longe alia ratione esse bellum² gerendum, atque antea gestum sit: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione et comteatu Romani prohibeantur. Id esse facile, quod equitatu ipsi³ abundant et quod anni tempore sublevantur. Pabulum⁴ secari non posse; necessario dispersos hostes ex aedificiis petere: hos omnes cotidie ab equitibus deleri posse. Praeterea salutis causa rei familiaris commoda⁵ negligenda: vicos atque aedificia incendi oportere [hoc spatio a Boia] quoque versus, quo pabulandi causa adire posse videantur. Harum ipsis rerum copiam⁶ suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus sublevantur; Romanos aut inopiam non⁷ laturos aut magno periculo longius ab castris processuros; neque interesse, ipsosne interficiant impedimen-⁸tisne exuant, quibus amissis bellum geri non possit. Praeterea oppida incendi oportere, quae non munitione⁹ et loci natura ab omni sint periculo tuta, neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula neu Romanis proposita ad copiam comteatus praedamque tollendam. Haec si gravia aut acerba videantur,¹⁰ multo illa gravius aestimare, liberos, coniuges in servitute abstrahi, ipsos interfici; quae sit necesse accidere victis.

XV. Omnium consensu hac sententia probata, 1

uno die amplius xx urbes Biturigum incenduntur.
 2 Hoc idem in reliquis fit civitatibus. In omnibus partibus
 incendia conspiciuntur; quae etsi magno cum dolore
 omnes ferebant, tamen hoc sibi solacii proponebant,
 quod se prope explorata victoria celeriter amissa reci-
 3 peraturos confidebant. Deliberatur de Avarico in
 4 communi concilio, incendi placeret an defendi. Pro-
 cumbunt omnibus Gallis ad pedes Bituriges, ne pul-
 cherrimam prope totius Galliae urbem, quae praesidio
 et ornamento sit civitati, suis manibus succendere
 5 cogentur; facile se loci natura defensuros dicunt,
 quod, prope ex omnibus partibus flumine et palude
 circumdata, unum habeat et perangustam aditum.
 6 Datur petentibus venia, dissuadente primo Vercinge-
 torige, post concedente et precibus ipsorum et miseri-
 cordia volgi. Defensores oppido idonei deliguntur.

1 XVI. Vercingetorix minoribus Caesarem itineribus
 subsequitur et locum castris deligit paludibus silvisque
 2 munitum ab Avarico longe milia passuum xvi. Ibi
 per certos exploratores in singula diei tempora, quae
 ad Avaricum agerentur, cognoscebat et, quid fieri
 3 vellet, imperabat. Omnis nostras pabulationes fru-
 mentationesque observabat dispersosque, cum longius
 necessario procederent, adoriebatur magnoque incom-
 modo afficiebat, etsi, quantum ratione provideri poterat,
 ab nostris occurrebatur. ut incertis temporibus diver-
 sisque itineribus iretur.

1 XVII. Castris ad eam partem oppidi positis Caesar,
 quae intermissa a flumine et a paludibus aditum, ut
 supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare,
 vineas agere, turres duas constituere coepit; nam cir-
 2 cumvallare loci natura prohibebat. De re frumentaria
 Boios atque Aeduos adhortari non destitit; quorum
 alteri, quod nullo studio agebant, non multum adiu-
 vabant, alteri non magnis facultatibus, quod civitas
 erat exigua et infirma, celeriter, quod habuerunt, con-
 3 sumpserunt. Summa difficultate rei frumentariae affecto

exercitu tenuitate Boiorum, indiligentia Aeduorum, incendiis aedificiorum, usque eo, ut complures dies frumento milites caruerint et pecore ex longinquiore vicis adacto extremam famem sustentarent, nulla tamen vox est ab iis audita populi Romani maiestate et superioribus victoriis indigna. Quin etiam Caesar cum 4 in opere singulas legiones appellaret et, si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret, universi ab eo, ne id faceret, petebant: sic se com- 5 plures annos illo imperante meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, nusquam infecta re discederent: hoc 6 se ignominiae laturus loco, si inceptam oppugnationem reliquissent; praestare omnes perferre acerbitates, quam 7 non civibus Romanis, qui Cenabi perfidia Gallorum interissent, parentarent. Haec eadem centurionibus 8 tribunisque militum mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur.

XVIII. Cum iam muro turres appropinquassent, 1 ex captivis Caesar cognovit, Vercingetorigem consumpto pabulo castra movisse propius Avaricum atque ipsum cum equitatu expeditisque, qui inter equites proeliari consuessent, insidiarum causa eo profectum, quo nostros postero die pabulatum venturos arbitraretur. Quibus rebus cognitis media nocte silentio 2 profectus ad hostium castra mane pervenit. Illi celeriter per exploratores adventu Caesaris cognito carros 3 impedimenta que sua in artiores silvas abdiderunt, copias omnis in loco edito atque aperto instruxerunt. Qua 4 re nuntiata Caesar celeriter sarcinas conferri, arma expediri iussit.

XVIII. Collis erat leniter ab infimo acclivis. 1 Hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat non latior pedibus quinquaginta. Hoc se colle interruptis pontibus Galli fiducia loci 2 continebant generatimque distributi [in civitates] omnia vada ac saltus eius paludis obtinebant, sic animo parati, ut, si eam paludem Romani perrumpere conarentur,

- 3 haesitantes premerent ex loco superiore, ut, qui propinquitatem loci videret, paratos prope aequo Marte ad dimicandum existimaret, qui iniquitatem condicionis perspiceret, inani simulatione sese ostentare cognosceret. Indignantibus milites Caesar, quod conspectum suum hostes perferre possent tantulo spatio interiecto, et signum proelii exposcentes edocet, quanto detrimento et quot virorum fortium morte necesse sit constare victoriam; quos cum sic animo paratos videat, ut nullum pro sua laude periculum recusent, summae se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum vitam sua salute habeat cariorem. Sic milites consolatus eodem die reducit in castra reliquaque, quae ad oppugnationem pertinebant oppidi, administrare instituit.
- 1 XX. Vercingetorix, cum ad suos redisset, proditionis insimulatus, quod castra propius Romanos movisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod eius discessu
- 2 Romani tanta oportunitate et celeritate venissent; non haec omnia fortuito aut sine consilio accidere potuisse; regnum illum Galliae malle Caesaris concessu quam
- 3 ipsorum habere beneficio: tali modo accusatus ad haec respondit: Quod castra movisset, factum inopia pabuli etiam ipsis hortantibus; quod propius Romanos accessisset, persuasum loci oportunitate, qui se ipsa
- 4 munitione defenderet; equitum vero operam neque in loco palustri desiderari debuisse et illic fuisse utilem,
- 5 quo sint profecti. Summam imperii se consulto nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur; cui rei propter animi mollietiam studere omnes videret, quod diutius laborem
- 6 ferre non possent. Romani si casu intervenerint, fortunae, si alicuius indicio vocati, huic habendam gratiam, quod et paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere et virtutem despiciere potuerint, qui dimicare non ausi turpiter se in castra receperint. Imperium se ab Caesare per proditionem nullum desi-

derare, quod habere victoria posset, quae iam esset sibi atque omnibus Gallis explorata; quin etiam ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere quam ab se salutem accipere videantur. *Haec ut intellegatis*, inquit, 8
a me sincere pronuntiari, audite Romanos milites. Pro- 9
 ducit servos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat et fame vinculisque excruciauerat. Hi iam 10
 ante edocti, quae interrogati pronuntiarent, milites se esse legionarios dicunt; fame et inopia adductos clam ex castris exisse, si quid frumenti aut pecoris in agris reperire possent; simili omnem exercitum inopia premi, 11
 nec iam vires sufficere cuiusquam nec ferre operis laborem posse: itaque statuisset imperatorem, si nihil in oppugnatione oppidi profecissent, triduo exercitum deducere. *Haec*, inquit, *a me*, Vercingetorix, *beneficia* 12
habetis, quem proditionis insimulatis; cuius opera sine vestro sanguine tantum exercitum victorem fame consumptum videtis; quem turpiter se ex fuga recipientem ne qua civitas suis finibus recipiat, a me provisum est.

XXI. Conclamat omnis multitudo et suo more 1
 armis concrepat, quod facere in eo consuerunt, cuius orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de eius fide dubitandum, nec maiore ratione bellum administrari posse. Statuunt, ut x milia ho- 2
 minum delecta ex omnibus copiis in oppidum mittantur, nec solis Biturigibus communem salutem commit- 3
 tendam censent, quod penes eos, si id oppidum retinuis-
 sent, summam victoriae constare intellegebant.

XXII. Singulari militum nostrorum virtuti con- 1
 silia cuiusque modi Gallorum occurrebant, ut est summae genus sollertiae atque ad omnia imitanda et efficienda, quae ab quoque traduntur, aptissimum. Nam 2
 et laqueis falces avertabant, quas, cum destinaverant, tormentis introrsus reducebant, et aggerem cuniculis subtrahebant, eo scientius, quod apud eos magnae sunt ferrariae atque omne genus cuniculorum notum atque usitatum est. Totum autem murum ex omni 3

parte turribus contabulaverant atque has coriis in-
 4 texerant. Tum crebris diurnis nocturnisque eruptio-
 nibus aut aggeri ignem inferebant aut milites occupa-
 tos in opere adoriebantur et nostrarum turrium alti-
 tudinem, quantum has cotidianus agger expresserat,
 5 commissis suarum turrium malis adaequabant et aper-
 tos cuniculos praeusta et praeacuta materia et pice
 fervefacta et maximi ponderis saxis morabantur moeni-
 busque appropinquare prohibebant.

1 XXIII. Muri autem omnes Gallici hac fere forma
 sunt. Trabes derectae perpetuae in longitudinem pari-
 bus intervallis distantes inter se binos pedes in solo
 2 collocantur. Hae revinciuntur introrsus et multo ag-
 gere vestiuntur, ea autem, quae diximus, intervalla
 3 grandibus in fronte saxis effarciuntur. His collocatis
 et coagmentatis alius insuper ordo additur, ut idem
 illud intervallum servetur neque inter se contingant
 trabes, sed paribus intermissae spatiis singulae singulis
 4 saxis interiectis arte contineantur. Sic deinceps omne
 opus contexitur, dum iusta muri altitudo expleatur.
 5 Hoc cum in speciem varietatemque opus deforme non
 est alternis trabibus ac saxis, quae rectis lineis suos
 ordines servant, tum ad utilitatem et defensionem
 urbium summam habet oportunitatem, quod et ab in-
 cendio lapis et ab ariete materia defendit, quae per-
 petuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus
 revincta neque perrumpi neque distrahi potest.

1 XXIII. His tot rebus impedita oppugnatione mili-
 tes, cum toto tempore frigore et assiduis imbribus tar-
 darentur, tamen continenti labore omnia haec supera-
 verunt et diebus XXV aggerem latum pedes CCCXXX,
 2 altum pedes LXXX exstruxerunt. Cum is murum hostium
 paene contingeret et Caesar ad opus consuetudine ex-
 cubaret militesque hortaretur, ne quod omnino tempus
 ab opere intermitteretur, paulo ante tertiam vigiliam
 est animadversum, fumare aggerem, quem cuniculo
 3 hostes succenderant, eodemque tempore toto muro cla-

more sublato duabus portis ab utroque latere turrium eruptio fiebat; alii faces atque aridam materiem de muro in aggerem eminus iaciebant, picem reliquasque res, quibus ignis excitari potest, fundebant, ut, quo primum curretetur aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri posset. Tamen, quod instituto Caesaris semper duae legiones pro castris excubabant pluresque partitis temporibus erant in opere, celeriter factum est, ut alii eruptionibus resisterent, alii turres reducerent aggeremque interscinderent, omnis vero ex castris multitudo ad restinguendum concurreret.

XXV. Cum in omnibus locis consumpta iam reliqua parte noctis pugnaretur semperque hostibus spes victoriae redintegraretur, eo magis, quod deustos plures turrium videbant nec facile adire apertos ad auxiliandum animadvertent, semperque ipsi recentes defessis succederent omnemque Galliae salutem in illo vestigio temporis positam arbitrarentur, accidit inspectantibus nobis, quod dignum memoria visum praetereundum non existimavimus. Quidam ante portam oppidi Gallus per manus sebi ac picis traditas glaebas in ignem e regione turris proiebat: scorpione ab latere dextro traiectus exanimatusque concidit. Hunc ex proximis unus iacentem transgressus eodem illo munere fungebatur; eadem ratione ictu scorpionis exanimato alteri successit tertius et tertio quartus, nec prius ille est a propugnatoribus vacuus relictus locus, quam restincto aggere atque omni ex parte summotis hostibus finis est pugnandi factus.

XXVI. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die consilium ceperunt ex oppido profugere, hortante et iubente Vercingetorige. Id silentio noctis conati non magna iactura suorum sese effecturos sperabant, propterea quod neque longe ab oppido castra Vercingetorigis aberant, et palus, quae perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat. Iamque hoc facere noctu apparabant, cum matres familiae

repente in publicum procurrerunt flentesque proiectae ad pedes suorum omnibus precibus petierunt, ne se et communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam naturae et virium infirmitas
 4 impediret. Ubi eos in sententia perstare viderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit, conclamare et significare de fuga
 5 Romanis coeperunt. Quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viae praeoccuparentur, consilio destiterunt.

1 XXVII. Postero die Caesar promotae turri derectisque operibus, quae facere instituerat, magno coorto imbore, non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est, quod paulo incautius custodias in muro dispositas videbat, suosque languidius in opere
 2 versari iussit et, quid fieri vellet, ostendit. Legionibusque intra castra [vineas] in occulto expeditis, cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriae perciperent, iis, qui primi murum ascendissent,
 3 praemia proposuit militibusque signum dedit. Illi subito ex omnibus partibus evolaverunt murumque celeriter compleverunt.

1 XXVIII. Hostes re nova perterriti, muro turribusque deiecti in foro ac locis patentioribus cuneatim constiterunt, hoc animo, ut, si qua ex parte obviam
 2 [contra] veniretur, acie instructa depugnarent. Ubi neminem in aequum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino spes fugae tolleretur, abiectis armis ultimas oppidi
 3 partes continenti impetu petiverunt, parsque ibi, cum angusto exitu portarum se ipsi premerent, a militibus, pars iam egressa portis ab equitibus est interfecta.
 4 Nec fuit quisquam, qui praedae studeret. Sic et Cenabi caede et labore operis incitati non aetate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. Denique ex omni numero, qui fuit circiter milium XL, vix
 5 DCCC, qui primo clamore audito se ex oppido eiecerunt,

incolumes ad Vercingetorigem pervenerunt. Quos ille 6
 multa iam nocte silentio ex fuga exceperat, veritus, ne
 qua in castris ex eorum concursu et misericordia vulgi
 seditio oreretur, ut, procul in via dispositis familiari-
 bus suis principibusque civitatum, disparandos dedu-
 cendosque ad suos curaret, quae cuique civitati pars
 castrorum ab initio obvenerat.

XXVIII. Postero die concilio convocato consola- 1
 tus cohortatusque est, ne se admodum animo demit-
 terent, ne perturbarentur incommodo. Non virtute 2
 neque in acie vicisse Romanos, sed artificio quodam
 et scientia oppugnationis, cuius rei fuerint ipsi imperiti.
 Errare, si qui in bello omnis secundos rerum proven- 3
 tus exspectent. Sibi numquam placuisse Avaricum 4
 defendi, cuius rei testes ipsos haberet, sed factum im-
 prudentia Biturigum et nimia obsequentia reliquorum,
 uti hoc incommodum acciperetur. Id tamen se cele- 5
 riter maioribus commodis sanaturum. Nam, quae ab 6
 reliquis Gallis civitates dissentirent, has sua diligentia
 adiuncturum atque unum consilium totius Galliae effec-
 turum, cuius consensui ne orbis quidem terrarum possit
 obsistere; idque se prope iam effectum habere. Interea 7
 aequum esse ab iis communis salutis causa impetrari,
 ut castra munire instituerent, quo facilius repentinos
 hostium impetus sustinerent.

XXX. Fuit haec oratio non ingrata Gallis, et 1
 maxime, quod ipse animo non defecerat tanto accepto
 incommodo, neque se in occultum abdiderat et con-
 spectum multitudinis fugerat; plusque animo providere 2
 et praesentire existimabatur, quod re integra primo
 incendendum Avaricum, post deserendum censuerat.
 Itaque ut reliquorum imperatorum res adversae auc- 3
 toritatem minuunt, sic huius ex contrario dignitas in-
 commodo accepto in dies augebatur. Simul in spem 4
 veniebant eius affirmatione de reliquis adiungendis ci-
 vitatibus; primumque eo tempore Galli castra munire
 instituerunt, et sic sunt animo consternati homines

insueti laboris, ut omnia, quae imperarentur, sibi patienda exstimarent.

- 1 XXXI. Nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adiungeret,
 2 atque eas donis pollicitationibusque alliciebat. Huic rei idoneos homines deligebat, quorum quisque aut oratione subdola aut amicitia facillime capere posset.
 3 Qui Avarico expugnato refugerant, armandos vestientesque curat; simul, ut deminutae copiae redintegrarentur, imperat certum numerum militum civitatibus, quem et quam ante diem in castra adduci velit, sagittariosque omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia, conquiri et ad se mitti iubet. His rebus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur. Interim Teutomatus Olloviconis filius, rex Nitiobergum, cuius pater ab senatu nostro amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero et quos ex Aquitania conduxerat ad eum pervenit.

- 1 XXXII. Caesar Avarici complures dies commoratus summamque ibi copiam frumenti et reliqui comestus nactus exercitum ex labore atque inopia refecit. Iam prope hieme confecta, cum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur et ad hostem proficisci constituisset, sive eum ex paludibus silisque elicere sive obsidione premere posset, legati ad eum principes Aeduorum veniunt oratum, ut maxime necessario tempore civitati subveniat: summo esse in periculo rem, quod, cum singuli magistratus antiquitus creari atque regiam potestatem annum obtinere consuessent, duo magistratum gerant et se uterque eorum
 4 legibus creatum esse dicat. Horum esse alterum Convictolitavem, florentem et illustrem adulescentem, alterum Cotum, antiquissima familia natum atque ipsum hominem summae potentiae et magnae cognationis, cuius frater Valetiacus proximo anno eundem magistratum gesserit. Civitatem esse omnem in armis; divisum senatum, divisum populum, suas cuiusque eorum cli-

entelas. Quod si diutius alatur controversia, fore, uti 6
pars cum parte civitatis confligat; id ne accidat, posi-
tum in eius diligentia atque auctoritate.

XXXIII. Caesar, etsi a bello atque hoste discedere 1
detrimentosum esse existimabat, tamen non ignorans,
quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent,
ne tanta et tam coniuncta populo Romano civitas,
quam ipse semper aluisset omnibusque rebus ornasset,
ad vim atque arma descenderet, atque ea pars, quae
minus confideret, auxilia a Vercingetorige arcesseret,
huic rei praeventendum existimavit et, quod legibus 2
Aeduorum iis, qui summum magistratum obtinerent,
excedere ex finibus non liceret, ne quid de iure aut
de legibus eorum deminuisse videretur, ipse in Aeduos
proficisci statuit senatumque omnem et quos inter con-
troversia esset ad se Decetiam evocavit. Cum prope 3
omnis civitas eo convenisset, docereturque, paucis clam
convocatis alio loco, alio tempore, atque oportuerit,
fratrem a fratre renuntiatum, cum leges duo ex una
familia vivo utroque non solum magistratus creari
vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent, Cotum
imperium deponere coëgit, Convictolitavem, qui per
sacerdotes more civitatis intermissis magistratibus esset
creatus, potestatem obtinere iussit.

XXXIII. Hoc decreto interposito cohortatus Ae- 1
duos, ut controversiarum ac dissensionis oblivisceren-
tur atque omnibus omissis [his] rebus huic bello ser-
virent eaque, quae meruissent, praemia ab se devicta
Gallia exspectarent equitatumque omnem et peditum
milia x sibi celeriter mitterent, quae in praesidiis rei
frumentariae causa disponeret, exercitum in duas par-
tes divisit: quattuor legiones in Senones Parisiosque 2
Labieno ducendas dedit, sex ipse in Arvernos ad oppi-
dum Gergoviam secundum flumen Elaver duxit; equi-
tatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. Qua 3
re cognita Vercingetorix omnibus interruptis eius flu-
minis pontibus ab altera fluminis parte iter facere coepit.

1 XXXV. Cum uterque utrique esset exercitus in
 2 conspectu fereque e regione castris castra poneret,
 dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani
 3 copias traducerent, erat in magnis Caesaris difficulta-
 4 tibus res, ne maiorem aestatis partem flumine im-
 pediretur, quod non fere ante autumnum Elaver vado
 5 transiri solet. Itaque, ne id accideret, silvestri loco
 castris positus e regione unius eorum pontium, quos
 Vercingetorix rescindendos curaverat, postero die cum
 6 duabus legionibus in occulto restitit; reliquas copias cum
 omnibus impedimentis, ut consueverat, misit, distractis
 quibusdam cohortibus, uti numerus legionum constare
 7 videretur. His, quam longissime possent, egredi iussis,
 cum iam ex diei tempore coniecturam ceperat in castra
 perventum, isdem sublicis, quarum pars inferior integra
 8 remanebat, pontem reficere coepit. Celeriter effecto
 opere legionibusque traductis et loco castris idoneo
 9 delecto reliquas copias revocavit. Vercingetorix re
 cognita, ne contra suam voluntatem dimicare cogere-
 tur, magnis itineribus antecessit.

1 XXXVI. Caesar ex eo loco quintis castris Gergo-
 2 viam pervenit equestrique eo die proelio levi facto,
 perspecto urbis situ, quae posita in altissimo monte
 omnis aditus difficiles habebat, de expugnatione de-
 speravit, de obsessione non prius agendum constituit,
 3 quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix
 castris prope oppidum positus mediocribus circum se
 intervallis separatim singularum civitatum copias
 collocaverat, atque omnibus eius iugi collibus occupa-
 4 tis, qua dispici poterat, horribilem speciem praebebat
 principesque earum civitatum, quos sibi ad consilium
 capiendum delegerat, prima luce cotidie ad se convenire
 iubebat, seu quid communicandum, seu quid adminis-
 5 trandum videretur, neque ullum fere diem intermitte-
 bat, quin equestri proelio interiectis sagittariis, quid
 in quoque esset animi ac virtutis suorum, perspiceret.

tis egregie munitus atque ex omni parte circumcisus; quem si tenerent nostri, et aquae magna parte et pabulatione libera prohiberi hostes videbantur. Sed 6 is locus praesidio ab his non nimis firmo tenebatur. Tamen silentio noctis Caesar ex castris egressus, prius, 7 quam subsidio ex oppido veniri posset, deiecto praesidio potitus loco, duas ibi legiones collocavit fossamque duplicem duodenum pedum a maioribus castris ad minora perduxit, ut tuto ab repentino hostium incursu etiam singuli commeari possent.

XXXVII. Dum haec ad Gergoviam geruntur, Con- 1 victolitavis Aeduus, cui magistratum adiudicatum a Caesare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernibus pecunia cum quibusdam adolescentibus colloquitur, quorum erat princeps Litavicus atque eius fratres, amplissima familia nati adolescentes. Cum his praemium 2 communicat hortaturque, ut se liberos et imperio natos meminerint. Unam esse Aeduorum civitatem, quae 3 certissimam Galliae victoriam detineat; eius auctoritate reliquas contineri; qua traducta locum consistendi Romanis in Gallia non fore. Esse non nullo se Caesaris 4 beneficio affectum, sic tamen, ut iustissimam apud eum causam obtinuerit; sed plus communi libertati tribuere. Cur enim potius Aedui de suo iure et de legibus ad 5 Caesarem disceptatorem, quam Romani ad Aeduos veniant? Celeriter adolescentibus et oratione magis- 6 tratus et praemio deductis, cum se vel principes eius consilii fore profiterentur, ratio perficiendi quaerebatur, quod civitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. Placuit, ut Litavicus decem 7 illis milibus, quae Caesari ad bellum mitterentur, praeficeretur atque ea ducenda curaret, fratresque eius ad Caesarem praecurrerent. Reliqua qua ratione agi placeat, constituunt.

XXXVIII. Litavicus accepto exercitu, cum milia 1 passuum circiter xxx ab Gergovia abesset, convocatis subito militibus lacrimans, *Quo proficiscimur*, inquit, 2

militēs? Omnis noster equitatus, omnis nobilitas interiit; principes civitatis, Eporedorix et Viridomarus, insimulati proditionis, ab Romanis indicta causa interfecti sunt.

- 3 *Haec ab ipsis cognoscite, qui ex ipsa caede fugerunt; nam ego, fratribus atque omnibus meis propinquis interfectis, dolore prohibeor, quae gesta sunt, pronuntiare.*
- 4 *Producuntur hi, quos ille edocuerat, quae dici vellet, atque eadem, quae Litaviccus pronuntiaverat, multitudi-
5 dini exponunt: [multos] equites Aeduorum interfectos, quod collocuti cum Arvernīs dicerentur; ipsos se inter multitudinem militum occultasse atque ex media caede
6 fugisse. Conclamant Aedui et Litavicum obsecrant, ut sibi consulat. Quasi vero, inquit ille, consilii sit
7 res, ac non necesse sit nobis Gergoviam contendere et cum
8 Arvernīs nosmet coniungere. An dubitamus, quin nefario facinore admissio Romani iam ad nos interficiendos concurrant? Proinde, si quid in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissime interiierunt, atque
9 hos latrones interficiamus. Ostendit cives Romanos, qui eius praesidii fiducia una erant; magnum numerum frumenti commeatusque diripit, ipsos crudeliter excruciatos interficit. Nuntios tota civitate Aeduorum dimittit, eodem mendacio de caede equitum et principum permovet; hortatur, ut simili ratione, atque ipse fecerit, suas iniurias persequantur.*

- 1 XXXVIII. Eporedorix Aeduis, summo loco natus adulescens et summae domi potentiae, et una Viridomarus, pari aetate et gratia, sed genere dispari, quem Caesar ab Divitiaco sibi traditum ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero
2 convenerant nominatim ab eo evocati. His erat inter se de principatu contentio, et in illa magistratum controversia alter pro Convictolitavi, alter pro Coto
3 summis opibus pugnaverant. Ex his Eporedorix cognito Litavicci consilio media fere nocte rem ad Caesarem defert; orat, ne patiatu civitatem pravis adolescentium consiliis ab amicitia populi Romani deficere;

quod futurum provideat, si se tot hominum milia cum 4
 hostibus coniunxerint, quorum salutem neque propin-
 qui neglegere neque civitas levi momento aestimare
 posset.

XXXX. Magna affectus sollicitudine hoc nuntio 1
 Caesar, quod semper Aeduorum civitati praecipue in-
 dulserat, nulla interposita dubitatione legiones expe-
 ditas quattuor equitatumque omnem ex castris educit;
 nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra, 2
 quod res posita in celeritate videbatur; C. Fabium le-
 gatum cum legionibus duabus castris praesidio relin-
 quit. Fratres Litavici cum comprehendi iussisset, 3
 paulo ante reperit ad hostes fugisse. Adhortatus 4
 milites, ne necessario tempore itineris labore permo-
 veantur, cupidissimis omnibus progressus milia passuum
 xxv, agmen Aeduorum conspicatus, immisso equitatu
 iter eorum moratur atque impedit, interdicisque om-
 nibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem et 5
 Viridomarum, quos illi interfectos existimabant, inter
 equites versari suosque appellare iubet. His cognitis 6
 et Litavici fraude perspecta Aedui manus tendere
 [deditionem significare] et proiectis armis mortem de-
 precari incipiunt. Litaviceus cum suis clientibus, qui- 7
 bus more Gallorum nefas est etiam in extrema fortuna
 deserere patronos, Gergoviam profugit.

XXXLI. Caesar nuntiis ad civitatem Aeduorum 1
 missis, qui suo beneficio conservatos docerent, quos
 iure belli interficere potuisset, tribusque horis [noctis]
 exercitui ad quietem datis castra ad Gergoviam movit.
 Medio fere itinere equites a Fabio missi, quanto res 2
 in periculo fuerit, exponunt. Summis copiis castra
 oppugnata demonstrant, cum crebro integri defessis
 succederent nostrosque assiduo labore defetigarent, qui-
 bus propter magnitudinem castrorum perpetuo esset
 isdem in vallo permanendum. Multitudine sagittarum 3
 atque omnis generis telorum multos vulneratos; ad
 haec sustinenda magno usui fuisse tormenta. Fabium 4

discessu eorum duabus relictis portis obstruere ceteras pluteosque vallo addere et se in posterum diem similemque casum apparare. His rebus cognitis Caesar summo studio militum ante ortum solis in castra peruenit.

1 XXXXII. Dum haec ad Gergoviam geruntur, Aedui primis nuntiis ab Litavico acceptis nullum sibi
2 ad cognoscendum spatium relinquunt. Impellit alios avaritia, alios iracundia et temeritas, quae maxime illi hominum generi est innata, ut levem auditionem habeant pro re comperta. Bona civium Romanorum diripiunt, caedes faciunt, in servitutem abstrahunt. Adiuvat rem proclinatam Convictolitavis plebemque ad furorem impellit, ut facinore admissio ad sanitatem reverti pudeat. Marcum Aristium tribunum militum iter ad legionem facientem fide data ex oppido Cabillono educunt; idem facere cogunt eos, qui negotiandi causa
3 ibi constiterant. Hos continuo *in* itinere adorti omnibus impedimentis exuunt; repugnantes diem noctemque obsident; multis utrimque interfectis maiorem multitudinem armatorum concitant.

1 XXXXIII. Interim nuntio allato, omnes eorum milites in potestate Caesaris teneri, concurrunt ad Aristium, nihil publico factum consilio demonstrant; quaestionem de bonis direptis decernunt, Litavici fratrumque bona publicant, legatos ad Caesarem sui purgandi gratia mittunt. Haec faciunt recipiendorum suorum causa; sed contaminati facinore et capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, timore poenae exterriti consilia clam de bello inire incipiunt civitatesque reliquas legationibus sollicitant. Quae tametsi Caesar intellegebat, tamen, quam mitissime potest, legatos appellat: nihil se propter inscientiam levitatemque volgi gravius de civitate iudicare neque de sua in Aeduos benevolentia deminuere.
2 Ipse maiorem Galliae motum exspectans, ne ab omnibus civitatibus circumsisteretur, consilia inibat, quem

ad modum a Gergovia discederet ac rursus omnem exercitum contraheret, ne profectio nata ab timore defectionis similis fugae videretur.

XXXXIII. Haec cogitanti accidere visa est factus bene rei gerendae. Nam cum in minora castra operis perspiciendi causa venisset, animadvertit collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus, qui superioribus diebus vix prae multitudine cerni poterat. Admiratus quaerit ex perfugis causam, quorum magnus ad eum cotidie numerus confluebat. Constabat inter omnes, quod iam ipse Caesar per exploratores cognoverat, dorsum esse eius iugi prope aequum, sed hunc locum silvestrem et angustum, qua esset aditus ad alteram partem oppidi; vehementer huic illos loco timere, nec iam aliter sentire, uno colle ab Romanis occupato, si alterum amisissent, quin paene circumvallati atque omni exitu et pabulatione interclusi videntur: ad hunc muniendum omnes a Vercingetorige evocatos.

XXXXV. Hac re cognita Caesar mittit complures equitum turmas [eis] de media nocte; imperat, ut paulo tumultuosius omnibus locis vagarentur. Prima luce magnum numerum impedimentorum ex castris mulorumque produci deque his stramenta detrahi mulionesque cum cassidibus equitum specie ac simulatione collibus circumvehi iubet. His paucos addit equites, qui latius ostentationis causa vagarentur. Longo circuitu easdem omnes iubet petere regiones. Haec procul ex oppido videbantur, ut erat a Gergovia despectus in castra, neque tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat. Legionem unam eodem iugo mittit et paulum progressam inferiore constituit loco silvisque occultat. Augetur Gallis suspicio, atque omnes illo ad munitio nem copiae traducuntur. Vacua castra hostium Caesar conspicatus tectis insignibus suorum occultatisque signis militaribus raros milites, ne ex oppido animadvertentur, ex maioribus castris in minora traducit lega-

tisque, quos singulis legionibus praefecerat, quid fieri
 8 velit, ostendit; in primis monet, ut contineant milites,
 ne studio pugnandi aut spe praedae longius progre-
 9 dianantur; quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit;
 hoc una celeritate posse mutari; occasionis esse rem,
 10 non proelii. His rebus expositis signum dat et ab
 dextra parte alio ascensu eodem tempore Aeduos mittit.

1 XXXXVI. Oppidi murus ab planicie atque initio
 ascensus recta regione, si nullus amfractus intercederet,
 2 mille passus CC aberat; quicquid huc circuitus ad mollien-
 dum clivum accesserat, id spatium itineris augebat.
 3 A medio fere colle in longitudinem, ut natura montis
 ferebat, ex grandibus saxis sex pedum murum, qui
 nostrorum impetum tardaret, praeduxerant Galli atque
 inferiorem omni spatio vacuo relicto superiorem partem
 collis usque ad murum oppidi densissimis castris com-
 4 plexerant. Milites dato signo celeriter ad munitionem
 perveniunt eamque transgressi trinis castris potiuntur;
 5 ac tanta fuit in castris capiendis celeritas, ut Teuto-
 matus, rex Nitiobrogum, subito in tabernaculo op-
 pressus, ut meridie conquieverat, superiore corporis
 parte nudata, vulnerato equo vix se ex manibus prae-
 dantium militum eriperet.

1 XXXXVII. Consecutus id, quod animo proposu-
 erat, Caesar receptui cani iussit legionisque decimae,
 2 quaecumque erat, continuo signa constituit. Ac reliquarum
 legionum milites non exaudito tubae sono, quod satis
 magna valles intercedebat, tamen ab tribunis militum
 legatisque, ut erat a Caesare praeceptum, retinebantur;
 3 sed elati spe celeris victoriae et hostium fuga et supe-
 riorum temporum secundis proeliis nihil adeo arduum
 sibi esse existimaverunt, quod non virtute consequi
 possent, neque finem prius sequendi fecerunt, quam
 4 muro oppidi portisque appropinquarunt. Tum vero ex
 omnibus urbis partibus orto clamore, qui longius
 aberant, repentino tumultu perterriti, cum hostem intra
 portas esse existimarent, sese ex oppido eiecerunt.

Matres familiae de muro vestem argentumque iactabant 5
 et pectore nudo prominentes passis manibus obtesta-
 bantur Romanos, ut sibi parcerent neu, sicut Avarici
 fecissent, ne a mulieribus quidem atque infantibus abs-
 tinerent; nonnullae de muris per manus demissae sese 6
 militibus tradebant. L. Fabius, centurio legionis VIII., 7
 quem inter suos eo die dixisse constabat, excitari se
 Avaricensibus praemiis neque commissurum, ut prius
 quisquam murum ascenderet, tres suos nactus mani-
 pulares atque ab iis sublevatus murum ascendit, hos
 ipse rursus singulos exceptans in murum extulit.

XXXXVIII. Interim ii, qui ad alteram partem 1
 oppidi, ut supra demonstravimus, munitionis causa
 convenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris
 nuntiis incitati, oppidum a Romanis teneri, praemissis
 equitibus magno concursu eo contenderunt. Eorum ut 2
 quisque primus venerat, sub muro consistebat suorum-
 que pugnantium numerum augebat. Quorum cum ma- 3
 gna multitudo convenisset, matres familiae, quae paulo
 ante Romanis de muro manus tendebant, suos obtes-
 tari et more Gallico passum capillum ostentare liberos-
 que in conspectum proferre coeperunt. Erat Romanis 4
 nec loco nec numero aequa contentio; simul et cursu
 et spatio pugnae defetigati non facile recentes atque
 integros sustinebant.

XXXXVIII. Caesar cum iniquo loco pugnari 1
 hostiumque augeri copias videret, praemetuens suis
 Titum Sextium legatum, quem minoribus castris prae-
 sidio reliquerat, misit, ut cohortes ex castris celeriter
 educeret et sub infimo colle ab dextro latere hostium
 constitueret, ut, si nostros loco depulsos vidisset, quo 2
 minus libere hostes insequerentur, terreret. Ipse pau- 3
 lum ex eo loco cum legione progressus, ubi constiterat,
 eventum pugnae exspectabat.

L. Cum acerrime comminus pugnaretur, hostes 1
 loco et numero, nostri virtute confiderent, subito sunt
 Aedui visi ab latere nostris aperto, quos Caesar ab

dextra parte alio ascensu manus distinendae causa
 2 miserat. Hi similitudine armorum vehementer nostros
 perterruerunt, ac tametsi dextris umeris exsertis
 animadvertentibus, quod insigne pacatorum esse con-
 3 suerat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab
 hostibus factum existimabant. Eodem tempore Lucius
 Fabius centurio, quique una murum ascenderant, cir-
 4 cumventi atque interfecti muro praecipitabantur. Mar-
 cus Petronius, eiusdem legionis centurio, cum portas
 excidere conatus esset, a multitudine oppressus ac sibi
 desperans, multis iam vulneribus acceptis, manipularibus
 suis, qui illum secuti erant, *Quoniam, inquit, me una*
vobiscum servare non possum, vestrae quidem certe vitae
prospiciam, quos cupiditate gloriae adductus in periculum
 5 *deduxi. Vos data facultate vobis consulite.* Simul in
 medios hostis irrupit duobusque interfectis reliquos a
 6 porta paulum summovit. Conantibus auxiliari suis,
Frustra, inquit, meae vitae subvenire conamini, quem iam
sanguis viresque deficiunt. Proinde abite, dum est facultas,
vosque ad legionem recipite. Ita pugnans post paulum
 concidit ac suis salutem fuit.

1 LI. Nostri, cum undique premerentur, XLVI cen-
 turionibus amissis deiectioni sunt loco. Sed intolerantius
 Gallos insequentes legio decima tardavit, quae pro sub-
 2 sidio paulo aequiore loco constiterat. Hanc rursus
 XIII. legionis cohortes exceperunt, quae ex castris mi-
 noribus eductae cum Tito Sextio legato ceperant locum
 3 superiorem. Legiones, ubi primum planiciem attigerunt,
 4 infestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix
 ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit.
 Eo die milites sunt paulo minus septingenti desiderati.

1 LII. Postero die Caesar contione advocata teme-
 ritatem cupiditatemque militum reprehendit, quod sibi
 ipsi iudicavissent, quo procedendum aut quid agendum
 videretur, neque signo recipiendi dato constitissent
 neque ab tribunis militum legatisque retineri potuissent.
 2 Exposuit, quid iniquitas loci posset, quod ipse ad Ava-

ricum sensisset, cum sine duce et sine equitatu deprehensis hostibus exploratam victoriam dimisisset, ne parvum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci accideret. Quanto opere eorum animi 3 magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset, tanto opere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plus se quam imperatorem de victoria atque exitu rerum sentire existimarent; nec minus 4 se ab milite modestiam et continentiam quam virtutem atque animi magnitudinem desiderare.

LIII. Hac habita contione et ad extremam orationem confirmatis militibus, ne ob hanc causam animo permoverentur neu, quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tribuerent, eadem de profectioe cogitans, quae ante senserat, legiones ex castris eduxit aciemque idoneo loco constituit. Cum Vercingetorix 2 nihilo magis in aequum locum descenderet, levi facto equestri proelio atque secundo in castra exercitum reduxit. Cum hoc idem postero die fecisset, satis ad 3 Gallicam ostentationem minuendam militumque animos confirmandos factum existimans in Aeduos movit castra. Ne tum quidem insecutis hostibus, tertio die ad flumen 4 Elaver pontes reficit eoque exercitum traducit.

LIIII. Ibi a Viridomaro atque Eporedorige Aeduis 1 appellatus discit, cum omni equitatu Litavicum ad sollicitandos Aeduos profectum: opus esse ipsos antecedere ad confirmandam civitatem. Etsi multis iam 2 rebus perfidiam Aeduorum perspectam habebat atque horum discessu admaturari defectionem civitatis existimabat, tamen eos retinendos non constituit, ne aut inferre iniuriam videretur aut dare timoris aliquam suspicionem. Discedentibus his breviter sua in Aeduos 3 merita exposuit, quos et quam humiles accepisset, compulsos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis copiis, imposito stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis, et quam in fortunam quamque in 4

amplitudinem deduxisset, ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem et gratiam antecessisse viderentur. His datis mandatis eos ab se dimisit.

1 LV. Noviodunum erat oppidum Aeduorum ad
 2 ripas Ligeris oportuno loco positum. Huc Caesar omnes
 3 obsides Galliae, frumentum, pecuniam publicam, suorum atque
 4 exercitus impedimentorum magnam partem contulerat; huc
 5 magnum numerum equorum huius belli causa in Italia atque
 6 Hispania coemptum miserat. Eo cum Epedorix Viridomarusque
 7 venissent et de statu civitatis cognovissent, Litavicum Bibracti
 8 ab Aeduis receptum, quod est oppidum apud eos maximae
 9 auctoritatis, Convictolitavim magistratum magnamque
 10 partem senatus ad eum convenisse, legatos ad Vercingetorigem
 11 de pace et amicitia concilianda publice missos, non praetermittendum
 12 tantum commodum existimaverunt. Itaque interfectis Novioduni
 13 custodibus, qui e eo negotiandi causa convenerant, pecuniam atque
 14 equos inter se partiti sunt, obsides civitatum Bibracte ad
 15 magistratum deducendos curaverunt, oppidum, quod a se teneri
 16 non posse iudicabant, ne cui esset usus Romanis, incenderunt,
 17 frumenti quod subito potuerunt, navibus avexerunt, reliquum
 18 flumine atque incendio corruperunt. Ipsi ex finitimis regionibus
 19 copias cogere, praesidia custodiasque ad ripas Ligeris disponere
 20 equitatumque omnibus locis iniciendi timoris causa ostentare
 21 coeperunt, si ab re frumentaria Romanos excludere aut adductos
 22 inopiam in provinciam expellere possent. Quam ad spem multum
 23 eos adiuvabat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado
 24 non posse transiri videretur.

1 LVI. Quibus rebus cognitis Caesar maturandum sibi censuit,
 2 si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut prius, quam
 3 essent maiores eo coactae copiae, dimicaret. Nam ne commutato
 4 consilio iter in provinciam converteret, ut nemo non tum quidem ne-

cessario faciendum existimabat, cum infamia atque indignitas rei et oppositus mons Cevenna viarumque difficultas impediēbat, tum maxime, quod abiuncto Labieno atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer timebat. Itaque admodum magnis diurnis nocturnisque itineribus confectis contra omnium opinionem ad Ligerem venit, vadoque per equites invento pro rei necessitate oportuno, ut brachia modo atque umeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, disposito equitatu, qui vim fluminis refringeret, atque hostibus primo aspectu perturbatis, incolumem exercitum traduxit, frumentumque in agris et pecoris copiam nactus, repleto hiis rebus exercitu iter in Senones facere instituit.

LVII. Dum haec apud Caesarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agedinci, ut esset impedimentis praesidio, cum III legionibus Lutetiam proficiscitur. Id est oppidum Parisiorum, quod positum est in insula fluminis Sequanae. Cuius adventu ab hostibus cognito, magnae ex finitimis civitatibus copiae convenerunt. Summa imperii traditur Camulogeno Aulerco, qui prope confectus aetate tamen propter singularem scientiam rei militaris ad eum est honorem evocatus. Is cum animadvertisset, perpetuam esse paludem, quae influeret in Sequanam atque illum omnem locum magno opere impediret, hic consedit nostrosque transitu prohibere instituit.

LVIII. Labienus primo vineas agere, cratibus atque aggere paludem explere atque iter munire conabatur. Postquam id difficiliter confieri animadvertit, silentio e castris tertia vigilia egressus eodem, quo venerat, itinere Metiosedum pervenit. Id est oppidum Senonum, in insula Sequanae positum, ut paulo ante de Lutetia diximus. Deprensas navibus circiter quinquaginta celeriterque coniunctis atque eo militibus infectis et rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna

pars erat ad bellum evocata, sine contentione oppido
 5 potitur. Refecto ponte, quem superioribus diebus hostes
 resciderant, exercitum traducit et secundo flumine ad
 6 Lutetiam iter facere coepit. Hostes re cognita ab iis,
 qui Metiosedo fugerant, Lutetiam incendi pontesque
 eius oppidi rescindi iubent; ipsi profecti a palude ad
 ripas Sequanae e regione Lutetiae contra Labieni
 castra considunt.

1 LVIII. Iam Caesar a Gergovia discessisse audie-
 batur, iam de Aeduorum defectione et secundo Galliae
 motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis in-
 terclusum itinere et Ligeri Caesarem inopia frumenti
 2 coactum in provinciam contendisse confirmabant. Bello-
 vaci autem defectione Aeduorum cognita, qui iam ante
 erant per se infideles, manus cogere atque aperte bel-
 3 lum parare coeperunt. Tum Labienus tanta rerum
 commutatione longe aliud sibi capiendum consilium,
 4 atque antea senserat, intellegebat, neque iam, ut ali-
 quid acquireret proelioque hostes lacesseret, sed, ut
 incolumem exercitum Agedincum reduceret, cogitabat.
 5 Namque altera ex parte Bellovaci, quae civitas in
 Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant,
 alteram Camulogenus parato atque instructo exercitu
 tenebat; tum legiones a praesidio atque impedimentis
 6 interclusas maximum flumen distinebat. Tantis subito
 difficultatibus obiectis ab animi virtute auxilium pe-
 tendum videbat.

1 LX. Sub vesperum consilio convocato, cohortatus,
 ut ea, quae imperasset, diligenter industrieque admini-
 strarent, naves, quas Metiosedo deduxerat, singulas
 equitibus Romanis attribuit et prima confecta vigilia
 III milia passuum secundo flumine silentio progredi
 2 ibique se exspectari iubet. Quinque cohortes, quas
 minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris
 3 praesidio relinquit; quinque eiusdem legionis reliquas
 de media nocte cum omnibus impedimentis adverso
 4 flumine magno tumultu proficisci imperat. Conquirat

etiam lintres; has magno sonitu remorum incitatas in eandem partem mittit. Ipse post paulo silentio egressus cum tribus legionibus eum locum petit, quo naves appelli iusserat.

LXI. Eo cum esset ventum, exploratores hostium, 1
 ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur; exercitus equitatusque equitibus Romanis ad 2
 ministrantibus, quos ei negotio praefecerat, celeriter transmittitur. Uno fere tempore sub lucem hostibus 3
 nuntiatur, in castris Romanorum praeter consuetudinem tumultuari, et magnum ire agmen adverso flumine sonitumque remorum in eadem parte exaudiri, et paulo 4
 infra milites navibus transportari. Quibus rebus auditis, 4
 quod existimabant, tribus locis transire legiones atque omnes perturbatos defectione Aeduorum fugam parare, suas quoque copias in tres partes distribuerunt. Nam 5
 praesidio e regione castrorum relicto et parva manu Metiosedum versus missa, quae tantum progrediatur, quantum naves processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt.

LXII. Prima luce et nostri omnes erant trans- 1
 portati et hostium acies cernebatur. Labienus milites 2
 cohortatus, ut suae pristinae virtutis et secundissimorum proeliorum retinerent memoriam atque ipsum Caesarem, cuius ductu saepe numero hostes superassent, praesentem adesse existimarent, dat signum proelii. 3
 Primo concursu ab dextro cornu, ubi septima legio 3
 constiterat, hostes pelluntur atque in fugam coniciuntur; ab sinistro, quem locum duodecima legio tenebat, 4
 cum primi ordines hostium transfixi telis concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicionem fugae quisquam. Ipse dux hostium Camulogenus 5
 suis aderat atque eos cohortabatur. Incerto etiam nunc 6
 exitu victoriae, cum septimae legionis tribunis esset nuntiatum, quae in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt signaque intu-

7 lerunt. Ne eo quidem tempore quisquam loco cessit,
 sed circumventi omnes interfectique sunt. Eandem
 8 fortunam tulit Camulogenus. At ii, qui praesidio
 contra castra Labieni erant relictī, cum proelium com-
 missum audissent, subsidio suis ierunt collemque ce-
 perunt, neque nostrorum militum victorum impetum
 9 sustinere potuerunt. Sic cum suis fugientibus permixti,
 quos non silvae montesque texerunt, ab equitatu sunt
 10 interfecti. Hoc negotio confecto Labienus revertitur
 Agedineum, ubi impedimenta totius exercitus relicta
 erant; *inde* die III. cum omnibus copiis ad Caesarem
 pervenit.

1 LXIII. Defectione Aeduorum cognita bellum au-
 2 getur. Legationes in omnes partes circummittuntur;
 quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sol-
 3 licitandas civitates nituntur; nacti obsides, quos Caesar
 apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes ter-
 4 ritant. Petunt a Vercingetorige Aedui, ut ad se veniat
 rationesque belli gerendi communicet. Re impetrata
 contendunt, ut ipsis summa imperii tradatur, et re in
 controversiam deducta totius Galliae concilium Bibracte
 6 indicitur. Eodem conveniunt undique frequentes. Multi-
 tudinis suffragiis res permittitur; ad unum omnes Ver-
 7 cingetorigem probant imperatorem. Ab hoc concilio
 Remi, Lingones, Treveri afuerunt, illi, quod amicitiam
 Romanorum sequebantur, Treveri, quod aberant longius
 et ab Germanis premebantur, quae fuit causa, quare
 8 toto abessent bello et neutris auxilia mitterent. Magno
 dolore Aedui ferunt se deiectos principatu, queruntur
 fortunae commutationem et Caesaris indulgentiam in
 se requirunt, neque tamen suscepto bello suum con-
 9 silium ab reliquis separare audent. Inviti summae
 spei adulescentes Eporedorix et Viridomarus Vercin-
 getorigi parent.

1 LXIII. Ipse imperat reliquis civitatibus obsides
 diemque ei rei constituit [diem]. Huc omnes equites,
 2 xv milia numero, celeriter convenire iubet. Peditatu,

quem antea habuerat, se fore contentum dicit, neque fortunam temptaturum aut in acie dimicaturum, sed, quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu frumentationibus pabulationibusque Romanos prohibere, aequo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant aedificiaque incendant, qua rei familiaris iactura perpetuum imperium libertatemque se consequi videant. His constitutis rebus Aeduis Segusiavisque, qui sunt finitimi provinciae, decem milia peditum imperat; huc addit equites DCCC. His praeficit fratrem Eporedorigis belumque inferri Allobrogibus iubet. Altera ex parte Gabalos proximosque pagos Arvernorum in Helvios, item Rutenos Cadurcosque ad fines Volcarum Arecomitorum depopulandos mittit. Nihilo minus clandestinis nuntiis legationibusque Allobrogas sollicitat, quorum mentes nondum ab superiore bello resedissee sperabat. Horum principibus pecunias, civitati autem imperium totius provinciae pollicetur.

LXV. Ad hos omnes casus provisa erant praesidia cohortium duarum et viginti, quae ex ipsa provincia ab Lucio Caesare legato ad omnes partes opponebantur. Helvii sua sponte cum finitimis proelio congressi pelluntur et Gaius Valerius Donnotauro, Caburi filio, principe civitatis, compluribusque aliis interceptis intra oppida ac muros compelluntur. Allobroges crebris ad Rhodanum dispositis praesidiis magna cum cura et diligentia suos fines tuentur. Caesar, quod hostes equitatu superiores esse intellegebat et interclusis omnibus itineribus nulla re ex provincia atque Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat, equitesque ab his accessit et levis armaturae pedites, qui inter eos proeliari consuerant. Eorum adventu, quod minus idoneis equis utebantur, a tribunis militum reliquisque [sed et] equitibus Romanis atque evocatis equos sumit Germanisque distribuit.

LXVI. Interea, dum haec geruntur, hostium copiae 1

ex Arvernīs equitesque, qui toti Galliae erant imperati,
 2 conveniunt. Magno horum coacto numero, cum Caesar
 in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret,
 quo facilius subsidium provinciae ferri posset, circiter
 milia passuum x ab Romanis trinis castris Vercin-
 3 getorix consedit convocatisque ad concilium praefectis
 equitum venisse tempus victoriae demonstrat: fugere
 4 in provinciam Romanos Galliaque excedere. Id sibi
 ad praesentem obtinendam libertatem satis esse; ad
 reliqui temporis pacem atque otium parum profici:
 maioribus enim coactis copiis reversuros neque finem
 bellandi facturos. Proinde in agmine impeditos adori-
 5 antur. Si pedites suis auxilium ferant atque in eo
 morentur, iter facere non posse; si, id quod magis
 futurum confidat, relictis impedimentis suae saluti
 consulant, et usu rerum necessariarum et dignitate
 6 spoliatum iri. Nam de equitibus hostium, quin nemo
 eorum progredi modo extra agmen audeat, [et] ipsos
 quidem non debere dubitare. Id quo maiore faciant
 animo, copias se omnes pro castris habiturum et ter-
 7 rori hostibus futurum. Conclamant equites, sanctissimo
 iure iurando confirmari oportere, ne tecto recipiatur,
 ne ad liberos, ne ad parentes, ad uxorem aditum habeat,
 qui non bis per agmen hostium perequitasset.

1 LXVII. Probata re atque omnibus iure iurando
 adactis, postero die in tres partes distributo equitatu
 duae se acies ab duobus lateribus ostendunt, una a
 2 primo agmine iter impedire coepit. Qua re nuntiata
 Caesar suum quoque equitatum tripertito divisum contra
 hostem ire iubet. Pugnatur una omnibus in partibus.
 3 Consistit agmen; impedimenta inter legiones recipiun-
 4 tur. Si qua in parte nostri laborare aut gravius premi
 videbantur, eo signa inferri Caesar aciemque constitui
 iubebat; quae res et hostes ad insequendum tardabat
 5 et nostros spe auxilii confirmabat. Tandem Germani
 ab dextro latere summum iugum nacti hostes loco
 depellunt; fugientes usque ad flumen, ubi Vereingetorix

cum pedestribus copiis consederat, persequuntur compluresque interficiunt. Qua re animadversa reliqui, ne 6 circumirentur, veriti se fugae mandant. Omnibus locis fit caedes. Tres nobilissimi Aedui capti ad Caesarem 7 perducuntur: Cotus, praefectus equitum, qui controversiam cum Convictolitavi proximis comitiis habuerat, et Cavarillus, qui post defectionem Litavici pedestribus copiis praefuerat, et Eporedorix, quo duce ante adventum Caesaris Aedui cum Sequanis bello contenderant.

LXVIII. Fugato omni equitatu, Vercingetorix copias, ut pro castris collocaverat, reduxit protinusque Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere coepit celeriterque impedimenta ex castris educi et se subsequi iussit. Caesar impedimentis in proximum 2 collem deductis, duabus legionibus praesidio relictis secutus, quantum diei tempus est passum, circiter tribus milibus hostium ex novissimo agmine interfectis altero die ad Alesiam castra fecit. Perspecto urbis 3 situ perterritisque hostibus, quod equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulsi, adhortatus ad laborem milites circumvallare instituit.

LXVIII. Ipsum erat oppidum Alesia in colle 1 summo admodum edito loco, ut nisi obsidione expugnari non posse videretur; cuius collis radices duo 2 duabus ex partibus flumina subleebant. Ante id oppidum planicies circiter milia passuum III in longitudinem patebat; reliquis ex omnibus partibus colles 4 mediocri interiecto spatio pari altitudinis fastigio oppidum cingebant. Sub muro, quae pars collis ad 5 orientem solem spectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum compleverant fossamque et maceriam sex in altitudinem pedum praeduxerant. Eius munitionis, 6 quae ab Romanis instituebatur, circuitus XI milia passuum tenebat. Castra oportunis locis erant posita 7 ibique castella XXIII facta, quibus in castellis interdum stationes ponebantur, ne qua subito eruptio fieret; haec eadem noctu excubitoribus ac firmis praesidiis tenebantur.

- 1 LXX. Opere instituto fit equestre proelium in ea planicie, quam intermissam collibus tria milia passuum in longitudinem patere supra demonstravimus.
- 2 Summa vi ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris Caesar Germanos summittit legionesque pro castris constituit, ne qua subito irruptio ab hostium peditatu
- 3 fiat. Praesidio legionum addito nostris animus augeatur; hostes in fugam coniecti se ipsi multitudine impediunt atque angustioribus portis relictis coacervantur.
- 4 Germani acrius usque ad munitiones sequuntur. Fit
- 5 magna caedes; non nulli relictis equis fossam transire et maceriam transcendere conantur. Paulum legiones Caesar, quas pro vallo constituerat, promoveri iubet.
- 6 Non minus, qui intra munitiones erant, perturbantur Galli: veniri ad se confestim existimantes ad arma conclamant; non nulli perterriti in oppidum irrumpunt.
- 7 Vercingetorix iubet portas claudi, ne castra nudentur. Multis interfectis, compluribus equis captis Germani sese recipiunt.

- 1 LXXI. Vercingetorix, priusquam munitiones ab Romanis perficiantur, consilium capit, omnem ab se
- 2 equitatum noctu dimittere. Discedentibus mandat, ut suam quisque eorum civitatem adeat omnesque, qui per aetatem arma ferre possint, ad bellum cogant.
- 3 Sua in illos merita proponit obtestaturque, ut suae salutis rationem habeant, neu se optime de communi libertate meritum hostibus in cruciatum dedant. Quod si indiligentiores fuerint, milia hominum delecta LXXX
- 4 una secum interitura demonstrat. Ratione inita exigue dierum se habere xxx frumentum, sed paulo etiam
- 5 longius tolerare posse parcendo. His datis mandatis, qua nostrum opus erat intermissum, secunda vigilia
- 6 silentio equitatum mittit. Frumentum omne ad se referri iubet, capitis poenam iis, qui non paruerint,
- 7 constituit; pecus, cuius magna erat copia ab Mandubiis compulsa, viritim distribuit, frumentum parce et paulo
- 8 latim metiri instituit. Copias omnes, quas pro oppido

collocaverat, in oppidum recepit. His rationibus auxilia 9
Galliae expectare et bellum parat administrare.

LXXII. Quibus rebus cognitis ex perfugis et cap- 1
tivis Caesar haec genera munitionis instituit. Fossam
pedum xx directis lateribus duxit, ut eius fossae
solum tantundem pateret, quantum summae fossae
labra distarent. Reliquas omnes munitiones ab ea 2
fossa pedes quadringentos reduxit, id hoc consilio,
quoniam tantum esset necessario spatium complexus
nec facile totum corpus corona militum cingeretur, ne
de improvise aut noctu ad munitiones hostium mul-
titudine advolaret, aut interdum tela in nostros operi
destinatos conicere possent. Hoc intermisso spatio 3
duas fossas quindecim pedes latas eadem altitudine
perduxit; quarum anteriorem campestribus ac demissis
locis aqua ex flumine derivata complevit. Post eas 4
aggerem ac vallum XII pedum exstruxit. Huic lori-
cam pinnaeque adiecit, grandibus cervis eminentibus
ad commissuras pluteorum atque aggeris, qui ascen-
sum hostium tardarent, et turres toto opere circum-
dedit, quae pedes LXXX inter se distarent.

LXXIII. Erat eodem tempore et materiari et 1
frumentari et tantas munitiones fieri necesse deminutis
nostris copiis, quae longius ab castris progrediebantur;
ac non numquam opera nostra Galli temptare atque
eruptionem ex oppido pluribus portis summa vi facere
conabantur. Quare ad haec rursus opera addendum 2
Caesar putavit, quo minore numero militum muni-
tiones defendi possent. Itaque truncis arborum [aut]
admodum firmis ramis abscisis atque horum delibratis
ac praeacutis cacuminibus perpetuae fossae quinos
pedes altae ducebantur. Huc illi stipites demissi et 3
ab infimo revincti, ne revelli possent, ab ramis emi-
nebant. Quini erant ordines coniuncti inter se atque 4
implicati; quo qui intraverant, se ipsi acutissimis vallis
induebant. Hos cippos appellabant. Ante quos obli- 5
quis ordinibus in quincuncem dispositis scrobes tres

in altitudinem pedes fodiebantur paulatim angustiore
 6 ad infimum fastigio. Huc teretes stipites feminis
 crassitudine ab summo praeacuti et praeusti demitte-
 bantur ita, ut non amplius digitis quattuor ex terra
 7 eminent; simul confirmandi et stabiliendi causa sin-
 guli ab infimo solo pedes terra exculcabantur; reliqua
 pars scrobis ad occultandas insidias viminibus ac vir-
 8 gultis integebatur. Huius generis octoni ordines ducti
 ternos inter se pedes distabant. Id ex similitudine
 9 floris liliū appellabant. Ante haec taleae pedem
 longae ferreis hamis infixis totae in terram infodie-
 bantur mediocribusque intermissis spatiis omnibus locis
 disserebantur, quos stimulos nominabant.

1 LXXIII. His rebus perfectis, regiones secutus
 quam potuit aequissimas pro loci natura, XIII milia
 passuum complexus paris eiusdem generis munitiones,
 diversas ab his, contra exteriorem hostem perfecit, ut
 ne magna quidem multitudine, si ita accidat *equitatus*
 discessu, munitionum praesidia circumfundi possent;
 2 *ne autem* cum periculo ex castris egredi cogatur,
 dierum triginta pabulum frumentumque habere omnes
 convectum iubet.

1 LXXV. Dum haec apud Alesiam geruntur, Galli
 concilio principum indicto non omnes eos, qui arma
 ferre possent, ut censuit Vereingetorix, convocandos
 statuunt, sed certum numerum cuique ex civitate im-
 perandum, ne tanta multitudine confusa nec moderari
 nec discernere suos nec frumentandi rationem habere
 2 possent. Imperant Aeduis atque eorum clientibus,
 Segusiavis, Ambivaretis, Aulercis Brannovicibus, [Blan-
 noviiis,] milia xxxv; parem numerum Arvernīs ad-
 iunctis Eleutetis, Cadurcis, Gabalis, Vellaviis, qui sub
 3 imperio Arvernorum esse consuerunt; Sequanis, Seno-
 nibus, Biturigibus, Santonis, Rutenis, Carnutibus duo-
 dena milia; Bellovacis x; [totidem Lemovicibus;] octona
 Pictonibus et Turonis et Parisiis et Helvetiis; sena
 Andibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Nerviiis,

Morinis; Nitiobrogibus quinque milia; Aulercis Cenomanis totidem; Atrebatibus IIII; Veliocassis *totidem*; Lemovicibus et Aulercis Ebuovicibus terna; Rauricis et Boiis *bina*; xxx universis civitatibus, quae Oceanum 4 attingunt quaeque eorum consuetudine Aremoricae appellantur, quo sunt in numero Curiosolites, Redones, Ambibarii, Caletes, Osismi, Lexobii, Venelli. Ex his 5 Bellovaci suum numerum non compleverunt, quod se suo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicebant neque cuiusquam imperio obtemperaturos; rogati tamen ab Commio pro eius hospitio II milia una miserunt.

LXXVI. Huius opera Commii, ut antea demons- 1 travimus, fideli atque utili superioribus annis erat usus in Britannia Caesar; quibus ille pro meritis civitatem eius immunem esse iusserat, iura legesque reddiderat atque ipsi Morinos attribuerat. Tamen tanta 2 universae Galliae consensio fuit libertatis vindicandae et pristinae belli laudis recuperandae, ut neque beneficiis neque amicitiae memoria moverentur, omnesque et animo et opibus in id bellum incumberent. Coactis 3 equitum VIII milibus et peditum circiter CCL, haec in Aeduorum finibus recensebantur, numerusque inibatur, praefecti constituebantur. Commio Atrebatii, Virido- 4 maro et Eporedorigi Aeduis, Vercassivellauno Arverno, consobrino Vercingetorigis, summa imperii traditur. His delecti ex civitatibus attribuuntur, quorum consilio bellum administraretur. Omnes alacres et fidu- 5 ciae pleni ad Alesiam proficiscuntur, neque erat omnium quisquam, qui aspectum modo tantae multitudinis sustineri posse arbitraretur, praesertim ancipiti proelio, cum ex oppido eruptione pugnaretur, foris tantae copiae equitatus peditatusque cernerentur.

LXXVII. At ii, qui Alesiae obsidebantur, prae- 1 terita die, qua auxilia suorum exspectaverant, consumpto omni frumento inscii, quid in Aeduis gereretur, concilio coacto de exitu suarum fortunarum

- 2 consultabant. Ac variis dictis sententiis, quarum pars
 deditionem, pars, dum vires suppetent, eruptionem
 censebat, non praetereunda oratio Critognati videtur
 propter eius singularem et nefariam crudelitatem.
- 3 Hic, summo in Arvernibus ortus loco et magnae habitus
 auctoritatis, *Nihil, inquit, de eorum sententia dicturus
 sum, qui turpissimam servitutem deditionis nomine ap-
 pellant, neque hos habendos civium loco neque ad con-
 ciliium adhibendos censeo. Cum his mihi res sit, qui
 eruptionem probant; quorum in consilio omnium vestrum
 consensu pristinae residere virtutis memoria videtur.*
- 5 *Animi est ista mollitia, non virtus, paulisper inopiam
 ferre non posse. Qui se ultro morti offerant, facilius
 6 reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. Atque
 ego hanc sententiam probarem (tantum apud me dignitas
 potest), si nullam praeterquam vitae nostrae iacturam
 7 fieri viderem; sed in consilio capiendo omnem Galliam
 respiciamus, quam ad nostrum auxilium concitavimus.*
- 8 *Quid hominum milibus LXXX uno loco interfectis pro-
 pinquis consanguineisque nostris animi fore existimatis,
 si paene in ipsis cadaveribus proelio decertare cogentur?*
- 9 *Nolite hos vestro auxilio exspoliare, qui vestrae salutis
 causa suum periculum neglexerunt, nec stultitia ac teme-
 ritate vestra aut animi imbecillitate omnem Galliam pro-
 10 sternere et perpetuae servituti subicere. An, quod ad
 diem non venerunt, de eorum fide constantiaque dubitatis?
 Quid ergo? Romanos in illis ulterioribus munitionibus
 11 animine causa cotidie exerceri putatis? Si illorum nun-
 tiis confirmari non potestis omni aditu praesaepito, his
 utimini testibus, appropinquare eorum adventum; cuius
 rei timore exterriti diem noctemque in opere versantur.*
- 12 *Quid ergo mei consilii est? Facere, quod nostri maiores
 nequaquam pari bello Cimbrorum Teutonumque fecerunt;
 qui in oppida compulsi ac simili inopia subacti eorum
 corporibus, qui aetate ad bellum inutiles videbantur, vitam
 13 toleraverunt neque se hostibus tradiderunt. Cuius rei si
 exemplum non haberemus, tamen libertatis causa institui*

*et posteris prodi pulcherrimum iudicarem. Nam quid illi 14
simile bello fuit? Depopulata Gallia Cimbri magnaue il-
lata calamitate finibus quidem nostris aliquando excesserunt
atque alias terras petierunt; iura, leges, agros, libertatem
nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud aut quid 15
volunt, nisi invidia adducti, quos fama nobiles potentesque
bello cognoverunt, horum in agris civitatibusque considerare
atque his aeternam iniungere servitatem? Neque enim ulla
alia condicione bella gesserunt. Quod si ea, quae in lon- 16
ginquis nationibus geruntur, ignoratis, respicite finitimam
Galliam, quae in provinciam redacta, iure et legibus com-
mutatis, securibus subiecta perpetua premitur servitute.*

LXXVIII. Sententiis dictis constituunt, ut ii, qui va- 1
letudine aut aetate inutiles sunt bello, oppido excedant
atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sen-
tentiam descendant; illo tamen [tempore] potius uten- 2
dum consilio, si res cogat atque auxilia morentur, quam
aut deditionis aut pacis subeundam condicionem. Man- 3
dubii, qui eos oppido receperant, cum liberis atque uxori-
bus exire coguntur. Hi cum ad munitiones Romanorum 4
accessissent, flentes omnibus precibus orabant, ut se in
servitatem receptos cibo iuarent. At Caesar dispositis 5
in vallo custodibus recipi prohibebat.

LXXVIII. Interea Commius reliquique duces, qui 1
bus summa imperii permissa erat, cum omnibus copiis
ad Alesiam perveniunt et colle exteriori occupato non
longius mille passibus ab nostris munitionibus con-
sidunt. Postero die equitatu ex castris educto omnem 2
eam planiciem, quam in longitudinem tria milia pas-
sum patere demonstravimus, complent pedestresque
copias paulum ab eo loco abditas in locis superioribus
constituunt. Erat ex oppido Alesia despectus in cam- 3
pum. Concurrunt his auxiliis visis; fit gratulatio inter
eos atque omnium animi ad laetitiam excitantur. Ita 4
que productis copiis ante oppidum considunt et pro-
ximam fossam cratibus integunt atque aggere explent
seque ad eruptionem atque omnes casus comparant.

1 LXXX. Caesar omni exercitu ad utramque partem
munitionum disposito, ut, si usus veniat, suum quisque
locum teneat et noverit, equitatum ex castris educi et
2 proelium committi iubet. Erat ex omnibus castris,
quae summum undique iugum tenebant, despectus, at-
que omnes milites intenti pugnae proventum expec-
3 tabant. Galli inter equites raros sagittarios expeditos-
que levis armaturae interiecerant, qui suis cedentibus
auxilio succurrerent et nostrorum equitum impetus sus-
tinerent. Ab his complures de improvise vulnerati
4 proelio excedebant. Cum suos pugna superiores esse
Galli confiderent et nostros multitudine premi viderent,
ex omnibus partibus et ii, qui munitionibus contine-
bantur, et hi, qui ad auxilium convenerant, clamore
5 et ululatu suorum animos confirmabant. Quod in
conspectu omnium res gerebatur neque recte ac tur-
piter factum celari poterat, utrosque et laudis cupidi-
6 tas et timor ignominiae ad virtutem excitabat. Cum
a meridie prope ad solis occasum dubia victoria pu-
gnaretur, Germani una in parte confertis turmis in
7 hostes impetum fecerunt eosque propulerunt; quibus
in fugam coniectis sagittarii circumventi interfectique
8 sunt. Item ex reliquis partibus nostri cedentes usque
ad castra insecuti sui colligendi facultatem non de-
9 derunt. At ii, qui ab Alesia processerant, maesti prope
victoria desperata se in oppidum receperunt.

1 LXXXI. Uno die intermisso Galli atque hoc spatio
magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto
media nocte silentio ex castris egressi ad campestris
2 munitiones accedunt. Subito clamore sublato, qua
significatione, qui in oppido obsidebantur, de suo ad-
ventu cognoscere possent, crates proicere, fundis, sagit-
tis, lapidibus nostros de vallo proturbare reliquaque,
quae ad oppugnationem pertinent, parant administrare.
3 Eodem tempore clamore exaudito dat tuba signum suis
4 Vercingetorix atque ex oppido educit. Nostri, ut su-
perioribus diebus suis cuique erat locus attributus,

ad munitiones accedunt; fundis librilibus sudibusque, quas in opere disposuerant, ac glandibus Gallos proterrent. Prospectu tenebris adempto multa utrimque 5 vulnera accipiuntur. Complura tormentis tela coniciuntur. At Marcus Antonius et Gaius Trebonius legati, 6 quibus hae partes ad defendendum obvenerant, qua ex parte nostros premi intellexerant, his auxilio ex ulterioribus castellis deductos submittebant.

LXXXII. Dum longius ab munitione aberant 1 Galli, plus multitudine telorum proficiebant; posteaquam propius successerunt, aut se stimulis inopinantes induebant aut in scrobes delati transfodiebantur aut ex vallo ac turribus traieci pilis muralibus interibant. Multis undique vulneribus acceptis nulla munitione 2 perrupta, cum lux appeteret, veriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione circumvenirentur, se ad suos receperunt. At interiores, dum ea, quae a 3 Vercingetorige ad eruptionem praeparata erant, proferunt, priores fossas explent, diutius in his rebus ad 4 ministrandis morati prius suos discessisse cognoverunt, quam munitionibus appropinquarent. Ita re infecta in oppidum reverterunt.

LXXXIII. Bis magno cum detrimento repulsi 1 Galli, quid agant, consulunt; locorum peritos adhibent; ex his superiorum castrorum situs munitionesque cognoscunt. Erat a septentrionibus collis, quem 2 propter magnitudinem circuitus opere circumplecti non potuerant nostri: necessario paene iniquo loco et leniter declivi castra fecerunt. Haec Gaius Antistius Re- 3 ginus et Gaius Caninius Rebilus legati cum duabus legionibus obtinebant. Cognitis per exploratores re- 4 gionibus duces hostium LX milia ex omni numero deligunt earum civitatum, quae maximam virtutis opi- 5 nionem habebant; quid quoque pacto agi placeat, oculte inter se constituunt; adeundi tempus definiunt, cum meridies esse videatur. His copiis Vercassivel- 6 launum Arvernum, unum ex quattuor ducibus, pro-

7 pinquam Vercingetorigis, praeficiunt. Ille ex castris
 prima vigilia egressus prope confecto sub lucem itinere
 8 bore sese reficere iussit. Cum iam meridies appropin-
 quare videretur, ad ea castra, quae supra demonstra-
 vimus, contendit; eodemque tempore equitatus ad
 campestris munitiones accedere et reliquae copiae pro
 castris sese ostendere coeperunt.

1 LXXXIII. Vercingetorix ex arce Alesiae suos con-
 spicatus ex oppido egreditur; cratis, longurios, mus-
 culos, falces reliquaque, quae eruptionis causa para-
 2 verat, profert. Pugnatur uno tempore omnibus locis,
 atque omnia temptantur; quae minime visa pars firma
 3 est, huc concurritur. Romanorum manus tantis mu-
 nitionibus distinetur nec facile pluribus locis occurrit.
 4 Multum ad terrendos nostros valet clamor, qui post
 tergum pugnantibus exstitit, quod suum periculum in
 5 aliena vident salute constare; omnia enim plerumque,
 quae absunt, vehementius hominum mentes perturbant.

1 LXXXV. Caesar idoneum locum nactus, quid qua-
 que ex parte geratur, cognoscit; laborantibus submit-
 2 tit. Utrisque ad animum occurrit, unum esse illud
 3 tempus, quo maxime contendere conveniat: Galli, nisi
 perfregerint munitiones, de omni salute desperant; Ro-
 mani, si rem obtinuerint, finem laborum omnium ex-
 4 spectant. Maxime ad superiores munitiones laboratur,
 quo Vercassivellaunum missum demonstravimus. Ini-
 quum loci ad declivitatem fastigium magnum habet
 5 momentum. Alii tela coniciunt, alii testudine facta
 6 subeunt; defetigatis in vicem integri succedunt. Agger
 ab universis in munitionem coniectus et ascensum dat
 Gallis et ea, quae in terra occultaverant Romani, con-
 tegit; nec iam arma nostris nec vires suppetunt.

1 LXXXVI. His rebus cognitis Caesar Labienum cum
 2 cohortibus sex subsidio laborantibus mittit; imperat,
 si sustinere non posset, deductis cohortibus eruptione
 3 pugnaret; id nisi necessario ne faciat. Ipse adit re-

liquos, cohortatur, ne labori succumbant; omnium superiorum dimicationum fructum in eo die atque hora docet consistere. Interiores desperatis campestribus 4 locis propter magnitudinem munitionum loca praerupta ex ascensu temptant; huc ea, quae paraverant, conferunt. Multitudine telorum ex turribus propugnantes 5 deturbant, aggere et cratibus fossas explent, falcibus vallum ac loricam rescindunt.

LXXXVII. Mittit primo Brutum adulescentem cum 1 cohortibus Caesar, post cum aliis Gaium Fabium legatum; postremo ipse, cum vehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. Restituto proelio ac repul- 2 sis hostibus eo, quo Labienum miserat, contendit; cohortes III ex proximo castello deducit, equitum partem se sequi, partem circumire exteriores munitiones et ab tergo hostes adoriri iubet. Labienus, postquam 3 neque aggeres neque fossae vim hostium sustinere poterant, coactis una XL cohortibus, quas ex proximis praesidiis deductas fors obtulit, Caesarem per nuntios facit certiozem, quid faciendum existimet. Accelerat Caesar, ut proelio intersit.

LXXXVIII. Eius adventu ex colore vestitus co- 1 gnito, quo insigni in proeliis uti consuerat, turmisque equitum et cohortibus visis, quas se sequi iusserat, ut de locis superioribus haec declivia et devexa cernebantur, hostes proelium committunt. Utrisque clamore 2 sublato, excipit rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. Nostri omissis pilis gladiis rem gerunt. Repente post tergum equitatus cernitur; cohortes 3 aliae appropinquant. Hostes terga vertunt; fugientibus equites occurrunt. Fit magna caedes. Sedulius, dux 4 et princeps Lemovicum, occiditur; Vercassivellaunus Arvernus vivus in fuga comprehenditur; signa militaria LXXXIII ad Caesarem referuntur; pauci ex tanto numero se incolumes in castra recipiunt. Conspicati ex oppido 5 caedem et fugam suorum desperata salute copias a munitionibus reducunt. Fit protinus hac re audita ex 6

castris Gallorum fuga. Quod nisi crebris subsidiis ac totius diei labore milites essent defessi, omnes hostium
 7 copiae deleri potuissent. De media nocte missus equitatus novissimum agmen consequitur; magnus numerus capitur atque interficitur, reliqui ex fuga in civitates discedunt.

1 LXXXVIII. Postero die Vercingetorix consilio convocato id bellum se suscepisse non suarum neces-
 2 sitatum, sed communis libertatis causa demonstrat, et quoniam sit fortunae cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satis facere seu
 3 vivum tradere velint. Mittuntur de his rebus ad Caesarem legati. Iubet arma tradi, principes produci.
 4 Ipse in munitione pro castris consedit; eo duces producuntur. Vercingetorix deditur, arma prociuntur.
 5 Reservatis Aeduis atque Arvernibus, si per eos civitates recipere posset, ex reliquis captivis toto exercitui capita singula praedae nomine distribuit.

1 LXXXX. His rebus confectis in Aeduos proficiscitur; civitatem recipit. Eo legati ab Arvernibus missi, quae imperaret, se facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obsidum. Legiones in hiberna mittit. Captivorum circiter xx milia Aeduis Arvernibusque red-
 4 dit. Titum Labienum duabus cum legionibus et equitatu in Sequanos proficisci iubet; huic M. Sempronium
 5 Rutilum attribuit. Gaium Fabium legatum et Lucium Minucium Basilum cum legionibus duabus in Remis collocat, ne quam ab finitimis Bellovacis calamitatem
 6 accipiant. Gaium Antistium Reginum in Ambivaretos, Titum Sextium in Bituriges, Gaium Caninium Rebi-
 7 lum in Rutenos cum singulis legionibus mittit. Quintum Tullium Ciceronem et Publium Sulpicium Cabiloni et Matiscone in Aeduis ad Ararim rei frumentariae causa collocat. Ipse Bibracte hiemare constituit.
 8 His *rebus ex litteris Caesaris* cognitis Romae dierum xx supplicatio redditur.

A. HIRTI
BELLI GALLICI
LIBER OCTAVUS.

ARGUMENTUM.

Prooemium I. (epistula) Hirtii.

[A. U. C. DCCIII.] Res gestae ab Caesare octavo proconsulatus anno, c. I—XXXXVIII.

Caesar Bituriges in deditionem accipit, c. I—III; Carnutes devincit, c. III. V; item Bellovacos, c. VI—XXII. (Narratur insidiae superiore anno Commio Atrebatii paratae c. XXIII.) Caesar exercitu in plures partes diviso denuo fines Eburonum populatur, Labienum in Treveros mittit, c. XXIII. XXV. Dumnacus dux Andium Lemonum obsidens fugatur, c. XXVI—XXXI. Drappes Seno et Lucterius Cadurcus Uxelloduni, quo confugerant, a C. Caninio legato obsidentur; frumentandi causa ex oppido egressi repelluntur; Drappes capitur. Interim Carnutes et Aremoricae civitates a C. Fabio legato in fidem recipiuntur, c. XXXII—XXXVI. Uxelloduno operibus incluso Caesar supplicio de Gutruato Carnute, belli concitato, sumpto advenit, oppidanos ad deditionem cogit; Lucterius comprehenditur, c. XXXVII—XXXVIII. Treveris interim a Labieno devictis Caesar Aquitanos in fidem recipit; exercitum per legatos in hiberna deducit. Commius Atrebas M. Antonio quaestori se dedit, c. XXXV—XXXVIII, 9.

[A. U. C. DCCIII.] Alterum prooemium Hirtii, c. XXXVIII, 10. 11.

Caesar clementia in devictas civitates usus in Italiam proficiscitur, c. XXXVIII—LI; inde in ulteriorem Galliam reversus omnem exercitum lustrat; T. Labienum Galliae togatae praeficit; C. Curio Caesaris causam in senatu defendit, c. LII. Bellum civile exoritur. Legiones Caesari per causam belli Parthici detractae Pompeio traduntur, c. LIII—LV.

Coactus assiduis tuis vocibus, Balbe, cum cotidiana mea recusatio non difficultatis excusationem, sed inertiae videretur deprecationem habere, rem difficillimam suscepi. Caesaris nostri commentarios rerum 2 gestarum Galliae, non cohaerentibus superioribus atque

insequentibus eius scriptis, contexui novissimumque imperfectum ab rebus gestis Alexandriae confeci usque ad exitum non quidem civilis dissensionis, cuius finem
 3 nullum videmus, sed vitae Caesaris. Quos utinam, qui legent, scire possint, quam invitatus susceperim scribendos, quo facilius caream stultitiae atque arrogantiae crimine, qui me mediis interposuerim Caesaris scriptis.
 4 Constat enim inter omnes, nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia commentariorum superetur. Qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus desit, adeoque probantur omnium iudicio, ut praerepta, non praebita facultas
 5 scriptoribus videatur. Cuius tamen rei maior nostra quam reliquorum est admiratio; ceteri enim, quam bene atque emendate, nos etiam, quam facile atque celeriter
 7 eos perfecerit, scimus. Erat autem in Caesare cum facultas atque elegantia summa scribendi, tum verissima scientia suorum consiliorum explicandorum. Mihi
 8 ne illud quidem accidit, ut Alexandrino atque Africano bello interessem; quae bella quamquam ex parte nobis Caesaris sermone sunt nota, tamen aliter audimus ea, quae rerum novitate aut admiratione nos capiunt, aliter,
 9 quae pro testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excusationis causas colligo, ne cum Caesare conferar, hoc ipsum crimen arrogantiae subeo, quod me iudicio cuiusquam existimem posse cum Caesare comparari. Vale.

1 CAP. I. Omni Gallia devicta Caesar cum a superiore aestate nullum bellandi tempus intermisisset militesque hibernorum quiete reficere a tantis laboribus vellet, complures eodem tempore civitates renovare belli consilia nuntiabantur coniurationesque facere.
 2 Cuius rei veri similis causa afferebatur, quod Gallis omnibus cognitum esset, neque ulla multitudine in unum locum coacta resisti posse [a] Romanis, nec, si diversa bella complures eodem tempore intulissent civitates, satis auxilii aut spatii aut copiarum habi-

turum exercitum populi Romani ad omnia persequenda; non esse autem alicui civitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliquae possent se vindicare in libertatem.

II. Quae ne opinio Gallorum confirmaretur, Caesar Marcum Antonium quaestorem suis praefecit hibernis; ipse equitum praesidio pridie Kal. Ianuarias ab oppido Bibracte proficiscitur ad legionem XIII., quam non longe a finibus Aeduorum collocaverat in finibus Biturigum, eique adiungit legionem XI., quae proxima fuerat. Binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis reliquum exercitum in copiosissimos agros Biturigum inducit, qui, cum latos fines et complura oppida haberent, unius legionis hibernis non potuerint contineri, quin bellum pararent coniurationesque facerent.

III. Repentino adventu Caesaris accidit, quod imparatis disiectisque accidere fuit necesse, ut sine timore ullo rura colentes prius ab equitatu opprimerentur, quam confugere in oppida possent. Namque etiam illud vulgare incursionis hostium signum, quod incendiis aedificiorum intellegi consuevit, Caesaris erat interdicto sublatum, ne aut copia pabuli frumentique, si longius progredi vellet, deficeretur, aut hostes incendiis terrerentur. Multis hominum milibus captis perterriti Bituriges, qui primum adventum potuerant effugere Romanorum, in finitimas civitates aut privatis hospitiiis confisi aut societate consiliorum confugerant. Frustra: nam Caesar magnis itineribus omnibus locis occurrit nec dat ulli civitati spatium de aliena potius quam de domestica salute cogitandi; qua celeritate et fideles amicos retinebat et dubitantes terrore ad condiciones pacis adducebat. Tali condicione proposita Bituriges, cum sibi viderent clementia Caesaris reditum patere in eius amicitiam finitimasque civitates sine ulla poena dedisse obsides atque in fidem receptas esse, idem fecerunt.

III. Caesar militibus pro tanto labore ac patientia, 1

- qui brumalibus diebus itineribus difficillimis, frigidibus intolerandis studiosissime permanserant in labore, ducenos sestertios, centurionibus tot milia nummum praedae nomine condonanda pollicetur legionibusque in hiberna remissis ipse se recipit die xxx. Bibracte.
- 2 Ibi cum ius diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt
 3 auxilium petitum contra Carnutes, quos intulisse bellum sibi querebantur. Qua re cognita, cum dies non
 4 amplius x et viii in hibernis esset moratus, legiones xiiii. et sextam ex hibernis ab Arare educit, quas ibi collocatas explicandae rei frumentariae causa superiore
 5 commentario demonstratum est. Ita cum duabus legionibus ad persequendos Carnutes proficiscitur.
- 1 V. Cum fama exercitus ad hostes esset perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes desertis vicis oppidisque, quae tolerandae hiemis causa constitutis repente exiguis ad necessitatem aedificiis incolebant (nuper enim devicti complura oppida dimiserant), dispersi profugiunt. Caesar, erumpentes eo maxime tempore acerrimas tempestates cum subire milites nollet, in oppido Carnutum Cenabo castra ponit atque in tecta partim Gallorum, partim quae collectis celeriter stramentis tenteriorum integendorum gratia erant in
 2 aedificata, milites compegit. Equites tamen et auxiliarios pedites in omnes partes mittit, quascumque petisse dicebantur hostes; nec frustra: nam plerumque
 3 magna praeda potiti nostri revertuntur. Oppressi Carnutes hiemis difficultate, terrore periculi, cum tectis expulsi nullo loco diutius consistere auderent nec silvarum praesidio tempestatibus durissimis tegi possent, dispersi magna parte amissa suorum dissipantur in finitimas civitates.
- 1 VI. Caesar tempore anni difficillimo, cum satis haberet convenientes manus dissipare, ne quod initium belli nasceretur, quantumque in ratione esset, exploratum haberet, sub tempus aestivorum nullum summum bellum posse conflari, Gaium Trebonium cum duabus

legionibus, quas secum habebat, in hibernis Cenabi collocavit; ipse cum crebris legationibus Remorum 2 certior fieret, Bellovacos, qui belli gloria Gallos omnes Belgasque praestabant, finitimasque his civitates duce Correo Bellovaco et Commio Atrebate exercitus comparare atque in unum locum cogere, ut omni multitudine in fines Suessionum, qui Remis erant attributi, facerent impressionem, pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad salutem suam iudicaret, nullam calamitatem socios optime de republica meritos accipere, legionem ex hibernis evocat rursus undecimam, 3 litteras autem ad Gaium Fabium mittit, ut in fines Suessionum legiones duas, quas habebat, adduceret, alteramque ex duabus ab Tito Labieno arcessit. Ita, 4 quantum hibernorum oportunitas bellique ratio postulabat, perpetuo suo labore in vicem legionibus expeditionum onus iniungebat.

VII. His copiis coactis ad Bellovacos proficiscitur 1 castrisque in eorum finibus positis equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia cognosceret. Equites officio 2 functi renuntiant, paucos in aedificiis esse inventos, atque hos, non qui agrorum colendorum causa remansissent (namque esse undique diligenter demigratum), sed qui speculandi causa essent remissi. A quibus 3 cum quaereret Caesar, quo loco multitudo esset Bellovacorum quodve esset consilium eorum, inveniebat: Bellovacos omnes, qui arma ferre possent, in unum 4 locum convenisse, itemque Ambianos, Aulercos, Cales, Velioassis, Atrebatas; locum castris excelsum in silva circumdata palude delegisse, impedimenta omnia in ultiores silvas contulisse. Complures esse 5 principes belli auctores, sed multitudinem maxime Correo obtemperare, quod ei summo esse odio nomen populi Romani intellexissent. Paucis ante diebus ex 6 his castris Atrebatem Commium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda, quorum et vicinitas propinqua

7 et multitudo esset infinita. Constituisse autem Bello-
 vacos omnium principum consensu, summa plebis cu-
 piditate, si, ut diceretur, Caesar cum tribus legionibus
 veniret, offerre se ad dimicandum, ne miseriore ac duriore
 postea condicione cum toto exercitu decertare cogeren-
 8 tur; si maiores copias adduceret, in eo loco permanere,
 quem delegissent, pabulatione autem, quae propter
 anni tempus cum exigua tum disiecta esset, et frumen-
 tatione et reliquo commeatu ex insidiis prohibere Ro-
 manos.

1 VIII. Quae Caesar consentientibus pluribus cum
 cognosset atque ea, quae proponerentur, consilia plena
 prudentiae longeque a temeritate barbarorum remota
 esse iudicaret, omnibus rebus inserviendum statuit,
 quo celerius hostes contempta suorum paucitate pro-
 2 dirent in aciem. Singularis enim virtutis veterrimas
 legiones VII., VIII., VIII. habebat, summae spei delectae-
 que iuventutis XI., quae octavo iam stipendio tamen in
 collatione reliquarum nondum eandem vetustatis ac
 3 virtutis ceperat opinionem. Itaque consilio advocato
 rebus iis, quae ad se essent delatae, omnibus expositis
 4 animos multitudinis confirmat. Si forte hostes trium
 legionum numero posset elicere ad dimicandum, agmi-
 nis ordinem ita constituit, ut legiones VII., VIII., VIII.
 ante omnia irent impedimenta, deinde omnium impedi-
 mentorum agmen, quod tamen erat mediocre, ut in
 expeditionibus esse consuevit, cogeret XI., ne maioris
 multitudinis species accidere hostibus posset, quam
 5 ipsi depoposcissent. Hac ratione paene quadrato agmine
 instructo in conspectum hostium celerius opinione eo-
 rum exercitum adducit.

1 VIII. Cum repente instructas velut in acie certo
 gradu legiones accedere Galli viderent, quorum erant
 ad Caesarem plena fiduciae consilia perlata, sive cer-
 taminiis periculo sive subito adventu sive expectatione
 nostri consilii copias instruunt pro castris nec loco
 2 superiore decedunt. Caesar, etsi dimicare optaverat,

tamen admiratus tantam multitudinem hostium valle intermissa magis in altitudinem depressa quam late patente castra castris hostium confert. Haec imperat 3 vallo pedum duodecim muniri, loriculam pro [hac] ratione eius altitudinis inaedificari, fossam duplicem pedum denum quinum lateribus deprimi directis, turris excitari crebras in altitudinem trium tabulatorum, pontibus traiectis constratisque coniungi, quorum frontes viminea lorica munirentur, ut ab hostibus duplici fossa, duplici propugnatorum ordine defenderentur, quorum alter ex pontibus, quo tutior altitudine esset, 4 hoc audacius longiusque permetteret tela, alter, qui propior hostem in ipso vallo collocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores altioresque turres imposuit.

X. Huius munitionis duplex erat consilium. Nam- 1 que et operum magnitudinem et timorem suum sperabat fiduciam barbaris allaturum, et cum pabulatum frumentatumque longius esset proficiscendum, parvis copiis castra munitione ipsa videbat posse defendi. Interim crebro paucis utrimque procurrentibus inter 2 bina castra palude interiecta contendebatur; quam tamen paludem non numquam aut nostra auxilia [aut] Gallorum Germanorumque transibant aciusque hostes insequabantur, aut vicissim hostes eadem transgressi nostros longius summovebant. Accidebat autem coti- 3 dianis pabulationibus, id quod accidere erat necesse, cum raris disiectisque ex aedificiis pabulum conquiretetur, ut impeditis locis dispersi pabulatores circumvenirentur; quae res, etsi mediocre detrimentum iumen- 4 torum ac servorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum, atque eo magis, quod Commius, quem profectum ad auxilia Germanorum arcessenda docui, cum equitibus venerat; qui tametsi 5 numero non amplius erant quingenti, tamen Germanorum adventu barbari nitebantur.

XI. Caesar cum animadverteret, hostem com- 1

plures dies castris palude et loci natura munitis se tenere, neque oppugnari castra eorum sine dimicatione perniciose nec locum munitionibus claudi nisi a maiore exercitu posse, litteras ad Trebonium mittit, ut, quam celerrime posset, legionem XIII., quae cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, arcesseret atque ita cum tribus legionibus magnis itineribus ad se veniret; 2 ipse equites in vicem Remorum ac Lingonum reliquarumque civitatum, quorum magnum numerum evocaverat, praesidio pabulationibus mittit, qui subitas incursiones hostium sustinerent.

1 XII. Quod cum cotidie fieret, ac iam consuetudine diligentia minueretur, quod plerumque accidit diuturnitate, Bellovaci delecta manu peditum cognitis stationibus cotidianis equitum nostrorum silvestribus locis 2 insidias disponunt eodemque equites postero die mittunt, qui primum elicerent nostros [insidiae], deinde circumventos aggredierentur. Cuius mali sors incidit Remis, quibus ille dies fungendi muneris obvenerat. Namque hi, cum repente hostium equites animadvertissent ac numero superiores paucitatem contempsissent, cupidius 4 insecuti peditibus undique sunt circumdati. Quo facto perturbati, celerius, quam consuetudo fert equestris proelii, se receperunt amisso Vertisco principe civitatis, 5 praefecto equitum; qui cum vix equo propter aetatem posset uti, tamen consuetudine Gallorum neque aetatis excusatione in suscipienda praefectura usus erat neque 6 dimicari sine se voluerat. Infl[amm]antur atque incitantur hostium animi secundo proelio, principe et 7 praefecto Remorum interfecto, nostrique detrimento admonentur diligentius exploratis locis stationes disponere ac moderatius cedentem insequi hostem.

1 XIII. Non intermittunt interim cotidiana proelia in conspectu utrorumque castrorum, quae ad vada 2 transitusque fiebant paludis. Qua contentione Germani, quos propterea Caesar traduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi proeliarentur, cum constantius universi pa-

ludem transissent paucisque in resistendo interfectis pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti, perterriti non solum ii, qui aut comminus opprimebantur aut eminus vulnerabantur, sed etiam, qui longius subsidiari consuerant, turpiter refugerunt nec prius finem 3 fugae fecerunt saepe amissis superioribus locis, quam se aut in castra suorum reciperent aut non nulli pudore coacti longius profugerent. Quorum periculo sic om- 4 nes copiae sunt perturbatae, ut vix iudicari posset, utrum secundis minimisque rebus insolentiores an adverso mediocri casu timidiore essent.

XIII. Compluribus diebus isdem *in* castris con- 1 sumptis, cum propius accessisse legiones et Gaium Trebonium legatum cognovissent, duces Bellovacorum veriti similem obsessionem Alesiae noctu dimittunt eos, quos aut aetate aut viribus inferiores aut inermes habebant, unaque reliqua impedimenta. Quorum per- 2 turbatum et confusum dum explicant agmen (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit), oppressi luce copias armatorum pro suis instruunt castris, ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmen impedimentorum suorum processisset. At Caesar neque resistentes aggrediendos 3 tanto collis ascensu iudicabat, neque non usque eo legiones admovendas, ut discedere ex eo loco sine periculo barbari militibus instantibus non possent. Ita, 4 cum palude impedita a castris castra dividi videret, quae transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset, atque id iugum, quod trans paludem paene ad hostium castra pertineret, mediocri valle a castris eorum intercisum animum adverteret, pontibus palude constrata legiones traducit celeriterque in summam 5 planiciem iugi pervenit, quae declivi fastigio duobus ab lateribus muniebatur. Ibi legionibus instructis ad ultimum iugum pervenit aciemque eo loco constituit, unde tormento missa tela in hostium cuneos conici possent.

- 1 XV. Barbari confisi loci natura, cum dimicare
non recusarent, si forte Romani subire collem cona-
rentur, paulatim copias distributas dimittere non pos-
sent, ne dispersi perturbarentur, in acie permanserunt.
- 2 Quorum pertinacia cognita Caesar xx cohortibus in-
structis castrisque eo loco metatis muniri iubet castra.
- 3 Absolutis operibus pro vallo legiones instructas col-
4 locat, equites frenatis equis in statione disponit. Bello-
vaci, cum Romanos ad insequendum paratos viderent
neque pernoctare aut diutius permanere sine periculo
eodem loco possent, tale consilium sui recipiendi ce-
5 perunt. Fasces [ut consueverant; namque in acie sedere
Gallos consuesse superioribus commentariis Caesaris
declaratum est] per manus stramentorum ac virgul-
torum, quorum summa erat in castris copia, inter se
6 traditis ante aciem collocarunt extremoque tempore
diei signo pronuntiato uno tempore incenderunt. Ita
continens flamma copias omnes repente a conspectu
textit Romanorum. Quod ubi accidit, barbari vehemen-
tissimo cursu refugerunt.
- 1 XVI. Caesar, etsi discessum hostium animad-
vertere non poterat incendiis oppositis, tamen id con-
siliu[m] cum fugae causa initu[m] suspicaretur, legiones
promovet, turmas mittit ad insequendu[m]; ipse veritus
insidias, ne forte in eodem loco subsistere hostis at-
que elicere nostros in locu[m] conaretur iniquu[m], tar-
2 dius procedit. Equites cum intrare fumu[m] et flam-
mam densissimam timerent ac, si qui cupidius intra-
verant, vix suorum ipsi priores partes animadverterent
equorum, insidias veriti liberam facultatem sui reci-
3 piendi Bellovacis dederunt. Ita fuga timoris simul
calliditatisque plena sine ullo detrimento milia non
amplius decem progressi hostes loco munitissimo castra
4 posuerunt. Inde cum saepe in insidiis equites pedites-
que disponerent, magna detrimenta Romanis in pabu-
lationibus inferebant.
- 1 XVII. Quod cum crebrius accideret, ex captivo

quodam comperit Caesar, Correum, Bellovacorum du-
cem, fortissimorum milia sex peditum delegisse equites-
que ex omni numero mille, quos in insidiis eo loco
collocaret, quem in locum propter copiam frumenti
ac pabuli Romanos missuros suspicaretur. Quo cognito 2
consilio legiones plures, quam solebat, educit equita-
tumque, qua consuetudine pabulatoribus mittere prae-
sidio consuerat, praemittit; huic interponit auxilia levis
armaturae; ipse cum legionibus, quam potest maxime, 3
appropinquat.

XVIII. Hostes in insidiis dispositi, cum sibi de 1
legissent campum ad rem gerendam non amplius pa-
tentem in omnes partes passibus mille, silvis undique
aut impeditissimo flumine munitum, velut indagine 2
hunc insidiis circumdederunt. Explorato hostium con-
silio nostri ad proeliandum animo atque armis parati,
cum subsequentibus legionibus nullam dimicationem
recusarent, turmatim in eum locum devenerunt. Quo 3
rum adventu cum sibi Correas oblatam occasionem
rei gerendae existimaret, primum cum paucis se osten-
dit atque in proximas turmas impetum fecit. Nostri 4
constanter incursum sustinent insidiatorum neque plures
in unum locum conveniunt; quod plerumque equestri-
bus proeliis cum propter aliquem timorem accidit, tum
multitudine ipsorum detrimentum accipitur.

XVIII. Cum dispositis turmis in vicem rari 1
proeliarentur neque ab lateribus circumveniri suos
paterentur, erumpunt ceteri Correo proeliante ex sil-
vis. Fit magna contentione diversum proelium. Quod 2
cum diutius pari Marte iniretur, paulatim ex silvis
instructa multitudo procedit peditum, quae nostros
coëgit cedere equites. Quibus celeriter subveniunt levis
armaturae pedites, quos ante legiones missos docui,
turmisque nostrorum interpositi constanter proeliantur.
Pugnatur aliquamdiu pari contentione; deinde, ut ratio 3
postulabat proelii, qui sustinuerant primos impetus
insidiarum, hoc ipso fiunt superiores, quod nullum ab

insidiantibus imprudentes acceperant detrimentum.
 4 Accedunt propius interim legiones, crebrique eodem
 tempore et nostris et hostibus nuntii afferuntur, im-
 5 peratorem instructis copiis adesse. Qua re cognita
 praesidio cohortium confisi nostri acerrime proeliantur,
 ne, si tardius rem gessissent, victoriae gloriam com-
 6 municasse cum legionibus viderentur. Hostes concidunt
 animis atque itineribus diversis fugam quaerunt.
 Nequiquam: nam quibus difficultatibus locorum Roma-
 7 nos claudere voluerant, iis ipsi tenebantur. Victi tamen
 percussique maiore parte amissa consternati profugiunt
 partim silvis petitis, partim flumine; qui tamen in fuga
 8 a nostris acriter insequentibus conficiuntur: cum interim
 nulla calamitate victus Correas excedere proelio
 silvasque petere aut invitantibus nostris ad deditionem
 potuit adduci, quin fortissime proeliando compluresque
 vulnerando cogeret elatos iracundia victores in se tela
 conicere.

1 XX. Tali modo re gesta recentibus proelii vestigiis
 ingressus Caesar, cum victos tanta calamitate existimaret
 hostes nuntio accepto locum castrorum relicturos, quae
 non longius ab ea caede abesse passuum VIII milibus
 dicebantur, tametsi flumine impeditum transitum videbat,
 tamen exercitu traducto progreditur.

2 At Bellovaci reliquaeque civitates repente ex fuga paucis
 atque his vulneratis receptis, qui silvarum beneficio casum
 evitaverant, omnibus adversis, [cognita calamitate] interfecto
 Correo, amisso equitatu et fortissimis peditibus, cum
 adventare Romanos existimarent, concilio repente cantu
 tubarum convocato conclamant, legati obsidesque ad
 Caesarem mittantur.

1 XXI. Hoc omnibus probato consilio, Commius Atrebas
 ad eos confugit Germanos, a quibus ad id bellum auxilia
 mutuatus erat. Ceteri e vestigio mittunt ad Caesarem
 legatos petuntque, ut ea poena sit contentus hostium,
 quam si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua
 clementia atque humanitate

numquam profecto esset illaturus. Afflictas opes 3
equestri proelio Bellovacorum esse; delectorum pedi-
tum multa milia interisse, vix refugisse nuntios caedis.
Tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellovacos eo 4
proelio commodum esse consecutos, quod Correus, au-
tor belli, concitator multitudinis, esset interfectus:
numquam enim senatum tantum in civitate illo vivo,
quantum imperitam plebem, potuisse.

XXII. Haec orantibus legatis commemorat Cae- 1
sar: Eodem tempore superiore anno Bellovacos ceteras-
que Galliae civitates suscepisse bellum; pertinacissime
hos ex omnibus in sententia permansisse neque ad
sanitatem reliquorum deditioe esse perductos. Scire 2
atque intellegere se, causam peccati facillime mortuis
delegari. Neminem vero tantum pollere, ut invitis
principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnan-
tibus infirma manu plebis bellum concitare et gerere
posset; sed tamen se contentum fore ea poena, quam
sibi ipsi contraxissent.

XXIII. Nocte insequenti legati responsa ad suos 1
referunt, obsides faciunt. Concurrunt reliquarum
civitatum legati, quae Bellovacorum speculabantur
eventum. Obsides dant, imperata faciunt, excepto 2
Commio, quem timor prohibebat cuiusquam fidei suam
committere salutem. Nam superiore anno Titus La- 3
bienus, Caesare in Gallia citeriore ius dicente, cum
Commium comperisset sollicitare civitates et coniura-
tionem contra Caesarem facere, infidelitatem eius sine
ulla perfidia iudicavit comprimere posse. Quem quia 4
non arbitrabatur vocatum in castra venturum, ne temp-
tando cautiorem faceret, Gaium Volusenum Quadratum
misit, qui eum per simulationem colloqui curaret
interficiendum. Ad eam rem delectos idoneos ei tra-
dit centuriones. Cum in colloquium ventum esset et, 5
ut convenerat, manum Commii Volusenus arripuisset,
centurio vel[ut] insueta re permotus vel celeriter a
familiaribus prohibitus Commii conficere hominem non

potuit; graviter tamen primo ictu gladio caput percussit. Cum utrimque gladii destrecti essent, non tam pugnandi quam diffugiendi fuit utrorumque consilium: nostrorum, quod mortifero vulnere Commium credebant affectum, Gallorum, quod insidiis cognitis plura, quam videbant, extimescebant. Quo facto statuisse Commius dicebatur numquam in conspectum cuiusquam Romani venire.

- 1 XXIII. Bellicosissimis gentibus devictis Caesar, cum videret nullam iam esse civitatem, quae bellum pararet, quo sibi resisteret, sed non nullos ex oppidis demigrare, ex agris diffugere ad praesens imperium evitandum, plures in partes exercitum dimittere constituit. M. Antonium quaestorem cum legione duodecima sibi coniungit. C. Fabium legatum cum cohortibus xxv mittit in diversissimam partem Galliae, quod ibi quasdam civitates in armis esse audiebat neque C. Caninium Rebilum legatum, qui in illis regionibus erat, satis firmas duas legiones habere existimabat.
- 3 Titum Labienum ad se evocat; legionem autem xv., quae cum eo fuerat in hibernis, in togatam Galliam mittit ad colonias civium Romanorum tuendas, ne quod simile incommodum accideret decursione barbarorum, ac superiore aestate Tergestinis acciderat, qui repentino latrocinio atque impetu illorum erant oppressi.
- 4 Ipse ad vastandos depopulandosque fines Ambiorigis proficiscitur; quem perterritum ac fugientem cum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum suae dignitatis esse ducebat adeo fines eius vastare civibus, aedificiis, pecore, ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna reliquos fecisset, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civitatem.
- 1 XXV. Cum in omnes partes finium Ambiorigis aut legiones aut auxilia dimisisset atque omnia caedibus, incendiis, rapinis vastasset, magno numero hominum interfecto aut capto Labienum cum duabus legionibus in Treveros mittit, quorum civitas propter Germaniae
- 2

vicinitatem cotidianis exercitata bellis cultu et feritate non multum a Germanis differebat neque imperata unquam nisi exercitu coacta faciebat.

XXVI. Interim Gaius Caninius legatus, cum magnam multitudinem convenisse hostium in fines Pictorum litteris nuntiisque Durati cognosceret, qui perpetuo in amicitia manserat Romanorum, cum pars quaedam civitatis eius defecisset, ad oppidum Lemonum contendit. Quo cum adventaret atque ex captivis certius cognosceret, multis hominum milibus a Dumnaco, duce Andium, Duratium clausum Lemoni oppugnari, neque infirmas legiones hostibus committere auderet, castra posuit loco munito. Dumnacus, cum appropinquare Caninium cognosset, copiis omnibus ad legiones conversis castra Romanorum oppugnare instituit. Cum complures dies in oppugnatione consumpsisset et magno suorum detrimento nullam partem munitionum convellere potuisset, rursus ad obsidendum Lemonum redit.

XXVII. Eodem tempore C. Fabius legatus complures civitates in fidem recipit, obsidibus firmat litterisque Gai Canini Rebili fit certior, quae in Pictonibus gerantur. Quibus rebus cognitis proficiscitur ad auxilium Duratio ferendum. At Dumnacus adventu Fabii cognito desperata salute, si tempore eodem coactus esset [et Romanum] et externum sustinere hostem et respicere ac timere oppidanos, repente ex eo loco cum copiis recedit nec se satis tutum fore arbitratur, nisi flumine Ligeri, quod erat ponte propter magnitudinem transeundum, copias traduxisset. Fabius, etsi nondum in conspectum venerat hostibus neque se Caninio coniunxerat, tamen doctus ab iis, qui locorum noverant naturam, potissimum credidit, hostes perterritos eum locum, quem petebant, petituros. Itaque cum copiis ad eundem pontem contendit equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum cum processisset, sine defetigatione equorum in eadem

5 se reciperet castra. Consequuntur equites nostri, ut erat praeceptum, invaduntque Dumnaci agmen et fugientes perterritosque sub sarcinis in itinere aggressi magna praeda multis interfectis potiuntur. Ita re bene gesta se recipiunt in castra.

1 XXVIII. Insequente nocte Fabius equites praemittit sic paratos, ut confligerent atque omne agmen
2 morarentur, dum consequeretur ipse. Cuius praeceptis ut res gereretur, Quintus Atius Varus praefectus equitum, singularis et animi et prudentiae vir, suos hortatur agmenque hostium consecutus turmas partim idoneis locis disponit, partim equitum proelium committit.
3 Confligit audacius equitatus hostium succedentibus sibi peditibus; qui toto agmine subsistentes equitibus suis
4 contra nostros ferunt auxilium. Fit proelium acri certamine. Namque nostri contemptis pridie superatis [que] hostibus, cum subsequi legiones meminissent, et pudore cedendi et cupiditate per se conficiendi proelii
5 fortissime contra pedites proeliabantur, hostesque nihil amplius copiarum accessurum credentes, ut pridie cognoverant, delendi equitatus nostri nacti occasionem videbantur.

1 XXVIII. Cum aliquamdiu summa contentione dimicaretur, Dumnacus instruit aciem, quae suis esset equitibus in vicem praesidio, cum repente confertae
2 legiones in conspectum hostium veniunt. Quibus visis percussae barbarorum turmae ac perterritae acies hostium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore discursuque passim fugae se mandant. At nostri equites, qui paulo ante cum resistantibus fortissime conflixerant, laetitia victoriae elati, magno undique clamore sublato cedentibus circumfusi, quantum equorum vires ad persequendum dextraeque ad caedendum valent, tantum eo proelio interficiunt. Itaque amplius milibus duodecim aut armatorum aut eorum, qui eo timore arma proiecerant, interfectis omnis multitudo capitur impedimentorum.

XXX. Qua ex fuga cum constaret Drappetem 1
 Senonem, qui, ut primum defecerat Gallia, collectis
 undique perditis hominibus, servis ad libertatem vo-
 catis, exsulis omnium civitatum ascitis, receptis la-
 tronibus impedimenta et commeatus Romanorum inter-
 ceperat, non amplius hominum milibus ex fuga quinque
 collectis provinciam petere, unaque consilium cum eo
 Lucterium Cadurcum cepisse, quem superiore commen-
 tario prima defectione Galliae facere in provinciam
 voluisse impetum cognitum est, Caninius legatus cum 2
 legionibus duabus ad eos persequendos contendit, ne
 detrimento aut timore provinciae magna infamia per-
 ditorum hominum latrocinii caperetur.

XXXI. Gaius Fabius cum reliquo exercitu in 1
 Carnutes ceterasque proficiscitur civitates, quarum eo
 proelio, quod cum Dumnaco fecerat, copias esse accisas
 sciebat. Non enim dubitabat, quin recenti calamitate 2
 submissiores essent futurae, dato vero spatio ac tem-
 pore eodem instigante Dumnaco possent concitari.
 Qua in re summa felicitas celeritasque in recipiendis 3
 civitatibus Fabium consequitur. Nam Carnutes, qui 4
 saepe vexati numquam pacis fecerant mentionem, datis
 obsidibus veniunt in deditioem, ceteraeque civitates
 positae in ultimis Galliae finibus Oceano coniunctae,
 quae Aremoricae appellantur, auctoritate adductae
 Carnutum adventu Fabii legionumque imperata sine
 mora faciunt. Dumnacus suis finibus expulsus errans 5
 latitansque solus extremas Galliae regiones petere est
 coactus.

XXXII. At Drappes unaque Lucterius, cum legi- 1
 ones Caniniumque adesse cognoscerent, nec se sine
 certa pernicie persequente exercitu putarent provinciae
 fines intrare posse nec iam libere vagandi latrocini-
 orumque faciendorum facultatem haberent, in finibus
 consistunt Cadurcorum. Ibi cum Lucterius apud suos 2
 cives quondam integris rebus multum potuisset sem-
 perque auctor novorum consiliorum magnam apud

barbaros auctoritatem haberet, oppidum Uxellodunum, quod in clientela fuerat eius, egregie natura loci munitum, occupat suis et Drappetis copiis oppidanisque sibi coniungit.

- 1 XXXIII. Quo cum confestim Gaius Caninius venisset animadverteretque, omnes oppidi partes praeruptissimis saxis esse munitas, quo defendente nullo tamen armatis ascendere esset difficile, magna autem impedimenta oppidanorum videret, quae si clandestina fuga subtrahere conarentur, effugere non modo equitatum, sed ne legiones quidem possent, tripertito cohortibus divisus trina excelsissimo loco castra fecit;
- 2 a quibus paulatim, quantum copiae patiebantur, vallum in oppidi circuitum ducere instituit.

- 1 XXXIII. Quod cum animadverterent oppidani miserrimaque Alesiae memoria solliciti similem casum obsessionis vererentur, maximeque ex omnibus Lucterius, qui fortunae illius periculum fecerat, moneret, frumenti rationem esse habendam, constituunt omnium consensu parte ibi relicta copiarum ipsi cum expeditis
- 2 ad importandum frumentum proficisci. Eo consilio probato proxima nocte duobus milibus armatorum relictis reliquos ex oppido Drappes et Lucterius educunt. Hi paucos dies morati ex finibus Cadurcorum, qui partim re frumentaria sublevare eos cupiebant, partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant, magnum numerum frumenti comparant, non numquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum
- 4 adoriuntur. Quam ob causam Gaius Caninius toto oppido munitiones circumdare moratur, ne aut opus effectum tueri non possit aut plurimis in locis infirma disponat praesidia.

- 1 XXXV. Magna copia frumenti comparata considunt Drappes et Lucterius non longius ab oppido decem milibus, unde paulatim frumentum in oppidum
- 2 supportarent. Ipsi inter se provincias partiuntur: Drappes castris praesidio cum parte copiarum restitit,

Lucretius agmen iumentorum ad oppidum ducit. Dis- 3
 positis ibi praesidiis hora noctis circiter decima sil-
 vestribus angustisque itineribus frumentum importare 4
 in oppidum instituit. Quorum strepitum vigiles cas-
 trorum cum sensissent, exploratoresque missi, quae
 gererentur, renuntiassent, Caninius celeriter cum cohort-
 ibus armatis ex proximis castellis in frumentarios
 sub ipsam lucem impetum fecit. Hi repentino malo 5
 perterriti diffugiunt ad sua praesidia; quae nostri ut
 viderunt, acrius contra armatos incitati neminem ex
 eo numero vivum capi patiuntur. Profugit inde cum 6
 paucis Lucretius nec se recipit in castra.

XXXVI. Re bene gesta Caninius ex captivis 1
 comperit, partem copiarum cum Drappete esse in cas-
 tris a milibus non [longe] amplius XII. Qua re ex 2
 compluribus cognita, cum intellegeret, fugato duce
 altero [perterritos] reliquos facile opprimi posse, magnae
 felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex caede refu-
 gisse in castra, qui de accepta calamitate nuntium
 Drappeti perferret. Sed in experiundo cum periculum 3
 nullum videret, equitatum omnem Germanosque pedites,
 summae velocitatis homines, ad castra hostium prae-
 mittit; ipse legionem unam in trina castra distribuit,
 alteram secum expeditam ducit. Cum propius hostis 4
 accessisset, ab exploratoribus, quos praemiserat, co-
 gnoscit, castra eorum, ut barbarorum fere consuetudo
 est, relictis locis superioribus ad ripas esse fluminis
 demissa, at Germanos equitesque imprudentibus omni-
 bus de improvise advolasse proeliumque commisisse.
 Qua re cognita legionem armatam instructamque ad- 5
 ducit. Ita repente omnibus ex partibus signo dato
 loca superiora capiuntur. Quod ubi accidit, Germani
 equitesque signis legionis visis vehementissime proeli-
 antur. Confestim cohortes undique impetum faciunt 6
 omnibusque aut interfectis aut captis magna praeda
 potiuntur. Capitur ipse eo proelio Drappes.

XXXVII. Caninius felicissime re gesta sine ullo 1

paene militis vulnere ad obsidendos oppidanos revertitur externoque hoste deleto, cuius timore antea dividere praesidia et munitione oppidanos circumdare prohibitus erat, opera undique imperat administrari.

2 Venit eodem cum suis copiis postero die Gaius Fabius partemque oppidi sumit ad obsidendum.

1 XXXVIII. Caesar interim M. Antonium quaestorem cum cohortibus xv in Bellovacis relinquit, ne qua rursus novorum consiliorum capiendorum Belgis facultas daretur. Ipse reliquas civitates adit, obsides plures imperat, timentes omnium animos consolatione sanat. Cum in Carnutes venisset, quorum in civitate superiore commentario Caesar exposuit initium belli esse ortum, quod praecipue eos propter conscientiam facti timere animadvertibat, quo celerius civitatem timore liberaret, principem sceleris illius et concitatorum belli Gutruatum ad supplicium depoposcit. Qui etsi ne civibus quidem suis se committebat, tamen celeriter omnium cura quaesitus in castra perducitur.

5 Cogitur in eius supplicium Caesar contra suam naturam concursu maximo militum, qui ei omnia pericula et detrimenta belli [a Gutruato] accepta referebant, adeo ut verberibus exanimatum corpus securi feriretur.

1 XXXVIII. Ibi crebris litteris Caninii fit certior, quae de Drappete et Lueterio gesta essent, quoque in consilio permanerent oppidani. Quorum etsi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna poena esse afficiendam iudicabat, ne universa Gallia non sibi vires defuisse ad resistendum Romanis, sed constantiam putaret, neve hoc exemplo ceterae civitates locorum oportunitate fretae se vindicarent in libertatem, cum omnibus Gallis notum esse sciret, reliquam esse unam aestatem suae provinciae, quam si sustinere potuissent, nullum ultra periculum vererentur. Itaque Q. Calenum legatum cum legionibus reliquit, qui iustis itineribus subsequeretur; ipse cum omni equitatu, quam potest celerrime, ad Caninium contendit.

XXXX. Caesar cum contra expectationem omni- 1
 um Uxellodunum venisset oppidumque operibus clau-
 sum animadverteret neque ab oppugnatione recedi
 videret ulla condicione posse, magna autem copia
 frumenti abundare oppidanos ex per fugis cognosset,
 aqua prohibere hostem temptare coepit. Flumen in- 2
 fimam vallem dividebat, quae totum paene montem
 cingebat, in quo positum erat praeruptum undique
 oppidum Uxellodunum. Hoc avertere loci natura prohi- 3
 bebat: in infimis enim sic radicibus montis ferebatur,
 ut nullam in partem depressis fossis derivari posset.
 Erat autem oppidanis difficilis et praeruptus eo de- 4
 scensus, ut prohibentibus nostris sine vulneribus ac
 periculo vitae neque adire flumen neque arduo se
 recipere possent ascensu. Qua difficultate eorum co- 5
 gnita Caesar sagittariis funditoribusque dispositis, tor-
 mentis etiam quibusdam locis contra facillimos de-
 scensus collocatis, aqua fluminis prohibebat oppidanos.

XXXI. Quorum omnis postea multitudo aqua- 1
 torum unum in locum conveniebat sub ipsius oppidi
 murum, ubi magnus fons aquae prorumpebat ab ea parte,
 quae fere pedum trecentorum intervallo fluminis cir-
 cuitu vacabat. Hoc fonte prohiberi posse oppidanos 2
 cum optarent reliqui, Caesar unus videret, e regione
 eius vineas agere adversus montem et aggerem in-
 struere coepit magno cum labore et continua dimica-
 tione. Oppidani enim loco superiore decurrunt et 3
 eminus sine periculo proeliantur multosque pertinaciter
 succedentes vulnerant; non deterrentur tamen milites
 nostri vineas proferre et labore atque operibus loco-
 rum vincere difficultates. Eodem tempore cuniculos 4
 tectos ab vineis agunt ad caput fontis, quod genus
 operis sine ullo periculo, sine suspicione hostium facere
 licebat. Exstruitur agger in altitudinem pedum LX, 5
 collocatur in eo turris decem tabularum, non quidem
 quae moenibus aequaret (id enim nullis operibus effici
 poterat), sed quae superare fontis fastigium posset.

6 Ex ea cum tela tormentis iacerentur ad fontis aditum, nec sine periculo possent aquari oppidani, non tantum pecora atque iumenta, sed etiam magna hostium multitudo siti consumebatur.

1 XXXXII. Quo malo perterriti oppidani cupas sebo, pice, scandulis complent; eas ardentes in opera provolvunt eodemque tempore acerrime proeliantur, ut ab incendio restinguendo dimicationis periculo deterreant Romanos. Magna repente in ipsis operibus flamma exstitit. Quaecumque enim per locum praecipitem missa erant, ea vineis et aggere suppressa
2 comprehendebant id ipsum, quod morabatur. Milites contra nostri, quamquam periculoso genere proelii locoque iniquo premebantur, tamen omnia fortissimo
3 sustinebant animo. Res enim gerebatur et excelso loco et in conspectu exercitus nostri, magnusque
4 utrimque clamor oriebatur. Ita quam quisque poterat maxime insignis, quo notior testatiorque virtus esset eius, telis hostium flammaeque se offerebat.

1 XXXXIII. Caesar cum complures suos vulnerari videret, ex omnibus oppidi partibus cohortes montem ascendere et simulatione moenium occupandorum clamorem undique iubet tollere. Quo facto perterriti oppidani, cum, quid ageretur in locis reliquis, essent suspensi, revocant ab impugnandis operibus armatos
2 murisque disponunt. Ita nostri fine proelii facto celeriter opera flamma comprehensa partim restinguunt,
3 partim interscindunt. Cum pertinaciter resisterent oppidani, magna etiam parte amissa siti suorum in sententia permanerent, ad postremum cuniculis venae
4 fontis intercisae sunt atque aversae. Quo facto repente perennis exaruit fons tantamque attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed deorum voluntate factum putarent. Itaque se
5 necessitate coacti tradiderunt.

1 XXXXIII. Caesar, cum suam lenitatem cognitam omnibus sciret neque vereretur, ne quid crudelitate

naturae videretur asperius fecisse, neque exitum consiliorum suorum animadverteret, si tali ratione diversis in locis plures consilia inissent, exemplo supplicii deterrandos reliquos existimavit. Itaque omnibus, qui 2 arma tulerant, manus praecidit vitamque concessit, quo testatior esset poena improborum. Drappes, quem 3 captum esse a Caninio docui, sive indignitate et dolore vinculorum sive timore gravioris supplicii paucis diebus cibo se abstinuit atque ita interiit. Eodem tempore 4 Lucterius, quem profugisse ex proelio scripsi, cum in potestatem venisset Epasnacti Arverni (crebro enim 5 mutandis locis multorum fidei se committebat, quod nusquam diutius sine periculo commoraturus videbatur, cum sibi conscius esset, quam inimicum deberet Caesarem habere), hunc Epasnactus Arvernus, amicissimus 6 populo Romano, sine dubitatione ulla vinctum ad Caesarem deduxit.

XXXXV. Labienus interim in Treveris equestre 1 proelium facit secundum compluribusque Treveris interfectis et Germanis, qui nullis adversus Romanos auxilia denegabant, principes eorum vivos redigit in suam potestatem, atque in his Surum Aeduum, qui et vir 2 tutis et generis summam nobilitatem habebat solusque ex Aeduis ad id tempus permanserat in armis.

XXXXVI. Ea re cognita Caesar, cum in omnibus 1 partibus Galliae bene res geri videret iudicaretque, superioribus aestivis Galliam devictam subactamque esse, Aquitaniam numquam adisset, per Publium Crasum quadam ex parte devicisset, cum duabus legionibus in eam partem Galliae est profectus, ut ibi extremum tempus consumeret aestivorum. Quam rem, sicuti cetera, 2 celeriter feliciterque confecit. Namque omnes Aquitaniae civitates legatos ad Caesarem miserunt obsidesque ei dederunt. Quibus rebus gestis ipse equitum praesidio 3 Narbonem profectus est, exercitum per legatos in hiberna deduxit: quattuor legiones in Belgio collocavit 4 cum M. Antonio et C. Trebonio et P. Vatinio legatis,

duas legiones in Aeduos deduxit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat, duas in Turonis ad fines Carnutum posuit, quae omnem illam regionem coniunctam Oceano continerent, duas reliquas in Lemovicum finibus non longe ab Arvernīs, ne qua
 5 pars Galliae vacua ab exercitu esset. Paucos dies ipse in provincia moratus, cum celeriter omnes conventus percucurrisset, publicas controversias cognosset, bene
 6 meritis praemia tribuisset (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque fuisset animo in totius Galliae defectione, quam sustinuerat fidelitate atque
 7 auxiliis provinciae illius), his confectis rebus ad legiones in Belgium se recepit hibernavitque Nemetocennae.

1 XXXXVII. Ibi cognoscit, Commium Atrebatem
 2 proelio cum equitatu suo contendisse. Nam cum Antonius in hiberna venisset, civitasque Atrebatum in officio esset, Commius, qui post illam vulnerationem, quam supra commemoravi, semper ad omnes motus paratus suis civibus esse consuisset, ne consilia belli quaerentibus auctor armorum duxque deesset, parente Romanis civitate cum suis equitibus latrociniis se suosque
 3 aiebat infestisque itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanorum, intercipiebat.

1 XXXXVIII. Erat attributus Antonio praefectus equitum C. Volusenus Quadratus, qui cum eo hibernaret. Hunc Antonius ad persequendum equitatum
 2 hostium mittit. Volusenus ad eam virtutem, quae singularis erat in eo, magnum odium Commii adiungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. Itaque dispositis insidiis saepius equites eius aggressus
 3 secunda proelia faciebat. Novissime, cum vehementius contenderetur ac Volusenus ipsius intercipiendi Commii cupiditate pertinacius eum cum paucis insecutus esset, ille autem fuga vehementi Volusenum produxisset longius, inimicus homini suorum invocat fidem atque auxilium, ne sua vulnera per fidem imposita paterentur.

tur impunita, conversoque equo se a ceteris incautius permittit in praefectum. Faciunt hoc idem omnes 4 eius equites paucosque nostros convertunt atque insequuntur. Commius incensum calcaribus equum coniungit equo Quadrati lanceaque infesta magnis viribus medium femur traicit Voluseni. Praefecto vulnerato 6 non dubitant nostri resistere et conversis equis hostem pellere. Quod ubi accidit, complures hostium magno 7 nostrorum impetu percussi vulnerantur ac partim in fuga proteruntur, partim intercipiuntur. Quod [ubi] malum dux equi velocitate evitavit, ac sic proelio secundo graviter ab eo vulneratus praefectus, ut vitae periculum aditurus videretur, refertur in castra. Com- 8 mius autem sive expiato suo dolore sive magna parte amissa suorum legatos ad Antonium mittit seque et ibi futurum, ubi praescripserit, et ea facturum, quae imperarit, obsidibus firmat; unum illud orat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum veniat cuiusquam Romani. Cuius postulationem Antonius cum iudi- 9 caret ab iusto nasci timore, veniam petenti dedit, obsides accepit.

Scio, Caesarem singulorum annorum singulos commentarios confecisse; quod ego non existimavi mihi esse faciendum, propterea quod insequens annus, L. Paulo, C. Marcello consulibus, nullas habet magno opere Galliae res gestas. Ne quis tamen ignoraret, 11 quibus in locis Caesar exercitusque eo tempore fuissent, pauca esse scribenda coniungendaque huic commentario statui.

XXXVIII. Caesar in Belgio cum hiemaret, unum 1 illud propositum habebat, continere in amicitia civitates, nulli spem aut causam dare armorum. Nihil 2 enim minus volebat, quam sub decessu suo necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi, ne, cum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur,

quod omnis Gallia libenter sine praesenti periculo sus-
 3 ciperet. Itaque honorifice civitates appellando, prin-
 cipes maximis praemiis afficiendo, nulla onera iniun-
 gendo defessam tot adversis proeliis Galliam condicione
 parendi meliore facile in pace continuit.

1 L. Ipse hibernis peractis contra consuetudinem in
 Italiam quam maximis itineribus est profectus, ut
 municipia et colonias appellaret, quibus M. Antonii,
 quaestoris sui, commendaverat sacerdotii petitionem.
 2 Contendebat enim gratia cum libenter pro homine sibi
 coniunctissimo, quem paulo ante praemiserat ad peti-
 tionem, tum acriter contra factionem et potentiam pau-
 corum, qui M. Antonii repulsa Caesaris decedentis
 3 gratiam convellere cupiebant. Hunc etsi augurem prius
 factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat,
 tamen non minus iustam sibi causam municipia et
 colonias adeundi existimavit, ut iis gratias ageret,
 quod frequentiam atque officium suum Antonio prae-
 stitissent, simulque se et honorem suum insequentis
 4 anni commendaret, propterea quod insolenter adver-
 sarii sui gloriarentur, L. Lentulum et C. Marcellum
 consules creatos, qui omnem honorem et dignitatem
 Caesaris spoliarent, ereptum Ser. Galbae consulatum,
 cum is multo plus gratia suffragiisque valuisset, quod
 sibi coniunctus et familiaritate et consuetudine lega-
 tionis esset.

1 LI. Exceptus est Caesaris adventus ab omnibus
 municipiis et coloniis incredibili honore atque amore.
 Tum primum enim veniebat ab illo universae Galliae
 2 bello. Nihil relinquebatur, quod ad ornatum portarum,
 itinerum, locorum omnium, qua Caesar iturus erat,
 3 excogitari poterat. Cum liberis omnis multitudo ob-
 viam procedebat, hostiae omnibus locis immolabantur,
 tricliniis stratis fora templaque occupabantur, ut vel
 spectatissimi triumphi laetitia praecipi posset. Tanta
 erat magnificentia apud opulentiores, cupiditas apud
 humiliores.

LII. Cum omnes regiones Galliae togatae Caesar 1
 percucurrisset, summa celeritate ad exercitum Nemetocennam rediit legionibusque ex omnibus hibernis ad
 fines Treverorum evocatis eo profectus est ibique exercitum lustravit. T. Labienum Galliae praefecit togatae, 2
 quo maiore commendatione conciliaretur ad consulatus
 petitionem. Ipse tantum itinerum faciebat, quantum
 satis esse ad mutationem locorum propter salubritatem
 existimabat. Ibi quamquam crebro audiebat, Labienum 3
 ab inimicis suis sollicitari, certiorque fiebat, id agi
 paucorum consiliis, ut interposita senatus auctoritate
 aliqua parte exercitus spoliaretur, tamen neque de
 Labieno credidit quicquam neque, contra senatus auctoritatem ut aliquid faceret, adduci potuit. Iudicabat
 enim, liberis sententiis patrum conscriptorum causam
 suam facile obtineri. Nam C. Curio tribunus plebis, 4
 cum Caesaris causam dignitatemque defendendam suscepisset, saepe erat senatui pollicitus, si quem timor
 armorum Caesaris laederet, quoniam Pompei dominatio
 atque arma non minimum terrorem foro inferrent,
 discederet uterque ab armis exercitusque dimitteret:
 fore eo facto liberam et sui iuris civitatem. Neque 5
 hoc tantum pollicitus est, sed etiam sc per discessionem facere coepit; quod ne fieret, consules amicique Pompei evicerunt atque ita rem morando discesserunt.

LIII. Magnum hoc testimonium senatus erat uni 1
 versi conveniensque superiori facto. Nam Marcellus
 proximo anno, cum impugnaret Caesaris dignitatem,
 contra legem Pompei et Crassi rettulerat ante tempus
 ad senatum de Caesaris provinciis, sententiisque dictis
 discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Caesaris invidia quaerebat, senatus frequens in
 alia omnia transiit. Quibus non frangebantur animi 2
 inimicorum Caesaris, sed admonebantur, quo maiores
 pararent necessitates, quibus cogi posset senatus id
 probare, quod ipsi constituissent.

- 1 LIII. Fit deinde senatus consultum, ut ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Caesare mitteretur; neque obscure duae legiones
2 uni detrahuntur. Nam Cn. Pompeius legionem primam, quam ad Caesarem miserat confectam ex dilectu provinciae Caesaris, eam tamquam ex suo numero dedit.
3 Caesar tamen, cum de voluntate minime dubium esset adversariorum suorum, Pompeio legionem remisit et suo nomine quintam decimam, quam in Gallia citeriore habuerat, ex senatus consulto iubet tradi; in eius locum tertiam decimam legionem in Italiam mittit, quae praesidia tueretur, ex quibus praesidiis quinta
4 decima deducebatur. Ipse exercitui distribuit hiberna: C. Trebonium cum legionibus III in Belgio collocat,
5 C. Fabium cum totidem in Aeduos deducit. Sic enim existimabat tutissimam fore Galliam, si Belgae, quorum maxima virtus, Aedui, quorum auctoritas summa esset, exercitibus continerentur. Ipse in Italiam profectus est.
- 1 LV. Quo cum venisset, cognoscit, per C. Marcel- lum consulem legiones duas ab se remissas, quae ex senatus consulto deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio traditas atque in Italia retentas esse.
2 Hoc facto quamquam nulli erat dubium, quidnam contra Caesarem pararetur, tamen Caesar omnia pati- enda esse statuit, quoad sibi spes aliqua relinquere- tur iure potius disceptandi quam belli gerendi.
-

INDEX NOMINUM.

(Romanorum hominum nomina ex nominibus gentilibus digesta sunt.)

A

Acco, VI, 4, 1. 44, 2. VII, 1, 4, princeps coniurationis Senonum, supplicio afficitur; Galli de eius morte queruntur.

Adiatunnus, III, 22, 1. 4, princeps Sontiatum, eruptionem facit ex eorum oppido.

Admagetobriga, I, 31, 12, urbs Galliae Celticae haud procul a Vesontione sita, ut videtur. Ibi Galli ab Ariovisto vincuntur a. U. c. DCLXXXIII.

Aduatūci, II, 4, 9. 16, 3. 29 (1. 31, 4). — 33. V, 27, 2. 38, 1. 2. 39, 3. 56, 1. VI, 2, 3. 33, 2, gens Galliae Belgicae ex Germanis orta, quae habitat in sinistra ripa Mosae fluminis. Cum Nervii contra Romanos faciunt; Nerviorum clade nuntiata in oppidum suum se recipiunt; legatis de pace missis armorum parte celata eruptionem faciunt; ab Ambiorige concitati vincuntur a Caesare; rursus bellum parant. — Inde

1.) Aduatucorum oppidum, II, 29, 2. (3. 5. — 33, 6), a Mosa fl. occidentem versus situm haud procul ab eo loco, ubi nunc est Leodium oppidum

regni Belgici (*Liège, Lüt-tich*); vide Aduatuci;

2.) Aduatūca, VI, 32, 3—5. 35, 8—10, castellum in mediis Eburonum finibus situm orientem versus a Mosa fl., fortasse eo ipso loco, ubi hodie est *Limburgum* oppidum Belgii. (Olim falso putabant esse idem, quod *Ad. Tungrorum*, nunc *Tongern*.) Q. Cicero legatus aegre ibi defendit Sugambrorum impetum.

Aedui (non Haedui), I, 10, 1. 11, 1—4. 12, 1. 14, 3. 6. 15, 1. 16 (1—5). 17, 4. 18, 3. 10. 19, 1. (—20.) 23, 1. 28, 5. 31, 3. 6. 8. 10. 33, 2. 35, 3. 4. 36, 3—6. 37, 1. 2. 43, 6. 7. 9. 44, 9. 48, 2. II, 5, (2.) 3. 14, 1. 3. 5. 6. 15, 1. V, 6, (1.) 2. 7, 5. 9. 54, 4. VI, 4, 2—4. 12, 1—4. 6. 7. 9. VII, 5, 2—4. 9, 4. 6. 10, 1. 3. 17, 2. 3. 32, 2. 33, 2. 34, 1. 37, 3—5. 38, 5. 6. 10. 40, 1. 6. 41, 1. 42, 1. 43, 4. 45, 10. 50 (1). 53, 3. 54, 1—3. 55, 1. 4. 63, 1. 4. 8. 64, 4. 67, 7. 75, 2. 76, 2. 3. 77, 1. 89, 5. 90, 1. 3. 7. VIII, 45, 2. 46, 4, 54, 4. 5, gens maxima et potentissima Galliae Celticae, quae incolit inter Ligerem et Ararim fl., meridiem versus pertinet

paene ad Lugdunum oppidum. Caput *Bibracte*, hodie *Autun*. Amici populi Romani, fratres et consanguinei a senatu appellati, legatis ad Caesarem missis frumentum praebere iussi faciunt; de principatu Galliae, quem semper tenerant, primo cum Arvernus, deinde eum Sequanis, postremo cum Remis contendunt; victi a Germanis per Divitiacum apud Caesarem queruntur; Bellovacorum agros populantur; pro Senonibus deprecantur; a Caesare in antiquum principatum Galliae restituuntur; Biturigibus contra Arvernos copias mittunt, quae Ligerem fl. transire non audent; frumentum Caesari indigentius subministrant; civili dissensione orta legatos ad Caesarem mittunt; x milia militum Aeduorum ad hunc missa a Litavico per fraudem ad Arvernos perducuntur, a Caesare ad officium revocantur; legatos sui purgandi causa ad C. mittunt, sed clam de bello consilia ineunt; ad Vercingetorigem legatos mittunt de pace atque amicitia; Gallis ad Alesiam victis a Caesare reservantur, captivi iis redduntur; duae legiones apud eos hiemant. — Inde

civitas Aedua, II, 14, 2, V, 7, 1.

(a.) L. Aemilius, I, 23, 2, decurio equitum Gallorum, cuius servi Helvetiis deferunt, Caesarem itinere ab eis averso Bibracte contendere.

(b.) L. (Aemilius) Paulus, VIII, 48, 10, consul a. U. c.

DCCIII. cum C. Marcello; v. *Claudius a.*)

Africanum bellum, VIII. proem. 8, bellum in Africa a Caesare cum Pompeianis gestum a. U. c. DCCVII. et VIII.

Africus, V, 8, 2, ventus medius inter Austrum et Favonium.

Agedincum (non Age(n)-dicum), VI, 44, 3. VII, 10, 4. 57, 1. 59, 4. 62, 10, oppidum Senonum in Gallia Celtica ad Icaunam fl. situm, nunc *Sens* (*dép. Yonne*). Primum VI legiones ibi hiemant, deinde II cum omnibus impedimentis ibi relinquuntur.

Alesia, VII, 68.—89., oppidum Mandubiorum in Gallia Celtica situm, ut videtur, paulo supra Bibracte, ubi nunc est *Alise-Sainte-Reine* oppidulum Burgundionum (*dép. Côte-d'Or*). Circumvallatum a Caesare expugnatur.

Alexandria, VIII. proem. 2, caput Aegypti. — Inde

Alexandrinum bellum, ib. 8, bellum gestum in Aegypto post pugnam Pharsalicam a. U. c. DCCVI. et VII.

Allobröges (sing. Allöbrox), I, 6, 2. 3. 10, 5. 11, 5. 28, 3. 4. III, 1, 1. 7, 1. VII, 64, 5. 7. 65, 3, gens Galliae provinciae Celticae origine, quae incolit inter Rhodanum et Isaram fl. et lacum Lemannum et Alpes. Caput *Vienna*, nunc *Vienna*. A. U. c. DCLXXXIII. a. C. Pomptino praetore domantur; ad Caesarem se recipiunt; eius iussu Helvetiis frumenti copiam faciunt; Ser. Galba legatus apud eos hiemat;

sollicitati a Vercingetorige suos fines tumentur.

Alpes, I, 10, s. III, 1 (1. 2. 2, 5). —7, 1. IIII, 10, s. ei montes, qui dividunt Galliam et Germaniam a Gallia Cisalpina (Italia), ex quibus oritur Rhenus fl. Eas Caesar superat; Ser. Galba legatus gentes quasdam, quae eas incolunt, devincit.

Ambarri (non Aedui Amb.), I, 11, 4. 14, 3, necessarii et consanguinei Aeduorum, gens exigua Galliae Celticae inter Aeduos et Sequanos et Allobroges sita ab Arare fl. ad orientem versus, ubi nunc est pagus Francogalliae *le dép. Ain*. Ab Helvetiis vexantur.

Ambiāni, II, 4, 9. 15, 2. VII, 75, s. VIII, 7, 4, gens exigua Galliae Belgicae ad Samaram fl. (*Somme*) sita, ubi post fuit regio Picardia. Caput *Samarobrīva*, hodie *Amiens*. Caesari se deduit; octavo belli anno cum Bellovacis contra Caesarem faciunt.

Ambibarii, VII, 75, 4, una ex civitatibus Aremoricis Galliae Celticae, sita fere, ubi nunc est *Lamballe* oppidulum (*dép. Côtes-du-Nord*).

Ambiliāti, III, 9, 9, gens exigua Galliae Belgicae, Venetorum socii, siti fere, ubi nunc est *Abbeville* Picardiae oppidum (*dép. Somme*).

Ambiōrix, rīgis, V, 24, 4. 26, 1. 2. 27. 31, 6. 34, 3. 36. —37, 2. 38. 41, 2. 3. VI, 2, 2. 5, 1—4. 6, 3. 9, 2. 29, 4. 30. —33, 3. 42, 3. 43, 4, 6. VIII, 24, 4—25, 1, princeps Eburonum, auctor defectionis, Cottam et

Titurium legatos magna clade afficit, Aduatucos et Nervios concitat, cum Treveris foedus init, paene a Basilo legato captus in Arduenna silva delitescit.

Ambivarēti (al. Ambil.), VII, 75, 2. 90, 6, gens Galliae Celticae, ut vulgo putant, in dextra ripa Ligeris fl. media inter Aeduos et Bituriges sita [forsitan inter Senones et Mandubios, ubi hodie est vicus *Ambilly-le-Sec* prope oppidum *Châtillon-sur-Seine* (*dép. Côte-d'Or*)]; Aeduorum clientes.

Ambivarīti, IIII, 9, 3, gens Galliae Belgicae, quae habitat in sinistra ripa Mosae fl., fortasse ubi nunc est vicus Franco-galliae *Hierges-Ambrives* prope oppidum *Givet* (*dép. Ardennes*). Usipetes et Tenciteri magnam partem equitatus ad eos praedandi frumentandique causa mittunt.

Anartes, VI, 25, 2, gens Daciae ad Tibiscum fl. (*Theiss*) et ad silvam Hercyniam (Carpates montes) incolens, ubi nunc est Hungariae pars orientalis.

Ancalītes, V, 21, 1, 2, gens Britanniae sita, ut videtur, ubi nunc est Comitatus Oxoniensis. Ad Caesarem legatos de ditione mittunt.

Andes sive Andi, II, 35, s. III, 7, 2. VII, 4, 6. 75, s. VIII, 26, 2, gens Galliae Celticae sita, ubi postea fuit provincia *l'Anjou*, nunc est *le dép. Maine-et-Loire*. Caput *Iuliomagus*, hodie *Angers*. P. Crassus praefectus cum VII.

legione ibi hiemat. A. cum Vercingetorige faciunt. Vide *Dumnucus*.

Andocumborius (al. Andecombogius, Andebrogius), II, 3 (1), unus ex principibus Remorum, legatus ad Caesarem mittitur. V. *Iccius*.

C. Antistius Reginus, VI, 1, 1. VII, 83, 3. 90, 6, legatus Caesaris, ab hoc dilectum habere iubetur; Alesiae superiora castra tenet; in Ambivaretos mittitur.

M. Antonius (M. f. M. n.), VII, 81. 6. VIII, 2, 1. 24, 2. 38, 1. 46, 4. 47, 2. 48, 1. 8. 9. 50, 1—3, Caesaris legatus et quaestor, eiusdem opera augur et tribunus plebis (triumvir r. p. const.), Alesiae laborantibus Romanis cum C. Trebonio legato subsidia mittit; hibernis Bibracti cum II legionibus praest; Caesarem iterum Ambiorigis fines vastantem sequitur cum XII legione; cum XV cohortibus relinquitur in Bellovacis; in Belgio (prope Nemetocennam) hiemat cum C. Trebonio et P. Vatinio; C. Volusenum trib. mil. ad Cominium Atrebatem persequendum mittit (a. U. c. DCCXXIII. ab Octaviano ad Actium victus ipse se interficit in Aegypto).

Apollo, VI, 17, 2, deus, a Gallis colitur morbosque depellere creditur.

Aprilis, I, 6, 4. 7, 6, quartus mensis anni; (adi.) a. d. V. Kal. -les Helvetii ad ripam Rhodani convenire constituunt; ad Id. — Caesar eorum legatos reverti iubet.

Aquilēia, I, 10, 3, oppidum Venetorum in extrema Gallia

Cisalpina prope Hadriam inter orientem et septemtrionem situm in confiniis Norici et Pannoniae, nunc eodem nomine oppidum Istriae, provinciae imperii Austriaci. Caesar inde III legiones ex hibernis in Galliam ulteriorem ducit.

Aquitāni, I, 1, 1. 2. III, 21, 3, et

Aquitania, I, 1, 7. III, 11, 3. 20, 1. 21, 1. 23, 3. 26, 6. 27. VII, 31, 5. VIII, 46, 2, ea pars Galliae Transalpinae, quae spectat inter occidentem et meridiem, sita inter Pyrenaeos montes et Garumnam fl. et Oceanum (Atlanticum) et Galliam provinciam, postea *la Guyenne* provincia Franco-galliae. Maxima pars eius P. Crasso praefecto se dedit, omnes civitates obsides dant Caesari.

Arar. āris, I, 12, 1—3. 13, 1. 16, 3. VII, 90, 7. VIII, 4, 3, flumen Galliae Celticae, quod oritur ex monte Vosego, per fines Aeduum et Sequanorum fertur, influit in Rhodanum; nunc ab eo nomine, quod post fuit, *Sauconna*, *la Saône*. Caesar Helvetios ad eum vincit. V. *Q. Tullius Cicero*.

Arduenna silva, V, 3, 4. VI, 29, 4. 31, 2. 33, 3, maxima totius Galliae, quae in Belgio inferiore ab Rheno fl. et finibus Treverorum per Remorum et Nerviorum fines pertinet ad fl. Scaldim; nunc *les Ardennes*, *die Ardennen*. Indutiomarus bellum parans eos, qui arma ferre non possunt, in eam abdit; Ambiorix ibi

latens effugit ex Romanorum persequentium manibus.

Arecomīci v. Volcae b.)

Arecomīcae civitates (non Armor.), V, 53, 6. VII, 75, 4. VIII, 31, 4, civitates Galliae (Celticae et Belgicae) natione Celtica in ora maritima septentrionem versus contra Britanniam sitae inter Ligerem et Sequanam fl., ubi postea fuerunt Britannia minor et Nortmannia provinciae. Magnis copiis L. Roscii legati hiberna in Esubiis adoriri parant, sed Caesaris de Nerviiis victoria nuntiata celerrime discedunt; C. Fabio legato se dedunt.

Ariovistus, I, 31, 10 — 53, 4. V, 29, 3. VI, 12, 2, rex Sueborum, postquam Gallos Admagetobrigae vicit annoque ante bellum Gallicum amicitiam populi Romani expetivit, ab Arvernīs et Sequanis in Galliam arcessitus crudeliter ibi imperat; superbe Caesari respondet; ad occupandum Vesontionem contendit; legatos Caesaris in catenas conicit; acerrimo proelio devictus Gallia excedit; quadriennio post moritur.

M. Aristius, VII, 42, 5. (6.) 43, 1, Caesaris tribunus militaris, ab Aeduis Cabillonō per fidem elicitur; hi se ei purgant.

C. Arpinēius, V, 27, 1. 28, 1, eques Romanus, familiaris Q. Titurii legati, ab hoc cum Q. Iunio Hispano colloquendi causa ad Ambiorigem mittitur.

Arverni, I, 31, 3. 4. 45, 2. VII, 3, 3. 4, 1 (sing.). 5, 5. 6, 7, 1. 5.

8, 2. 4. 5. 9, 6. 34, 2. 37, 1. 38, 5. 7. 64, 6. 66, 1. 75, 2. 76, 4 (sing.). 77, 3. 83, 6. 88, 4. 89, 5. 90, 2. 3. VIII, 44, 4 (sing.). 46, 4, gens Galliae Celticae, quae ad Elaver fl. sita septentrionem versus pertinet ad Bituriges, meridiem versus ad montem Cevennam. Caput *Gergovia* (quod vide). Postea eidem regioni nomen fuit *Auvergne* (nunc *dép. Puy-de-Dôme* et *dép. Cantal*). A. U. c. DCXXXIII. a Q. Fabio Maximo Allobrogico (quem vide) vincuntur; de principatu Galliae cum Aeduis contendunt, Germanos arcessunt; Vercingetorige duce bellum contra Romanos movent, a Caesare opprimuntur; Allobrogibus bellum inferunt; capta Alesia a Caesare reservantur absidesque ei mittunt.

(a.) Q. Atius Varus, VIII, 28, 2, praefectus equitum Caesaris, proelium equestre committit cum Dumnaco duce Andium.

(b.) T. (Atius) Labiēnus, I, 10, 3. 21, 2. 22, 1—3. 54, 3. II, 1, (1). 11, 3. 26, 4. III, 11, 1. (2.) III, 33, 1. 2. V, 8, 1. 11, 4. 23, 4. 24, 2. 53, 1. 2. 57, (1. 4). — 58, (4.) 6. VI, 7, 1—8. 8, 2—7. 33, 1. 5. VII, 34, 2. 56, 2. 57, 1. (2.) 58.—62. 86, 1. (2.) 87, 3—5. 90, 4. VIII, 6, 3. 23, 3. 24, 3. 25, 1. 45, (1). 52, 2. 3., princeps legatorum Caesaris (pro praetore), primo munitioni contra Helvetios factae, deinde hibernis praeficitur; Caesari in pugna ad Sabim fl. commissa X. legionem subsidio mittit; in Treveros mittitur, quos postea vincit; Morinos in suam

potestatem redigit; Indutiomaram Treverum interficit; aliquot legiones in Senones Parisiosque ducit; Agedinco Lutetiam proficiscitur; Metiosedo potitur; exercitum Agedincum reducturus Camulogenum Aulercum vincit atque interficit; pugnae ad Alesiam factae interest; mittitur in Sequanos et Suessiones; Commium Atrebatem interficere conatur; equestri proelio in Treveris facto multos principes horum et Germanorum in suam potestatem redigit; Galliae Cisalpiniae praeficitur; ab inimicis Caesaris sollicitatur. (Paulo post in Pompei partes transit; cadit in proelio Mundensi.)

Atrēbas, III, 27, 2. 35, 1. V, 22, 3. VI, 6, 4. VII, 76, 4. VIII, 6, 2. 7, 6. 21, 1. 47, 1, et plur.

Atrebātes II, 4, 9. 16, 2 (dat. -tis). 23, 1. III, 21, 7. V, 46, 3. VII, 77, 3. VIII, 7, 4. 47, 2, gens Galliae Belgicae inter Scaldim et Samaram fl. sita, ubi postea fuit provincia *l'Artois*, nunc est pagus *le dép. Pas-de-Calais*. Caput *Nemetocenna*, nunc *Arras*. Bello Belgico cum Nervii, postea cum Bellovacis coniuncti a Romanis profligantur. V. *Comnius*.

Q. Atrius, V, 9, 1. 10, 2, in Britannia navibus a Caesare praeficitur, quae tempestate gravissime affliguntur.

Aulerci, II, 34. III, 29, 3. VII, 4, 6. 57, 3 (sing.). VIII, 7, 4, gens Galliae Celticae occidentem versus inter Sequanam et Ligerem fl. incolens. In quatuor partes dividuntur, quarum haec sunt cognomina:

1.) Brannovices, VII, 75, 2, Aeduorum clientes, qui incolunt ad Ligerem [finitimi eorum fuisse putantur Brannovii, vid. ib.];

2.) Ebuovices, III, 17, 3. VII, 75, 3, haud dubie prognati ab Eburonibus; incolunt eam regionem, ubi postea fuit pars Nortmanniae et Insulae Franciae oppidumque nunc est *Evreux*, olim *Mediolanum*;

3.) Cenomāni, ib., siti paulo infra Ebuovices et

4.) Diablintes, III, 9, 9, qui incolunt in ea parte Galliae, quae postea vocabatur *le Maine* (nunc *dép. Mayenne* et *dép. Sarthe*), occidentem versus pertinent usque ad Curiosolitas. — A. P. Crasso praefecto in dicionem rediguntur; postea cum Vercingetorige faciunt, postremo sunt Bellovacorum socii.

L. Aurunculēius Cotta, II, 11, 3. III, 22, 5. 38, 3. V, 24, 5. 26, 2. 28, 3 — 37, 4. VI, 32, 4. 37, 8, Caesaris legatus, equitatu praefectus Belgas Bibracte discedentes vincit; dum Caesar primum in Britannia versatur, cum Q. Titurio legato Menapiorum fines vastat; cum eodem contra Ambiorigem profectus fortiter pugnans interficitur.

Ausci, III, 27, 1, natio Aquitaniae, quae habitat circa ea loca, ubi nunc est oppidum *Auch* (*dép. Gers*). P. Crasso praefecto se dedunt.

Avaricum, VII, 13, s. 15, s — 22. 24. — 28. 29, 4. 30, 2. 31, 3. 4. 32, 1. 47, 5. 7 (adi. Avaricensis). 52, 2, oppidum

maximum Biturigum situm in Gallia Celtica ad flumen *Avaram* (nunc *Evre*), quod hodie a gentis nomine vocatur *Bourges* (*dép. Cher*). A Caesare oppugnatum capitur, incolae interficiuntur.

Αχῶνα, II, 5, 4 (—6). 9, 3 (—10, 4), flumen Galliae Belgicae, quod oritur in Remis, in Suessionibus influit in Isaram, nunc *l' Aisne*. Belgae ad eum a Caesare devincuntur.

B

Bacēnis silva, VI, 10, 5, ea pars silvae Hercyniae, quae Suebos a Cheruscis dividit, nunc mons Harticus (*der Harz*) et pars Leviae (*der Thüringer Wald*). Suebi ibi Romanorum adventum expectare constituunt.

Balbus v. Cornelius (a.).

Baleāres, II, 7, 1, incolae Balearum insularum, Maiorcae et Minorcae, quae sunt in Mari Interno prope litus Hispaniae citerioris; funditores in exercitu Caesaris.

T. Balventius, V, 35, 6, centurio Romanus (primipilaris), bello Ambiorigis gravissime vulneratur.

Batavorum insula, III, 10, 1, efficitur Vacalo fl. et Mari Germanico, nunc *de Betuwe* (*Betau*), pars Geldriae provinciae regni Batavorum (*die Niederlande*).

Belgae, I, 1, 1—3. 5. 6. II, 1. 2, 3. 5. 3.—11. 14, 1. 6. 15, 1. 5. 17, 2. 19, 1. III, 7, 1. 11, 2. III, 38, 4. V, 24, 3. VIII, 6, 2. 38, 1. 54, 5, et

Belgium, V, 12, 2. 25, 4. VIII, 46, 6. 49, 1. 54, 4 (= *Gallia Belgica*), ea pars Galliae Transalpinae, quae est septentriones versus, pertinet a Sequana fl. ad Rheni ostia, a Matrona ad Mare Germanicum. — Belgae, maximam partem prognati a Germanis, fortissimi omnium Gallorum, coniurant contra Romanos, Bibrax Remorum oppidum oppugnant; proelio ad Axonam fl. victi domum revertentes fugantur; T. Labienus legatus eos in officio continere iubetur. Quarto belli anno omnes legiones Caesaris ibi hiemant, quinto et octavo et nono pars earum.

Bellovāci, II, 4, 5. 5, 3. 10, 5. 13, 1. 14, 2. 5. V, 46, 1. VII, 59, 2. 5. 75, 3. 5. 90, 5. VIII, 6, 2 (etiam sing.). 7, 1—6. 12(1). 14.—23, 1. 38, 1, gens potentissima Galliae Belgicae, quae inter Sequanam et Samaram et Esiam (*l' Oise*) fl. incolit. Caput *Bratuspantium*, cui olim nomen fuit *Caesaromagus*; nunc, ut videtur, *Montdidier*. [Ab ipsa gente nomen duxit oppidum *Beauvais* (*dép. Oise*).] Ab Aeduis vexantur; pacem ab Romanis petunt; M. Crassus quaestor ibi hiemat; defectione Aeduorum cognita aperte bellum parant contra Romanos; numerum militum a Gallorum principibus sibi imperatum non complent; devincuntur a Caesare.

Bibracte, I, 23, 1. VII, 55, 4. 6. 63(, 5). 90, 7. VIII, 2, 1. (2.) 4, 1, caput Aeduorum inter Ararim et Ligerem fl. situm, postea *Augustodunum*,

nunc *Autun* (dép. Saône-et-Loire). Prope B. Helvetii devincuntur; Galli ibi concilium habent; Caesar ibi hiemat septimo belli anno.

Bibrax, ctis, II, 6, 1 (—11, 4), oppidum Remorum prope Axonam fl. situm, nunc aut *Bièvre* (?) aut *Braine* vici aut, quod est maxime probabile, *Beaurieux* (dép. Aisne). A Belgis oppugnatur.

Bibrōci, V, 21, 1. (2.), gens Britanniae inferioris inter orientem et meridiem sita, paulo infra Trinobantes, ut videtur. (Quod ibi nunc situm esse ferunt oppidum *Bray*, nullum est.) Legatis missis Caesari se dedunt.

Bigerrōnes, III, 27, 1, gens Aquitaniae in Pyrenaeis montibus ad fl. Aturum incolens, ubi nunc est oppidulum *Bagnères de Bigorre* (dép. Hautes-Pyrénées). P. Crasso praefecto se dedunt.

Biturīges (sing. Bitūrix), I, 18, 6. VII, 5, 1—5. 8, 5. 9, 6. 11, 9 — 13, (3). 15, 1. (—28.) 75, 3. 90, 6. VIII, 2.—4, 2. 11, 2, gens Galliae Celticae, cuius oppida sunt *Noviodunum* b.) et *Avaricum* (quae vide), siti, ubi postea fuerunt provinciae *le Berry*, *le Bourbonnais*, *la Touraine*; cognomine *Cubi*. (Altera pars eius gentis, cognomine *Vibisci*, est in Aquitania; caput *Burdigala*.) — Biturigum princeps est vitricus Dumnorigis Aedui. B. cum Arvernīs se coniungunt; Noviodunum et Avaricum a Caesare expugnantur,

postquam XX sua oppida ipsi incenderunt. A Caesare oppressi auxilium petunt contra Carnutes. T. Sextius legatus cum XIII. legione apud eos hiemat.

[Blannovii, VII, 75, 2.]

Bođuognātus, II, 23, 4, Nerviorum dux, proelio Nervico dextrum cornu Romanorum agreditur.

Bōii, I, 5, 4. 25, 6. 28, 5. 29, 2. VII, 9. 6. 10, 3. 4. 17, 3. 75, 3, gens Galliae Celticae, sita inter Ligerem et Elaver fl., cuius regionis maxima pars postea fuit *le Bourbonnais* provincia. Caput *Gorgobina*, quod vide. Una pars eius gentis a dextra ripa Rheni fl., ubi consererat, in Noricum, inde ad Helvetios transierat, cum quibus a Caesare victa ab Aeduis recipitur. Eorum oppidum expugnatur a Caesare.

Brannovīces v. Auler-ci 1.)

Bratuspantium, II, 13, 2. (3. 15, 2.), caput Bellocorum gentis Belgii, nunc, ut videtur, *Montdidier* (dép. Somme; — al. *Breteuil*). Belloci postquam se suaque omnia eo contulerunt, pacem a Caesare petunt, qui castris ibi positus eos DC obsidibus imperatis in fidem recipit.

Britanni, III, 21, 5. V, 11, 8. 9. (12.) 13, (2—22). 21, 3, et

Britannia, II, 4. 7. 14, 4. III, 8, 1. 9, 9. III, 20, (1). 21, 3. 22, 2. 23, 2. (27, 2. 28, 1. 2. 30.) — 36. 37, 1. 38, 1. 4. V, 2, 3. (5.—23.). 9, 2. 5. 12, 1. (13.) 22, 4. VI, 13, 11, insula a Gallia trans Fretum Gallicum septentrionem versus, a Mari Germa-

nico occidentem versus in Oceano Atlantico orientem versus ab Hibernia infra Oceanum Septentrionalem sita, quae complectitur *Britanniam* et *Caledoniam* (*Scotland*). Incolae partim sunt *Celtae*, qui a Belgio eo transierant, partim indigenae, qui post dicebantur *Caledones*. Caesar non cognovit nisi eam partem insulae, quae spectat inter meridiem et orientem, cuius potentissimus populus erant *Trinobantes*. — Caesar bis eo traiecit. Britanni ad Caesarem primum traiecurum legatos de deditioe mittunt; postquam traiecit, Romanos navibus egredi prohibent; fugati legatos de pace mittunt; rebellionem facta Romanos comiteatu intercludunt; castra Romana adorti iterum fugantur legatosque de pace mittunt. Postquam iterum traiecit C., cum ante discessissent a litore, complura proelia committunt; castra navalia Romanorum adorti devincuntur; legatos ad C. mittunt obsidesque dant. V. *Cantium*. — Inde

Britannicum bellum, V, 4, 1.

D. Brutus v. Iunius (a.)

C

Cabillōnum, VII, 42, 5. 90, 7, oppidum Aeduarum ad Ararim fl. situm, nunc *Châlons-sur-Saône* oppidum Burgundiae (*dép. Saône-et-Loire*). XIII. legio ibi hiebat frumentandi causa. V. *Aristius*.

Caburus v. Valerius (a.) Cadurci, VII, 4, c. 5, 1 et 7, 1 (sing.). 64, 6. 75, 2. VIII, 30, 1 (sing.). 32, 1. 34, 3, gens Galliae Celticae finitima Provinciae, media inter Nitiobrogos et Rutenos sita, ubi postea fuit provincia *le Quercy*. Caput *Divōna* (al. *Dib.*), nunc ab gentis nomine *Cahors* (*dép. Lot*). Arvernorum clientes, cum Vercingetorige coniuncti, ab hoc ad fines Volcarum depopulandos mittuntur. V. *Luclerius* et *Uxelodunum*.

Caeroesi, II, 4, 10, gens Galliae Belgicae origine Germana incolens eam regionem, quae nunc est inter oppida *Leodium* et *Lucilburgum*. [Nomen inde forsitan duxerit amnis, qui infuit in Mosam, *le Chiers* prope *Sedan* oppidum Campaniae provinciae olim Francogallicae (*dép. Ardennes*).]

Caesar v. Iulius.

Calēnus v. Fufius (a.)

Calētes sive Calēti, II, 4, 9. VII, 75, 4. VIII, 7, 4, una ex civitatibus Aremoricis Galliae Belgicae, sita ad ripas Sequanae fl., ubi postea fuit Nortmanniae superioris pars *le pays de Caux*, nunc *dép. Seine-Inférieure*. (*Calais* quoque oppidum, quamquam aliquanto supra situm, nomen inde videtur duxisse.) Bellovacorum socii sunt octavo belli anno.

L. (Calpurnius) PISO, a.) I, 12, 7, legatus L. Cassii, a Tigrinis interficitur (v. L. *Cassius*);

b.) — (—L. f. L. n. — Caesoninus), ib. et 6, 4, huius nepos, consul cum A. Gabinio a. U. c. DCLXXXVI., Caesaris socer. (V. p. VI v. 20.)

Camulogēnus, VII, 57, 3. (4.) 59, 5. 62, 5. 7, Aulercus admodum senex, a Parisiis et finitimis civitatibus ad summam imperii evocatus, a T. Labieno legato interficitur.

C. Caninius Rebilus, VII, 83, 3. 90, 6. VIII, 24, 2. 26, 1. (2.) 3. 27, 1. 30, 2. 32, 1. 33, 1. 34, 4. 35, 4. 36, (1). 37, 1. (2.) 39, 1. 4. 44, 2, legatus Caesaris, in Rutenos mittitur, Lemoni a Dumnaco oppugnatur, Drappetem Senonem et Lucterium Cadurcum Provinciam petentes bello persecutus illum capit, hunc pellit; Uxellodunum obsidet.

Cantābri (sing. Cantaber), III, 26, 6, gens Hispaniae septentrionalis finitima Aquitaniae, sita, ubi postea fuit *Biscaya* provincia (nunc *Viscaya*, *Guipuzcoa*, *Alava*). Socii Aquitanorum, a P. Crasso praefecto devincuntur.

Cantium, V, 13, 1. 14, 1. 22, 1, ea Britanniae regio, quae spectat inter orientem et meridiem Fretoque Gallico dividitur a Gallia (Morinis) hodie Comitatus *Kent*. Eius incolae, omnium Britannorum humanissimi, contra Caesaris castra profecti repelluntur.

Carnūtes, II, 35, 3. V, 25, 1. 4. 29, 2. 56, 1. 4. VI, 2, 3. 4. 4. 5. 13, 10. 44, 1. VII, 2. — 3, 1. 11, 3. 75, 3. VIII, 4, 2. — 5. 31, 4. 32, 1. 38, 3. 46, 4,

gens Galliae Celticae, quae media totius Galliae Transalpinae habetur, media inter Senones et Cenomanos porrigitur ab septentrionibus ad meridiem in utraque ripa Ligeris fl., clientes Remorum. (In eorum finibus locus Gallorum est consecratus.) Caput *Cenābum*, nunc ab eo nomine, quod post fuit, *civitas Aurelianorum*, *Orléans*. — Caesar in eis hiemat altero belli anno. Carn. Tasgetio interfecto cum Senonibus consilia communicant; ad concilium Galliae a Caesare indictum postquam non venerunt, legatos obsidesque mittunt; principes se ex omnibus Gallis bellum Romanis facturos polliciti Cenabi cives Romanos interficiunt; bello Biturigibus illato Caesare appropinquante in finitimas regiones dissipantur; saepe vexati tandem subito se dedunt C. Fabio legato; Gutruatum ad supplicium in Caesaris castra perducunt; ad eorum fines C. II legiones ponit.

Carvilius, V, 22, 1. (2.), Britannus, unus ex III regibus Cantii, a Caesare repellitur.

Cassi, V, 21, 1. (2.), una ex gentibus Britanniae, quae spectat inter meridiem et orientem, Caesari legatis missis se dedunt.

L. Cassius (Longinus), I, 7, 4. 12, 5. 7, consul Romanus cum C. Mario a. U. c. DCXXXVII., bello Cimbrico ab Tigurinis in finibus Allobrogum vincitur et occiditur; exercitus eius sub iugum mittitur. — Inde

Cassiānum, bellum, I, 13, 2. (4.)

Cassivellaunus, V, 11, 8. (9.) 18.—22., dux Britannorum, oppido suo (*Verulamio*, nunc *St.-Albans*) expugnato copiisque reiectis Caesari se dedit.

Castīcus, I, 3, 4, rex Sequanorum, ab Orgetorige ad coniurationem concitatur.

Catamantaloedes, I, 3, 4, pater Castici, Sequanorum rex, a senatu Romano amicus appellatur.

Caturīges, I, 10, 4. (5.), gens Galliae provinciae finitima Galliae Cisalpiniae, sita, ubi nunc est *Chorges* vicus Delphinatus (*dép. Hautes-Alpes*). Cum Centronibus et Graiocelis Caesaris per Alpes iter impedire conati compluribus proeliis pelluntur.

Catuvolcus (non Cativ. sim.), V, 24, 4. 26, 1. (2.) VI, 31, 5, rex dimidiae partis Eburonum, auctor repentini tumultus, taxo se exanimat.

Cavarillus, VII, 67, 7, unus ex III nobilissimis Aeduis, captivus Caesaris. V. *Cotus*.

Cavarinus, V, 54; 2. VI, 5, 2, rex Senonum, exsul, cum Caesare pugnat contra Treveros et Eburones.

Celtae sive Galli, I, 1, 1. (2. 5), et Gallia (κατ' ἐξοχήν), I, 1, 6. 30, 1. s. 4. 31, 5. II, 1, 2. 3, 1 et passim, = *Gallia Celtica*, ea pars Galliae Transalpiniae, quae pertinet a Garumna fl. ad Sequanam, a Matrona ad confluentem Mosellae et Rheni, quaeque postea dicta est *Gallia Lugdunensis*.

Celtillus, VII, 4, 1, Arvernus, Vercingetorigis pater, qui principatum Galliae obtinebat, propterea quod regnum appetit, ab Arvernensis interficitur.

Cenabenses, VII, 11, 2, incolae eius oppidi, cui nomen est Cenābum (falso Gen.), VII, 3, 1. s. 11, 4. 6. (—9.) 14, 1. 17, 7. 28, 4. VIII, 5, 2. 6, 1, Carnutum oppidum in Gallia Celtica ad Ligerem fl. situm, nunc *Orléans (dép. Loiret)*. Postquam cives Romani ibi interfecti sunt, Cen. a Caesare incenditur; Caesar ibi castra ponit; C. Trebonius legatus cum II legionibus ibi hiemat. V. *Carnutes*.

Cenimagni (non Icenii, Cangi), V, 21, 1 (2), gens Britanniae inter meridiem et orientem sita paulo supra Trinobantes, legatos de ditione ad Caesarem mittunt.

Cenomāni v. Aulerci 3.)

Centrōnes (non Centr.), a.) I, 10, 4, gens Galliae provinciae orientem versus sita in Alpibus Poeninis, finitima Galliae Celticae (Nantuatibus) et G. Cisalpiniae. Caput *Tarantasia*, unde nunc vallis quaedam (et vetus provincia) Sabaudiae dicitur *Tarantaise* [atque oppidum in ea a gentis nomine *Centron?*]. Cum Graiocelis et Caturigibus compluribus proeliis a Caesare pelluntur;

b.) V, 39, 1, gens Galliae Belgicae incolens circa id oppidum, cui hodie nomen est *Courtray*, situm in Flandria occidentali provincia regni Belgici. Nerviorum clientes, cum his et Eburonibus, Adua-

tucis, aliis Q. Ciceronis legati hiberna adorti Caesaris adventu discedunt.

Cevenna, mons (non Ceb.), VII, 8, 2. s. 56, 2, id iugum montium, quod Galliam Celticam (Gabalos, Arvernos, Vellavios) a Provincia (Volcis et Helviis) dividit, cui est etiam nunc nomen *les Cévennes*. Caesar eum semel superat.

Cherusci, VI, 10, 5, gens Germaniae inter Visurgim et Albim, silvam Hercyniam et Aleram fl. sita, quam silva Bacenis dividit a Suebis.

Q. Cicero v. Tullius.

Cimberius, I, 37, 3, Sueborum dux; vide *Nasua*.

Cimbri (sing. Cimber), I, 33, 4. 40, 5. II, 4, 2. 29, 4. (5.) VII, 77, 12—14, gens Germaniae, quae habitat in Chersoneso Cimbrica (nunc *Jütland*), cum Teutonis a. U. c. DCXXXI. Galliam, deinde Italiam invadunt, biennio post a C. Mario in campis Raudiis prope Veronam devincuntur.

Cingetōrix, rīgis, a.) V, 3, 2. 5. 4, 3. 56, 3. 57, 2. VI, 8, 9, Trevir, cum Indutiomaro de principatu contendit, Caesaris opera principatum et imperium obtinet;

b.) V, 22, 1 (2), Britannus, unus ex IIII regibus Cantii, ad Caesaris castra profectus repellitur.

Cisalpinā Gallia v. Gallia 3.)

Cisrhenāni Germani, VI, 2, 3. (periphr. II, 3, 4. 4, 10. VI, 32, 1), *Eburōnes*, *Condrūsi*, *Pae-māni*, *Caeroesi*, v. post Germani p. 231.

(α.) Ap. Claudius (Pulcher), V, 1, 1, consul Romanus cum L. Domitio Ahenobarbo a. U. c. DCC.

(β.) C. (Claudius) Marcellus, a.) VIII, 48, 10. 55, 1, consul a. U. c. DCCIII. cum L. Aemilio Paulo; eo auctore II legiones a Caesare remissae Pompeio traduntur;

(γ.) b.) — (— M. f. M. n.) — VIII, 50, 4, consul cum L. Cornelio Lentulo Crure a. U. c. DCCV., Caesaris adversarius;

(δ.) c.) M. (Claudius) Marcellus, VIII, 53, 1, consul a. U. c. DCCIII. cum Ser. Sulpicio Rufo, ante tempus de Caesaris provinciis ad senatum refert.

(ε.) (P.) Clodius (Pulcher), VII, 1, 1, tribunus plebis turbulentus (a. U. c. DCLXXXVI.), a T. Annio Milone Papiano olim collega occiditur a. U. c. DCCII.

Cocosātes, III, 27, 1, gens Aquitaniae incolens ad Oceanum Atlanticum inter Bituriges Vibiscos et Sibuzates in ea regione, quae postea dicta est *la Gascogne* (nunc *dép. Landes*). Obsidibus ultro missis Caesari se dedunt.

Commius, III, 21, 7. (s.) 27, 2. (s.) 35, 1. V, 22, 3. VI, 6. 4. VII, 75, 5. 76, 1. s. 79, 1. VIII, 6, 2. 7, 5. 10, 4. 21, 1. 23, 2—6. 47. 48., Atrebas, a Caesare rex civitatis constitutus, a Britannis in vincula coniectus, deficit; dux Bellovacorum victus ad Germanos confugit; C. Volusenum trib. mil. vulnerat; M. Antonio legato se dedit.

Conconnetodumnus (al.

Conetodunus sim.), VII, 3, 1, dux Carnutum cum Gutruato.

Condrūsi, II, 4, 10. III, 6, 4. VI, 32, 1, una ex Germanicis Belgii gentibus, sita in dextra ripa Mosae fl., qua nunc est fere oppidum Leodium. [Nomine *Condroz* etiam nunc significatur regio quaedam regni Belgici et vicus situs inter Leodium et Huum (*Huy*) oppida.] Treverorum clientes, ab Uspetibus et Tencteris lacesuntur; legatis ad Caesarem missis sese purgant de bello Ambiorigis.

P. Considius, I, 21, 4. 22 (, 2. 4.), praefectus equitum Caesaris rei militaris peritissimus habitus, timore perterritus Caesaris consilium Helvetios opprimendi ad irritum redigit.

Convictolitāvis (al. -litānes), VII, 32, 4. 33, (3.) 4. 37, 1. 39, 2. 42, 4. 55, 4. 67, 7, Aeduus, cum Coto de summo magistratu contendit, Caesaris opera potestatem obtinet, sollicitatus ab Arvernīs consilia contra Romanos init.

(a.) (L. Cornelius) Balbus, VIII. prooem. (1), (maior) Gaditanus, amicus Caesaris et Hirtii, is, ad quem Hirtius misit VIII. B. G. librum. [Consul suffectus a. U. c. DCCXIII.]

(b.) L. (Cornelius) Lentulus (Crus), VIII, 50, 4., consul a. U. c. DCCV. cum C. Claudio Marcello (b.), Caesaris adversarius.

(c.) L. (Cornelius) Sulla (Felix), I, 21, 4., dictator ab a. U. c. DCLXXII., decessit a. DCLXXVI. In eius exercitu P.

Considius praefectus equitum stipendia fecerat.

Correus, VIII, 6, 2. 7, 4. 17. — 21., Bellovacorum dux, a Romanis fortissime pugnans interficitur.

Cōrus, V, 7, 3, ventus medius inter Aquilonem et Favonium (= Caurus).

Cotus, VII, 32, 4. 33, 3. 39, 2. 67, 7, Aeduus, cum Convictolitavi de summo magistratu contendit, a Caesare imperium deponere iubetur, captus ad eum perducitur. V. *Cavarillus*.

M. Crassus }
P. Crassus } v. Licinius.

Crētes (sing. Crēs), II, 7, 1, incolae Cretae insulae, sagittarii in Caesaris exercitu.

Critognātus, VII, 77 (, 2). 78, 1, nobilis Arvernus, orationem habet saevissimam Alesiae in concilio.

C. Curio v. Scribonius.

Curiosolītes (al. — litae), II, 34. III, 7, 4. 11, 4. VII, 75, 4, una ex civitatibus Aremoricis, sita, ubi nunc est *Corseult* vicus Britanniae minoris (*dép. Côtes-du-Nord*). A P. Crasso praefecto subacti M. Trebium praefecto ab eodem missum retinent; Caesar Q. Titurium legatum in eos mittit.

D

Dāci, VI, 25, 2, gens Thraciae inter Danuvium, Tibiscum, Hierasum (*Pruth*) fl. Carpatesque montes (Caesar) silvam Hercyniam sita, ubi nunc sunt Transsilvania (*Siebenbürgen*) et Rumaenia.

Danuvius (non Danubius), ib., flumen Europae, quod oritur ex silva Hercynia (Martiana, *Schwarzwald*), effunditur in Pontum Euxinum; inferior pars appellatur *Hister*, *Ister*; hodie *die Donau*.

Decetia, VII, 33, 2 (-4), oppidum Aeduorum ad Ligem fl. situm, hodie *Decize* (*dép. Nièvre*). Caesar conventu Aeduorum eo convocato Convictolitavi imperium adiudicat.

Diablintes v. Aulerici 4.)

Dīs pater, VI, 18, 1., Jupiter deus inferorum, a Gallis colitur, qui se ab eo prognatos dicunt.

Divico, I, 13, 2. (-7.) 14, 7, Helvetiorum dux bello Casiano, legationis ad Caesarem missae princeps.

Divitiācus, a.) I, 3, 5, 16, 5. (6.) 18, 1. 8. 19, 2. 3. (-5.) 20 (, 1. 6.) 31 (, 3.) 32 (, 1. 4.) 41, 4. II, 5, 2. (3.) 10, 5. 14 (, 1. 15, 1. VI, 12, 5. VII, 39, 1, Aeduorum princeps, Dumnorigis frater, homo Romanorum studiosissimus, Caesaris in Galliam adventu in antiquum honorem restitutus, primo pro fratre, deinde pro Gallis (Celtis) omnibus eorumque legatis, denique pro Bellovacis Caesaris veniam implorat, auxilium a senatu Romano petit;

b.) II, 4, 7, rex Suessionum, et magnae partis Belgii et Britanniae imperium obtinet.

L. Domitius (Ahenobarbus), V, 1. 1., v. *Ap. Claudius*.

Drappes, ētis, VIII, 30, 1. 32. 35, 1. 2. 36 (, 1. 5.) 44, 2, princeps Senonum, Provinciam

petit, Uxellodunum Cadurcorum oppidum occupat, a C. Caninio legato capitur, inedia vitam finit.

Dūbis, I, 38, 4. (5.), flumen Galliae Celticae (Sequanorum), quod oritur ex monte lura, in Ararim influit, Vesontionem oppidum cingit, nunc *Doubs*.

Dumnācus, VIII, 26, 2. 27 (, 2. 5.) 29, 1. 31, 1. 2, dux Andium, Duratium Pictonem Lemoni oppugnans a C. Fabio legato vincitur.

Dumnōrix, rōgis, I, 3, 5. (-7.) 9, 2. 3. (4.) 18. 20. V, 6 (, 1. 2.) 7 (, 1. 3. 5.), princeps Aeduorum, frater Divitiaci, gener Orgetorigis Helvetii, plebi acceptissimus, Helvetiis transitu per Sequanorum fines impetrato a Lisco Aeduo apud Caesarem accusatur, fratris autem precibus servatur; a militibus Caesaris iterum in Britanniam traiecturi interficitur.

Duratius, VIII, 26, 1. 2. 27, 1, dux Pictonum, Lemoni a Dumnaco Andium duce oppugnatur.

Durocortōrum, VI, 44, 1. (2.), caput Remorum in inferiore parte Belgii situm, nunc ab gentis nomine *Reims* oppidum Campaniae (*dép. Marne*). Caesar Eburonum finibus primum vastatis exercitum eo reducit concilioque Galliae ibi habito de Accone Senone supplicium sumit.

E

Eburōnes, II, 4, 10. III, 6, 4. V, 24, 4. (5. 26. 27.) 28

(, 1). 29 (, 2). (32.—37.) 39, 3. (4.) 47, 5. (—51.) VI, 5 (, 4). 31 (, 5). 32 (, 1. 2. 4.) (33.) 34 (, 8). 35 (, 1—6. (43.), gens Germanica Galliae Belgicae, cuius pars maxima habitat inter Mosam et Rhenum fl. in ea regione, quae nunc est fere inter Leodium et Aquisgranum (*Aachen*) oppida. Clientes Treverorum, Ambiorige et Catuolco ducibus Romanorum hiberna prope Aduatucam sita oppugnant, Cottam et Sabinum legatos clade afficiunt; cum Nervii Q. Ciceronis legionem oppugnant; a Caesare victi in Arduennam silvam se abdunt; fines eorum bis a Caesare vastantur. V. *Aduatuca. Ambiorix.*

Eburovices v. Aulerci 2.)

Eläver, VII, 34, 2. (3.) 35 (, 2). 53 4, flumen Galliae Celticae, quod oritur ex monte Cevenna influitque in Ligerem prope Noviodunum Aeduorum, ubi Boios dividit a Biturigibus; nunc *l'Allier*. Caesar bis El. traicit, et Gergoviam petens et inde Noviodunum.

Eleutēti (non Eleut(h)eri Cadurci), VII, 75, 2, gens Galliae Celticae, incertum ubi sita, sub imperio Arvernorum.

Elusātes, III, 32, 1, gens Aquitaniae incolens, ubi postea fuerunt *le Condomois* et *l'Eausan* regiones Francogalliae. Caput *Elūsa*, hodie *Eauze* (dép. Gers). P. Crasso praefecto se dedunt.

Epasnactus, VIII, 44, 3, Arvernus amicissimus Romanorum, Lucterium Cadurcum vinctum ad Caesarem deducit.

Eporedōrix, rīgis, a.)

VII, 38, 2. 39 (, 1. 3). 40, 5. 54 (, 1). 55, 4. (—10.) 63, 9. 64, 5. 76, 3. (4.), nobilissimus Aeduus, Litavicci consilium ad Caesarem defert, Caesare deserto Noviodunum Aeduorum incendit, invitus Vercingetorigi paret, communis Galliae seditionis dux fit. (Frater eius Vercingetorigis iussu bellum infert Allobrogibus.) V. *Viridomarus*;

b.) VII, 67, 7, dux Aeduorum in bello cum Sequanis gesto, a Caesare capitur. V. *Carvarillus, Cotus*.

Eratosthēnes, VI, 24, 2, Cyrenaeus, φιλόλογος Alexandrinus tertii a. Chr. n. saeculi, in eo libro, qui inscribatur *Γεωγραφικά*, silvam Orcyniam commemorat.

Esubii, (al. Esuvii, Esui, Sesuvii), II, 34. III, 7, 4. V, 24, 2, gens Galliae Celticae ad septentriones sita ab Aulercis, ubi postea fuit Nortmanniae pars inferior, nunc est oppidum nomine *Essey* (dép. Ornc). A P. Crasso praefecto subiguntur.

F

a.) C. Fabius (Maximus), V, 24, 2. 46, 3. 47, 3. 53, 3. VI, 6, 1. VII, 40, 3. 41, 2—4. 87, 1. 90, 5. VIII, 6, 3. 24, 2. 27.—29. 31. 37, 3. 54, 4, legatus Caesaris, cum hoc Q. Ciceroni collegae auxilio venit; ex hibernis reversus Menapios aggreditur; in castris prope Gergoviam cum II legionibus relinquitur; postquam ad Alesiam pugnavit, in Remos, Suessiones,

diversissimam partem Galliae (Provinciam versus) mittitur; Dumnaco duce Andium ad Lemonum oppresso Carnutes in deditionem accipit; partem oppidi Uxelloduni obsidet; in Aeduis collocatur.

b.) L. Fabius (Maximus?), VII, 47, c. 50, 3, centurio VIII. legionis, Gergoviae muro ascenso interficitur.

c.) Q. Fabius (Q. Aemiliani f. Q. n.) Maximus (Allobrogicus), I, 45, 2, consul Romanus a. U. c. DCXXXIII. (cum L. Opimio), ad confluentem Isarae et Rhodani vincit Arvernos et Rutenos coniunctos cum Allobrogibus.

(a.) Q. (Fufius) Calēnus, VIII, 39, 4, legatus Caesaris, ab hoc Uxellodunum profecturo in castris cum legionibus relinquitur.

(b.) C. Fufius Cita, VII, 3, 1, eques Romanus, Cenabi interficitur a Carnutibus.

G

Gabāli, VII, 7, 2. 64, c. 75, 2, gens Galliae Celticae, quam Cevenna mons dividit a Provincia, sita, ubi postea fuit regio *le Gevaudan* oppidumque in ea nunc dudum eversum *Javouls* (nunc *dép. Lozère*). Arvernorum clientes, Lucterio Cadurco obsides dant; a Vercingetorige in Helvios mittuntur.

A. Gabinius, I, 6, 4, consul cum L. Calpurnio Pisone

(b.) a. U. c. DCLXXXVI.

Galba, a.) II, 4, 7. 13, 1,

rex Suessionum, cuius filii Caesari deduntur;

b.) vide Sulpicium.

Galli, I, 1, 1. 2. 4. 5, 17, 3. 19, 4. 20, 2. 25, 3. (—5.) 31, 5. 12. 14. 33, 1. 39, 1. 40, 8. (42, 5.) 44, 2. 3. II, 1, 3. 2, 3. 6, 2. 17, 2. 24, 4. 30, 4. III, 2, 1. 2. 8, 3. 10, 3. 14, 4. 18, 1. (sing.) 6. 19, 6. 28, 1. III, 2, 2. 5, 1. 13, 3. 15, 5. 20, 2. V, 6, 1. 24, 1. 27, 4. 6. 45, 4 (sing.). (48, 7. 49, 2. sing.) 49, 1. 50, 1. 51, 3 (sing.). 53, 5. 6. 54, 2. 56, 2. VI, 8, 1. (11, 2. —20.) 16, 1. 18, 1. 19, 4. 24, 1. 5. 30, 3. 34, 8. VII, 1, 2. 12, 6. 13, 2. 17, 7. 19, 2. 20, 7. 22, 1. 25, 2. (sing. —4.) 26, 1. 5. 29, 6. 30, 1. 40, 7. 45, 6. 46, 3. 51, 1. 59, 1. 69, 5. 70, 6. 73, 1. 75, (1). 80, 1. 4. 82, 1. 83, 1. 85, 3. 6. 88, 6. VIII, 1, 2. 2, 1. 5, 2. 6, 2. 10, 2. 12, 5. [15, 5.] 39, 3, item

Galli equites I, 23, 2. 42, 5. II, 24, 4 (*Treveri*). V, 48, 3. VI, 7, 7. 8. 11, 2 (Remorum cet.) (VIII, 10, 2 *auxilia Gallorum*), *auxilia Caesaris*, et

Gallia, I, 1, 1. 6. 2, 2. 6. 7. 16, 2. 17, 3. 4. 30, 1. 2. 4. 31, 3. 5. 7. 10. 11. 16. 33, 3. 4. 34, 3. 4. 35, 3. 37, 2. 43, 7. 44, 2. 3. 6.—8. 10. 13. 45, 1. 3. 46, 4. 53, 4. II, 1. 2, 1. 3, 1. 4, 2. 7. 35, 1. III, 7, 1. 11, 3. 17, 4. 28, 1. III, 6, 5. 8, 1. 2. 16, 1. 3. 4. 19, 4. 20, 1. 3. (plur.) 29, 4. V, 5, 3. 4. 6, 3.—6. 8, 1. 12, 5. 13, 1. 2. 20, 1. 22, 4. 24, 1. 7. 27, 5. 29, 4. 6. 53, 3. 4. 54, 1. 2. 55, 3. 4. 56, 4. 58, 7. VI, 1, 1. 3. 3, 4. 5, 1. 11, 1. 2. 5. 12, 1. 4. 13, (1. 10. 11). (—20.) 31, 5. 44, 1. VII, 1, 1. 4. 5. 3, 2. 4, 1. 20, 2. 25, 1. 29, 6. 31, 4. 34, 1. 37, 3. 43, 5. 55, 2. 59, 1. 5. 66, 1. 3. 71, 9. 76, 2. 77,

7. 9. 14. VIII. prooem. 2. 1, 1. 22, 1. 24, 2. 30, 1. 31, 4. 5. 39, 2. 46, 1. 4. 6. 48, 10. 49, 2. s. 51, 1. 54, 5, ea terra (gens), quae sita est inter Germaniam, Italiam, Hispaniam, Oceanum. Dividitur in tres partes, quarum maxima est

1.) Gallia ulterior, I, 7, 1. 2. 10, 3, sive Transalpina, VII, 1, 2. 6, 1. (2.), quae nunc complectitur Francogalliam, Helvetiam, eam partem Germaniae, quae occidentem versus sita est ab Rheno flumine, Batavorum regnum, quaeque praecipue vocatur *Gallia*, sicut incolae eius *Galli*. Dividitur ipsa quoque in tres partes, quas incolunt:

a.) Aquitani,	} quos vide
singulos
suis locis;
b.) Celtae sive
Galli,	
c.) Belgae,	

2.) Gallia provincia, I, (6, 2. 7, 1. s. 8, 1. s. 10, 1. 2. 5. 14, 3. 15, 1.) 19, 4. 28, 4. (33, 4.) 35, 4. 44, 7. 8. 53, 6. (II, 29, 4.) III, (2, 5. 6, 5.) 20, 2. (VII, 6, 3. 7. 2. 56, 2. 64, 4. 65, 1. 4. 66, 2. 8. 77, 16. VIII, 30, 1. 46, 5. 6. 54, 2 provincia) sive ulterior provincia I, 10, 5 (quibusdam locis pars Galliae Transalpinae dicitur), ea pars Galliae, quae incolitur a gentibus Celticis et Liguribus, sita est inter Aquitaniam, Galliam Celticam, Galliam Cisalpinam, Sinum Gallicum, quaeque sub Romanorum ditione fuit inde ab a. U. c. DCXXX(II).VI., postea *Gallia Narbonensis*, deinde *la Provence et le Languedoc*; inde adi.

provincialis, VII, 7, 4. — Cimbrī per eam iter fecerant. Omnes provinciales Aeduos defendere iubentur a senatu Romano, v. *M. Piso*. Caesar militibus ex Provincia conscriptis Helvetios transitu per eam prohibet. Lucretius per eam eruptionem facere contendit. Caesar, antequam Nemetocennam in hiberna proficiscitur, paucos dies ibi commoratur conventusque habet;

3.) Gallia citerior, I, 24, 2. 54, 3. II, 1, 1. 2, 1. V, 1, 5. 2, 1. VIII, 23, s. 54, 3 (citerior provincia I, 10, 5), sive Cisalpina, VI, 1, 2, sive togata, VIII, 24, s. 52, 1. 2, ea pars Italiae ab utraque parte Padi fl. sita, quae est inter Galliam provinciam, Alpes, Mare Hadriaticum, meridiōnalem partem montis Apennini, Sinum Ligusticum, quam inde ab sexto a. Chr. n. saeculo gentes Gallicae incolabant, ab a. U. c. CCCXXXII. in provinciae formam redacta; postea continens regni Sardici, regnum Lombardo-Veneticum, Parma et Modena ducatus, nunc regni Italici pars superior. — Caesar ibi II legiones conscribit, ter conventus agit, primo, quarto, septimo anno belli; legionem XV. inde eductam Pompeio tradit. — Inde (a gentis nomine) adi.

Galicus, a, um, I, 22, 3 (arma, insignia) 31, 11 (ager). 47, 4 (lingua). III, 11, 5. 14, 7 (naves). III, 3, 3. V, 43, 1. VII, 48, 3 (mores, mos) III, 5, 2. V, 14, 1 (consuetudo). III, 20, 1. V, 54, 4 (bella, bellum). VI, 7, 7 (res,

pl.). VII 23 (, 1) (muri). 53, 3 (ostentatio).

Garumna, I, 1, 1. 5. 7, id flumen Galliae, quod dividit Aquitaniam a Gallia Celtica, oritur ex Pyrenaeo monte, Duranio recepto in Biturigibus Vibiscis influit in Oceanum Atlanticum; nunc *la Garonne*, inferior pars *la Gironde*.—Inde

Garumni, III, 27, 1, Aquitaniae gens Hispaniae finitima, cuius in finibus oritur *Garumna*. P. Crasso praefecto se dedunt; item

Gates (al. *Garītes*), ib., gens Aquitaniae orientem versus sita, quam ab Nitiobrogibus dividit *Garumna* fl., quae incolebat, ubi postea fuit *le comté de Gaure* (nunc *dép. Gers*).

Geidumni, V, 39, 1, gens Galliae Belgicae, incertum ubi sita, clientes Nerviorum; v. *Ceutrones* b.)

Genāva (non Geneva, Genua), I, 6, 3. 7, 1. 2, oppidum Allobrogum situm, ubi Rhodanus effluit ex lacu Lemanno, nunc *Genève*, *Genf* oppidum Helvetiae. Caesar munitione ad eam facta Helvetios transire per Provinciam conantes repellit.

Gergovia, VII, 4, 2. 34, 2. 36(, 1). 37, 1. 38, 1. 7. 41, 1. 42, 1. 43, 5 (—53.), oppidum Arvernorum prope flumen Elaver situm, in meridionali parte eius planicie, quae etiam nunc vocatur *le plateau de Gergoie*, prope oppidum *Clermont-Ferrant* (*dép. Puy-de-Dôme*). Oppugnatur a

Caesare, qui magna clade accepta obsidionem solvit.

Germani, I, 1, 3. 4. 27, 4. 28, 4. 31, 4. 10. 11. 14. 16. 33, 2. 3. 36, 7. 39, 1. 43, 9. 44, 6. 47, 2. 4. 48, 4. 49, 1. 50, 4. 5. 51, 2. 52, 4. II, 1, 3. 3, 4. 4, 1. 10. III, (7, 1.) 11, 2. III, 1, 1. 3. 3, 3. 4, 3. 6. 6, 3—5. 7, 1—3. 13, 4. 14, 1. 15, 1. 16, 1. 4. 7. 19, 4. V, 27, 8. 28, 4. 29, 1. 3. 6. 55, 2. VI, 2, 3. 5, 4. 7, 3. 6. 8, 1. 7. 9, 7. 12, 2. (21.—28.) 29, 1. 32, 1. 35, 4. 37, 1. 41, 13. 42, 3. VII, 63, 7. 65, 4. 67, 5. 70, 4. 7. 80, 6. VIII, 7, 5. 10, 2. 4. 13, 2. 25, 2. 36, 2—4. 45, 1, et

Germania, III, 4, 1. V, 13, 6. VI, 11, 1. 24, 2. 25, 4. 31, 5. VII, 65, 4. VIII, 25, 2, ea terra, quae sita est inter Rhenum et Danuvium et Vistulam fl. et Oceanum, cuius principes sunt haec gentes:

- 1.) *Suebi*
- 2.) *Cheruscī*
- 3.) *Ubii*
- 4.) *Sugambri*
- 5.) *Marcomāni*
- 6.) *Usipētes* et
- 7.) *Tenctēri*;

praeterea commemorantur:

- 8.) *Harūdes*
- 9.) *Nemētes*
- 10.) *Tribōces* (ci)
- 11.) *Vangōnes* } qui in sinis-
tra ripa Rhe-
ni fl. inco-
lunt, in Gal-
lia Celtica.
- 12.) *Latovici*
- 13.) *Tulingi*
- 14.) *Sedusii*
- 15.) *Cimbri* et
- 16.) *Teutōni* (es),

quos singulos vide suis locis. — Germani ab Arvernīs et Sequanis mercede arcessiti Rhenum transire assuescunt; a Caesare profligantur; dolent

Ariovisti morte et Romanorum victoriis; auxilia eorum proelio Treverorum octavo belli anno cum his a. T. Labieno legato victa partim interficiuntur. — Fertillissima Germaniae loca circa silvam Hercyniam a Volcis Tectosagibus occupantur. Caesar ex ea equitatum arcessit. — Inde

Cisrhenani Germani, VI, 2, s. (8, 7 (s.) et II, 3, 4, 10, III, 11, 2. V, 27, s Germani), eae gentes Germaniae, quae Rhenum transgressae in Gallia Belgica conederunt, Belgarum socii, *Condrusi*, *Eburones*, *Caeroesi*, *Paemani* (quos vide singulos suis locis); percepta Treverorum fuga cum propinquis Indutiomari domum se recipiunt. His opponuntur

Transrhenani Germani, V, 2, 4, sive Transrhenani (subst.) III, 16, 5. V, 2, 4. VI, 5, 5 (II, 35, 1), qui Germaniam incolunt; legatos ad Caesarem mittunt. — Deinde

Germani equites (et levis armaturae milites), VII, 13, 1. (65, 4. 5. VIII, 13, 2.) (VIII, 10, 2 *auxilia Germanorum*), auxilia Caesaris, et (adi.)

Germanicum bellum, III, 16, 1, bellum cum Usipetibus et Tencteris gestum.

Gobannitio, VII, 4, 2, Arvernus, patruus Vercingetorigis, huic novas res molienti adversatur.

Gorgobina, VII, 9, 6. (12, 1.), Boiorum oppidum, nunc, ut videtur, *la Guerche-sur-l'Aubois* vicus inter Ligerim et Elaver fl. situs (*dép. Cher*). Vercingetorix eam op-

pugnat, sed Caesaris adventu cognito oppugnatione desistit.

Graeci, VI, 24, 2, quidam Hercyniam silvam fama sibi notam Orcyniam appellant. — Inde (adi.)

Graecae litterae, I, 29, 1. V, 48, 4. VI, 14, 3, quibus utuntur Galli in publicis privatisque rationibus, utitur etiam Caesar in epistula ad Ciceronem scripta.

Graiocēli, I, 10, 4, gens Galliae provinciae et Cisalpiniae in Alpibus *Graiiis* incolens, quorum oppidum *Ocēlum* situm est in G. Cisalp. V. *Caturiges*.

Grudii, V, 39, 1, gens Galliae Belgicae, incertum supra an infra Nervios sita (*Grōde* an *Grooten Berghē?*); Nerviorum clientes. V. *Ceutrones* b.)

Gutruātus (non Cotuātus), VII, 3, 1. VIII, 38, 3 (—), princeps seditionis Carnutum, interficitur a Caesare.

H

Harūdes, I, 31, 10. 37, 2. 51, 2, gens Germaniae inter Rhenum, Moenum, Danuvium fl. incolens, oriunda et profecta ex Chersoneso Cimbrica; Aeduorum fines populantur, cum Ariovisto adversus Caesarem pugnant.

Helvetii, I, 1, 4. 5. 2 (1. 3). 3, 6. — 29. 30, 1. 3. 31, 14. 40, 7. 13. III, 10, 3. VI, 25, 2. VII, 75, 3, gens Galliae Celticae, quae incolit inter Rhenum fl. et montem Iuram et lacum Lemannum et Alpes Raeticas,

nunc *die Schweiz* (ab eorum finibus silva Hercynia oritur). Fortissimi omnium Gallorum, bello cum Caesare in Sequanis et Aeduis gesto vincuntur. —

Inde

Helvetia, civi- } in quat-
tas, I, 12, 4. c. } tuor pagos
—tius, ager, I, } dividitur,
2, 3, } et

Helveticum proelium, VII, 9, 6, proelium prope Bibracte Aeduorum oppidum factum, quo cum Helvetiis Boii [et Tulingi], eorum socii, a Caesare vincuntur.

Helvii, VII, 7, 5. 8, 1. 2. 64, 6. 65, 2, gens Celtica Galliae provinciae, sita inter montem Cevennam et fl. Rhodanum, ubi postea fuit provincia Languedociae *le Vivarais*, nunc est *le dép. Ardèche*. Caput *Alba Augusta*, nunc *Alpe* prope *Viviers* oppidum.

Hercynia silva, VI, 24, 2. 25. (—28.), saltus maximus Germaniae, qui pertinet a capitibus Danuvii fl. ad Daciae fines ideoque complectitur omnes Germaniae montes saltusque inde ab silva Martiana ad Carpatas montes; v. *Orcynia* et *Volcae* a.)

Hibernia, V, 13, 2, insula in Oceano sita occidentem versus a *Britannia*, cum qua et *Scotia* (*Caledonia*) nunc efficit regnum Britanniae (maioris); hodie *Ireland*.

Hispani equites, V, 26, 3, auxilia Caesaris.—Eorum patria

Hispania, I, 1, 7. V, 1, 4. 13, 2. 27, 1. VII, 55, 3, extrema pars Europae occidentem versus, ea paeninsula, quae Pyre-

naeo monte dividitur a Gallia, complectitur ea, quae nunc sunt, regna Lusitaniam et Hispaniam. Q. Iunii patria. Caesar inde armamenta navium et equos coëmit. — Dividitur in duas partes, quae sunt

1.) Hispania citerior, III, 23, 3, postea *Turraconensis*, ea pars, quae ad orientem spectat, finitima Aquitaniae, unde Aquitani auxilia ducesque accessunt;

2.) H. ulterior, ea pars, quae spectat inter meridiem et occidentem.

I

Iceius, II, 3 (1). 6, 4. 7, 2, unus ex principibus Remorum, legatus ad Caesarem mittitur. Vide *Andocumborius*.

Illyricum, II, 35, 2. III, 7, 1. V, 1, 5 (—9), pars provinciae Caesaris, terra sita in ora Maris Hadriatici orientem versus Cerauniis montibus tenuis, ubi nunc sunt Dalmatia et Istria. Caesar bis eo proficiscitur, alterum Pirustarum, qui finitimam sibi partem Illyrici vastabant, satisfactionem accepturus.

Indutiomārus, V, 3, 2—4. (—7.) 4, 4. 26, 2. 53, 2. 55, 1. 3. (—56, 5.) 57, 2. 3. 58, 1—6. VI, 2, 1. (2.) 8, 8, Trevir, cum Cingetorige de principatu contendit, bellum parat, legatos ad Caesarem mittit; qui cum Cingetorige faveret, multo gravius in Romanos exardescit. Ambiorigem et Catuvolcum ad defectionem impellit, T. Labieni legati castra oppugnaturus Cae-

saris victoria deterretur, armato concilio indicto cum Remorum agros populari Labienumque oppugnare constitueret, a Labieni equitibus interficitur. (Propinqui eius Germanos sollicitant, Treveris vicis ex civitate excedunt.) Vide *Cingetorix* a.)

Italia, I, 10, 3. 40, 5. II, 35, 2. 3. VI, 1, 3. VII, 1, 1. 7, 5. 55, 3. 57, 1. VIII, 54, 5. 55, 1, ea paeninsula Maris Interni, quae pertinet ab Alpibus ad Fretum Siculum, continetur Germania, Gallia, Mari Tusco, Mari Siculo, Mari Hadriatico, cuius pars septentrionem versus sita est *Gallia Cisalpina* (quae sola intellegenda est I, 10, 3. II, 35, 2. 3. VII, 1, 1). Caesar ibi duas legiones conscribit, supplementum inde adducit equosque coëmit, XIII. legionem eo praesidii causa mittit; quater eo proficiscitur. (Incolae *Itali*.)

Itius portus, V, 2, 3. 5, 1, portus Morinorum in Fretto Gallico e regione Britanniae situs, nunc vicus *Wissant* (port *d'Esseau*; *dép. Pas-de-Calais*). Caesar inde bis in Britanniam traicit.

a.) (C. Iulius) Caesar, I, 7, (1. 4). 9. 10, 1. 11, 6. 12. 2. 7. 13, 3. 14. —54. II, 1—5. 6, 4. —17, 2. 18.—35. III, 1, 1—3. 7, 1. 9.—16. 19, 5. 28. 29. IIII, 5, 1. 6.—9. 11.—32. 34.—48, V, 1.—11, 8. 15, 4. 17, 2. —25. 27. 28, 3. —29, 1. 40, 1. 41, 3. 8. 45, 3. —51. 52.—54. (56, 3.) 58, 7. VI, 1.—7, 2. 9. —10, 3. (12, 1. 6.) 29. 32.—34. (35, 1. 6. 7. 36, 1. 38, 1.) 41, 2.

—44. VII, 1, 1. 6.—13. 16.—19. (20, 2. 7.) 24, 2.—5. 27. 32. —36. (37, 4—7.) 39, (1.) 3. 40, 1—5. 41. 43.—55, 2. 56.—57, 1. (59, 1.) 62, (2.) 10. 63, 3. 8. 65, 4. (5.) 66, 2. 67, 2. —68. 70, 2. —74. 78, 5. 80, 1. 85.—90. VIII. prooem. 2. 3. 7.—9. 1, 1. 2.—22. (23, 3.) 24. 25. 38.—44. 46.—47, 1. (48, 10. 11.) 49.—55., vide pag. (III—) VI. VII (—VIII). et singulorum comm. argumenta.

b.) L. (Iulius) Caesar, VII, 65, 1., legatus et consanguineus (ex avis fratribus) Caesaris, praesidia ex Provincia accessit. (Consul a. U. c. DCLXXX.)

(a.) D. (Iunius) Brütus (Albinus), III, 11, 5. 14, 3. VII, 9, 1. (2.) 87, 1, adolescens, primo classi, deinde copiis a Caesare praefectus, Venetorum classem fugat, contra Vercingetorigem pugnat Alesiae.

(b.) M. (Iunius D. f. . .) Silānus, VI, 1, 1, legatus Caesaris, delectum habere iubetur [consul cum Imp. Caesare Augusto (VIII.) a. U. c. DCCXXVIII.]; v. *C. Antistius*.

c.) Q. Iunius, V, 27, 1. 28, 1, Hispanus, v. *C. Arpineius*.

Iuppiter, VI, 17, 2, a Gallis colitur caelestiumque imperium tenere creditur.

Iura, mons, I, 2, 3. 6, 1. 8, 1, is saltus, qui Helvetios dividit ab Sequanis et meridiem versus pertinet ad Rhodanum fl. infra lacum Lemannum (quem vide).

L

Q. Laberius Durus, V, 15, 5, tribunus militum, in Britannia pugnans interficitur.

T. Labiēnus v. Atius (b.)
 Latovīci (non — brigi),
 I, 5, 4. 28, s. 29, 2, gens Ger-
 maniae finitima Helvetiis, prope
 dextram ripam Rheni fl. incolens,
 postea, ut videtur, *der Klettgau*,
 nunc ea pars Magni-Ducatus
 Badensis, quae maxime spectat
 ad orientem. E finibus suis egressi
 a Caesare reverti iubentur.

Lemannus, lacus, I, 2, 3.
 8, 1. III, 1, 1, in extremis finibus
 Helvetiorum occidentem versus
 situs, ubi hi Provinciam attingunt,
 nunc *le lac Léman* sive *le lac de Genève*.
 Inde ad montem Iuram munitionem
 facit Caesar.

Lemōnum, (al. Limo, δ-
 nis), VIII, 26 (1. 2. 4.), Pictonum
 in Gallia Celtica oppidum,
 nunc *Poitiers* (*dép. Vienne*).
 Dumnaeus dux Andium Duratium
 ibi obsidet, C. Caninius legatus
 huic auxilio venire non audet.

Lemovīces, VII, 4, 6. 75, 3.
 88, 4. VIII, 46, 4, gens Galliae
 Celticae occidentem versus ab
 Arvernibus sita, ubi postea fuit
 provincia *le Limousin*. Caput
Augustoritum, nunc *Limoges*
 (*dép. Haute-Vienne*). Cum
 Vercingetorige se coniungunt;
 Caesar duas legiones eo mittit
 in hiberna.

L. Lentulus v. Cornelius
 (b.)

Lepontii, III, 10, 3, gens
 Celtica Raetiae in Alpibus
 (*Lepontis*) incolens inter Adua-
 lam montem (*St. Gotthard*)
 et lacum Verbanum, ubi nunc
 est pagus Helvetiae *Tessin*
 (*Ticino*) inque eo vallis *Le-*

vantina. Rhenus fl. inde
 oritur.

Leuci, I, 40, 11, gens Galliae
 Celticae sita in ea regione,
 quae postea fuit pars australis
 Lotharingiae (nunc *le dép. Meurthe*).
 Caput *Tullum*, hodie *Toul*.

Levāci, V, 39, 1, gens Galliae
 Belgicae sita ad fluvium *Lieva*
 prope Gandavum oppidum
 (*Gand, Gent*); Nerviorum
 clientes. V. *Ceutrones* (b.)

Lexobii (al. Lexovii),
 III, 9, 9. 11, 4. 17, 3. (—19.)
 29, 3. VII, 75, 4, gens maritima
 (Aremorica) Galliae Celticae
 finitima Belgio. Caput *Noviomagus*,
 nunc *Lisieux* oppidum
 Nortmanniae (*dép. Calvados*).
 A Venetis socii contra Romanos
 asciti senatu suo interfecto se
 cum Viridorce coniungunt,
 a Q. Titurio legato vincuntur;
 Caesar in eorum finibus hiemat.

M. (Licinius) Crassus a.)
 pater, I, 21, 4. III, 1, 1. VIII,
 53, 1, unus ex triumviris q. v.,
 consul a. U. c. DCLXXXV III,
 a Parthis interfectus a. U. c.
 DCCI. In eius exercitu P. Con-
 sidius fuerat;

b.) filius (maior), V, 24, 3. 46,
 1. 2. 47, 1. 2. VI, 6, 1, quaestor
 Caesaris, in Bellovacis hiemat,
 Samarobriva praeficitur, cum
 Caesare Menapios adit;

c.) P. (Licinius) Crassus,
 I, 52, 7. II, 34. III, 7, 2.
 (—4.) 8, 2. 5. 9, 1. 11, 3. (20, 1),
 21, 2. 3. 22, 4. 23, 1. (7.) 24, 5.
 25, 1. 2. 26, 1. 27, 1. VIII, 46, 1,
 eiusdem filius minor, equitum
 praefectus in proelio cum Ariovisto
 facto, Aremoricas civi-

tates in dicionem redigit, in Andibus cum legione septima hiemat, Caesarem de Gallorum coniuratione certiozem facit, in Aquitaniam proficisci iussus Sontiates vincit, Vocatium et Tarusatum castra expugnat, maximam partem Aquitaniae in deditionem accipit.

Līger, III, 9, 1. VII, 5, 4. (5.) 11, 6. 9. 55, 1. (8.) 9. 10. 56, 3. (4.) VIII, 27, 2. (4.), flumen Galliae Celticae, quod oritur ex Cevenna monte, medio cursu Bituriges dividit ab Aeduis, Elavere recepto influit in Oceanum; nunc *la Loire*. Ad eum Dumnacus opprimitur a C. Fabio legato.

Lingōnes, I, 26, 5. 6. 40, 11. III, 10, 1. VI, 44, 3. VII, 9, 4. (5.) 63, 7. 66, 2. VIII, 11, 2, gens Galliae Celticae, inter Matronae, Mosae, Araris, Sequanae capita. Caput *Andematūnum*, nunc *Langres (dép. Haute-Marne)*. Frumenta et equites Caesari subministrant, absunt a concilio Gallorum.

Liscus, I, 16, 5 — 18, 2, summus magistratus (vergobretus) Aeduorum, apud Caesarem oratione habita se purgat de frumento non misso, Dumnorigem accusat.

Litavicus (al. Litavicus), VII, 37, 1. 7. 38. 39, 3. 40, 3—7. 42, 1. 4. 43, 2. 54, 1. 55, 4. 67, 7, eiusque fratres, Aedui amplissima familia nati. L. conspirat cum Convictolitive, Aeduis persuadet, ut cum Arvernīs se coniungant, fraude perspecta a suis desertus Gergoviam profugit, bonis suis publicatis cum omni equi-

tatu ad sollicitandos Aeduos profectus Bibracti ab eis recipitur.

Q. Lucanius, V, 35, 7, centurio Romanus (primipilaris), bello Ambiorigis interficitur.

Lucterius, VII, 5, 1. 7, 4. 8, 1. VIII, 30, 1. (2.) 32. 34. 35. 39, 1. 44, 3, Cadureus, homo audacissimus, a Vercingetorige in Rutenos missus hos Arvernīs conciliat; in Provinciam eruptionem facere conatus a Caesare reprimitur, post cum Drappete eandem invadit, oppidum Uxellodunum occupat, a Caninio legato oppressus cum paucis profugit; vincus ab Epasnacto Arverno Caesari traditur.

Lugotōrix, rīgis, V, 22, 2, dux Britannorum, capitur a Romanis.

Luna, VI, 21, 2, dea, a Germanis colitur.

Lutetia, VI, 3, 4. VII, 57, 1. 58, 3. 5. 6, Parisiorum in Gallia Celtica oppidum positum in insula Sequanae fl., hodie *Paris*. Caesar ibi concilium Galliae habet; L. a Gallis incenditur.

M

L. Mallius (Maximus?) III, 20, 1, proconsul (praetorius) Romanus, impedimentis amissis ex Aquitania profugit a U. c. DCLXXVI.

Mandubii, VII, 68, 1. 71, 7. 78, 3. (—5.), gens Galliae Celticae septentrionem versus ab Aeduis incolens; caput *Alesia*. Inde cum liberis atque uxoribus exire coguntur a Caesare.

Mandubracius, V, 20, 22, 5, filius regis Trinobantum a Cassivellauno interfecti, Caesaris in Gallia fidem implorat ab eoque in regnum restituitur.

C. Marcellus | vide Clau-
M. Marcellus | dius (β - δ .)

Marcomāni (al. —manni), I, 51, 2, gens Germaniae, quae est inter Rhenum et Moenum et Danuvium fl., pugnant in Ariovisti exercitu.

Mare Oceanum vide Oceanus.

C. Marius, I, 40, 5, septiens consul, a. U. c. DCLII. Teutonos vincit ad Aquas Sextias, anno post Cimbros in campis Raudiis.

Mars, VI, 17, 2 (—5), deus, a Gallis colitur bellaque regere putatur; animalia bello capta ei immolantur (VII, 19, 3. VIII, 19, 2 *aequo Marte* dimicare, *pari M.* inire proelium).

Matisco, VII, 90, 7, oppidum Aeduorum ad Ararim fl. situm, hodie *Mâcon* oppidum Burgundiae (*dép. Saône-et-Loire*). Sexta legio ibi hiebat frumentandi causa.

Matrōna, I, 1, 2, flumen Galliae Celticae superioris, quod oritur ex Lingonibus, Gallos (Celtas) a Belgis dividit, influit in Sequanam; nunc *la Marne*.

Mediomatrīci (vel —ces), III, 10, 3. VII, 75, 3, gens Galliae Celticae superioris, quae incolit inter Treveros et Leucos (Rhenum eos accolere a C. traditur). Caput *Divodūrum*, postea *Met(t)is* sive *Metia*, nunc *Metz* (*dép. Moselle*).

Meldi (sive —dae), V, 5, 2, gens Galliae Celticae finitima Belgis, inter Matronam et Sequanam fl. sita, ubi nunc est oppidum *Meaux* (*dép. Seine-et-Marne*). Caesar ibi naves fieri iubet, quibus in Britanniam traiciat.

Menapii, II, 4, 9. III, 9, 9. 28, 1. (—29, 3.) III, 4, 2—7. 22, 5. 38, 3. VI, 2, 3. 5, 4. — 6. 9, 1. 33, 1, gens Galliae Belgicae inter Mosam et Scaldim fl., infra Rheni ostia incolens, meridiem versus a Batavis, qua nunc est superior pars regni Belgici, provinciae utraque Flandria, Antverpia, Transmosana (*Limburg*), in hac castellum Menapiorum, nunc *Kassel* oppidum. Ab Usipetibus et Tencteris opprimuntur; a Venetis socii contra Romanos asciscuntur; a Caesare cum Morinis vincuntur, Cotta et Sabino legatis, postea ipso Caesare appropinquantibus in silvas se abdunt, postquam uni ex Gallis de pace legatos ad Caesarem non miserunt, tandem sexto anno belli mittunt.

Mercurius, VI, 17, 1, deus, maxime colitur a Gallis; omnium artium inventor, itinerum dux, quaestus mercaturaeque deus fertur.

M. Messala vide Valerius (f.)

Metiosēdum (al. Mel(l)odunum), VII, 58, 2. c. 60, 1. 61, 5, oppidum Senonum in insula Sequanae positum, nunc ab altero nomine *Melun* oppidum Insulae Franciae (*dép.*

Seine-et-Marne). A Labieno occupatur.

M. Metius, I, 47, 4. (—6.) 53, 3, hospes Ariovisti, legatus ad eum a Caesare missus ab Ariovisto in catenas conicitur, eo victo liberatur.

Minerva, VI, 17, 2, dea, a Gallis colitur ut operum atque artificiorum magistra.

L. Minucius Basilius, VI, 29, 4. (5.) 30, 1. (—4.) VII, 90, 5 [i. e. M. Satrius adoptatus a fratre matris L. Min. Bas.], ab Caesare cum equitatu per silvam Arduennam praemittitur ad investigandum Ambiorigem, qui depressus ex eius manibus effugit; cum legione in Remis collocatur.

Mōna, V, 13, 3, insula inter Britanniam et Hiberniam sita, nunc *Anglesea*, pars Cambriae (*Wales*).

Morini, II, 4, 9. III, 9, 9. 28, 1. (—29, 3.) III, 21, 3. (—9.) 22, 1. 5. 37, 1. (—4.) 38, 1. (2.) V, 24, 2. VII, 75, 3. 76, 1, gens Galliae Belgicae Oceanum accolens, inter Scaldim et Samaram fl., ubi postea fuerunt provinciae Flandria, Artesia, Picardia septentrionalis. Oppidum eorum olim *Gesoriacum*, postea *Bononia*, hodie *Boulogne s. m. (dép. Pas-de-Calais)*; portus *Morinorum* = *Itius portus*, nunc *Wis-sant*; castellum *M.*, hodie *Kassel* oppidum Flandriae (*dép. Nord*). V. *Menapii*. — Venetorum socii, omni Gallia pacata soli cum Menapiis in armis sunt; in paludes se conferunt; obsides dant; CCC milites Romanos ex navibus ex-

positos adorti fugantur; omnes fere in T. Labieni legati potestatem perveniunt; Gaius Fabius legatus in eorum finibus hiemat; Commio Atrebatii attribuantur.

Moritasgus, V, 54, 2, frater Cavarini, rex Senonum.

Mosa, III, 9, 3. 10, 1. 2. 12, 1. 15, 2. 16, 2. V, 24, 4. VI, 35, 3, flumen Galliae (Celticae et) Belgicae, oritur in Lingonibus ex monte Vosego, fertur per Arduennam silvam, Sabi (Caes. 'Scaldi') recepto confluit cum Vacalo, parte Rheni fl., cum septentrionali parte Rheni et Mari Germanico insula Batavorum effecta haud procul ab Rheno in mare influit; hodie *die Maas, la Meuse*. Usipetes frumentandi causa eum transgrediuntur.

L. Munatius Plancus, V, 24, 3., 25, 4, legatus Caesaris, primo cum legione in Belgis (Suessionibus), deinde in Carnutibus collocatur.

N

Nammēius, I, 7, 3 (—5), unus ex principibus eius legationis, quam Helvetii ad Caesarem mittunt petitum, ut transire per Provinciam sibi liceat. Vide *Verucloctius*.

Namnētes, III, 9, 9, gens Galliae Celticae in dextra ripa Ligeris fl. infra Venetos et Andes incolens; caput *Condivincum*, nunc ab gentis nomine *Nantes (dép. Loire-Inférieure)*; Venetorum socii.

Nantuātes, III, 1, 1. 4. 6, 5. III, 10, 3, gens Alpina Galliae

Celticae sita in confinio Provinciae, ubi nunc est pagus Helvetiae *das Wallis*. (Falso a C. traditur, Rhenum per eorum fines ferri.) A Ser. Galba legato vincuntur.

Narbo, III, 20, 2. VII, 7, 2. 4. VIII, 46, 3, civitas florentissima Volcarum Arecomitorum in Gallia provincia sita; inde ab a. U. c. DCXXXVI. colonia Romana, cognomine *Martius*, a qua postea omnis Provincia nomen accepit *Gallia Narbonensis*; nunc *Narbonne* (*dép. Aude*). Caesar nuntio accepto, Lucterium Cadurcum N. versus eruptionem facere parare, eo proficiscitur praesidiumque ibi constituit; anno post eodem cum equitatu proficiscitur.

Nasua, I, 37, 3, unus ex Sueborum ducibus, frater Cimberii, cum quo praestitit C pagis Sueborum, qui Rhenum transire conantur.

Nemētes, I, 51, 2. VI, 25, 2, gens Germana Galliae Celticae in sinistra ripa Rheni fl. inter Vangiones et Triboces incolens, ubi nunc est Spira Nemetum (*Speyer*). In bello Ariovisti cladem accipiunt. Ab eorum finibus Hercynia silva oritur.

Nemetocenna, VIII, 46, 7. 52, 1, oppidum Atrebatum, nunc *Arras* oppidum provinciae Francogalliae *l'Artois* (*dép. Pas-de-Calais*). Caesar ibi hiemat.

Nervii, II, 4, 8. 15, 3. — 17. 19(, 1. 23, 4. 5). — 28(, 1). 29, 1. 32, 2. V, 24, 2. 38(, 2.—4. 39, 3. 41, 1. 42, 1). — 43. 45, 2. (—5. sing.) 46. 4. 48, 2. (—51.) 56, 1.

58. 7. VI, 2, 3. 3, 1. (2.) 29, 4. VII, 75, 3, gens bellicosissima Galliae Belgicae, occidentem versus a Menapiis sita, quae pertinet ab ora maritima ad Arduennam silvam, ubi nunc sunt provinciae regni Belgici *le Hainaut* (*Hennegau*) et *Namur*. Caput *Bagācum*, nunc *Bavay* oppidum Flandriae Gallicae (*dép. Nord*). Postquam [cum Atrebatibus et Viromanduis] trans Sabim fl. consederunt, proelio acerrimo a Romanis prope ad interfectionem rediguntur. Ab Ambiorige concitati Q. Ciceronis legati hiberna in suis finibus oppugnant, sed Caesari appropinquanti obviam profecti iterum ab eo vincuntur. Rursus bellum parant, sed Indutiomari Treveri morte cognita discedunt. Paulo post a Caesare oppressi in deditionem accipiunt. Vertico Nervius in castris Ciceronis versatur. — Inde

Nervicum proelium, III, 5, 2, illud, quod primo loco commemoravimus.

Nitiobrōges (sing. -brox; al. — brīges), VII, 7, 2. 31, 5. 46, 5. 75, 3, gens Aquitaniae in utraque ripa fl. Oltis (*Lot*) incolens. Caput *Aginnum*, nunc *Agen* oppidum situm ad Garumnam fl. (*dép. Lot-et-Garonne*). Postquam Lucterio Cadurco obsides dederunt, ad Vercingetorigem perveniunt. Vide *Teutomatus*.

Norēia et

Norīcus ager (= *Noricum*), I, 5, 4, oppidum et ager Noricorum sive Tauriscorum

(nomen Celticum); regnum (post Caesarem provincia Romana), quod Oeno fl. dividitur a Raetia, Danuvio fl. a Germania, orientem versus attingit Pannoniam, meridiem versus Venetiam, complectitur eam regionem, ubi nunc sunt provinciae Austriae Iuvavia (*Salzburg*), Stiria, Carinthia, Carina. Caput *Norcia*, hodie oppidum Stiriae *Neumarkt*. — Boii eo invaserant. (Ibi a. U. c. DCXXXI. Romani C. Carbone duce magna clade a Cimbris afficiuntur). — Inde subst.

Norica, I, 53, 4, altera Ariovisti uxor ex Norico orta, regis Voccionis soror, in fuga perit.

Noviodūnum, a.) VII, 55 (, 1), oppidum Aeduorum in Gallia Celtica ad Ligerem fl. situm, nunc *Nevers* (*dép. Nièvre*), ab Eporedorige et Viridomaro interfectis custodibus et mercatoribus Romanis diripitur atque incenditur;

b.) VII, 12, 2. (—13, 2.) 14, 1, oppidum Biturigum (Caborum) gentis Galliae Celticae, nunc *Nouan-le-Fuzelier* vicus aliquanto infra Cenabum (*Orléans*) situs (*dép. Loir-et-Cher*), a Caesare expugnatur;

c.) II, 12, 1 (—13, 1), oppidum Suessionum in Gallia Belgica situm, postea *Augusta Suessionum*, hodie *Soissons* (*dép. Aisne*), Caesari sededit.

Numidae, II, 7, 1. 10, 1. 24, 4, incolae Numidiae regionis Africae septentrionalis, milites levis armaturae in exercitu Caesaris, intersunt bello Belgico, Bibracti fortiter pu-

gnant, ad Sabim fl. in fugam vertuntur.

O

Oceānus, a.) I, 1, 5. 7. III, (7, 2 mare Oceanum.) 9, 1. 7. 13, 4. 29, 1. VI, 32, 3. VII, 4, 6. VIII, 46, 4, mare Atlanticum, quod occidentem versus alluit Britanniam, Galliam, Hispaniam, Africam;

b.) III, 10, 2. 4. 5. VI, 33, 1, mare Germanicum, quod est inter Oceanum Septentrionalem, Britanniam, Scandiam, Galliam, Germaniam (*die Nordsee*).

Ocēlum, I, 10, 5, oppidum Graiocelorum in Gallia Cisalpina, hodie aut *Oulx* aut *Exilles* regni quondam Sardici (Pedemontii) oppidum. Caesar inde in Vocontios iter facit.

Octodūrus, III, 1, 4 (—2, 1. 6, 4), vicus Veragrorum situs in Gallia Celtica, qua haec attingit G. provinciam et G. Cisalpinam, nunc *Martigny* oppidum Helvetiae (*canton du Valais*) situm ad flumen *la Dranse*. Ser. Galba legatus Caesaris postquam aliquot dies cum octo cohortibus ibi hiemavit, ab Sedunis et Veragris subito oppressus hos fugat, vicum incendit, deinde in Provinciam contendit.

Olovīco, VII, 31, 5, rex Nitiobrogum, a senatu Romano amicus appellatus, pater Teutomati.

Orcynia silva, VI, 24, 2, Graecum nomen Hercyniae silvae.

Orgetōrix, rīgis, 1, 2 (, 1). — 4. (5, 1.) 9, 3. 26, 4,

princeps Helvetiorum, his persuadet, ut de finibus suis exeant; legatus ad proximas civitates missus conspirat cum Castico et Dumnorige; in vincla coniectus postquam causae dictioni se eripuit, moritur. Eius filia et unus ex filiis a Caesare capiuntur.

Osismi, II, 34. III, 9, 9. VII, 75, 4, una ex civitatibus Aremoricis sita in extrema Gallia Celtica occidentem versus, postea pars provinciae *la Bretagne* (nunc *dép. Finistère*). A P. Crasso praefecto in dicionem rediguntur; Venetorum socii.

P

Pădus, V, 24, 4, (nomine Graeco *Eridanus*) flumen Galliae Cisalpinæ (quo haec dividitur in *G. Transpadanam* et *Cispadanam*), medium inter Alpes et montem Apeninum; oritur ex Alpibus Maritimis in ipsis finibus Provinciae, effluit in Mare Hadriaticum; hodie *il Pô, der Po*. Caesar trans eum a. U. c. DCC. legionem XV. conscribit.

Paemāni, II, 4, 10, gens Galliae Belgicae origine Germana sita in Arduenna silva orientem versus a Mosa fl., qua nunc est fere oppidum regni Belgici Leodium (*Liège, Lüt-tich*).

Parisii, VI, 3, 4. (5.) VII, 4, 6. (—10.) 34, 2. 57, 1. 75, 3, gens Galliae Celticae, quae ad utramque ripam Sequanae fl. incolit inter Senones et Galliam Belgicam; caput *Lutetia*,

nunc *Paris*. Cum Vercingetorige se coniungunt.

Parthicum, bellum, VIII, 54, 1. 55, 1, ab a. U. c. DCC. ad a. DCCIII. a M. Crasso et C. Cassio gestum; huius belli persequendi causa Caesar duas legiones tradit (M. Bibulo proconsuli Parthiae).

L. Paulus vide Aemilius b.)

Q. Pedius, II, 2, 1. 11, 3, legatus Caesaris, bello Belgico primum duabus legionibus, deinde cum L. Aurunculeio Cotta equitatu praeficitur.

Petrocorii, VII, 75, 3, gens Galliae Celticae ad ripam dextram Garumnae fl. incolens, postea *le Périgord*. Caput *Vesunna*, nunc *Périgueux* (*dép. Dordogne*).

M. Petronius, VII, 50, 4 (—6), centurio Romanus, ad Gergoviam fortiter pugnans occiditur.

L. Petrosidius, V, 37, 5, aquilifer Romanus, in bello Amborigis post Titurii et Cottae caedem fortissime pro castris pugnans occiditur.

Pictōnes, III, 11, 5. VII, 4, 6. 75, 3. VIII, 26, 1. (—4.) 27, 1, gens Galliae Celticae finitima Santonibus infra Ligerem fl. incolens, postea *le Poitou* (nunc *dép. Vendée, deua Sevrés, Vienne*). Caesar eis naves imperat ad bellum Veneticum; cum Vercingetorige se coniungunt. Vide *Lemonum*.

Pirustae, V, 1, 5. —7 (—9), gens Illyrici, finitimam partem provinciae (Illyrici) vastant,

Caesari contra se profecto satis faciunt.

L. Piso v. Calpurnius a.)
b.)

(c.) M. Piso v. Pupius.

(d.) PISO, III, 12, 4 (—6), Aquitanus regia stirpe prognatus, unus ex equitibus Romanis, fratre suo servato occiditur (item ut hic paulo post) in proelio cum Usipetibus et Tencteris facto.

L. Plancus v. Munatius.

Pleumoxii, V, 39, 1, gens Galliae Belgicae, clientes Nerviorum; ibi fere videntur habitasse, ubi nunc est Flandria orientalis, provincia regni Belgici.

Cn. Pompēius, a.) (Cn. f. Sex. n. Magnus) III, 1, 1. VI, 1, 2. 4. VII, 6, 1. VIII, 52, 4 — 54, 3. 55, 1, iterum consul a. U. c. DCLXXXVIII. cum M. Licinio Crasso triumviratus q. d. collega; per C. Trebonium trib. pl. privilegium fert de imperio Caesari prorogando, quam contra legem quadriduo post frustra ad senatum refert M. Marcellus consul; proconsul Hispaniarum ad Romam remanet rei frumentariae causa, dilectum habet, Caesari legionem commodat, res urbanas in commodiorem statum adducit; terrorem foro infert dominatione sua et armis; legionem a Caesare reposcit redditamque in Italia retinet. (Postquam cum Caesare ad Dyrrachium pugnavit, Imperator appellatur; pugna Pharsalica victus fuga capta in Aegypto occiditur.)
b.) V, 36, 1, interpretes Q. Titurii Sabini legati.

Ptiani, III, 27, 1, gens Aquitaniae, incertum ubi sita, P. Crasso praefecto se dedunt.

T. Pulio, V, 44 (1. 3. 6. 7. 10. 12), centurio in legione Ciceronis, aemulus Voreni, bello Ambiorigis in castris Ciceronis fortissime pugnat.

M. Pupius Piso (Calpurnianus), 1, 2, 1. 35, 4, consul a. U. c. DCLXXXIII. cum M. Valerio Messala Nigro. His consulibus Orgetorix nobilitatis coniuratione facta Helvetiis persuadet, ut de suis finibus exeant; senatus consultum fit, ut, quicumque Galliam provinciam obtineret..., Aeduos ceterosque amicos populi Romani defenderet.

Pyrenaei montes, I, 1, 7, is saltus, qui Galliam (Aquitaniam et Provinciam) dividit ab Hispania.

R

Raurici (al. Raurăci), I, 5, 4. 29, 2. VI, 25, 2. VII, 75, 3, gens Galliae Celticae, quae incolit ad Rhenum fl. eoque dividitur a Germania; porrigitur a Vosego monte ad Arolam fl. (*Aar*). Caput *Augusta Rauricorum*, nunc *August* prope Basileam. Proficiscuntur cum Helvetiis finitimis suis; ab eorum finibus silva Hercynia oritur; II milia militum eis imperantur a concilio Gallorum.

Redones, II, 34. VII, 75, 4, una ex civitatibus Aremoricis Galliae Celticae sita inter Curiosolitas et Venetos, ubi nunc est *Rennes* oppidum Britan-

niae minoris (*dép. Ille-et-Vilaine*). A. P. Crasso praefecto in dicionem populi Romani rediguntur.

Rēmi, II, 3(, 1). 4,(, 4). 5, 1. 4. 5. (6). 6, 1. 4 (sing.). 7, 2. 3. 12, 1. 5. III, 11, 2. V, 3, 4. 24, 2. 53, 1. 54. 4. 56, 5. VI, 4, 5. 12, 7. (—9.) 44, 1. VII, 63, 7. 90, 5. VIII, 6, 2. 11, 1. 12, 3. (—) 7, potentissima gens Galliae Belgicae finitima Galliae Celticae, incolens inter Axonam et Matronam fl., Romanorum amici. Caput *Durocoriorum*, postea *Remi*, hodie *Reims* (*dép. Marne*). Legatis ad Caesarem missis obsidibusque datis impetrant, ut Suessiones conserventur. T. Labienus legatus in eorum finibus hiemat. Indutiomarus eorum agros populari constituit. Deprecantur pro Carnutibus clientibus suis, per Caesarem in Suessionum dignitatem succedunt; absunt a concilio Galliae Bibracti habito. Caesari nuntiant, Bellovacos exercitus comparare; eorum equites fugantur a Bellovacis.

Rhēnus, I, 1, 5. 6. 2, 3. 5, 4. 27, 4. 28, 4. 31, 5. 11. 16. 33, 3. 35, 3. 37, 3. 53, 1. 54, 1. II, 3, 4. 4, 1. 35, 1. III, 11, 1. IIII, 1, 1. 3, 3. 4(, 2. 3. 6. 7). 10(, 1—3). 14, 5. 15, 2. 16(, 1—6). 17(, 1—). 19(, 4.). V, 3, 1. 4. 27, 3. 29, 3. 41, 3. 55, 1. 2. VI, 9, 1. (— 5.) 24, 1. 29, 4. 35, 4. 6. 41, 1. 42, 3. VII, 65, 4. VIII, 13, 2, id flumen, quod Galliam a Germania dividit, oritur ex Alpibus Lepontiis, influit in Mare Germanicum; nunc *der Rhein*. Caesar bis ponte facto eum

cum exercitu transit, quarto et sexto belli anno.

Rhodanus, I, 1, 5. 2, 3. 6, 1. 2. 4. 8, 1. 4. 10, 5. 11, 5. 12, 1. 33, 4. III, 1, 1. VII, 65, 3, flumen, quod oritur in Helvetiis ex Alpibus, fluit per lacum Lemannum, recepto Arare Provinciam dividit, effunditur in Sinum Gallicum, nunc *die Rhone, le Rhône*. Allobroges ad eum praesidia disponunt.

Rōma, I, 31, 9. VI, 12, 5. VII, 90, 8 (urbs, I, 7, 1. 39, 2. VI, 1, 2), urbs Italiae. Divitiacus ibi auxilium a senatu petit; ter ibi supplicatio habetur in Caesaris honorem, secundo et quarto et septimo belli anno. — Eius incolae

Romani, I, 17, 3, 4. 18, 8, 9. 23, 3. 25, 7. 44, 9. 46, 4. 51, 3. II, 10, 4. 12, 5. 13, 3. 16, 2. 24, 5. 31, 2. III, 2, 5. 8, 4. 9, 6. 18, 3. 8. 19, 1. 24, 3. 4. IIII, 7, 4. 19, 3. 24, 1. 34, 5. V, 32, 1. 34, 1. 3. 51, 3 (sing.). 56, 1. VI, 4, 1. 10, 4. 5. 35, 8. 42, 3. VII, 14, 2. 7. 9. 19, 2. 20, 1. 8. 6. 26, 4. 5. 29, 2. 35, 1. 37, 3. 5. 38, 2. 8. 58, 7. 66, 2. 3. 71, 1. 77, 10. 15. 78, 4. 84, 3. 85, 3. 6. 89, 2. VIII, 1, 2. 3, 3. 7, 7. 14, 2. 15, 1. 4. 19, 6. 23, 6 (sing.). 26, 1. 3. 30, 1. 39, 2. 42, 1. 45, 1. 47, 2. 48, 9 (sing.), pro quo passim *nostri*, cum Caesaris milites intelleguntur. — Idem adi. sing. et plur. num.

populus Romanus, I, 6, 3. 8, 3. 10, 2. 12, 6. 13, 3. 4. 7. 14, 1. 7. 18, 9. 19, 2. 30, 2. 31, 7. 14. 16. 33, 2. 3. 34, 4. 35, 2. 4. 36, 1. 2. 5. 40, 2. 3. 42, 3. 43, 8. 44, 5. 7. 9. 12. 45. II, 1, 1. 3. 3, 2. 13, 2. 14, 3. 15, 5. 31, 6. 32, 2.

34. III, 23, 6. III, 7, 3. 16, 1. 4.
7. 17, 1. 21, 5. 8. 22, 1. V, 3, 3.
23, 4. 27, 4. 28, 1. 29, 4. 41,
5. 7. 54, 4. 5. VI, 1, 4. 7, 8. VII,
1, 3. 17, 3. 33, 1. 39, 3. VIII,
1, 2. 44, 3;

cives Romani, VII, 3, 1.

17, 7. 42, 3. VIII, 24, 3;

equites Romani, III, 10, 2.

VII, 65, 5; sing. V, 27, 1. VI,

40, 4. VII, 3, 1, ordo medius

inter senatum et plebem;

exercitus Romanus, VI,

34, 6;

[hostis Romanus, VIII,

27, 2;]

milites Romani, VII,

20, 8.

L. Roscius (*Fabātus*), V, 24,

2. 7. 53, 6, legatus Caesaris, in

Esubiis hiemat; praest XIII.

legioni.

Rutēni, I, 45, 2. VII, 5, 1.

7, 1. 4 (provinciales). 64, 6.

75, 3. 90, 6, gens partim Gal-

liae Celticae partim Provin-

ciae, media inter Cadurcos et

Gabalos. Caput *Segodūnum*,

nunc *Rodez* (*dép. Aveyron*).

Bello superantur a C. Fabio

legato; a Lucretio Cadurco

Arvernīs conciliantur; praesi-

dium Caesar in inferiore parte

Rutenorum constituit; ad fines

Volcarum depopulandos mit-

tuntur; C. Caninius Rebilus le-

gatus in eis hiemat.

S

Sabinus v. Titurius.

Sabis, II, 16, 1. (2.) 18, 1

(—3. 19, 4. 7. 23, 1—3. 24, 2.

27, 5), flumen Galliae Belgicae,

quod in Aduatucis influit in

Mosam, nunc *la Sambre*.

Caesar altero belli anno Ner-
vius eorumque socios ad eum
devincit.

Samarobrīva, V, 24, 1.

47, 2. 53, 3, oppidum Ambia-

norum gentis Galliae Belgicae,

hodie *Amiens* (*dép. Somme*).

Gallorum concilium ibi peragi-

tur; Caesar ibi impedimentis,

obsidibus, litteris publicis re-

lictis Crassoque quaestore ei

praefecto circum eam hiemat.

Santōnes (sing. Santo) sive

Santōni, I, 10, 1. 11, 6. III,

11, 5. VII, 75, 3, gens maritima

Galliae Celticae supra Garum-

nam et ad Carantonum (*la Cha-*

rente) fl. incolens, postea *la*

Saintonge provincia Franco-

galliae. Caput *Mediolānum*,

nunc *Saintes* (*dép. Cha-*

rente-Inférieure). Caesar

Helvetios eo tendentes oppri-

mit; naves inde convenire iu-

bet; XII milia militum iis im-

perantur a Gallorum concilio.

Scaldis, VI, 33, 3, flumen

Galliae Belgicae, quod oritur

ex Atrebatibus, fertur per Ner-

vius et Menapios, effluit in

Mare Germanicum, hodie *die*

Schelde. (Caesar eum in Mo-

sam influere dicit, quare falso

hoc nomen pro Sabis nomine

posuisse creditur.) Ad eum C.

Ambiorigem investigat.

C. (Scribonius) Curio,

VIII, 52, 4 (5), tribunus plebis

a. U. c. DCCIII., Caesaris cau-

sam defendendam suscipit.

Sedulius, VII, 88, 4, dux

Lemovicum, ad Alesiam inter-

ficitur.

Sedūni, III, 1, 1. 2, (1—).

7, 1, gens Alpina Galliae Cel-

ticae finitima Veragris. Caput

Sedunum, nunc *Sion* (*Sitten*), oppidum Valesiae pagi Helvetiae. A Ser. Galba legato victi cum Veragris bellum renovant, impetu in castra eius facto iterum fugantur.

Sedusii, I, 51, 2, gens Germaniae, quam putant incoluisse ibi, ubi nunc est Palatinatus (ad Rhenum); socii Ariovisti.

Segni, VI, 32, 1 (2), gens Germana origine Galliae Belgicae, infra Condrosus finitimos, media inter Eburones et Treveros in dextra ripa Mosae fl. sita. (Videtur ab hoc nomine nomen ducere oppidulum Belgicum *Ciney* infra Namurcum situm.) Legatos ad Caesarem cum Condrosus mittunt oratum, ne se in hostium numero ducat.

Segontiāci, V, 21, 1 (2), gens Britanniae meridiem versus incolens, legatis missis Caesari se dedunt.

Segōvax, V, 22, 1 (2), rex quartae partis Cantii; Cassivellauni iussu ad castranavalia Romanorum profectus repellitur.

Segusiāvi (non — ani), I, 10, 5. VII, 64, 4. 75, 2, gens Galliae Celticae in sinistra ripa Rhodani fl. incolens, ubi postea fuit provincia *le Lyonnais* (maxime eius pars *le Forez*); finitimi Allobrogum, clientes Aeduorum. Caput conditum imperatore Augusto *Lugdunum*, nunc *Lyon* (*dép. Rhône*). Caesar ex Italia revertens per eorum fines profiscitur; Vercingetorix pedites eis imperat.

M. Sempronius Rutilus,

VII, 90, 4, praefectus equitum Caesaris, cum T. Labieno legato collocatur in Sequanis.

Senōnes, II, 2, 3. (4.) V, 54, 2. (3.) 56, 1, 4. VI, 2, 3. 3, 4—6. (4.) 5, 2. 44, 3. VII, 4, 6. (—8.) 11, 1. 34, 2. 56, 5. 58, 3. (—6.) 75, 3. VIII, 30, 1 (sing.), una ex potentissimis gentibus Galliae Celticae, meridiem versus a Sequana fl. sita, ubi postea fuit pars inferior provinciae *la Champagne* et pars occidentalis provinciae *la Bourgogne*; finitimi et socii Parisiorum, in fide Aeduorum. Caput *Agedincum*, hodie a gentis nomine *Sens*. Cum reliquis nationibus finitimis Belgio Caesarem certiozem faciunt de eis rebus, quae apud Belgas geruntur; Cavarinum regem ab eo constitutum interficere conati domo regnoque expellunt; omnem suum senatum ad Caesarem mittere iussi non oediunt, ad concilium ab eo indictum non veniunt; legatos deprecandi causa mittunt; cum Vercingetorige se coniungunt. Eorum oppida Vellaunodunum a C., Metiosedum a Labieno capiuntur.

Sequāna, I, 1, 1. VII, 57, 1. 4. 58, 3. (5.) 6, flumen Galliae (Celticae superioris), quod oritur ex Vosego monte in Lingonibus, cum Matrana Belgas dividit ab Celtis, Matrana et Isara receptis influit in Oceanum prope Fretum Gallicum; nunc *la Seine*. — Inde

Sequāni, I, 1, 5. 2, 3. 3, 4. (sing. et pl.) 6, 1. 8, 1 —. 9. 10, 1. 11, 1. 12, 1. 19, 1. 31, 4. 7. 10. 32, 2—5. 33, 2. 4. 35, 3.

38(, 1). 40, 11. 44, 9. 48, 2. 54, 2. III, 10, 3. VI, 12, 1. (4.) — 6. VII, 66, 2. 67, 7. 75, 3. 90, 4, gens potentissima Galliae Celticae finitima Helvetiis et Allobrogibus, quae incolit inter Ararim et Rhodanum fl. et montem Iuram, ubi postea fuit *la Franche-Comté* (nunc *dép. Haute-Saône, Doubs, Jura*). Caput *Vesontio*, hodie *Besançon*, ad Dubim fl. situm. — Helvetios per suos fines ire patiuntur; cum Arvernibus Germanos arcessunt, sed ab Ariovisto, qui tertiam partem agri Sequani occupat, vehementer vexantur. Frumentum Caesari subministrant; hic in eorum finibus hiemat. Totius Galliae principatum obtinent, amissum Remis tradunt. T. Labienus legatus cum II legionibus et equitatu in eis collocatur. — Inde ager Sequanus, I, 31, 10, optimus totius Galliae.

Q. Sertorius, III, 23, 5, Sabinus, legatus C. Marii, in Hispania provincia contra Sullam (Qu. Metellum et Cn. Pompeium) feliciter bellum per decennium gerit, donec a U. c. DCLXXXII. Oscae percutitur. — Aquitani eos duces deligunt, qui cum eo fuerant.

(a.) P. Sextius Baculus, II, 25, 1. III, 5, 2. VI, 38(, 1. 4.), primipilus legionis XII. fortissimus, proelio Nervico graviter vulneratur, bello Alpinorum Galbae eruptionem suadet, altero bello Eburonum aeger Sugambros a Ciceronis castris areet.

(b.) T. Sextius, VI, 1, 1.

VII, 49, 1. (2.) 51, 2. 90, 6. VIII, 11, 1, legatus Caesaris, delectum habere iubetur, cum XIII. legione Gergoviae in subsidio collocatur, ex Biturgibus, ubi hiemabat, in Bellovacos arcessitur.

Sibuzātes, III, 27, 1, gens Aquitaniae maritima in Pyrenaeis montibus ad Aturum fl. incolens circa Baionam oppidum, prope quod situs hodie est vicus *Saubusse* (*dép. Basses-Pyrénées*), P. Crasso praefecto se dedunt.

M. Silānus v. Iunius.

T. Silius, III, 7, 4. 8, 2, Caesaris tribunus militum, in Venetos missus ab his retinetur.

Sol, VI, 21, 2, a Germanis deorum numero ducitur.

Sontiātes (non Sotiates), III, 20, 2 — 21, 2. (22.), gens Aquitaniae potentissima finitima Galliae Celticae, incolens ea loca, ubi nunc est oppidum *Sôs* (*dép. Gers*), a P. Crasso praefecto devincuntur.

Suēbi (non Suevi), I, 37, s. 4. 51, 2. 54, 1. III, 1, 2. 3. (—3.) 4, 1. 7, 5. 8, 3. 16, 5. 19, 1—3. VI, 9, 8. 10. 29, 1, gens Germaniae longe maxima et bellicosissima inter silvas Bacenim et Hercyniam sive inter Albim et Vistulam et Danuvium fl. incolens, a qua postea nomen duxerunt *die Schwaben*. Rheno traiecto Ariovisti socii sunt in pugna cum Caesare facta, illo superato domum revertuntur multis ab Ubiis occisis; Usipetes et Tencteros premunt, cum Caesare in mediis suis finibus decer-

tare constituunt (sed Caesar se recipit trans Rhenum); Treveris auxilia mittunt; Caesarem iterum in Germaniam profectum ad initium silvae Bacenis exspectant, deinde in silvas se recipiunt. — Inde subst. f.

Sueba, I, 53, 4, altera uxor Ariovisti ex Suebis orta, in fuga perit.

Suessiōnes, II, 3, 5. 4, 6. (7.) 12(, 1. 4.). 13, 1. VIII, 6, 2. 3, gens Galliae Belgicae finitima Remis et Galliae Celticae, inter Isaram et Matronam fl. agros latissimos et feracissimos incolens. Caput *Noviodunum*, postea *Augusta Suessionum*, hodie *Soissons*. — Cum Belgis consentiunt contra Romanos, Caesari se dedunt; postea Remis attribuuntur.

Sugambri (al. Sig. vel Sic.), III, 16, 2. (—4.) 18, 2, 4. 19, (1.) 4. VI, 35, 5 (—42.), gens Germaniae inter Lupiam et Laganam (*Lahn*) fl., orientem versus ab Usipetibus, Tencteris, Ubiis, incolens eam regionem, quae nunc est inter oppida *Dortmund* et *Neuwied*. Recusant, ne Caesari Usipetes et Tencteros dedant, qui ad eos confugerant; in silvas se abdidissent, a Caesare eorum fines vastantur. Eburonum fines populantur, Aduatucam contendunt, Ciceronis castra oppugnant; paulo ante Caesaris adventum trans Rhenum se recipiunt.

L. Sulla v. Cornelius (c.)
(a.) P. Sulpicius Rufus, III, 22, 6. VII, 90, 7, legatus Caesaris, cum praesidio satis

firmitate portum inferiorem Morinorum (Itium) tenet; cum VI. legione frumentandi causa in Aeduis collocatur.

(b.) Ser. Sulpicius Galba, III, 1(, 1. 4. 3, 1. 5, 2). —6(, 4). VIII, 50, 4, Caesaris legatus, in Nantuates missus Alpinos, postquam impetum eorum vix sustinuit, vincit legionemque incolumem in Provinciam ducit; frustra consulatum petit.

Sūrus, VIII, 45, 2, nobilissimus Aeduus, inter Treverorum principes a. T. Labieno legato capitur.

T

Tamēsis, V, 11, 8. 18(, 1.), flumen Britanniae, quod Casivellauni fines a civitatibus maritimis dividit, in Mare Germanicum effunditur inter Trinobantes et Cantium; hodie *the Thames*, *die Themse*. Caesar cum exercitu vado eum transit.

Tarbelli, III, 27, 1, gens Aquitaniae inter Aturum fl. et Pyrenaeos montes sita, ubi nunc est oppidum *Tarbes* (*dép. Hautes-Pyrénées*), P. Crasso praefecto se dedunt.

Tarusātes, III, 23, 1. (—) 27, 1, gens Aquitaniae septentrionem versus ab Aturo fl. incolens, ubi nunc est oppidum *Tartas* (*dép. Landes*). Cum Vocatibus copias contra P. Crassum parant, ab hoc in castris oppressi et fugati obsides dant.

Tasgetius, V, 25, 1. (—) 4. 29, 2, princeps Carnutum in

regnum maiorum restitutus ab inimicis suis interficitur.

Taximagūlus, V, 22, 1 (2), rex quartae partis Cantii, castra Romana adortus repellitur.

Tectosāges v. Volcae a.)

Tentēri, III, 1, 1. (2.) 4 (1). (6, 3. —9. 11. —15.) 16, 2. 18, 4. V, 55, 2. VI, 35, 5, gens Germaniae finitima Galliae Belgicae, ad Lupiam et Ruram fl. incolens, ubi nunc sunt oppida Borussiae *Wesel*, *Duisburg*, *Essen*. Cum Usipetibus ab Suebis exacti Rhenum transeunt, Menapios opprimunt; a Gallis invitati in fines Eburonum et Condrusorum invadunt; partim a Caesare opprimuntur et devincuntur, partim a Sugambris recipiuntur.

Tergestini, VIII, 24, 3, incolae Tergestis (nom. — e) oppidi Istriae (Venetiae) in litore Maris Hadriatici inter septentriones et orientem siti (nunc *Triest* oppidum Austriae), repentino impetu Alpinorum opprimuntur.

T. Terrasidius, III, 7, 4. 8, 3, praefectus militum, a P. Crasso frumenti causa in Esubios missus retinetur. V. *Trebius*.

Teutomātus, VII, 31, 5. 46, 5, rex Nitiobrogum, Olliviconis filius, cum equitibus et Nitiobrogibus et Aquitanis conducticiis ad Vercingetorigem pervenit, Gergoviae dormiens ab Romanis militibus in tabernaculo oppressus vix se ex eorum manibus eripit.

Teutōni sive Teutōnes, I, 33, 4. 40, 5. II, 4, 2. 29, 4. (5.) VII, 77, 12, gens Germaniae

ad litus Maris Suebici incolens, ubi nunc est Magnus-Ducatus Megalopolitanus (*Mecklenburg-Schwerin*) et pars Pomeraniae. Cum Cimbris a. U. c. DCXXXI. primo Galliam, ubi uni Belgae eis resistebant, deinde Italiam populabundi invadunt, anno post ab C. Mario ad Aquas Sextias devincuntur.

Tigurīni sive Tigurinus pagus, I, 12, (2—) 4. (—) 7, unus ex quattuor pagis Helvetiorum situs inter lacus Neocomensem (*lac de Neuchâtel*) et Lemannum, ubi postea fuerunt *das Uechtland* et *Waadtländ*. V. *L. Cassius*. — Caesar eos, priusquam Ararim fl. traicerent, inopinantes aggressus devincit.

Q. Titurius Sabīnus, II, 5, 6. 9, 4. (5.) 10, 1. III, 11, 4. 17, (1. 5.) 18, (4. 6.) 19, (2. 5.) III, 22, 5. 38, 3. V, 24, 5. 26, 2. 27, 1. 7. 29, 1. 30. 31, 3. 33, 1. 36, 1. (3.) 37, 1. (2.) VI, 1, 4. 32, 4. 37, 8, legatus Caesaris, ad Axonam fl. relinquitur, in Venellos, Curiosolitas Lexobiosque missus Viridovicem vincit, cum L. Aurunculeio Menapiorum fines devastat, deceptus ab Ambiorige cum XV cohortibus caeditur.

Tolōsa, III, 20, 2, oppidum florentissimum Volcarum Tectosagum, gentis Galliae provinciae, ad Garumnam fl. situm, hodie *Toulouse* (*dép. Haute-Garonne*). — Eius incolae

Tolosātes, I, 10, 1. (III, 20, 2.) VII, 7, 4. P. Crassus multis Tolosatibus fortibus evoca-

tis in Sontiates proficiscitur; praesidia in eis ponit Caesar.

Transalpina Gallia v. Gallia 1.)

Transrhenani (Germani) v. Germani p. 231.

M. Trebius Gallus, III, 7, 4. 8, 3, praefectus militum, a. P. Crasso frumenti causa in Curiosolitas missus retinetur. V. *Terrasidius*.

C. Trebonius, a.) VI, 40, 4, eques Romanus, ad Aduatucam a Sugambriis obsessus per hostes perrumpens suos servat;

b.) V, 17, 2. (—4.) 24, 3. VI, 33, 2. 5. VII, 11, 3. 81, 6. VIII, 6, 1. 11, 1. 14, 1. 46, 4. 54, 4, legatus Caesaris, cum III legionibus et equitatu frumentatum missus, a Britannis lacessitus eos in fugam pellit; cum M. Crasso et L. Munatio Planco praeest legionibus in Belgio collocatis; ad depopulanda ea loca, quae ad Aduatucam adiacent, mittitur; Vellannoduni relinquitur; Alesiae laborantibus Romanis subsidia mittit; Cenabi in hibernis collocatur; cum III legionibus Caesari auxilio venire contra Bellovacos iubetur; in Belgis hiemat.

Trevēri, I, 37, 1. 3. II, 24, 4. (5.) III, 11, 1. IIII, 6, 4. 10, 3. V, 2, 4. 3(, 3. 4). 4(, 1. 3). 24, 2. 47, 4. 5. 53, 2. 55(, 1). —58(, 1). VI, 2(, 1—3). 3, 4. 5, 1. 4. 6. 6, 4. 7(, 1). 8(, 7). 9, 1. 2. 5. 29, 4. 32, 1. 44, 3. VII, 63, 7. VIII, 25(, 1). 45, 1. 52, 1, gens Galliae Celticae origine Germanica, quae incolit in utraque ripa Mosellae fl. Caput *Augusta Treverorum*, nunc *Trier*. Caesari nuntiant, Suebos Rhe-

num transituros esse; equites eorum proelio ad Sabin fl. deserto domum revertuntur. Imperio Caesaris non parent; Germanos frustra sollicitant, ut Rhenum transeant. Indutimaro interfecto imperium ad eius propinquos deferunt, cum Ambiorige foedus faciunt; non veniunt ad Galliae concilium a Caesare indictum; a T. Labieno, quem adoriri parabant, fugantur; absunt a concilio Gallorum Bibracti habitato. In eorum finibus exercitum lustrat Caesar.

Tribōces sive Tribōci (al. Tribocci), I, 51, 2. IIII, 10, 3, gens Germanica in Gallia Celtica inter Vosegum montem et Rhenum fl., inter Nemetes et Rauricos incolens circa ea loca, ubi est oppidum Argentoratum (nunc *Strassburg*); Ariovisti socii.

Trinobantes, V, 20(, 1). 21, 1. 22, 5, gens maritima Britanniae potentissima, quae spectat inter meridiem et orientem, Tamesi fl. dividitur a Cantio; nunc Comitatus *Essex* et *Suffolk*. Caput *Camu(a)lodūnum*, hodie *Colchester*. Obsides dant Caesari; hic eos a Cassivellauno defendit.

Tulingi, I, 5, 4. 25, 6. (—26.) 28, 3. 29, 2, gens Germaniae septentrionem versus, ut videtur, ab Helvetiis sita; socii Helvetiorum in pugna cum Caesare facta, in fines suos reverti iubentur.

Q. Tullius Cicero, V, 24, 2. 27, 9. 38, 4. (39, 1. 40, 1. 7.) —41. 45, 2. (—) 5. 48, 3 (7) —49, (2.) 6. 52, 1—4. 53, 1.

VI, 32, 6. 36(, 1 — 42). VII, 90, 7, legatus Caesaris, oratoris frater minor, cum una legione in Nervis hiemat, oppugnatus ab his et Aduatucis Eburonibusque fortiter resistit, a Caesare collaudatur; Aduatuciae praesidio relictus inopinato Sugamborum impetu terretur; in Aeduis ad Ararim fl. rei frumentariae causa collocatur.

Turōnes sive Turōni, II, 35, 3. VII, 4, 6. 75, 3. VIII, 46, 4, gens Galliae Celticae ad utramque ripam Ligeris fl. incolens, media inter Andes et Carnutes; Vercingetorigis socii. Caput *Caesarodūnum*, hodie *Tours* (dép. *Indre-et-Loire*). Secundo belli anno pars legionum ibi hiemat, postremo II legiones ibi collocantur ad fines Carnutum, quae totam illam regionem contineant.

U

Ubi, I, 54, 1. III, 3, 3. (4.) 8, 3. 11, 2. (3.) 16, 5. (—s.) 19, 1. 4. VI, 9, 8. 10(, 1. 2). 29, 1. 3, gens Germaniae, quae in dextra ripa Rheni fl. porrigitur a Colonia Agrippina ad Laganam fl.; amici Caesaris, cui auxilia praebebant, ideoque ceteris Germanis invisi. — Suebos insecuti multos occidunt; ab eisdem vectigales facti Caesaris auxilium implorant, obsides dant, naves ei ad exercitum Rhenum transportandum pollicentur; reversum in eorum fines de Sueborum consiliis certiores faciunt; legatis missis de Treverorum mota se purgant.

Usipētes, III, 1, 1. (2.) 4, 1. (2. 4—7. 6, 3. — 9. 11.—15.) 16, 2. 18, 4. VI, 35, 5, gens Germaniae finitima et coniuncta Tencteris, quae secundum Rhenum porrigitur ab Isala (*Yssel*) ad Ruram fl., ubi nunc est pars regni Belgici et Guestphaliae provinciae. A Suebis pressi cum Tencteris Rhenum transeunt, Menapios opprimunt; in fines Eburonum et Condrosorum invadunt; a Caesare opprimuntur. V. *Tencteri*.

Uxellodūnum, VIII, 32, 2. (—) 40, 1. 2 (—43.), oppidum Cadurcorum in Gallia Celtica situm ad fl. Atim, ubi nunc est villa *la Pistoule* prope oppidum *Luzech* (dép. *Lot*); sec. al. oppidum *Capdenac* vel *le Puy d'Issolu*, ib. — A Lucterio occupatum obsidetur a C. Caninio legato; a Caesare ad deditionem cogitur; omnibus, qui arma ibi tulerant, manus praeciduntur.

V

Vacālus (al. *Vahalissim*), III, 10, 1, ea pars Rheni, quae occidentem versus fertur atque in Mosam influit prope *Workum* oppidum regni Batavorum.

(a.) C. Valerius Cabūrus, I, 47, 4. VII, 65, 2, ex Gallia provincia oriundus (Helvius), a. C. Valerio Flacco civitate donatur. — Eius alter filius

(b.) C. Valerius Donno-
taurus, VII, 65, 2, princeps Helviorum, proelio a Gabalis Arvernisque interficitur.

(c.) C. Valerius Flaccus,

I, 47, 4, propraetor Galliae a. U. c. DCLXXI, Caburum civitate donat.

(d.) C. Valerius Proculus, I, 19, 3. 47, 4. 53, 5 (—7), alter filius Caburi (a.), princeps Galliae provinciae, Caesaris familiaris atque interpres in colloquio cum Dumnorige habito, ad Ariovistum missus in vincula conicitur, sed a Caesare ex manibus hostium eripitur.

(e.) C. Valerius Praeconinus, III, 20, 1, legatus bello Sertoriano in Aquitania exercitu pulso interficitur, incertum quo anno.

(f.) M. (Valerius) Messala, I, 2, 1. 35, 4, consul a DCLXXXIII. cum M. Pisone, v. *M. Pupius Piso*.

Valetiācus, VII, 32, 4, Aeduus, frater Coti, summus magistratus (rex) Aeduorum anno sexto belli.

Vangiōnes, I, 51, 2, gens Germana Galliae Celticae media inter Treveros et Nemetes, Ariovisti socii. Caput *Borbetomagus*, nunc *Worms*.

P. Vatinius, VIII, 46, 4, legatus (et affinis) Caesaris, in Belgio hiemat cum M. Antonio et C. Trebonio. (Is, in quem et pro quo dixit Cicero.)

Q. Velanius, III, 7, 4. 8, 2, praefectus militum Caesaris, cum T. Silio a P. Crasso in Venetos missus retinetur.

Veliocasses (sive —i; al. Velo—, Vellio—), II, 4, 9. VII, 75. 3. VIII, 7, 4., gens Galliae Belgicae, quae habitat infra Bellovacos in dextra ripa Sequanae fl. Caput *Rotomagus*, hodie *Rouen* oppidum Nort-

manniae (*dép. Seine-Inférieure*; — olim ibi fuit regio nomine *le Vexin normand*). Primum cum ceteris Belgis, deinde cum Bellovacis bellum parant contra Caesarem.

Vellaunodūnum, VII, 11, 1. (—) 4. 14, 1, oppidum Senonum in Gallia Celtica medium fere inter Agedincum et Cenabum situm, nunc *Château Landon* vel etiam *Montargis* (*dép. Loiret*). — A Caesare oppugnatur; obsides dat.

Vellavii, VII, 75, 2, gens Galliae Celticae finitima Provinciae, sita in monte Cevenna inter Segusianos et Helvios, ubi postea fuit regio *le Velay*, pars provinciae Languedociae, nunc *dép. Haute-Loire*; Arvernorum clientes.

Venelli (non Unelli), II, 34. III, 11, 4. 17, 1 (—19, 5), una ex civitatibus Aremoricis Galliae Celticae sita in lingua Britanniam versus in Fretum Gallicum procurrente, nunc ea pars veteris Nortmanniae, quae spectat inter septentrionem et occidentem (*dép. Calvados* et *dép. Manche*). Postquam P. Crasso praefecto se dederunt, deficiunt, sed a Q. Titurio legato consilio vincuntur.

Venēti, II, 34. III, 7, 4. (8, 1. 9, 3. 11, 5. 16, 1.) — 17, 1. 18, 4, et

Venetia, III, 9, 8., una ex civitatibus Aremoricis Galliae Celticae, quae maxime ad meridiem vergit, potentissima navibus, postea pars provinciae *la Bretagne*. Caput *Venētae*, hodie *Vannes* (*dép. Morbihan*). — Veneti a P. Crasso

praefecto in dicionem redacti legatos eius retinent et contra Romanos coniurant sociis ascitis, proelio navali devicti se dedunt, senatus eorum necatur, reliqui sub corona veniunt. — Inde

Veneticum bellum, III, 18, c. III, 21, 4.

Verāgri, III, 1, 1. 4. 2 (1 — 6, 4), gens Galliae Celticae finitima Galliae provinciae et Cisalpinae, quae media inter Nantuates et Sedunos incolit Alpes Poeninas, nunc pars eius pagi Helvetiae, qui vocatur *le canton du Valais, das Wallis*. A Ser. Galba legato victi bellum renovant et fugantur. Vide *Octodurus*.

Verbigēnus pagus (non Urbig.), I, 27, 4, unus ex quattuor pagis Helvetiae, incertum ubi situs. Post bellum Helveticum magna pars eius pagi e castris egressi ad fines Germanorum contendunt.

Vercassivellaunus (non Vergass.), VII, 76, 3. (—5.) 83, 6. (—8.) 85, 4. (—6.) 88, 4, Arvernus, consobrinus Vercingetorigis, unus ex quattuor ducibus Gallorum rebellantium, Alesiae in superiora castra Romanorum impetum facit; in fuga comprehenditur.

Vercingetōrix, rīgis, VII, 4, 1. (—5.) 8, 4. (5.) 9, 1. 6. 12, 1. 4. 14(, 1. 15, 5. —) 16(, 1). 18(, 1 —). 20(, 1). 21, 1. 26, 1. 2. 28, (1 —) 5. (—) 31(, 1). 33, 1. 34, 3. (35, 3. 7. —) 36(, 2). 44 (, 5. —) 51(, 4). 53, 2. (— 4.) 55, 4. 63, 4. 6. (—) 9. (66, 2 —) 67, 5. 68, 1. (70, 7 —) 71(, 1). 75(, 1). (76, 3. 81, 3. 82, 3. 83,

6 —). 89(, 1. 4.), Arvernus potentissimus, Celtilli filius, bellum concitat contra Romanos, rex appellatur, omnes Galliae civitates maritimas sibi adiungit; in Bituriges et Arvernos proficiscitur. Gorgobinam oppugnare instituit, Caesari adventanti obviam profectus, ad Noviodunum equitatu suo pulso, concilio habito amplius XX Biturigum urbes incendit, Avarico parcit; quod cum eo invito fortissime a Gallis defensum Caesar expugnasset, reliquas civitates sibi adiungere studet; Elaveris fl. pontibus interruptis castra prope Gergoviam ponit, Caesarem magna clade afficit obsidionemque Gergoviae solvere cogit; summus dux a Gallis constitutus Caesarem in itinere aggressus vincitur; Alesiam se confert omnemque Galliam ad bellum evocat; ibi socios obsidione liberare conatus profligatur, vivus Caesari traditur.

Vertīco, V, 45, 2. (s.) 49, 2, Nervius loco honesto natus, qui ad Q. Ciceronem legatum perfrugerat in eiusque castris versabatur, binas litteras per servum ad Caesarem perferendas curat.

Vertiscus, VIII, 12, 4 (—6), Remorum princeps et praefectus equitum, proelio a Bellovacis interficitur.

Verucloetius (non Verudoctius), I, 7, 3 (—5), alter ex principibus legatorum Helvetiorum, qui mittuntur ad Caesarem; v. *Nammcius*.

Vesontio, I, 38(, 1). 39(, 1). (—41, 4), caput Sequanorum

gentis Galliae Celticae in dextra ripa Dubis fl. situm, hodie *Besançon* (dép. Doubs). A Caesare occupatur praesidio imposito. Seditio militum ibi orta ab eodem sedatur.

Vienna, VII, 9, 3 (4), oppidum Allobrogum in Gallia provincia prope G. Celticam ad Rhodanum fl. situm, nunc *Vienna* (dép. Isère). Caesar Boiis auxilio profectus ibi equitatum praemisum consequitur.

Viridomārus, VII, 38, 2. 39, 1. (2.) 40, 5. 54, 1. 55, 4. (—10.) 63, 9. 76, 3 (4), Aeduis adulescens, a Caesare ex humili loco ad summam dignitatem perductus, Litavici consilium ei defert, perfidia inductus Noviodunum incendit; invitus Vercingetorigi paret, Alesiae est unus ex imperatoribus Gallorum. Vide *Eporredorix* a.) [Prop. V, 10, 41 nomen est *Viridomārus*].

Viridōvix, vicis, III, 17, 2—5. 18, 7 (—19, 5), Venellorum princeps summusque dux, castra Romana aggressus fugatur.

Viromandui (al. Verom.), II, 4, 9. 16, 2. (—4. —) 23, 3., gens Galliae Belgicae, quae inter Atrebatibus et Remos, supra Suessiones incolit ad superiorem partem Esiae fl. (*Oise*), ubi postea fuit *le Vermandais*, parva regio Picardiae, cum capite *Vermand*, nunc est superior pars pagi *le dép. Aisne*. Caput *Augusta Viromanduorum*, nunc *St. Quentin* (ib.). Ad Sabim fl. cum Nervii et Atrebatibus a Caesare profligatur.

Vocātes, III, 23, (1—). 27, 1, gens Aquitaniae, quae supra Sontiates ad Garumnam fl. incolit, circa ea loca, ubi nunc est oppidum *Bazas* (dép. Gironde; — alii eos ponunt in *dép. Dordogne*). Cum Tarusatibus copias contra P. Crassum parant; victi se dedunt.

Voccio, I, 53, 4, rex Norici, sororem suam Ariovisto in Galliam mittit alteram uxorem.

Vocontii, I, 10, 5, gens Galliae provinciae inter Isaram et Druentiam fl. sita in inferiore parte veteris Delphinatus (dép. Isère et dép. Drôme). Caesar ex Italia revertens per eorum fines in Allobrogas et Sequanos iter facit.

Volcae, a.) VI, 24, 2 (—6), b.) VII, 7, 4. 64, 6, gens Galliae provinciae, quae infra Cebenam montem, supra sinum Gallicum porrigitur ab Aquitaniae finibus (Garumna) ad Rhodanum fl. Dividuntur in duas partes his cognominibus:

a.) V. Tectosāges (sive —i), qui ad occidentem vergunt, pertinent ab radicibus montium Pyrenaeorum usque circa Narbonem oppidum, ubi nunc sunt pagi Francogalliae *dép. Haute-Garonne, Ariège, Aude, Pyrénées-Orientales*. Caput *Tolosa*, hodie *Toulouse*. Pars eorum, gentis olim fortissimae, in locis circa Hercyniam silvam consedit Germanorumque est in ditione;

b.) V. Arecomīci, qui ad

orientem spectant, incolunt, ubi nunc sunt pagi Francogalliae *le dép. Hérault et Gard*. Caput *Nemausus*, nunc *Nîmes*. Caesar praesidium ibi constituit; Ruteni et Cadurci eorum fines depopulantur.

C. Volcaci^{us} Tullus, VI, 29, 3, adolescens, pontis in Rheno fl. facti praesidio a Caesare praeficitur.

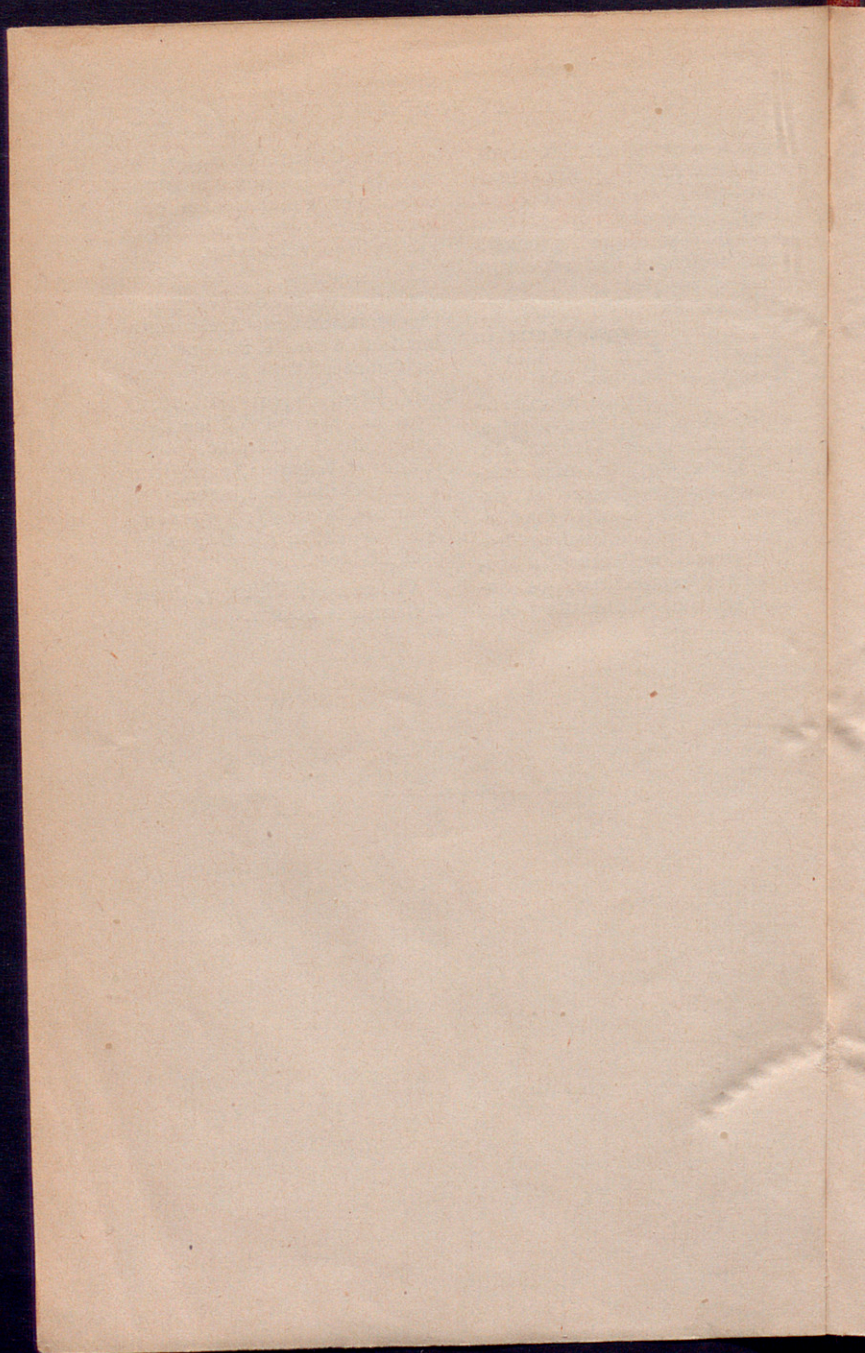
C. Volusēnus Quadratus, III, 5, 2. III, 21, 1. (2.) 9. 23, 5. VI, 41, 2. VIII, 23, 4. 5. 48, 1. 3. 5 (—7), tribunus militum Caesaris consilio et virtute insignis, Ser. Galbae legato eruptionem contra Alpinos suadet, a Caesare in Britanniam praemittitur; post Sugambrorum discessum cum

equitatu Caesaris in castra Ciceronis venit; Commium Atrebatem per simulationem colloqui interficere conatus graviter ab eo vulneratur.

L. Vorēnus, V, 44 (1. 3. 5. 9. 11), centurio in legione Ciceronis, in bello Ambiorigis fortitudine cum T. Pulione collega concertat.

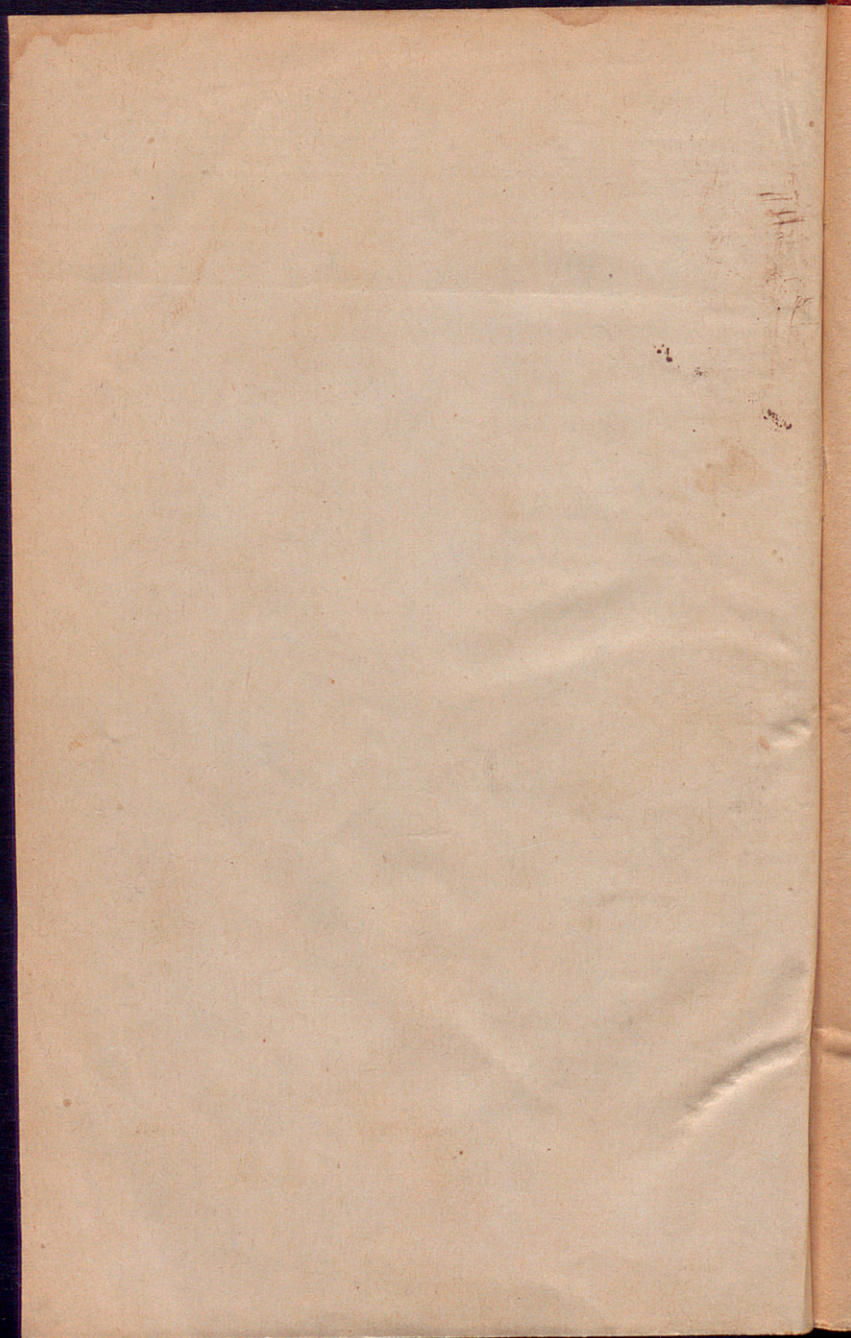
Vosēgus, mons, III, 10, 1, situs in ea parte Galliae Celticae, quae spectat inter septentriones et orientem, porrigitur a Vangionibus ad Lingones et Rauricos, hodie *die Vogesen, les Vosges*, in Alsatia; ex eo profluit Mosa.

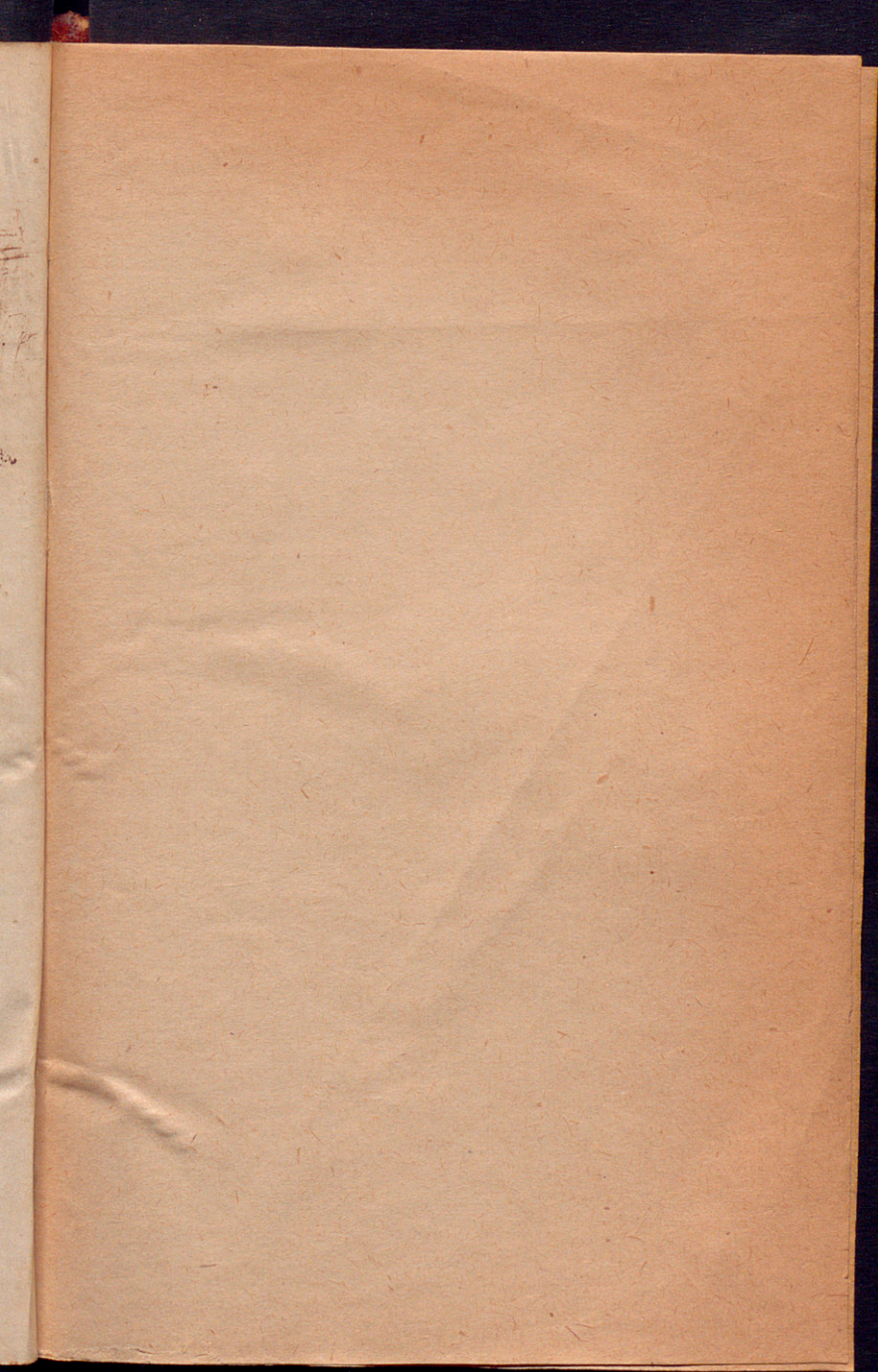
Vulcānus, VI, 21, 2, deus, a Germanis colitur.

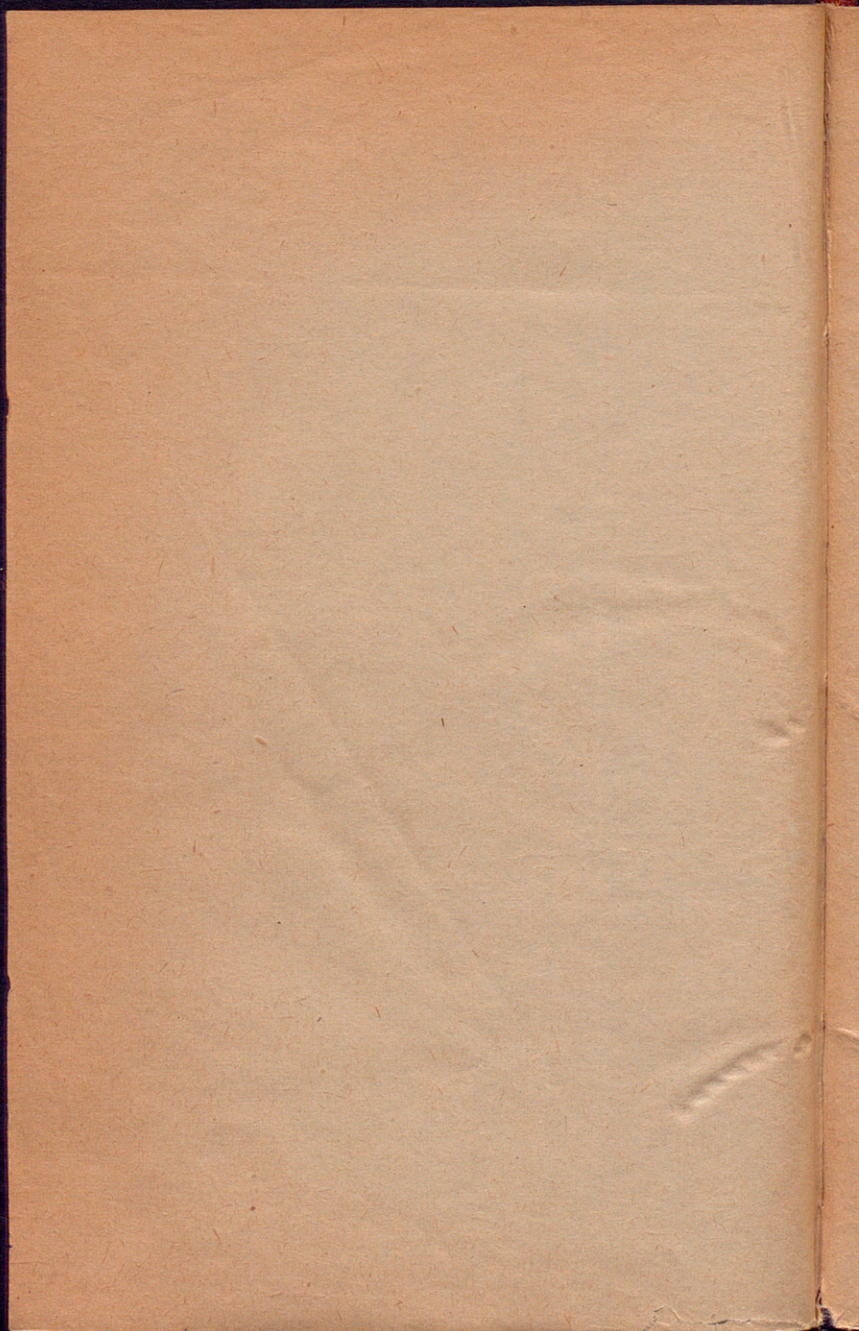

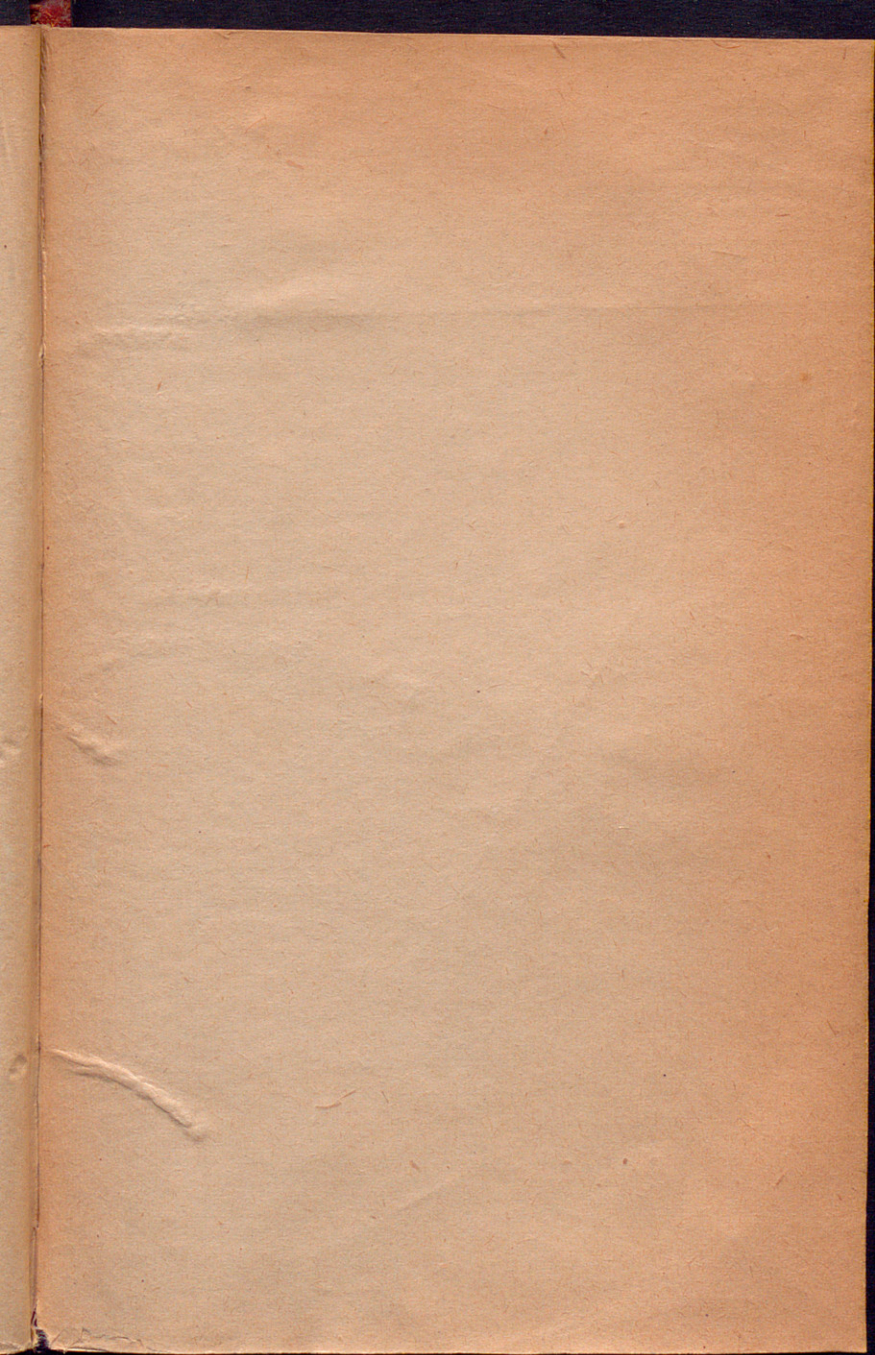
Myself

Myself

Made in Italy

01-14 MIN

8 032919 991362

www.colibrisystem.com

CAESARIS
JULII CAESARIS
BELLI
GALLICI
LIBRI VII

871
CES